STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02676

SHULHN OREKH

Shelomoh Tsevi Shik

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלחן ערוך

יידיש דייטשער שלחן ערוך פירס פראקטישע לעבען, זאוואהל פאם
אורח חיים אלס פאן דען אנדערן דרייא טהיילען יורה דעה, חושן משפט
אונד אבן העזר, נאך דעם מוסטער דעס חיי אדם, חכמת אדם, הליכות
עולם אונד קיצור ש״ע מר״ש גאנצפריעד ז״ל, אונד מיט ערקלערונג דער
מנהגי ישראל.

פאָן

הרב ר׳ **שלמה צבי שיק** רב בק״ק קארצאג והגליל.

בעהמ״ח ספר סדור המנהגים, תקנות ותפלות וסדור רשב״ן.

קראקא

דרוק פאָן יוסף פישער (גראָדגאססע נו׳ 62).

SCHULCHAN ARUCH

in jüdisch-deutscher Sprache

von

SALOMON SCHÜCK

Bezirks-Rabbiner zu Karczag.

Druck von Josef Fischer, Krakau.— Verlag von M. E. Löwy's Sohn Budapest

1896.

ב״ה

Das Recht, diesen jüd. deutschen Schulchen Aruch mit deutschen oder lateinischen Druckbuchstaben oder in ungarischer Uebersetzung herauszugeben, hat sich der Verfasser vorbehalten.

בגזרת קדמונים הנני אוסר להדפיס ספר זה בלתי רשותי או רשות באי כחי.

שלמה צבי שיק.

אינהאלטס פערציכניס.

כלל

מיט וואס בעגינט דער שלחן ערוך א

דער ריינהייט דעס קערפערס אונד דער וואהנונג ב

מיט פארברייטונג צום גאטטעסדיענסט ג

דיא ערסטען פפליכטען ביים אויפשטעהען דעם מארגענס ד

דיא גראססע פפליכט נאך איינער געהערטען ברכה אמן צוזאגען ה

דער ריינע גאטטעסגלויבע ו

פאר וואס דער מענש זיך בעזאנדערס היטען זאלל ז

לעבענסרעגעלן פיר קערפער אונד גייסט ח

דיא פארשריפטין פאן ציצת ט

פארשריפטען פאן תפילין י

דאס געזעטץ פאן מזוזה יא

דאס גאטטעסהויז בית הכנסת יב

דיא לעהרע פאן ציצת, תפילין, מזוזה אונד בימה באמצע ביהכ"נ יג

פארשריפטען פאם בעטען יד

פארשריפטען פאם פאראללעל בעטען מיט דער געמיינדע טו

פארשריפטען פאם פסוקי דזמרא טז

פארשריפטען פאם יוצר אור יז

פארשריפטען פאם קריאת שמע יח

פארשריפטען פאם שמנה עשרה יט

פארשריפטען פאם אויסרעדען וועהרענד דער שמנה עשרה כ

פארשריפטען פאם ביקקען אין דער שמנה עשרה כא

פארשריפטען פאם משיב הרוח כב

פארשריפטען פאם טל ומטר כג

פארשריפטען פאם יעלה ויבא, אתה חוננתנו אונד על הנסים כד

פארשריפטען פאן דער לויטען שמנה עשרה כה

דיא צאהל צעהן צו תפלה בציבור כו

פארשריפטען וועגן איינער פאן דען צעהן פערזאנען היגויסגעהט כז

פארשריפטען פאם תחנה (ויאמר דוד) כח

פארשריפטען פאם פארלעזען אויס דעם ס"ת כט

פארשריפטען וועגן מאן איס ס"ת פעהלער פינדעט ל

פארשריפטען פאם אשרי ובא לציון געבעט לא

פארשריפטען פאם מנחה געבעט לב

כלל

פארשריפטען פאם מעריב געבעט. לג

פארשריפטען וועגן מאן איין געבעט פערזיימט לד

פארשריפטען פאם תפלת הדרך לה

דאס געזעטץ איבער וואססער אונד געפעס דאס צום הענדעוואשען בעניצט ווערדען דארף לו

דאס געזעטץ איבער מוציא מאכען לז

פארשריפטען פאם בענשען לח

פארשריפטען פאם מזומן בענשען לט

פארשריפטען וועגן איינער פריהער בענשען וויללי מ

פארשריפטען פאם נברך אלקינו בענשען מא

פארשריפטען פאם ברכת הנהנין מב

פארשריפטען פאן דען ברכות אים אללגע-מיינען מג

פארשריפטען וועגן מאן פערשיעדענע אבס-טע איסט, וועלכע צור ברכה דאס פאררעכט האט מד

פארשריפטען פאן פערשיעדענען ברכות, וועל-כע דען פארצוג האט מה

פארשריפטען ווער זיך בייא דער ברכה אירט מו

פארשריפטען וועגן יעמאנד וועהרענד דעם עססענס וועגגעהט מז

דין הפסק פאן איין אונד דעדועלבען ברכה מח

פארשריפטען פאם בורא נפשות אונד על המחי' מט

פארשריפטען וועגן מאן געניעסט, וואס פער-שיעדענע נאכ-ברכות האבען נ

פארשריפטען וויעפיעל מאן עססען מוסס אונד דאריבער נאכ-ברכה צו מאכען מיססען נא

פארשריפטען פאן דער ברכה איבער ריכענדע-דינגע נב

פארשריפטען פאן ברכת שהחיינו נג

פארשריפטען פאן דער ברכה הטוב ומטיב אונד דיין האמת נד

פארשריפטען פאן דער ברכה איבער דאננער אונד בליטץ נה

פארשריפטען פאם גומל בענשען נו

פארשריפטען וואריבער מאן אויסנאהמסווייזע ברכה מאכען זאלל נז

כלל

פארשריפטען פאן דער יידישען ערציעהונג
דער קינדער נח
דיא פארבערייטונג אום דען שבת צו הייליגען נט
פארשריפטען פאם בין השמשות ותוספת שבת ס
פארשריפטען פאם קידוש סא
פארשריפטען פאם שלש סעודות אונד עונג
שבת סב
דין פאם סדרה מעביר זיין סג
דין פאם שלש סעודות סד
דין פאם מעריב אתה חוננתנו הבדלה סה
פערבאט פאם אקערן אונד זייען סו
דין פאם זייען אונד גארבען מאכען סז
דין פאן דרעשען אונד אויסזיענדען סח
מעהרערע דינים פאם שבת סט
אויף וועלכער ארט מאן קאלטע שפייזען
ווערמען דארף ע
דאס אונברויכבארע פאם ברויכבארען צו ענט-
פערנען עא
דין פאם מאהלען, זיעפען, קנעטען עב
פערבאט פאם קאכען אם שבת עג
פערבאט פאם שעערען אונד רייסען עד
פערבאט פאם צייכנען אונד גלעטטען עה
פערבאט פאם שרייבען אונד אויסלעשען עו
פארשריפטען פאם בויען אונד איינשטירצען עז
פארשריפטען פאם וואשען פערבען עח
פארשריפטען פאם שפיננען, וועבען, נעהען עט
פערבאט פאם פאנגען אונד אומברינגען
דער טהיערע פ
פערבאט פאם אבשינדען דער טהיערע אונד
דערען הויט אויסארבייטען פא
פערבאט פאם פייער אנלעגען אונד אויסלעשען פב
פערבאט פאם אויפשלאגען איינעם צעלטעס פג
פערבאט פאם ערגענצען איינעם גערעטהעס פד
פערבאט פאם טראגען איינעם געגענשטאנדעס פה
פארשריפטען פאן געשעפטס אנגעלעגענהייטען פו
פארשריפטען פאן געגענשטענדען, דיא מאן
אם שבת ניכט בעריהרען דארף פז
פארשריפטען וויא מאן אים שבת מיט איינעם
קראנקען פערפאהרען זאלל פח
פארשריפטען אין וועלכען האף מאן שבת
טראגען דארף פט
פארשריפטען וויא וייט מאן אויסערהאלב דער
שטאדט געהען דארף צ
פארשריפטען פאן פייערטאגען צא
פארשריפטען פאן ארבייטען, וועלכע מאן אן
פייערטאגען ניכט פערריכטען
דארף צב

כלל

פארשריפטען פאם דוכן צג
פארשריפטען פאן דען האלבפייערטאגען צד
פארשריפטען פאם בעטען אן פייערטאגען צה
פארשריפטען פאם ראש חדש צו
פארשריפטען פאם פסח צז
פארשריפטען פאם חמץ פערניכטען צח
פארשריפטען פאם חמץ פערקויפען צט
פארשריפטען פאם געשירר כשרן אויף פסח ק
פארשריפטען פאם מצות באקקען קא
פארשריפטען פאם ערב פסח אונד סדר קב
פארשריפטען פאן דען פעסטטאגען יו"ב קג
פארשריפטען פאם ראש השנה קד
פארשריפטען פאן סוכות קה
פארשריפטען פאם אתרוג בענשען קו
פארשריפטען פאם הושענא רבא קז
פארשריפטען פאם חנוכה קח
פארשריפטען פאן דען אויסגעצייכנעטען 4
שבתות (ארבע פרשיות) קט
פארשריפטען פאן פורים קי
מיט וואס שליעסט דער שלחן ערוך זיין ווערק קיא

ש"ע יורה דעה.

פארשריפטען פאם פלייש אויסזאלצען א
פארשריפטען פאן קריבענדען ווירמערן ב
פארשריפטען פאן אייערן ג
פארשריפטען פאם פלייש אים מילך ד
פארשריפטען פאם בראד איינעם ניכטיודען ה
פארשריפטען פאן שפייזען, דיא מאן מאני-
טעטעס האלבער ניכט עססען
זאלל ו
פארשריפטען פאם האנדלען מיט פערבאטע-
נען דינגען ז
פארשריפטען פאם אונטערטויכען דער גע-
שיררע ח
פארשריפטען פאם וויין ט
פארשריפטען פאם אבשעערען דעס האארעס י
פארשריפטען פאן געמישטען דינגען יא
הלכות רבית יב
דיא פפליכטען דער קינדער כיבוד אב ואם
אונד שילער יג
דאס פערהאלטען בוים געליעבדע טהון (נדרים) יד
דאס פערהאלטען בוים צדקה געבען טו
דאס ערסטגעבארענע רינד טז
געזעטצע פיר פעלד אונד גארטענאייגענט-
הימער יז

כלל

די מצוה פאן שלוח הקן יח
דיא פפליכט קראנקע צו בעזוכען יט
דאס פערהאלטען בייא איינען שטערבענדען כ
דאס פערהאלטען דער אבלים כא
דאס וואשען אונד בעקליידען דער טאדטען כב
דיא בעערדיגונג דער טאדטען כג
דיא לייכענרעדע כד
דאס פערהאלטען דעם כהן בייא טאדעס פעללען כה
דיא פפליכט פאן אבלות כו
פארשריפט פאן דער קריעה כז
דיא ערשטע מאהלצייט נאך דער קבורה כח
דיא פפליכט פאן ניחום אבלים כט
דאס פערהאלטען דעם אבל אם שבת, יו"ט ל
דאס פערהאלטען בייא איינעם שטערבעפאלל לא
דאס פערהאלטען ווענן מאן נאך 7 טאגען דען טאדעספאלל הערט לב
דער געבורטס אונד שטערבעטאג לג
מיט וואס בעגינט אונד שליעסט דער ש"ע יורה דעה לד

ש"ע חשן משפט.

דאס פערהאלטען דער ריכטער אונד שטריי-טענדען א
דער שוואור אונד תקיעת כף ב
דיא פפליכט דעם בעדירפטיגען צו אונטער-שטיטצען ג
דאס פערהאלטען דער געשעפטסלייטע ד
דיא געזעטצע דער פערמיטטלער ה
געזעטצע אין וועלטליכען דינגען ו
דיעבשטאהל אונד בעטרוג ז
מיט וואס בעגיננט אונד שליעסט דער טור דעם ש"ע חשן משפט ח

ש"ע אבן העזר.

כלל

דיא עהע געזעטצע א
וועלכע עהע איזט פערבאטען מן התורה ב
וועלכע עהע איזט מדרבנן פערבאטען ג
אויף וועלכער ארט קאנן איינע עהע מיט געבארענען ניכט יודען געשלאססען ווערדען ד
דיא ציווילעהע צווישען יודען אונד דיא פאלגען ה
דער פלאטץ, ווא דיא טרויאונג פארגענאממען ווערדען זאלל ו
ווער דען טרויאונגס אקט פאללציעהען זאלל ז
דיא טאגע אן וועלכען קיינע טרויאונג פארגענאממען ווערדען זאלל ח
דאס פערהאלטען דער ברויטלייטע אם האכציייטסטאגע ט
דיא געברייכע אם האכצייטסטאגע י
דיא שבעת ימי המשתה יא
דאס פערהאלטען דער עהעלייטע הלכות נדה יב
דאס פערהאלטען דער ברויט יג
דאס פערהאלטען דער וועכנערין יד
דיא רייניגונגסטאגע דעם וויבעס טו
דאס ריטועללע באד (מקוה) טז
דאס פערהעלטניס דעם מאננעס צום ווייבע יז
דיא פארשריפט פאם מצות מילה יח
דיא פארשריפט פאם פדיון הבן יט
פאם אנציגדען דער ליכטער אם שבת כ
דיא פארשריפט פאן חלה כא
דיא ריטועללע שיידונג (גט) כב
דיא ברודער עהע (יבום וחליצה) כג
דאס אונטרייע ווייב (סוטה) כד
מיט וואס שליעסט דער שלחן ערוך אבן העזר? כה
שלוסס-ווארט כו

שלחן ערוך אורח חיים

כלל א.

מיט וואס בעגיננט דער שלחן ערוך?

א דער טור בעגיננט זיין ווערק אורח חיים מיט דעם וואָרטען: יהודא בן תימא, איינער פֿאָן דען עשרה הרוגי מלכות, פֿפלעגטע צו זאגען: זייא מוטהיג וויא דער טיגער, לייכט וויא דער אדלער, שנעלל וויא דאס רעה, שטארק וויא דער לאֶווע, אום צו טהון דען וויללען דיינעס פֿאטערס אים הימּמעל (אבות ספ״ה). וויא דער טיגער זיך פֿאר דען שטאֶרקסטען לאֶוען ניכט פֿירכטעט, זאָ דארף דער יודע זיך ניכט פֿירכטען, דיא געזעטצע זיינער הייליגען תורה פֿרייא אונד אָפֿפֿען צו האלטען, דענן וואֶרע אים יודישען פֿאלקע פֿייגהייט צו פֿינדען געוועזען, זאָ האֶטטע עס גאט ב״ה ניכט מיט דער גראסען מיססיאָן דער תורה בעטרויט (פסחים כ״ה). ווירסט דוא אויך וועגען דיינעס פֿעסטהאלטענס אַן דען געזעטצען דער תורה אונד דען מנהגי ישראל פֿערלאכט אונד פֿערשפֿאטטעט, זאָ טרעטע איהנען מיט מוטה אונד ענטשלאָססענער קינהייט ענטגעגען, אונד זאגע: איך שטעהע אים דיענסטע גאטטעס, בין איין מיטגליעד דעס פֿריעסטערליכען רייכעס, וועלכעס פֿאָן גאטט ב״ה מיט דער גראסען, האָכוויכטיגען אונד האָכהייליגען מיססיאָן בעטרויט ווארדע: דיא געזעטצע אונד געבאָטהע דער תורה בעקאננט צו מאכען; ער שטעהט מיר בייא; איך קאנן ניכט וואנקען!

ב ביים ערוואכען פֿאָם שלאפֿע זאגע לויט: מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך. דיין ערסטעס וואָרט ביים ערוואכען זייא מיט גאטט. פֿאססע זאָפֿארט דען פֿאָרזאטץ: לייכט וויא דער אדלער אונד שנעלל וויא דאס רעה צו זיין, וואָ עס זיך אום איינער גוטען, פֿראָממען אונד עדלען טהאט האנדלען ווירד. אבער געגען דיא זינגליכען בעגיערדע, ווילּלסט דוא מיט לאֶווענקראפֿט קאָמפֿפֿען.

ג דער רמ״א בעגינט זיין ווערק צום אורח חיים מיט דען וואָרטען: שויתי ה׳ לנגדי תמיד, ווייל דיעזער פסוק דער איגבעגריף אללער עכט רעליגיאָזען ערקעננטניססע איזט, אללע פֿפליכטען דעם מענשען ענטהאֶלט, דאס אירדישע לעבען ווייהעט אונד הייליגט, דעם לעבען דיא וואהרע זיססיגקייט גיבט אונד דעם טאָדע דיא פֿורכטבארע ביטטערקייט נִיממט.

דיעזען זאטץ זאָללען וויר שטעטס פֿאָר אויגען האבען, דענן ער איזט דער בעסטע וועגוויזער דורך דאס גאנצע לעבען, אונד צייגט אונס וויא וויר צו האנדלען אונד צו דענקען האבען.

דאס גאנצע אוניפֿערזום מיט זיינען מיריאדען וועלטען אונד וועזען, איבער-
הויפט אבער דאס גאנצע מענשענגעשלעכט איזט אָהנע דען אַנגעפֿיהר-
טען זאטץ איין פֿערשלאָססענעס אונלאָזבארעס ראֶטהזעל.

וואס איזט דיעזע וועלט? וויר זעהען אין איהר זאָ געוואלטיגע וויעדער-
שפריכע. וויר בליקקען הינויף אונד זעהען דא דען הימעל איבער אונס
זאָ אַנמוטהיג געוועלבט, דיא זאָננע מיט איהרעם שטראהלענמעערע לייכטען,
דען מאָנד אין זיינער מאיעסטאֶט גלאֶנצען, דיא שטערנע זאָ שימערנד
פֿונקעלן, אונד דאס זינד אללעס וועלטען, דיא זייט טויזענדען פֿאָן יאהרען
אין איהרען אונפֿערענדערליכען באהנען קרייזען.

אונד דאנן זעהען וויר דיא ערדע אין שטעטעם וועכסעל בעגריפֿפֿען, אין
אימערוועהרענדער פֿערענדערונג אונד אונבעשטענדיגקייט. אונד ערסט
וועגן דער מענש זיך בעטראכטעט. ער זיעהעט זיך איינערזייטס האָך אונד ער-
האבען, גראָס אונד שטארק אין זיינעם גייסטע, מיט דעם ער אין דיא
טיעפֿסטען שאכטען דער נאטור דרינגט, דיא העכסטען ספעהרען דעם
הימעלם ערשפעהעט, אונד דיא שטערנענוועלטען בעלוישט. אַנדערזייטס
איזט ער ווידער זאָ וויניג קליין, געברעכליך, הינפֿעלליג, ניעדעריג אונד
געמיין אין זיינעם קערפער אונד דעססען לידענשאפֿטען, דאס ער זיך בים
צום טהיערע היגאב ענטווירדיגען קאָנן.

אונד דאס מענשענלעבען? איינערזייטס פֿאָלל פֿאָן פֿריידען אונד זעליגקייטען
אונד אנדערזייטס פֿאָלל פֿאָן קוממער אונד שמערץ.

מיססען וויר אונס ניכט פֿראגען: מה אני ומה חיי? וואס בין איך אונד
דאס צווישען דער וויעגע אונד דעם גראבע ליעגענדע לעבען?

האבען קינדער דאנקבאר צו זיין דען עלטערן פֿיר דאס איהנען געבראכטע
לעבען, אונד וועלכעס פֿערהעלטניסס וואלטעט אב צווישען מענשען אונד
מענשען, צווישען קעניג אונד פֿאָלק? וועלכעס באנד קניפֿפֿט דיא מענשהייט
אַנאיינאנדער אונד וועלכע פֿפֿליכטען האט איינער געגען דען אַנדערן.

דיעזע צווייפֿעל, ראֶטהזעל אונד פֿראגען פֿיהרטען אונד פֿיהרען דיא מענשהייט
צו איינעם יעממערליכען אַבגרונד, דאס זיא איינע ביטע דער זינג-
ליכקייט אונד איהרער אבשייליכען אויסגעבורטען ווארדע, אונד צום גראָ-
סען טהיילע נאָך אימער ווירד.

נור דער אַנגעפֿיהרטע פסוק „שויתי ה׳ לנגדי תמיד, איך האבע אימער
גאָטט פֿאָר אויגען” לאֶזט דיא ראֶטהזעל, פֿערשייכט אללע צווייפֿעל אונד
בעאַנטוואָרטעט דיא פֿראגען.

אלהי, דאסס איך מיר איינען גאָטט דענקע, מיר פֿאָן גאָטט איינען שוואכען
בעגריפֿף, איינע אהנונג אונד פֿאָרשטעללונג מאכען קאנן; דאס איך אין
מיינעם טהון אונד לאססען,ביים רעדען וויא ביים שווייגען, אויף דעם פעל-
דע וויא אין דער שטאדט, אים גאָטטעסהויזע וויא אין דער ארבייטסשטובע,
ביים גליקקע וויא ביים אונגליקקע, אין מיינער יוגענד וויא אים אלטער,
אימער נור דען אללמעכטיגען אונד אללוויססענדען גאָטט פֿאָר אויגען הא-
בע, דאס גיבט מיר דיא איבערציייגונג: נשמה שנתת בי טהורה היא, דיא

זעעלע אין מיר איזט ריין, זיא קאָממט פאָן גאָטט אונד קעהרט צו איהם צוריק.

דיא עלטערן דיא אונס ערצאָגען, זינד דיא ענגעל גאָטטעס. דער קעניג איזט דער פערטרעטער גאָטטעס. דיא געלעהרטען דער תורה זינד פאָם גייסטע גאָטטעס ערפיללט, אונד וויר מענשען זינד אללע ברידער, אללע קינדער איינעס פאַטערס; דארום מוסס איין באַנד דער ליעבע אונס אומשלינגען, דענן איין גאָטט וואַלטעט איבער נאטור אונד מענשענלעבען. אונד וואס איזט אונזער ציעל? אָ וויא גראָס אונד שאָן, דיא פאָללקאממענהייט, ער-לייכטונג אונד פערעדלונג. היער גאָטטעס נאמען לאָבצופרייזען אונד דאנן צו איהם צוריק צו קעהרען, וואָ דיא פראָממען ווייל׳ען מיט דען קראָנען אויף דעם הויפטע, אונד שוועלגען אין אַנשויאונג דער גאָטטעס מאיעסטעט (ברכות י"ז)!

ווער דיזען קארדינאלגרונדזאטץ דעם אורח חיים ניכט רעכט ערפאססט אונד בעהערציגעט: דער ווירד איינע בייטע דער זיננליכקייט אונד איהרער אַבשייליכען דריא געבורטען קנאה תאוה וכבוד. ער ענטווירדיגט זיך ביס צום טהיערע הינאַב, פערביטטערט זיך דאס לעבען, פערוואנדעלט דיא פאָרהאללע צום יענזייטס, צום יאממערטהאל, אונד בייא אללער ער-לייכטונג זיינעס גייסטעס, בייא אללער פערעדלונג דעס געמיטהעס האט ער איינען הימעל, אירדישער אלס אונזערע ערדע, דענן זיין העכסטער בערוף איזט: בעזיטצען אונד געניעסען.

ד דער פערפאססער דעס כרם שלמה בעגיננט זיינען קאמענטאר צום אורח חיים מיט דען וואָרטען דעס רבינו אהרן הלוי: זאָלל דער ערדענזאָהן זיך ניכט אויף זיינען לעבענסוועג פעראיררען, זאָ מוסס ער פאר אויגען הא-בען ערסטענס, דאס גאָטט דער שעפפער דער וועלט איזט. צווייטענס דאסס עס אויסער איהם קיינע מאכט גיבט, דריטטענס, דאס ער איינציג וואר, איזט אונד בלייבען ווירד. פיערטענס, דאסס וויר אללע פאָרגעשריעבענען געזעטצע דער תורה אויס ליעבע צו איהם בעפאלגען מיססען. פינפטענס, דאסס דאס בעוואוסטזיין, דאס גאָטט איבעראלל געגענווערטיג איזט, אונס. צור עהרפורכט ברינגע, אונד זעכסטענס, דאסס וויר ניכט דעם הערצענס-דראנגע אונד דעם ליסטערנען אויגע געהאָרכען זאָללען.

ה אום דען קערפער געזונד, דיא זעעלע ריין צוערהאלטען אונד דעס זעגענס אין דיזער אונד אין יענער וועלט טהיילהאפטיג צו ווערדען, מיססען וויר (זאגט דער רמב"ם ספ"ד מיסודי התורה) דיא אונס אין דער שריפטליכען וויא אין דער מונדליכען תורה פאָרגעשריעבענען געזעטצע אונד פעראָרדנונ-גען גענויא בעאָבאכטען אונד דאהין ווירקען, דאס דיא פאָרשריפטען אונד פעראָרדנונגען דער תורה געמיינגוט ווערדען זאָללען, דאמיט דער אונגעביל-דעטע וויא דער געלעהרטע, דאס וועיב וויא דער מאנן, דיא יונגען וויא דיא אלטען, דיא דיענער וויא דיא הערן נאך דען הייליגען פאָרשריפטען לעבען זאָללען.

דעסוועגען מאכטען וויר עס אונס צור פפליכט, דיא וויכטיגסטען פֿאָרשריפֿ-טען פֿאָם שלחן ערוך אורח חיים, וויא דיא פֿירס פראקטישע לעבען נעט-היגען פֿאָרשריפֿטען דעם יורה דעה אין יידיש דייטשער שפראכע ניעדערצו-שרייבען.

ו אונזערע ווייזען האבען אונס אנס הערץ געלעגט, דאס דער נאכטשלאף דען מענשען אונריין אונד אונווירדיג מאכט, זיך מיט דעם גאָטטעסוואָרטע צו בעפֿאססען, דאהער בעפֿאָר דער מענש זיך ניכט וועניגסטענס דיא הענדע געוואשען האט, דארף ער קיינען ריינען געגענשטאנד, יא זעלבסט זיינען אייגענען לייב ניכט בעריהרען.

ז ביים פֿערלאססען דעם נאכטלאגערס נימםט מאן זאָפֿאָרט דיא וואשקאננע אין דיא רעכטע האנד, גיבט זיא דער לינקען, מיט וועלכער דיא רעכטע האנד בעגאָססען, דאנן נימםט מאן זיא מיט דער רעכטען אונד בעגיעסט דיא לינקע, אונד זאָ דריימאל.

ח דאס וואשען זאָלל אין איינען וואשבעקקען היניין געשעהען, אבער ניכט אויף דיא ערדע. אויך זאָלל דאס וואססער נאך דעם וואשען ניכט אויס-געשיטטעט ווערדען וואָ מענשען געהען.

ט נאך דעם וואשען אונד אנקליידען זאָלל דער מענש בעשטרעבט זיין, זיך איינגערליך אונד אייסערליך צו רייניגען, דאנן זיך אבערמאלס דיא הענ-דע אונד דאס געזיכט צו וואשען, אונד דיא צווייא ברכות „על נטילת ידים" אונד „אשר יצר" מיט אנדאכט צו זאגען.

י אויך ווער דיא גאנצע נאכט דורכגעוואכט אָדער ביים טאג געשלאָפֿען, איין באד בעזוכט, דיא הענדענאגעל אדער דאסס קאָפפהאר זיך שניידען ליעס, איינען אונרייינען געגענשטאנד וויא לעדער, שטיעפֿעל אונד שוהע בע-ריהרט האָט, דיעזע אללע מיססען זיך דיא האָנדע וואשען, אבער אָהנע ברכה.

יא דאס גראָססטע געוויכט בייא דען קליידונגסשטיקקען לעגע דער מענש אויף זיינען פוסבעקליידונג, אונד זאָלל דער מענש ניע אָהנע פוסבע-קליידונג געהען (שבת קי"ב ופסחים קי"ג) מאן בעקליידע צופֿאָרדערסט דען רעכ-טען פוס, דאנן דען לינקען.

יב קליידער מיט וואָללע אונד ליינען געוועבט אָדער געמענגט הייססט שעטנז, אונד דארף ניכט געטראגען ווערדען (כי תצא כ"ב פסוק י"א).

כלל ב (או"ח סי' ג"ב)

דיא ריינהייט דעם קערפערס אונד דער וואָהנונגען.

א דיא ריינהייט דעם קערפערס אונד דער וואָהנונגען ברינגט צור הייליגקייט (משנה סוף סוטה), דאהער מיססען וויר אונס בעשטרעבען, אונזערן קערפער, אונזערע קליידער, אונזערע וואָהנונגען איבערהויפט דען אָרט וואָ וויר אונ-זערע געבעטע פֿערריכטען, אונס מיט תורה אונד תפלה בעפֿאססען, ריין צו ערהאלטען.

ב בעפֿאָר וויר אינס גאָטטעסהויז געהען, בעפֿאָר וויר אונס מיט תורה ותפלה בעפֿאססען, זאָללען וויר אונס בעשטרעבען, אינס אינערליך אונד אייס־סערליך צו רייניגען.

ג וואָ זיך עטוואס אונריינעס, אונריינע נאכטגעפֿעסע, אונריינעס וואססער אונד דער גלייבען בעפֿינדעט, וואס ניכט בעזייטיגט ווערדען קאנן, מוסס עס ענטוועדער מיט איינעם טוך אָדער מיט ערדע בעדעקקט ווערדען, זאָ מאן אין דעססען פֿיער עללען זיך מיט תורה ותפלה בעפֿאססען וויל.

ד איין זייגעקינד וועלכעס אויסשליעסליך מיט דער מוטטער מילך לעבט אונד אונריין איזט, אָדער וואָ געפֿליעגעל זיך בעפֿינדעט וועלכעס קיינען איבלען גערוך פֿערברייטעט, הינדערט ניכט אין דעססען נעהע זיך מיט תורה ותפלה צו בעפֿאססען.

ה וועננ מאן ביים מקדש זיין דער לבנה קיינען ריינען אָרט פֿינדעט, זאָ איזט בעססער מקדש הלבנה ביים פֿענסטער צו זיין, וואָ מאן דיא לבנה זיעהעט.

ו אים באדהויז, וואָ מאן זיך מיט קיין דבר שבקדושה בעפֿאססען דארף, זאָלל מאן אויך קיינען פֿרעמדען מיט „שלום עליכם" בעגריססען, וויל דער נאמע פֿאָן השי"ת אויך „שלום" איזט.

ז עס איזט זאָוואָהל פֿיר דען קערפּער אלס פֿיר דיא נשמה גוט, זאָ דער מענש אָפֿט איין באד (מקוה כשרה) בעזוכט, דענן אונזערע וויזען זאגען: דער גאָטטעספֿירכטיגע מאנן דארף ניכט אין איינעם אָרטע וואָהנען וואָ קיין באדהויז עקסיסטירט (סנהדרין י"ז ע"ב).

כלל ג

דיא פֿאָרבערייטונג צום גאָטטעסדיענסטע.

א פֿאָר דעם עוויגען דיינעם גאָטטע מוססט דוא עהרפֿורכט האבען, איהם זאָללסט דוא דיענען (עקב י' פסוק כ'), דאס זאגט אינס, דאסס דער מענש דיא פֿפֿליכט האט, גאָטט ב"ה פֿיר זיינע גיטע, פֿיר דאס איהם געשענקטע לעבען צו דאנקען, איהם, צו דיענען מיט גאנצעם הערצען, גאנצער זעעלע אונד גאנצעם פֿערמעגען, וויר מיססען דאהער וויא עס משה רבינו איינגע־ריכטעט האט, דריימאל דעם טאגעס (תנחומא ריש הבא), שחרית מנחה ומעריב, אונזערע געבעטע מיט ריין געוואשענען הענדען, מיט ריינעם קערפּער, רייינער קליידונג אונד מיט בעדעקקטעם הויפּטע אין עהרפֿורכט צופֿערריכטען.

ב איהר זאָללט ביים בלוט קיינע מאהלצייט האלטען (קדושים י"ט פסוק כ"ו) דיעזע מצוה האט פֿערשיעדענע בעדייטונגען, ערסטענס זאָללען דיא פֿריע־סטער, בעפֿאָר זיא דאס בלוט פֿאָם מאָרגענאָפּפֿער ניכט נאך פֿאָרשריפֿט שפּרענגטען, ניכט פֿאָם אָפּפֿער געניעסען, צווייטענס בעפֿאָר וויר דאס מאָר־גענגעבעט פֿערריכטעט האבען, וואס אן שטעללע דעס מאָרגענאָפּפֿערס (תמיד של שחר) איזט, דירפֿען וויר ניכטס געניעסען. דריטטענס, דאס וויר אונזער הויזוועזען בעשיידען פֿיהרען, אונזערע קינדער ניכט אן איבערפֿלוסס געוועהנען זאָללען, דענן וועננ דער מענש אן פֿיעלען געניססען געוועהנט איזט,

אונד עס דאנן ניכט האט, זאָ גרייפט ער צו בעטרוג, דיעבשטאהל, מאָרד אָדער זעלבסטמאָרד, דארום זאגט דיא תורה היער: עססע אונד טרינקע ניכט זאָ פיעל, וועלכעס דיך אָדער דיינע קינדער צום מאָרד אָדער זעלבסט־מאָרד פיהרען קעננטע (חק לישראל).

ג, דוא זאָללסט דען לאָהן דעם טאָגלעהנערס ניכט איבער נאכט בייא דיר בלייבען לאססען, אונד וואס ער בייא דיר דורך נאכטארבייט פערדיענט, זאָללסט דוא איהם ביים איינטריטט דעם מאָרגענס אויסצאהלען (קדושים י"ט), אונד ווער דעם ארבייטער ניכט פינקטליך בעצאהלט, דעססען געבעטע ווערדען ניכט ערהערט (זוהר קדושים).

ד, דיא הייליגען ספרים (כתבי האר"י) לעגען אונס שטרענגע אנס הערץ, דאסס וויר דארויף זעהר בעדאכט זיין מיססען, בעפאָר וויר בעטען, יעדעס טרויריגע געפיהל אויס אונזערעם הערצען צופערשייכען אונד מיט שמחה מתפלל צו זיין. צווייטענס זאָללען וויר פאָר דעם בעטען איינעם ארמען אין דער קופה של צדקה אָדער פיר דיא ארמען אין ארץ ישראל, עטוואס געבען. דריטטענס זאָללען וויר פאָר דעם בעטען אויסשפרעכען: „הרני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך" דאס הייסט: מאן זאָלל בעהער־ציגען דיא פפליכט, זיינען נעבענמענשען זאָ וויא זיך צו ליעבען. דיא הייליגען ספרים האבען וואהרשיינליך דיעזע לעהרען אויס דעם בן סירא (סי' ז' וסי' כ"ח פסוק ב' עד פסוק ז') געשעפפט, וואָ עס הייסט: בייא שמערצליך פערווארענעם געפיהלע קאננסט דוא קיינע געבעטע פערריכטען; אונטער־לאססע ניכט פאָר דיינעם געבעטע אלמאָזען צו שפענדען, בעטע ליעבער וועניג מיט אנדאכט אונד אינניקייט, אלס פיעלעס בעטען אָהנע דיא זעלבען. ווילסט דוא דאס גאָטט דיר דיינע פעהלער פערצייהען זאָלל, זאָ פערצייהע אויך דוא דיינעם נעכסטען זאָ ער דיר אונרעכט געטהאן, איין מענש טרעגט דעם אנדערן ראכע נאך, אונד פערלאנגט דעננאָך פאָן גאָטט פערגעבונג זיינער זינדען? ער וויל זיך איבער זיינעסגלייכען ניכט ערבארמען, אונד גאָטט זאָלל זיך איבער איהן ערבארמען? מאן דארף זיינען נעבענמענשען וועגען געמאכטער פעהלער ניכט האססען, וויא דער מענש זיך זעלבער וועגען געמאכטער פעהלער ניכט האססעט. מענשענליעבע איזט דער קארדינאלגרונד־זאטץ דער תורה (בראשית רבה פכ"ד).

ה, אָבצוואר עס נאך דעם איינפאכען וואָרטלויטע דער תורה ערלויבט איזט אין וועלכער שפראכע אימּמער זיינע געבעטע צופערריכטען (או"ח סי' ס"ב וסי' קי"א וסי' קפ"ה וספר חסידים סי' תשפ"ח ולהג"ה ליו"ד סי' רע"ו), זאָ לעגטען אונס אונזערע רייכערפאהרענען פאָרפאהרען גאר שטרענגע אנס הערץ, דאסס וויר אונזערע געבעטע נור אין דער הייליגען שפראכע, אין וועלכער גאָטט ב"ה דיא וועלט ערשאפפען, אונד אין וועלכער ער צום ערסטען מענשען אונד צו דען אבות הקדושים געשפראָכען (בראשית רבה ס"ח), יא אין וועלכער ער דיא תורה גאב אונד אין וועלכער דיא הייליגע סינאָדע (אנשי כנסת הגדולה בירושלים) דיא געבעטע פערפאסטען, פערריכטען מיססען, אונד צוואר אויס פאָלגענדען גרונדען: ערסטענס זאגט דיא תורה אויסדריקליך, דאס ברכת

כהנים אין דער הייליגען שפראכע געשעהען מיססע (סוטה ל"ח); צווייטענס מוסס דער געשריעבענע שם הו"י ב"ה, דער חלילה ניכט אויסגעשפראָכען ווערדען דארף — ענטוועדער מאן זאגט שם הו"י ב"ה אָדער ריכטיגער יו"ד קֵיא וא"ו קֵיא — וואס דייטש „עוויגער" הייסט, אלס „אדני" „הערר" אויסגעשפראָכען ווערדען, יעדאָך מוס מאן ביים אויסשפרעכען דעם „אדני" דען געשריעבענען שם הו"י ב"ה פאָר אויגען האבען, אונד דיעזער בעגריפף לעססט זיך אין גאר קיינער אנדערן שפראכע אויסשפרעכען אָדער דענקען (טור ומחבר או"ח סי' ה'); דריטטענס לאססען זיך פיעלע וואָרטען אין איינער אנדערן שפראכע גאר ניכט רעכט איבערזעטצען. צ. ב. דאסס וואָרט „ברוך". מאנכע איבערזעטצען עס „געלאָבט" פאָן Loben, וואס אונגאריש הייסט dicsérni אונד לאטייניש benedeien. אבער דיעזע איבערזעטצונגען זינד גרונדפאלש, וועיל דאס וואָרט „ברוך" פאָן „ברכה זעגען" שטאממט. זאָלל עס איבערזעטצט ווערדען „געזעגנעט", זאָ מוסס עס יאָ דאס אָהר פעֶרלעטצען, דאס וויר איהן ית"ש זעגנען. דער ווירקליכע זינן פאָן „ברוך" איזט, דאס ער ית"ש, דער אורקוועלל אללעס זעגענס איזט (מקור לכל הברכות), וואס זיך נור אין דער תרגום-שפראכע אננעהערענד מיט „ברוך היא" געבען לעסט. בעוויז היעפיר איזט. דאסס אונזערע ווייזען אין בבל דאס געבעטה פאָם קדיש אין דער תרגום-שפראכע פערפאססטען אונד דיא וואָרטע יתברך ישתבח ויתפאר וגו' מיסטען זיא אין דער אורשפראכע אונאיבערזעטצט לאססען (אבודרהם וח"ל או"ח סי' נ"ו) פיערטענס, דאָ דיא אויפגאבע ישראל'ס איזט אונטער אללען פעלקערן, לענדערן אונד שפראכען צערשטרייעט צו זיין, אום זאָ דען גלויבע אן דען אייניג איינציגען גאָטט, דיא טוגענד, מענשענליעבע אונד וואהרהייט צופערברייטען, זאָ ווערע עס דעם אויס שפאניען נאך איטאליען, אָדער דעם אויס ענגלאנד נאך דייטשלאנד קאָממענדען יודען אונמעגליך געוועזען, מיט זיינען ברידערן געמיינזאם דען גאָטטעסדיענסט צופערריכטען, געמיינזאם דאס געזעטץ: איך וויללL געהייליגט זיין אונטער דען קינדערן ישראל (אמור כ"ב ל"ב) צו ערפיללען, געמיינזאם מיט זיינען ברידערן ברכו אונד קדושה צו זאגען (עי' גבור החיים ועי' חתם סופר חלק שני סי' ס"ד ותשובת מהרי"א או"ח סי' ו"ו וס' החיים דף כ"ד וסדור רבב"ן ח"ג סי' ט"ו).

נור דעם אומשטאנדע, דאס איזראעל דיא געבעטע אין איהרער אורשפרינגליכען אבפאססונג ערהאלטען האט, זאָ, דאס זעלבסט דעם אינגעלעהרטען דיא הייליגע שפראכע ניכט גאנץ פרעמד וואר, האבען וויר עס צו פערדאנקען, דאסס דאס יודענטהום זיך זאָ אייזענפעסט ערהאלטען האט. דיא געבעטע עבענזאָ איינפאך אלס ערהאבען, דעם שליכטען פערשטאנדע עבענזאָ צוגענגליך, אלס זיא דעם טיעפען דענקער צוזאגען, בילדען דען קערנאינהאלט דעם יודענטהומס, דערען בעוואָהרונג אונד ערהאלטונג דאס יודענטהום זיך שטעטס צור הייליגען פפליכט מאכטע, אונד זאָלאנגע עס יודען אים וואהרען זיננע דעם וואָרטעס געבען ווירד, ווערדען אונד מיססען זיא דיא געבעטהע אלס ערבע פאָן דען הייליגען כנסת הגדולה, מיט עזרא הסופר אן דער שפיטצע, אין דער אבגעפאססטען הייליגען שפראכע בעהאלטען.

כלל ד

דיא ערסטען פפליכטען ביים אויפשטעהען דעם מאָרגענס.

א נאכדעם מאן זיך געוואשען אונד גערייניגט, דיא צווייא ברכות על נטילת ידים אונד אשר יצר געזאגט האט (אָבען כלל א' סי' ט') מוסס מאן ברכת התורה זאגען, וויל מאן עהער וועדער תורה לערנען נאָך בעטען דארף.

ב ווער דיא גאנצע נאכט קיינען אויגענבליק געשלאפען האט, זאָלל זיך מיט ברכת התורה, פאָן איינעם דער יא געשלאפען האט, מוציא זיין לאססען. אויך זאָלל ער ניכט דיא תפלה אלהי נשמה שנתת בי זאגען.

ג איין יעדער יהודי איזט פערפפליכטעט תורה צו לערנען, דארום מוסס ער ווענינסטענס יעדען טאג איינע פרשה חומש אויס דער סדרה לערנען מיט רש"י אָדער איבערזעטצונג, אונד מוסס איינינע קאפיטל תהילים זאָגען; מוסס זיך בעשטרעבען ארמע תלמידי חכמים, תלמוד תורה אונד ישיבות ווא תורה געלערנט ווירד צו אונטערשטיטצען, דענן אויף זאָלכע ווירד געזאגט: עץ חיים היא למחזיקים בה.

ד עס איזט פפליכט דיא פאָרגעשריעבענען תפלות אויס דעם סדור צו בעטען.

ה וועהרענד דעם בעטענס, איבערהויפט צווישען איינער ברכה אונד דער אנדערן דארף מאן זעלבסט בייא פסוקי דזמרה ניכט שפרעכען.

ו ביים בעטען זאָלל מאן דיא וואָרטע ניכט מיט איינאנדער פערבינדען, איבערהויפט בייא דען ברכות מוסס מאן צווישען מלך אונד העולם איין קליין וועניג אבהאקקען, זאָ אויך בייא ברכת המוציא לחם מן הארץ מוסס מאן צווישען לחם אונד מן אבהאקקען, דאמיט דאס מם פאָן לחם אונד דאס מם פאָן מן עקסטרא געפיהלט ווערדע.

ז ווענן מאן צווייפעלט, אָב מאן דיא צו מאכען פערפפליכטענדע ברכה שאָן געמאכט האט אָדער ניכט, זאָ זאָלל מאן זיא ניכט מעהר זאגען, וויל עס איין גראָסער אסור איזט, איינע איבערפליססיגע ברכה צו זאגען אונד דען הייליגען נאמען איבערפליססיג אויסצושפרעכען. ביים צווייפעל אָב מאן שאָן דאס טישגעבעט פערריכטעט האט (ברכת המזון) זאָלל מאן אבער-מאלס עס פערריכטען, וויל דיזעס איין אויסדריקקליכעס געזעטץ דער תורה איזט. דאס זעלבע איזט דער פאלל ווענן ער צווייפעלט אָב ער שאָן קריאת שמע געזאגט האט (עי' מג"א סי' ס"ז).

ח לויט אונזערם דין גיבט עס צווייא ארטען פאָן ברכות, איינע קורצע, וויא צ. ב. דיא ברכה על נטילת ידים, אונד איינע לאנגע וויא דיא ברכת אשר יצר, הערט מאן גראדע בייא דער קורצען ברכה דאסס יעמאנד אנדע-רער ברכה מאכט, זאָ דארף מאן ניכט אבהאקקען, אום אויף דער ברכה דעם אנדערן „אמן" צו זאגען, וועהרענד מאן בייא איינער דער לענגערן ברכות, יאָ אבהאקקען זאָלל, אום אמן, איבערהויפט אום ברכו אונד קדושה צו זאגען.

ט ווייסס מאן בעשטיממט, דאס מאן דיא צו מאכענדע ברכה ניכט געמאכט האט, בעפאָר מאן דיא מצוה בעגאָננען האט, זאָ זאָלל מאן זיא נאכטרעג-ליך מאכען (מהר"ש בזיק או"ח סי' כ"ט).

ווער זיך פֿאָן איינעם אנדערן מיט דער ברכה לעססט מוציא זיין, וויא צ.

ב. בייא תקיעת שופר, קריאת מגלה אָדער ברכת התורה (אין דיעזעם כלל סי' ב') מוסס מיט אנדאכט איהם צוהערען אונד דארויף אם ענדע אמן זאגען, וויל מיט דעם אמן זאגען איזט זאָפֿיעל אלס העטטע ער זעלבסט דיא ברכה געמאכט (עי' שבועות כ"ט ע"ב ול"ג ע"א). אויך ברוך הוא וברוך שמו, וועלכעם מאן פֿערפפֿליכטעט איזט צו זאגען ווען מאן הערט מזכיר שם שמים זיין, דארף מאן בייא דיעזען ברכות זאגען (מהר"ס סיק או"ח סי' נ"א). אבער בייא איינער שטעללע וואָ מאן ניכט אבהאקקען דארף (וויא היער אים סי' חית) דארף מאן בייא איינער געהערטען ברכה אויך ניכט מפסיק זיין אום ברוך הוא וברוך שמו צו זאגען (מג"א סי' קכ"ד סקי"ט).

יא זאָ מאן אירטהימליך איינע ברכה צו מאכען בעגאָננען האט, אונד האט שאָן אויסגעשפראָכען ברוך אתה ה', זאָ זאָלל ער וויטער זאגען למדני חקיך, דאס איזט איין פסוק (מיט הוספת השם אין תמני אפי), זאָ ער אבער אירטהימליך דיא גאנצע ברכה זאגטע, זאָ זאָלל ער גלייך דארויף זאגען: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

כלל ה

דיא גראָססע פפֿליכט אויף איינער געהערטען ברכה „אמן" צו זאגען.

א ווענן מאן הערט יעמאנד ברכה מאכען, מוסס מאן מיט אנדאכט דארויף אמן זאגען, זעלבסט איין קינד, יא זעלבסט איין ניכט יודע ווענן ער גאָטט לאָבט, מיסס מאן דארויף אמן זאגען (רמ"א באו"ח סי' רט"ו).

ב ביים אויסשפרעכען דעם אמן זאָלל מאן אים זיננע האבען דיא דרייא וואָרטע: אֵל מלך נאמן, וועלכעם דיא אנפֿאנגס בוכשטאבען פֿאָן אמן זינד (תוס' שבת דף קי"ט ע"ב), דאס הייססט, דאסס גאָטט ב"ה דאס גוטע בעלאָהנט, דאס שלעכטע בעשטראפֿט, אונד וואס ער ישראל פֿערשפּראָכען, דאס ווירד אין ערפֿיללונג געהען.

ג אונזערע ווייזען זאגען, דאסס ווענן מאן אמן מיט וואהרער אנדאכט אויסשפריכט, איזט מאן דאמיט מבטל אללע גזרות רעות (שבת קי"ט ע"ב).

ד אויף זיינע אייגענען ברכה זאגט מאן קיין אמן, אויססער ביים טישגעבעט זאגט מאן נאך געמאכטער ברכה בונה ירושלים, וויל דאָרט ענדעט דאס זאָגענאנטע בענשען, וועלכעם מן התורה איזט, פֿערפֿאססט פֿאָן משה רבינו אונד דוד ושלמה, פֿאָן דאָרט וויטער איזט פֿערפֿאססט פֿאָן דען ווייזען אין בבל. אום אלזאָ איינען אונטערשיעד צווישען דען ברכות צו מאכען וועלכע מן התורה אונד וועלכע מדרבנן זינד, זאגט יעדער אמן (רבב"א ברכות ורמ"א או"ח סי' רט"ו).

ה ווער זיך איילט אונד אמן זאגט בעפֿאָר יענער מיט דער ברכה געשלאָססען האט, וואס אמן חטופה הייסט, אָדער ווער דאס אמן זאגט, ווענן יענער שאָן לענגסט מיט דער ברכה געענדעט, וואס אמן יתומה הייסט, האט זיינע פפֿליכט ניכט ערפֿיללט. אייך דארף דיא שטיממע דעם אמן ניכט העהער זיין אלס דיא שטיממע דעסיעניגען, דער דיא ברכה זאגט.

ו וועגן מאן נאך דער ברכה דעם פֿאָרבעטערס מיט דעם פֿאָרבעטער צוזאממען, אָדער זעלבסט איין געבעט צופֿעררינכטען האט, וויא צ. ב. נאך ברכת מחיה המתים, קדושה אָדער נאך המחזיר שכינתו לציון, מודים, נאך הפורס סוכת שלום ושמרו צו זאגען, אָדער נאך מלכיות, זכרונות, שופרות שופר צו בלאזען האט, דארף ניכט פֿערגעססען אויף דער לעטצטען ברכה אמן צו זאגען.

ז וועד איינע ברכה בעענדעט אונד צו גלייכער צייט בעענדעט איין אנדערער דיא ברכה, זאָ זאגט מאן דארויף קיין אמן, וועגן מאן אבער מיט דעם פֿאָרבעטער גלייכצייטיג בעענדעט דיא ברכה פֿאָן ישתבח אָדער הלל, אָדער צו מעריב דיא ברכה שומר עמו ישראל, זאָ זאגט מאן יא אמן.

כלל ו

דער ריינע גאָטטעסגלויבע.

א דיא הייליגע תורה ווארנט אונס, דאסס וויר אונס פֿאָר אבערגלויבע היטען מיססען. עס זאָלל ניכט געדולדעט ווערדען, דאסס אונטער אונס יעמאנד זיין זאָלל, דער אהנונגסצייכען טרייבט (שופטים י"ח פסוק יו"ד). דער רמב"ם שרייבט (מנין המצות ל"ת סי' ל"א) דאס אין זיינער צייט פֿאלשע וואהרזאגער ווארען דיא מיט איהרען שטאָק אויף דיא ערדע געשלאגען האבען אונד דאבייא פֿורכטבאר געשריען, ביס זיא גאנץ זיננענלאָז ווארדען, אונד פלוישטען איינע ארט פראָפֿעצייאונג, וואס דיא אבערגלייבישע מענשהייט פֿיר וואהר היעלט; מאנכע האטטען וויעדער איינען פֿעראכטונגסווירדיגען געברויך, דאסס זיא איהרען שטאָק הינוועגווארפֿען אונד וואָהין דער שטאָק פֿיעל, נאך דיעזער ריכטונג מאכטען זיא דען וועג (קהלת י"א ב'); אנדערע וויעדער האבען איינען געברויך, דאסס זיא, זאָ איין קינד ערקראנקט, גיעסען זיא בלייא אָדער וואכס אויס, אונד אויס דער דארויס ענטשטעהענדען פֿיגור וואָללען זיא וויססען, וועד דעם קראנקען קינדע איינען „עין הרע" גאב, אנדערע וויעדער לאססען זיך פֿאָן בעטריגערישען ווייבערן דורך קארטענאויפשלאגען דיא צוקונפֿט זאגען, זאָלכעס פֿערביעטעט דיא תורה שטרענגע, וועד דאס טהוט אָדער טהון לעססט, איזט חייב מלקות (חק ליצחק).

ב האלטעט אייך אן קיינע אבערגלייבישע פֿאָרבעדייטונג (קדושים י"ט פסוק כ"ו). דיעזעס פֿערבאט לעגט אונס אַנם הערץ, זיך אן קיינע צופֿעללע צו בינדען, וויא עס בייא אונוויססענדע מענשען געברייכליך איזט, דאסס זיא בייא איינעם אונטערנעהמען פֿאָן געוויססען אונגעפֿעהרען צופֿעללען אויף איהרע אונטערנעמונגען שליעסען. וועד כים פֿאָרזאטץ זאָלכע אבערגלייבישע פראָבען מאכט, דער ווירד כים מלקות בעשטראַפֿט (רמב"ם ל"ת ל"ג).

ג דוא מוססט דיך גאנץ אן דען עוויגען דיינען גאָטט האלטען (שופטים י"ח פסוק י"ג), דאס הייססט, דער מענש מוסס גלויבען, דאס זעלבסט דאס וואס דער פראָפֿעט אים פֿאָראויס פֿערקינדעטע, פֿאָן הש"י איהם איינגעגעבען ווארדע, אונד דאסס וויר אונס פֿאָר הימפעלצייכען ניכט צו פֿירכטען האבען

(פסחים קי״ג ע״ב), נור פֿאַר השי״ו זאָלל זיך דער מענש פירכטען. דארום זאגטע ער צו אברהם: וואַנדלע פֿאַר מיר אונד זייא שטעטס אונגעטהיילטען הערצענס; שליעבע ניכט דיין צוקינפֿטיגעס שיקזאל אוים שטערן - אָדער הימלצייכען, פֿערלאססע דיך אויף גאָטט, דענן פֿאָן זיינעם ווילּלען העננגט אללעס אַב (רמב״ן מ״ע ה׳).

כלל ז

פאר וואס דער מענש זיך בעזאָנדערס היטען זאָלל.

א געהע ניכט אלס אנבריינגער הערום (קדושים י״ט פסוק ט״ז), דער מענש דארף קיין שטיפֿטער פֿאָן פיינדזעליגקייטען זיין, נעמליך, ווענן מאן הערט עטוואס איבלעס פֿאָן יעמאנד שפרעכען, עס דעמיעניגען צוריק צו זאגען, וואס פֿאָן איהם געזאגט ווארדע. ווער צווישען מענשען פיינדזעליגקייטען שטיפֿטעט איזט חייב כרת (ירושלמי פסחים פ״ג). אונזערע וויזען זאגען, דאסס דאס לאסטער פֿאָן פֿערלײמדונג (רכילות) וויא אויך פֿאָן שלעכטער בעאור-טהיילונג (לשון הרע) גרעסער איזט אלס געטצענדיענסט (עי׳ מג״ת סי׳ קנ״ו).

ב דוא זאָללסט דיך אן דיינעם פֿיינד ניכט רעכען אונד אויך ניכט צאָרן האלטען (קדושים י״ט פסוק י״ז). איזט דיין פֿיינד אויף דיינע גיטע אנגעוויעזען, זאָ שטעהע איהם בייא אָהנע איהם זיין פֿערגעהען פֿאָרצוווערפֿען, אויך דארף מאן זיך ניכט בריסטען, דאס מאן אוים גראָססמוטה זיינעם פֿיינדע געפֿעללינ איזט.

ג דוא זאָללסט קיינעם בלינדען אנשטאָס אין דען וועג לעגען (קדושים י״ט פסוק ט״ז), דאס הייסט וויר דירפֿען ווערער דירעקט נאָך אינדירעקט פֿעראורזאכען, דאסס איין מענש צו שאדען קאָממען אָדער איינע זינדע בעגעהען זאָלל.

ד שטעהע ניכט צוריק בייא דער געפֿאהר דיינעם נעבסטען (קדושים י״ט פסוק ט״ז). דיעזעם געזעטץ לעגט אונס אַנס הערץ, דאסס ווענן מאן זיינען נעבענמענשען פֿאָם אונגליק רעטטען קאנן, זאָ מוסס מאַן זיך דאַצו בעאיילען, אויך דארף מאַן ניכט צוזעהען וויא איין יהודי נכשל בעברה ווירד. ווענן מאן בייטראגען קאנן, דאס איין יהודי גוטעס טהון זאָלל, דאסס ער כשרה תפילין ציצית ומזוזות, איינען גוטען שוחט, רב אונד מקוה כשרה האבען זאָלל, זאָ מוסס מאַן אללעס מעגליכע דאצו טהון (עי׳ מהרי״ס זיק או״ח סי׳ ט״ז).

ה דיא שענדליכסטע אייגענשאַפֿט איזט צאָרן (כעס), עס איזט ערגער אלס ווענן דער מענש געטצען דיענט ח״ו. צאָרן שאדעט דער געזונדהייט אונד דער מאָראל. דיא ספרי מוסר זאגען, דאס ווער נייגונג צום צאָרן האט, מוסס זיך געוועהנען, אללעס מיט גלייכגילטיקייט הינצונעמען, ווענן צ. ב. איין קרוג אָעל צערבראָכען ווירד, מוסס ער זיך זאגען, דאס זייא נור וואססער געוועזען. ווירד מאַן געקרענקט, מוסס מאַן זיך דענקען, אלס העטטע דער-יעניגע נור אים שערצע געשפראָכען, דענן וויססען זאָלל דער מענש, דאס צאָרן דיא גאר שענדליכסטע אונד געפֿעהרליכסטע אייגענשאַפֿט זייא.

ו דורך דען שמעלצטיגעל ערקעננט מאַן דאס זילבער, דורך דען אָפֿען דאס גאָלד, איינען מענשען אבער ערקעננט מאַן נאך זיינען לאָבען (משלי כ״ז), ווער זיינען נעבענמענשען שנעלל פֿעראורטהיילט, טאַדעלט, דן לכף חוב איזט, האט זיך דאָמיט אין זיינער נאַקטהייט געציינט, דענן וויא דיא פֿליעגען זיך שטעטס אויף דען וואונדען שטעללען איינעס קערפערס זאממעלן, זאָ פֿאָרשען דיא בעזען מענשען נור נאך דען פֿעהלערן איהרער נעבענמענשען (בן סירא ו׳ ז׳); וויר מיססען דיא שוועבען אונזערער מיטמענשען מילדע אונד שאָנענד בעאורטהיילען, אונד ווער זעלבסט אנדערע מילדע בעאורטהיילט, ווירד אויך מילדע געריכטעט (שבת קכ״ז). זייא בעשיידען, דענן זיא איזט עס, וועלכע דאס לעבען זיס, דען מענשען עדעל אונד גוט מאכט.

כלל ח

לעבענסרעגעלן פיר קערפער אונד גייסט.

א דער מענש האלטע זיך איממער, וועננ ער אויף רייזען איזט, אין דער מיטטע דער שטראססע, אונד געהע ניעמאלס אַן דען ענדען דער שטראססע, וועיל דאָרט זיך דיא בעזען גייסטער אויפֿהאַלטען. זיא וואָללטען אונס דאמיט אגם הערץ לעגען, דאסס וויר זאָוואָהל אין פֿהיזישער אַלס אין גייסטיגער בעציעהונג איממער דען מיטטעלוועג זוכען זאָללען. ביעג ניכט אויס, ניכט נאך רעכטס, ניכט נאך לינקס, זאָ פֿערמיידעסט דיין פֿוס דאס בעזע (משלי ד׳). זייא ניכט קארג, אבער אויך ניכט פֿערשווענדעריש. זייא ניכט צו פֿראָם, וואָללע ניכט גאר צו פֿיעל וועיזע זיין. עס איזט גוט, דאסס דוא דאס איינע ערגרייפֿסט, אונד אויך פֿאָם אנדערן ניכט לאססעסט; דער גאָטטעספֿירכטיגע העלט איבעראלל דיא מיטטע (קהלת ז׳). צו וועיט געטריעבענע שפארזאמקייט אַרטעט אין גייץ אויס, אונד גרענצענלאָזע וואָהלטהעטיגקייט אין אַרגע פֿערשווענדונג (מג״א סי׳ קנ״ו).

ב לאססע דיינע קינדער תורה לערנען, אבער זיא זאָללען אויך לערנען וויא זיך איין מענש מיט אייגענער קראפֿט אונד ארבייט ערנעהרען זאָלל (קדושין דף ל׳ ומג״א סי׳ קנ״ו).

ג דער מענש זאָלל זיין גאנצעס פֿערמעגען ניכט אין איינעם געשעפֿטע פֿערווענדען. ער זאָלל איינען דריטטען טהייל אנלעגען אין פֿעלד, איין דריטטעל צום האנדעל פֿערווענדען, אונד איין דריטטעל זאָלל איהם שטעטס צור פֿערפֿיגונג שטעהען (מג״א סי׳ קנ״ו).

ד דער מענש זאָלל זעלבסט אים האָהען אלטער זיין פֿערמעגען ניכט דען קינדערן פֿערשענקען.

ה נור וועננ דער עוויגע דיין גאָטט דיר דיינע גרענצע ערווייטערט, דארפֿסט דוא פֿלייש אין איבערפֿלוסס עססען (ראה קאפיטל י״ב פסוק כ׳), דאס הייסט דער מענש זאָלל נור דאנן איינען גראָססען טיש אונד איין גראָססעס הויז פֿיהרען, וועננ ער אין גוטען אונד געאָרדנעטען פֿערהעלטניססען לעבט (עי׳ חו״מ ס״ד ע״א), דענן גלייך ביים מן זאגטע גאָטט צו ישראל דורך משה: דע

שלחן ערוך או"ח כלל ח

אבענדס זאָללט איהר פלייש עססען אונד אם מאָרגען אייך מיט בראָד בעגניגען, דאס הייסט: ווער אם אבענד דעם לעבענס ניכט דער ארמוטה פרייזגעגעבען זיין וויל, זאָלל זיך אין זיינער יוגענד מיט בראָד בעגניגען, דענן דעריעניגען וועלכער פיעל געניססען ווילל, דער טאָדטעט זיך (מס' תמיד), זיינע פערגאנגענהייט איזט דאס גראב זיינעס אדעלס, זיינע געגענווארט איין רייך דער אייטעלקייט, אונד זיינע צוקונפט איינע קוועלענדע פאָלטער.

ו מיידע דיא נאכבארשאפט איינעס אונגעלעהרטען פראָממלערס (סבת ס"ג). פרייגייסטערייא איזט קוהנהייט (ערוכין ס"ג). דיא געזעטצע דער תורה אונד דיא לעהרען אונזערער וויזען זינד דיא בעסטען וואפפען געגען דיא פרייגייסטערייא, דענן דעם מענשען איזט מעהר פערהיללט, אלס געאָפפענבארט, מעהר אויפבעוואהרט, אלס געגעבען, דיא בעשרענקטהייט דער גייסטיגען קראפט, דיא אין דעם פרייגייסט דיא פאלטערנדען צווייפעל ערצייגט, גיבט דעם, דער פעסט אן דיא הייליגע אויפגאבע איזראעלס גלויבט, דיא זיססעסטען טרעסטונגען, דען שטיללען הערצענספריעדען אין דעם צופערזיכטליכען הינבליק, אין איינע שענערע וועלטאָרדנונג; דיא ער גלויבט, ווענן ער זיא אויך נור אהנען (זיעהע כלל א' סי' ג') אבער ניכט בעגרייפען קאנן, אונד נור דיא תורה איזט עס, דיא איהם אללע אונעבענהייטען דעם לעבענס גלעטטעט, אבער דיא גאָטטלאָזען ווערדען פריהער אָדער שפעטער פאָן רייע אונד געוויססענסביססען געפלאגט.

ז ווער זיין וויב ליעבט וויא זיך זעלבסט, פיר איהרע עהרע נאָך מעהר אלס פיר דיא זייניגע בעדאכט איזט; זיינע קינדער צו פראָממען אונד טוגענדהאפטען מענשען ערציעהעט, זיא צור רעכטען צייט פערהייראטעט, פאָן דעם הייסט עס: דוא ווירסט גליקליך אין דיינעם הויזע זיין (יבמות ס"ב):

ח היטע דיך פאָר מענשען דיא האניג אים מונדע אונד גאללע אים הערצען טראגען, דיא אים מונדע טראגען דיא ביבעל, אונד אים הערצען דאס איבעל, (פסחים קי"ג). ווארנע נור זאָלכע, דיא פיר לעהרע אונד ערמאהנונגען עמפפענגליך זינד (מכות כ"ג) אונד לאססע דיך פאָן דער פריינדליכקייט דער גראָסען ניכט טיישען, דענן איהרע הערבלאססונג איזט איממער אינטרעססע; זיא ערשיינען דעם מענשען אלס פריינדע, זאָלאנגע עס איהר פארטהייל ערפאָרדערט, אונד שטעהען דעם מענשען אין דער נאָטה ניכט בייא (אבות פ"ב).

ט פיערערלייא מענשען זינד פערדאממענסווערטה; איין ארמער, דער שטאָלץ איזט; איין רייכער, דער אלס ארם געלטען ווילל; איין גרייז וועלכער דער וואָללוסט פרעהנט, אונד איין געמיינדע פאָרשטעהער דער הערשזיכטיג איזט, אבער אין ווירקליכקייט דער געזאממטהייט ניכטס לייסטעט (פסחים קי"ג).

י טהעריכט איזט עס פאָן דען מענשען, דער פאָר איינעם ספר תורה זיך ערהעבט, אונד דיא געלעהרטען ניכט אכטעט, איזט יא אים ספר תורה נור דאס וואָרט גאָטטעס אויף פערגאמענט ניעדערגעשריעבען, וועהרענד דער געלעהרטע דאס געזעטצבוך איזט (מכות כ"ב).

יא דרייא דינגע פעראורזאכען לאנגעס לעבען: לאנגזאמעס בעטען, וויילנור זאָ פערמאג דער מענש אנדאכט אונד געמוטה צו וועקקען; ביים

עססען ניכט צו איילען, וויל דורך לאנגזאמעם געניעסען דער גענוסס קראַפ־טיגט, אונד דורך פאָרזיכטיגע רייניגונג דעם קערפערס, זאָוואָהל נאך איננען אלס נאך אויסען, וויל מאן דאדורך צו איינעם געזונדען קערפערלעבען גע־לאנגט (ברכות נ״ד).

יב עס איזט איין גראָסער אסור צו זאגען אָדער גאר צו שווערען, וויא עס דיא ראשען מענשען צו טהון פפלעגען, אום איהרער אויסזאגע גלויבען צו פערשאפפען: זאָ וויא גאָטט וואהר איזט, זאָ איזט אויך מיינע אויסזאגע וואהר — וויל דיא וואהרהייט דער מענשען ניכט צור געטטליכען וואהר־הייט פערגליכען ווערדען דארף (תשובת רדב״ז ח״א סי׳ י״ז).

יג עס איזט פפליכט איינעם יעדען, דיא בעשטיממונגען אונד פערפיגונגען דעם ראבבינערס אונד געמיינדעפאָרשטאנדעס (תקנות הב״ד ושבעה טובי העיר) צו רעשפעקטירען אלס העטטען זעלבע דיא אנשי כנסת הגדולה אנ־געאָרדנעט (יורה דעה סי׳ רכ״ח סעי׳ ל״ג).

כלל ט

דיא פאָרשריפטען פאָן ציצית.

א לויט פאָרשריפט דער תורה, מוסס מאן אויף איינעם יעדען קליידע, וועל־כעם פאָן שאפוואָללע, אָדער ליין געמאכט איזט אונד פיער עקקען האט ציצית אנמאכען, עס איזט יעדאָך איינע מצוה מדרבנן אן יעדעם קלייד, וויא אוים בוימוואָללע, זיידען א. ד. ג. ציצית אנצומאכען, זאָבאלד עס זאָ גראָם איזט, דאסס מאן דאמיט דען גראָסערן טהייל איינעם ניין יאָהריגען קינדעס בעדעקקען קאנן. איזט אבער דער טלית אָדער דאס ארבע כנפות ניכט זאָ גראָס, דארף מאן דאריבער, ווענן דאראן ציצית אנגעמאכט זינד, קיי־נע ברכה מאכען.

ב דיא ציצית, מיססען גלייך ביים שפיננען לשם מצות ציצית אנגעפערטיגט ווערדען.

ג ציצית, וועלכע איין ניכטיודע געמאכט האט זינד פסול.

ד דאס לאָך, וואָרין דיא ציצית אנגעבראכט ווערדען, מוסס פאָם ראנדע איינע ענטפערנונג האבען, וויא דאס אָבערע גליעד איינעם דוימענפינגערס, דארף יעדאָך ניכט וויטער הינויין זיין אלס דיא ברייטע דרייער פינגער, דיא פראנזען פאָם טלית אָדער ארבע כנפות, מיססען ביז דאהין, וואָ דיא ציצית אנגעבראכט זינד אבגעשניטטען ווערדען, ווארען דיא ציצית אין איינער גע־ניגענדען פערנע פאָם ראנדע אנגעבראכט, אונד דאס לאָך שפעטער צער־ריססען וויירד, דאס מעהר קיינע גענינענדע ענטפערנונג בלייבט, זינד דיא ציצית נאָך כשר.

ה איזט דאס ארבע כנפות פאָן ליינוואנד מוסס מאן דיא לעכער מיט לעדער אומזיימען, זאָנסט זינד דיא פאָן וואָללע אנגעפערטיגטען ציצית פסול וועגען שעטנז.

ז זאָלכע ארבע כנפות, וועלכע דערארט געמאכט זינד, דאסס מאן זיא צו-קנעפּפען אָדער צו שניערען קאנן, מוסס מאן דען גראָססערן טהייל אָפ-פען לאססען.

ז דיא ציצית מיססען אוים פיער פעדען בעשטעהען, זאָ דאס וועגן מאן זיא דאנן אין דאס לאָך היניין גיבט, מיססען זיא דאָפּפעלט גענאָממען אכט אן דער צאהל זיין, אונד צוואר מיססען זיא אין פיער טהיילע צערשניטטען ווערדען, בעפאָר מאן זיא אין דאס לאָך היניין גיבט, וועגן מאן מעהר אָדער וועניגער ציצית נימטט, אָדער וועגן מאגן איינע לאנגע ציצה אין דאס לאָך היניין גיבט, אונד זיא ערסט הערנאך אין פיער טהיילע צערשניידעט. דאנן זינד זיא פסול.

ח זאָ וויט דיא פלעכטונגען (כריכות) אונד דיא קניפּפע (קשרים) רייכען, פיהרען דיא ציצית דען נאמען „גדיל", פאָן דאָרט אבווערטס, וואס הער-אונטער הענגט נעננט מאן „פתיל". דער פתיל מוסס צווייטאל זאָ לאנג זיין אלס דער „גדיל", דאהער וועגן דיא ציצית זעהר דינן זינד זאָלל מאן ביים הערומדרעהען מיט דעם שמש קליינע צווישענרייטע מאכען, דאמיט דער גדיל ניכט פיעל צו קורץ, אונד דער פתיל ניכט פיעל צו לאנג בלייבען זאָלל.

ט דיא ציצית מיססען אויסער דעם טהייל, דער אויף דעם טלית ליעגט צוועלפמאל זאָ לאנג זיין וויא דיא לענגע איינעס דוימענפינגערס, דאהער מוסס דער גדיל פיער דוימענפינגער לענגע, אונד דער פתיל אכט דוימענ-פינגערלענגע האבען.

י וועגן איינע ציצה פאָר דעם אנמאכען צערריססען ווארדען איזט, דארף מאן זיא צוזאממען קניפּפען, איזט אבער איינע ציצה נאכדעם זיא שאָן אנגעבראכט וואר, אבגעריססען, זאָ דאס נור זיעבען פעדען געבליעבען זינד, ברויכט מאן זיא ניכטאיינמאל אנצוקניפּפען, אונד דיא ציצית בלייבען כשר, זינד אבער צוויא פעדען הערונטער געריססען, דאס נור זעכס געבליעבען זינד, דאנן זינד דיא ציצית פסול.

יא בעפאָר מאן איבער דען טלית אָדער ארבע כנפות ברכה מאכט, מוסס מאן דיא ציצית, וועגן זיא פערוואררען זינד פאָן איינאנדער שיידען אונד נאכזועהען אָב זיא כשר זינד, זעלבסט דען טהייל, דער אם טלית אָדער ארבע כנפות ליעגט זאָלל מאן נאכזועהען.

יב אללע ברכות מוסס מאן זאגען אונמיטטעלבאר פאָר דעם אויסאיבען דער מצוה, דאהער דארף מאן ניכט איבער דען טלית דיא ברכה זאגען נאָך זאָלאנגע ער צוזאממען געלעגט איזט, זאָנדערן מאן העלט דען טלית בער-רייט צום אוממהיללען, מאכט דיא ברכה אונד לעגט אן דען טלית, ווער דען טלית אָהנע ברכה אנגעלעגט האט, זאָלל דען טלית אבלעגען, ברכה מאכען, אונד איהן ווידער אנלעגען.

יג איבער דען טלית זאגט מאן דיא ברכה: ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית, אונד איבער דאס ארבע כנפות: ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ציצית.

יד ביא נאכט איזט מאן פטור פאָן ציצית, דאהער זיער ווינטער פאַרטאגס
אויפשטעהט, דארף איבער דאס ארבע כנפות, ווענן עס אויך כשר איזט,
קיינע ברכה מאבען, זאָנדערן ווענן דער מאָרגען העראן בריכט בעטאסטעט
ער דיא ציצית אונד זאגט דיא ברכה, ער קאנן אויך דיא גאנצע ברכה
אונטערלאססען, זאָנדערן ווענן ער דען טלית אנלעגט, האט ער אים זיננע,
דאס דיעזע ברכה אויך פיר דאס ארבע כנפות זייא.

טו וועהרענד מאן קריאת שמע זאגט, זאָלל מאן דיא ציצית אין דער לינקען
האנד האלטען, זיא בעטראכטען, וויא עס הייסט „וראיתם אותו" אונד
ביא ויאמר ניממט מאן זיא אין דיא רעכטע האנד, אונד זאָ אָפט מאן דאס
וואָרט ציצית ערוועהנט קיסט מאן זיא אוים ליעבע צור מצוה.

טז אויך ווער אויף דער רייזע איזט זאָלל וועהרענד דעם בעטענס דען טלית
אנלעגען, איבערהויפט ווענן דאס ארבע כנפות פסול איזט.

יז ווער אים ארבע כנפות געשלאָפען האט, דארף דעם מאָרגענס איבער דאס
ארבע כנפות קיינע ברכה זאגען, זאנדערן ווענן ער דען טלית אנלעגט
זאָלל ער אים זיננע האבען, דאס דיעזע ברכה אויך פיר דאס ארבע כנפות
געלטע, (זיהע אָבען סי' י"ד) ווער אבער וועהרענד דעם טאגס דאס ארבע
כנפות וועכסעלט, זאָלל איבער דאס צווייטע דאס ער יעטצט אנלעגט וויע-
דער דיא ברכה זאגען.

יח ווער דען טלית מיט דער אבזיכט אבלעגט, דאס ער איהן באלד
וויעדער אנלעגט, ברויכט ביים וויעדער אנלעגען קיינע ברכה צו זאגען,
זעלבסט אין דעם פאללע ניכט, ווענן ער אינצווישען אים ביה"כ וואר, וואר
ער אבער ענטשלאָססען איהן גאנץ אבצולעגען אונד איהן וויעדער אנלעגט
מוסס ער ביים אנלעגען נייערדינגס ברכה מאכען. איזט דער טלית פאָם
קערפער הערונטער געפאללען, מוסס ער אבערמאלס ברכה מאכען, אויך אין
דעם פאללע, ווענן דיא עקקען פאָם טלית אין דער האנד געבליעבען זינד,
בלאָס ווענן איין טהייל פאָם טלית נאָך אם קערפער געבליעבען איזט, דאנן
ברויכט ער קיינע ברכה צו מאכען.

יט ווער אן זיינעם טלית אָדער אן זיינעם ארבע כנפות בעמערקט, דאסס דיא
ציצית פסול זינד, מוסס דען טלית אָדער דאס ארבע כנפות זאָפאָרט
אבלעגען, בלאָס ווענן ער שבת אָדער יום טוב בעמערקט, דאסס דיא ציצית
פסול זינד אונד שעמט זיך אים גאָטטעס הויזע אָהנע טלית צו שטעהען,
דער דארף דען טלית אויף זיך בעהאלטען. האט ער אבער שאָן ערב שבת
אָדער יום טוב בעמערקט, דאסס דיא ציצית פסול זינד דארף ער דען טלית
שבת אָדער יום טוב ניכט אנלעגען.

כ ווער אים גאָטטעס הויזע אָדער אויף דער גאססע בעמערקט, דאסס דיא
ציצית פאָם טלית אָדער ארבע כנפות פסול זינד, ברויכט זעלבע ניכט אב-
צולעגען, זאָנדערן ער מוסס יע פריהער נאכהויזע געהען, אונד זעלביי
הויזע אבלעגען.

כלל י

פאָרשריפטען איבער דיא תפילין.

א איין יעדער יודע, וועלכער דרייצעהן יאהרע אונד איינען טאג אלט איזט, איזט פערפפליכטעט יעדען טאג, מיט אויסנאהמע שבת אונד יום טוב תפילין אנצולעגען, ווער קיינע תפילין אנלעגט, הייסט איין פושע ישראל, דאהער מוסס איין יודע בעדאכט זיין, זיינע תפילין פאָן איינעם יע פראָממען סופר צו קויפען, דענן וועננ דיא תפילין ניכט פאָללשטאָנדיג כשר זינד, האט מאן דיא פפליכט פאָן תפילין ניכט ערפיללט.

ב אויך מוסס מאן דארויף אכט געבען, דאס דיא תפילין, איבערהויפט דערען שפיטצען ניכט אבגעוועצט ווערדען זאָללען (עי' מהר"ס ס"ק או"ח סי' י"ט).

ג זאָוואָהל דיא רצועות אלס אויך דיא תפילין מיססען שווארץ זיין, זאָבאלד דיא רצועות דיא פארבע פערליערען, מיססען זיא מיט ריינעם אֶהלע אָדער גאנזפעטטען שווארץ געמאכט ווערדען.

ד דיא רצועות מיססען וועניגסטענס זאָ ברייט זיין, אלס דיא לענגע איינעס גערסטענקאָרנעס.

ה דיא תפילין מוסס מאן יעדע זיעבען יאהרע, פאָן איינעם סופר נאכזועהען לאססען אָב זיא ניכט פסול געוואָרדען זינד, זינד זיא אבער פייכט געווארדען, מוסס ער זיא זאָפאָרט נאכזועהען לאססען.

ו לויט פאָרשריפט מוסס מאן ערסט דען טלית אונד דאנן דיא תפילין אנלעגען, דאהער מוסס מאן בעדאכט זיין, דאס מאן ערסט דיא תפילין אין דען טלית בייטעל הינייז געבען זאָלל אונד דאנן דען טלית, דאמיט וועננ מאן דען טלית בייטעל עפפנעט ערסט דער טלית אן דיא רייהע קאָממט אונד דאנן דיא תפילין. איזט איהם אבער דעננאך ערסט דער תפילין-בייטעל אין דיא האנד געקאָממען, זאָלל ער זיא ערכט אנלעגען אונד דערנאך דען טלית.

ז עבענזאָ איזט עס פפליכט ערסט אויף דיא האנד דיא תפלה אנצולעגען אונד דאנן אויף דען קאָפף, דאהער מוסס מאן אויך היער בעדאכט זיין, דיא תפילין דערארט אין דען תפילין — בייטעל הינייז צו געבען, דאס מאן ערסט דיא תפלה של ראש היניין גיבט, אונד דאנן דיא תפלה של יד, דאמיט וועננ מאן דען תפילין-בייטעל עפפנעט, ערסט דיא תפלה של יד פינדעט, איזט איהם אבער טראָטצדעם ערסט דיא תפלה של ראש אין דיא האנד געקאָממען, זאָלל ער זיא ניעדערלעגען, מיט דעם טלית בייטעל צו דעקען, אונד ערסט אויף דיא האנד דיא תפלה אנלעגען (פערגלייכע אָבען סי' י').

ח דער תפילין בייטעל מוסס דערארט געמאכט זיין, דאסס דיא תפילין נעבען איינאנדער, אונד ניכט אויף איינאנדער ליעגען זאָללען, אונד וועננ מאן זיא אנלעגען וויל, דארף מאן זיא ניכט הערויסשיטטעלן, זאָנדערן מוסס זיא וויהעפאָלל מיט דער האנד הערויס נעהמען.

ט איבער דיא תפלה של יד מאכט מאן דיא ברכה: ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין, אונד איבער דיא

תפלה של ראש: ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין. אונד זאגט גלייך דיא ברכה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. נאכדעם מאן דיא תפילין של יד אנגעלעגט האט דארף מאן ניכט אויסרעדען בעפאָר מאן אויך דיא תפילין של ראש אנגעלעגט האט, יא זאָגאר קדושה, אמן, יה' שמיה רבא דארף מאן ניכט אינצווישען זאגען, האט מאן אבער דעננאָך אירטהימליך אינצווישען אויסגערעדעט (מפסיק געוועזען) מוסס מאן דאנן איבער תפילין של ראש ביידע ברכות מאכען, ערסט להניח תפילין אונד דאנן על מצות תפילין אונד דאנן ערסט וויא אָבען „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

י דיא תפילין מיססען שטעהענד אונד דירפען ניכט זיטצענד אנ- אונד אב- געלעגט ווערדען. איבער דיא תפלה של יד מאכט מאן דיא ברכה בעפאָר מאן זיא אן דיא האנד בעפעסטיגט, אונד איבער תפלה של ראש נאכדעם מאן זיא אויף דען קאָפף היניפגעגעבען האט, אונד עבענפאללס בעפאָר מאן זיא בעפעסטיגט.

יא דיא תפלה של יד מוסס אן דיא לינקע האנד, אויף דען אָבערן שענקעל, וואָ דאס פלייש אם דיקקסטען איזט געלעגט ווערדען. אינד מוסס איין ווענייג געגען דאס הערץ געניינט זיין. אונד דאביא מוסס מאן אכט געבען, דאס דער קנאָטען (יו"ד של קשר) אן דיא תפילין איממער פעסט א־ליעגען זאָלל.

יב דיא תפלה של ראש לעגט מאן אויף דען קאָפף, וואָ דאס האאר צו וואכסען אנפאָנגט, אונד מוסס מאן דארויף בעדאכט זיין, דאס דיא תפילין גראדע צווישען דען אויגען ליעגען זאָללען, דער קנאָטען (קשר) מוסס אין דיא קליפפע, דאס הייסט אין דאס קליינע גריבכען אונטען אים געניקקע קאָממען.

יג זאָוואָהל בייא תפילין של יד אלס אויך בייא תפילין של ראש מוסס מאן בעדאכט זיין, דאסס צווישען דען תפילין אונד צווישען דען קערפער קיי- נע צווישענשיידונג (חציצה) קאממען זאָלל, דאהער ווער אויף דעם אָרטע, וואָ דיא תפילין געלעגט ווערדען זאָללען איין פפלאסטער האט, זאָלל דיא תפילין אָהנע ברכה לעגען, אויך צווישען דען רצועות אונד דעם קערפער דארף קיינע צווישענשיידונג זיין, ווער יעדאָך היער אויף איינער וואונדע איין פפלאסטער האט, מוס דיא תפילין מיט איינער ברכה אנלעגען.

יד ווער געלינקט איזט, מוסס דעננאך אן דיא לינקע האנד דיא תפילין אנ- לעגען, טראָצדעם דיעס בייא איהם דיא רעכטע האנד איזט, אויסגענאָמ- מען ווער דערארט געלינקט איזט, דאסס ער זעלבסט צו שרייבען מיט דער לינקען האנד געוואָהנט איזט, דער לעגט דיא תפילין אן דיא רעכטע האנד, וועלכע בייא איהם דיא לינקע גענאננט ווירד, ביים הערומדרעהען דער רצועות מוסס מאן איממער בעדאכט זיין, דאס דיא שווארצע זייטע פאן אוי- סען קאָממען זאָלל.

טו וועהרענד דער גאנצען צייט, וואָ מאן דיא תפילין אויף זיך האט, דארף מאן ניכט דיא געדאנקען פאָן דען תפילין אבלענקען, דאהער דארף מאן אין דען תפילין וועדער שלאפען, נאך לייכטזיננינגעס, שפאסיגעס, לעבערלי- כעס שפרעכען.

טז וועגן מאן בייא קריאת שמע דיא וואָרטע: וקשרתם לאות על ידיך״ שפריכט, מוסס מאן דיא תפלה של יד בעריהרען, אָב זיא ניכט פאָם אָרטע וועגגעריקקט איזט, אונד זיא דאנן וועגען ליעבע צור מצוה קיססען, עבענזאָ בעריהרט אונד קיססט מאן דיא תפלה של ראש בייא דען וואָרטען „והיו לטוטפות בין עיניך״.

יז דיא תפילין זאָלל מאן פאָר עלינו ניכט אבלעגען, ר״ח לעגט יעדער, זאָוואהל דער פאָרבעטער אלס אויך דיא איינצעלנען נאך הלל אב דיא תפילין, חול המועד פסח לעגט דער פאָרבעטער נאך־ אונד דיא איינצעלנען פאר הלל אב דיא תפילין, חול המועד סוכות לעגט יעדער זאָוואהל דער פאָרבעטער אלס אויך דיא איינצעלנען פאר הלל אַב דיא תפילין.

יח ערסט לעגט מאן אַב פאם קאָפף דיא תפילין אונד דאנן פאָן דער האנד, דיא תפילין פאָם קאפף זאָלל מאן ניכט מיט דער רעכטען, זאָנדערן מיט דער לינקען האנד הערונטער נעהמען.

יט ווער דיא תפילין אבלעגט אונד געדענקט זיא ווידער גלייך אנצולעגען, ברויכט ביים ווידער אנלעגען קיינע ברכה צו מאכען, אויסגענאָממען וועגן ער אינצווישען אים ביה״כ וואר, דאנן מוסס ער ביים אנלעגען ווידער ברכה מאכען (פערגל. אָבען כלל א׳ סי׳ י״ח).

כ דיא פפליכט פאָן תפילין איזט נור וועהרענד דעס טאגס אונד ניכט וועהרענד דער נאכט, דאהער דארף מאן ווינטער פארטאגס, בעפאָר מאן אייגען בעקאננטען מענשען אין איינער ענטפערנונג פאָן פיער עללען ערקענט קיינע תפילין אנלעגען.

כא דיא תפילין מיססען ריין אונד הייליג געהאלטען ווערדען, דאהער ווער אנהאלטענדעס אבווייכען האט, אונד זיך ניכט ריין האלטען קאנן, זאָלל ליעבער קיינע תפילין אנלעגען, אויך דארף מאן אין דען תפילין ווערער אין איין באדהויז, נאך אין איין הויז וואָ איין טאָדטער איזט, אָדער זאנסט אן אייגען אונרייגען אָרט געהען.

כב דיא תפילין דירפען נור אין איינעם תפילין בייטעל אבער ניכט מיטטעלסט רצועות אויפגעהאנגען ווערדען.

כג ווער דיא תפילין אויף דיא ערדע פאללען לעסט, זאָלל איינען האלבען טאג פאסטען.

כד דיא תפילין זינד הייליגער אלס דער טלית, אין פאָלגע דעססען איזט אויך דער תפילין בייטעל הייליגער אלס דער טלית-בייטעל, פאָן איינעם טלית בייטעל דארף מאן איינען תפילין בייטעל, אבער פאָן איינעם תפילין בייטעל דארף מאן קיינען טלית בייטעל מאכען.

כה דיא תפילין פאָם קאפף זינד הייליגער, אלס דיא פאָן דער האנד, אין פאָלגע דעססען זינד דיא רצועות פאן תפילין של ראש הייליגער אלס דיא רצועות פאן תפילין של יד. פאָן איינער רצועה של יד דארף מאן איינע רצועה של ראש. אבער פאָן איינער רצועה של ראש דארף מאן קיינע רצועה של יד מאכען.

כו אין דען תפילין-בייטעל דארף מאן ווידער געלד נאך עססוואארע היניי געבען.

כז איין מעננליכעס קינד דאס נאָך קיינע דרייצעהן יאהרע אלט איזט דארף נאָך קיינע תפילין לעגען יעדאָך איזט עס רעכט אונד ביללינ, דאס עס צוויא, דרייא מאָנאטע פריהער זיך אין תפילין לעגען איבען זאָלל, אבער ציצית (ארבע כנפות) זאלל שאן איין דרייא יעהריגער קנאבע האבען (עי׳ סידור רבנ"ן סי׳ ד׳).

כלל יא

דאס געזעטץ פאָן מזוזה.

א איין יעדער יודע איזט פערפפליכטעט אן דען פפאסטען דער טהירע אונד טהאָרע זיינעס וואָהנגעביידעס מזוזות אנצושלאגען, יעדאך מוסס דאס ציממער, אן דעססען פפאסטען איינע מזוזה אנגעשלאגען ווערדען, וועניגסטענס פיער עללען לאנג אונד פיער עללען ברייט זיין. וועגן עס אויך קיינע פיער עללען ברייט איזט, אונד דיא לענגע מיט דער ברייטע געמעססע פיער עללען קווארראט איזט, מוסס מאן אן דיא פפאסטע איינע מזוזה אנשלאגען.

ב איין איינגאנג צָה:ע טהיר אדער אבערשוועללע ברויכט קיינע מזוזה, פערנער ברויכען קיי.ע מזוזות: איין בעטהויז, איינע סוכה, איינע מקוה, איין הויז, וועלכעס מאן אויף וועני:ער אלס דרייסזיג טאגע מיטהעט אונד איינע מארקטהיטטע, וועלכע מאן נור אם מארקטטאגע בעוואָרנט, אן איינע טהיר פאן איינעם רינדער — אדער געפליגעלשטאלל זאָלל מאן דיא מזוזה אָהנע ברכה אנשלאגען, וועגן ער פיער עללען קוואדראט גראָס איזט.

ג דאס ווארט עללע שטאממט אב פאָם וואָרטע עללענבאָגען אונד הייסט העברעאיש אמה, דאס איזט 78 צענטימעטער לאנג, דאס ציממער, אן דעססען טהיר מאן איינע מזוזה אנצושלאגען פערפפליכטעט איזט, מוסס אלזאָ איינען אומפאנג פאן פיערמאל 78 צענטימעטער קוואדראט האבען.

ד דיא מזוזה ווירד אנגעשלאגען: אן דיא רעכטע פפאסטע וואָ מאן אין דאס ציממער הינייגעהט, אונד צוואר דערארט, דאס מאן דיא האָהע דער פפאסטע אין אנבעטראכט ניממט, דאס איבער דער מזוזה איין דריטטהייל אונד אונטער דער מזוזה צווייא דריטטהייל דער פפאסטע בלייבען זאלל, ווער דיא מזוזה אים צווייטען דריטטהייל דער פפאכטע אנגעשלאגען האט מוסס זיא הערונטער נעהמען אונד אן דיא געביהרענדע שטעללע אנשלאגען, איזט דער טהירשטאקק ברייט, דאנן מוסס דיא מזוזה פאם אנפאנג דעס טהירשטאָקקעס, ווא מאן אין דאס ציממער הינייגעהט, איינע שפאננע וויים אנגעבראכט ווערדען.

ה האט יעמאנד איינע מזוזה אנצושלאגען אן איינע זאָלכע טהיר וואָ דער איינגאנג פאן ביידען זייטען איזט, זאלל ער אלס רעכטע זייטע בעטראכטען וואָ ער צומייסט איין — אונד אויסגעהט.

ו דיא מזוזה דארף ניכט זענקרעכט זאנדערן שיעף אנגעשלאגען ווערדען, דאס דער אָבערע טהייל, ווא „שמע" שטעהט, געגען דאס ציממער געבאגען זיין זאלל.

ז בעפֿאר מאן דיא מזוזה אנשלאגט מאכט מאן דיא ברכה: ברוך אתה ד׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקבוע מזוזה, דיא מזוזה מוסס זאוואהל פֿאן אבען אלם אויך פֿאן אונטען אנגעשלאגען ווערדען, דאסס זיא ניכט הענגען זאלל. מיט איינער ברכה קאנן מאן מעהרערע מזוזות אנשלאגען.

ווער איינע הערונטער געפֿאללענע מזוזה צוריק אויפֿשלאגען וויל, מוסס אויך דיא ברכה זאגען.

ח איין יעדער גאָטטעס פֿירכטיגע יודע פֿפֿלעגט דיא מזוזה ביים פֿאריבער געהען צוקיססען אום ליעבע צו דען געבאָטען גאָטטעס, דאהער איזט עס צוועקק ענטשפרעכענד דיא מזוזה אין איין גלאזגעמאך היניין צו געבען, דא-מיט דאס וואָרט „שדי״, וועלכעס אויף דער אויסענזייטע דער מזוזה גע-שריעבען שטעהט, דורך דאס קיססען ניכט אבגעווישט ווערדען זאָלל.

ט וועגן איין יודע מיט איינעם ניכט־יודען אין איינעם הויזע וואהנט, ברויכט ער אן דיא געמיינשאפֿטליכע טהיר קיינע מזוזה אנצושלאגען.

י וועגן יעמאנד פֿאן איינעם הויזע אויסציעהט אונד איין אנדערער יודע דארט היניין ציהט, דארף ער דיא מזוזות ניכט הערונטער נעהמען, זאנדערן דער היניינציעהענדע איזט פֿערפֿפֿליכטעט איהם דיא מזוזות צו בעצאהלען.

יא ווער אויף סוכת אתרוג אונד לולב אונד גלייכצייטיג מזוזות זיך קויפֿען מוסס, אבער פֿיר ביידעס קיין געלד האט, זאלל זיך ערסט דיא מזוזות פֿערשאפֿפֿען (רע״ק אִיגר סי׳ מ׳).

יב עס איזט פֿפֿליכט, יעדעס יאהר אים מאנאט אלול דיא מזוזות נאכזועהען צו לאססען, אָב זעלבע ניכט דורך נעססע, היטצע אדער ווירמער פסול געוואָרדען זינד (עולת החדש).

כלל יב

דאס גאָטטעס הויז (בית הכנסת).

א אונזערע גאָטטעס הייזער מיססען אלס היילינגטהום בעטראכטעט ווערדען, דאהער זאלל מאן מיט וויהע אונד ווירדע היניין געהען. אונד דארף דא-רין וועדער עססען, נאך טרינקען, נאך שלאפֿען אונד פֿיעל וועניגער שוואטצען.

ב ווער שאן געבעטעט האט, אונד נור דעסהאלב היניינגעדט, אום קדיש וברכו צו הערען, מוסס וועהרענד דער צייט, וואָ מאן בעטעט מיט עט-וואס תורה אדער תפלה זיך בעפֿאססען, אויך ווער היניינגעהט אום עטוואס הערויס צו ברינגען, זאלל דען פסוק „אשרי יושבי ביתך״ זאגען.

ג דיא פֿרויענגאללעריע קאנן אויף דרייא זייטען (מעריב צפון דרום) געמאכט ווערדען, דאמיט עס אויך דען פֿרויען מעגליך זיין זאלל דען פֿארבעטער אונד דאס פֿארלעזען דער תורה צו הערען, זאָ אויך ביים אויפֿהעבען דער תורה (הגבה), דאס ספר תורה זעלבסט צו זעהען (מס׳ סופרים פי״ד הי״ג) [illegible]בער דיא פֿרויענגאללעריע מוסס דעראָרט פֿערפֿערטיגט זיין, דאס דיא פֿ[illegible]נ-עשטאלטען פֿאן דען אונטענשטעהענדען ניכט ערקאננט ווערדען, ד[illegible]

ניכט דאס גאטטעסהויז דורך אירגענד וועלכע אונגעציעמענהייט אונד פרעכ־היים ענטווייהעט ווערדע (חסד בעזרה מנין).

ד דאס אלמעמאר (בימה) זאלל אין דער מיטטע שטעהען, דאמיט אללע, דיא אים גאטטעסהויזע זיך בעפינדען, דאס פארלעזען דער תורה גלייכ־מעסיג הערען קעננען, אונד דיא ארמען, וועלכע אונטען, וויא דיא רייכען, וועלכע אבען איהרען פלאטץ האבען, דער תורה אין גלייכער נעהע שטעהען זאללען (סוכה נ"א ע"ב). זא אבער דאס גאטטעסהויז גאר גראסס זיין זאללטע, דאס מאן דען פארבעטער ביים ארון הקודש ניכט גוט הערען קעננטע, דאנן זאלל אויך דיעזער אבען אם אלמעמאר פארבעטען.

כלל יג

דיא לעהרע פאן ציצית תפילין מזוזה אונד בימה באמצע.

א דיא געזעטצע פאן ציצית, תפילין, מזוזה אונד דאס דער אלמעמאר גראדע אים מיטטעלפונקטע דעם גאטטעסהויזעס שטעהען מיססע, צייגען אונס דאס ערהאבענע אונד געטטליכע אונזערער הייליגען תורה, אונד דאס אין דעם קליינסטען יודישען מנהג זיך דיא האכהייליגע מיססיאן דעם יודענטהומס צייגט.

דער טלית מיט זיינער היממעלבלויען פארבע ערוויננערט אונס, דאס וויר איינען היממעל האבען, פאם היממעל קאם אונזערע זעעלע, דארטהין קעהרט זיא צוריק. דער טלית מיט זיינען 8 פעדען זאלל דען מענשען מיט דעם היממעל פערבינדען אונד פערקניפפען. דער ערכטע פאדען, דער דיך, מענש אונד יודע, מיט דעם היממעל פערבינדעט, איזט דער גלויבע אן איינען איינציגען גאטט, דער הימטעל אונד ערדע ערשאפפען האט. דער צווייטע פאדען דער דיך מיט דער גאטטהייט פערבינדעט, איזט דיא ארבייט, דענן זיא שיטצט פאר דעם לאסטער, אינד מאכט דען שלאף זיס. דער דריטטע פאדען, דער אונס מיט דעם יענזייטס פערקניפפט, איזט דיא טוגענד, דיא „מעשים טובים", וועלכע וויר אויסאיבען, דענן גאלד אונד זילבער בעגלייטען ניכט דען מענשען אינס יענזייטס, זאנדערן דיא גוטען טהאטען. דער פיערטע פאדען דער אונס מיט דער גאטטהייט פערבינדעט, איזט דיא וואהרהייט, דענן גאטט איזט וואהר, אונד זיין זיעגעל איזט אמת. ווער דיא וואהרהייט ליעבט אונד זיך גאטט נעהערן וויל, דער מוסס דען קאמפף געגען לוג אונד טרוג, געגען הייכעלייא אונד פערשטעללונג אויפנעמען. דער פינפטע פאדען וועלכער דען מענשען מיט דעם הימטעל פערקניפפט, איזט דיא וויססענשאפטליכע בילדונג אים אללגעמיינען, דענן דער אונגעבילדעטע מענש פינדעט זעלטען דען ריכטיגען וועג, דער צום הימטעל פיהרט. דער זעכסטע אונד זיעבענטע פאדען, דער דען ערדענזאהן מיט דעם הימטעל פעראייניגט, איזט דיא תורה, דאס שריפטליכע אונד מינדליכע געזעטץ, וויא עס אין דען 4 טהיילען דעס שלחן ערוך ניעדערגעשריעבען איזט, היער פינדעט ער דיא רעגעלונג אללער פליכטען, גאטט געגעניבער, דער וועלט אינד זיך זעלבסט. דער זיעבטע

פאדען דער אונס מיט דער גאטטהייט פערבינדעט, איזט דיא פריעדענסליעבע
דענן דער נאמע גאטטעס איזט „שלום״, ווער זיך מיט דיעזען 7 פעדען מיט
דער גאטטהייט פערקניפפט, דער האט זיינען קערפער מיט זיינער זעעלע
פעסט אונד שטארק פערבונדען, דענן גלויבע, ארבייט, טוגענד, וואהרהייט,
ערקעננטניסס, תורה אונד פריעדענסליעבע פערלענגערן דאס לעבען, דאס
איזט דיא לעהרע פאן דען 8 פעדען דער ציצית.

דיעזעס אכטפאכע פערבינדען אונד פערקניפפען מיט דער גאָטטהייט, ווערע
אבער נור איין עדלער עגאיסמוס, דענן דאס ענדציעל פיהרט יא
נור צו זיינעם אייגענען „איך״, ווערענד דיא יידישע רעליגיאן איין רייגעס
אידעאל איזט, דארום מוסס דער יודע נעבען דען ציצית דיא תפילין אנ-
לעגען אויף האנד אונד קאפף. אין דיעזען זינד דיא 4 פרשיות געשריעבען,
דיא איהם זאגען: הי׳, גאטט וואר, דאס זאגט דיר דיא פרשה פאן יציאת
מצרים; הוה, גאטט איזט יעטצט, דאס זאגט דיר דיא פרשה פאן שמע;
ויהי׳, גאטט ווירד אללגעמיין אנערקאננט ווערדען דורך ישראל, דאנן ווירד
אין ערפיללונג געהען דיא פרשה והי׳ כי יביאך ה׳ אל הארץ. אבער דארום
האסט דוא אויף דיינער האנד מיט דען תפילין דיא בוכשטאבען „שדי״, דאס
עס דיינע פפליכט איזט דער מענשהייט צו צייגען, דאסס דוא איין „הערץ״
האסט (תפילין נגד הלב), אונד ווער אן איינען גאטט גלויבט, דער מוסס עדעל
דענקען, עדעל פיהלען אונד עדעל האנדעלן; דער מוסס אללע מענשען
ליעבען, אללע אלס ברידער אכטען אונד בעטראכטען.

וואהל גיבט עס אויך נאך יידישעס געזעטצע אין איזראעל פיער קלאססען,
ווויא דיא 4 פרשיות אונד 4 בתים אין דען תפילין, כהנים, לוים,
ישראלים ופסולים, אבער נור אייסערליך, נור אויף דעם קאָפפע גיבט עס
4 פרשיות אונד 4 בתים, אבער וויא עס צור האנד אונד צום הערצען קאממט,
זינד דיעזע 4 קלאססען, דיעזע 4 פרשיות אויף איינעם שטיק געשריעבען,
אונד האבען ניכט מעהר אלס איין הויז.

שטעהעט דער ארמע מיט פאכענדעם אונד שלאגענדעם הערצען בייא דער
טהיר דעם רייכען, אום עטוואס צו פערלאנגען, זא זאלל ער דארט
דיא מזוזה ערבליקקען, אונד זיין הערץ ווירד רוהיגער, ער זיעהעט צור
רעכטען זייטע „שדי״, דער אללמעכטיגער גאטט. היער אלזא וואהנט איין
זאהן, איינע טאכטער איזראעלס, דיא אן דען גאטט דער ליעבע, גנאדע אונד
בארמהערציגקייט גלויבען, היער אלזא פינדעט ער זיינען ברודער, זיינע
שוועסטער, דיא איהן ליעבעפאלל אונד פריינדליך עמפפאנגען ווערדען.

דאס גאטטעסהויז מיט דעם אלטעמאר אין דער מיטטע פאססעט אללע דיעזע
לעהרען אין זיך. וויא דאס הערץ אים מיטטעלפונקט דעם מענשליכען ארגא-
ניסמוס איזט, וויל פאם הערצען אויס דער גאנצע מענשליכע ארגאניסמוס
דאס לעבען בעקאממט, זא זאלל דיא הייליגע תורה, דיא אונטריגליכע פיהרערין
דורך דאס לעבען צור פאללענדונג, דורך דען טאד צור זעליגקייט בריגגען;
דיא תורה, דיא איין בוים דעם לעבענס איזט אללען, דיא דאראן האלטען, דיא
אין איהרער רעכטען לאנגעס לעבען אונד אין איהרער לינקען רייכטהום אונד

עהרע טרעגט — אים מיטטעלפונקטע דעס גאטטעסהויזעס פארגעלעזען ווערדען. דעריעניגע, דער אים גאטטעסהויזע דען ערסטען אונד אבערסטען זיטץ, וויא דעריעניגע דער דען לעטצטען אונד ניעדעריגסטען פלאטץ איינ־נימט, ביידע שטעהען ביים פארלעזען דער תורה גלייך נאהע צו איהר. דער רייכע, ווענן ער זיך איהר נעהערט, האט עבען זא פיעלע שריטטע אלס דער ערמסטע צו מאכען. ניכט דאס געלד, ניכט דיא שטעללונג אונד ניכט דיא געבורט אדעלנן דען מענשען, זאנדערן דאס וויססען אונד דיא טוגענד.

ווער דען אלמעמאר צום ארון הקודש היניוף ריקט, האט איינע אלטע זינג־רייכע טאלמודישע בעשטיממונג איגנארירט, אונד שווער געזינדיגט דא־דורך איזט איזראעל געטהיילט אייסערליך וויא איננערליך. דיא יידישען גע־בריינע (מנהגים) בילדען דען קערנאינהאלט דעס יודענטהומס, דעססען בע־וואהרונג אונד ערהאלטונג דאס יודענטהום זיך צור הייליגען פפליכט מאכען זאללטע, אונד דיעזעלבען אלס זיין טהייערסטעס גוט צו ערהאלטען זיך בעשטרעבען [1].

כלל יד

פארשריפטען פאם בעטען (ש"ע או"ח סי' פ"ט).

א יעדען מארגען, גלייך נאך דעם אויפשטעהען מוסס מאן קריאת שמע זאגען אונד בעטען. מאן דארף פריהער וועדער עססען, נאך איינע ארבייט פערריכטען, נאך איינעם פרעמדען שלום עליכם געבען. וואססער דארף מאן

---

[1] פאר 35 יאהרען זינד אין אונגארן איינינע פראממע ראבבינער אונטער פיהרונג דעס גראסען צדיק הרב ר' הלל ליכטענשטיין בעל המחבר משכיל אל דל ז"ל אין מיהאלאוויטץ צו־זאממען געטרעטען, אונד האבען איינען פסק בית דין הערויסגעגעבען, וזא אונטער אנדערעס געזאגט ווירד, דאסס מאן איין זאלכעס גאטטעסהויז, וועלכעס ניכט דיא בימה באמצע אדער טהורמע האט, ניכט בעזוכען דארף. וואהל האבען דיעזע צדיקים אים זיננע אונד גייסטע אונזע־רער וויזען געהאנדעלט, וועלכע אנגעארדנעט האבען: מאכעט איינען צוים אים דיא תורה (אבות פ"א מ"ב), דענן דיא וועגע צום לאסטער אונד צור רעפארם זינד זעהר שלופפריג, אונד ווער שאן אויף איהנען געהעט, שטעהעט דער טיעפע באלד צו נאהע, אונד בערג אב געהעט עס לייכטער, אלס אין דיא העהע צו שטייגען, צוערסט בעגיננט מאן ביים קליינען, אבער מאן ענדעט ביים גראסען, יעדאך וואללטען זיך דיא דאמאלס לעבענדען גראסען ראבבינער: רבינו הגאון ר' יהודה אסאד בעהמ"ח ספר תשובות מהרי"א, רבינו הגאון ר' אברהם צוועבנער בעהמ"ח תשובת ברית אברהם, רבינו הגאון ר' אשר יונגרייז בעהמ"ח מנוחת אשר, רבינו הגאון מו"ה ירמי' לעוו בעהמ"ח דברי ירמי', רבינו הגאון מו"ה דוד דייטש בעהמ"ח גרן דוד, רבינו הגאון ר' אורי מיללער בעהמ"ח בן אורי, רבינו הגאון ר' דוד שיק בעהמ"ח אמרי דוד אונד רבינו הגאון מופה"ד בעל מהר"ם שיק זיע"ל אונד נאך פיעלע דער זקני הדור דיעזעם פסק בית דין ניכט אנשליעסען (עי' מהר"ם שיק או"ח סי' ע' וסי' ס"ד). עס איזט דאהער בעססער, ווענן וויר דיעזע גאטטעסהייזער בעזוכען, אונד דורך אומגאנג אונד פערקעהר אויף דאס הערץ דער רע־פארמזיכטיגען איינווירקען, דאס זיא דיא יידישען געברייכע רעשפעקטירען, אונד דען צוים דען אונזערע וויזען געמאכט, ניכט איינרייססען זאללען, דענן דאס פערבארגענע איזט דעס עוויגען אונזערעס גאטטעס, אבער דאס אונס געאפפענבארטע איזט אונזער אונד אונזערער קינדער ביס אויף עוויג — צו בעפאלגען אלל דיא פארשריפטען אונזערעס הייליגען שלחן ערוך.

פריהער טרינקען, טהעע אדער קאפפעע נור דאנן, וועגן עס דיא געזונדהייט ערפארדערט.

ב פאר דעם בעטען זאלל מאן זיך דיא הענדע וואשען, פיעללייכט האט מאן איינע אונרייגע זאכע בעריהרט. פינדעט מאן קיין וואססער בערייט, דארף מאן אויך אהנע הענדע וואשען בעטען, אויסגענאממען, וועגן מאן בעשטיממט וויסס, דאס מאן איינע אונרייגע זאכע בעריהרט האט, דאנן מוסס מאן ערסט וואססער זוכען, וועגן עס אויך מיט מיהע פערבונדען איזט.

ג וועהרענד דעם טאגס מוסס מאן דרייטאל בעטען, אין דער פריה „שחרית״, נאך מיטטאג „מנחה״ אונד אבענד „מעריב״. אם סאבבאטה — פייער — אונד נייטאנדסטאגען מוסס מאן נאך פארמיטטאג „מוסף״ בעטען, דיא צייט פאם שחרית געבעט איזט, פאם אויפגאנגע דער מארגענרעטהע, וואו מאן איינען בעקאנגטען אין איינער ענטפערנונג פאן דרייא מעטערן ערקעננען קאנן, ביז צום פיערטען טהייל דעס טאגעס. עס איזט היער קיין אונטערשיעד אב דער טאג לאנג אדער קורץ איזט; אם סאבבאטה-פייער — אונד נייטאנדסטאגען איזט דיא צייט פאם מוסף געבעט, פאן דער פאללענדונג דעס שחרית געבעטעס ביז איין אוהר נאכמיטטאג; דיא צייט דעס מנחה-געבעטעס איזט, פאן איין אוהר נאכמיטטאג ביז אבענד, בעפאר דיא שטערנע אויפגעהען; דיא צייט פאם מעריב געבעט איזט, פאן דער פאללענדונג דעס מנחה געבעטעס ביז מיטטער-נאכט. האט מאן דיעזע צייט אוים פערגעססענהייט אדער דורך אומשטענדע פערזיימט, דארף מאן דאס שחרית געבעט ביז מיטטאג, דאס מוסף געבעט ביז איינע שטונדע, בעפאר דיא צייט פאם מנחה געבעט פאריבער איזט, פערריכטען. ווער דאס מנחה געבעט פערזיימט האט, זאלל ביים מעריב געבעט צווייא שמנה עשרה זאגען. אונד ווער דאס מעריב געבעט פערזיימט האט, דארף ביז איינע שטונדע, בעפאר דער מארגען אויפגעהט, מעריב בעטען. אין דער לעטצטען שטונדע, דאס הייסט, אין דער שטונדע, וואו שאן דער מארגען העראנבריכט דארף מאן וואהל אויך נאך דאס מעריב געבעט פערריכטען, נור מוסס מאן דען פאססוס „השכיבנו״ אויסלאססען.

ד דיא „שמנה עשרה״ זאל מאן שטעהענד, מיט דעם געזיכטע געגען אסטען געווענדעט בעטען.

כלל טו

פארשריפטען פאם פאראללעל בעטען מיט דער געמיינדע (ש״ע או״ח סי׳ נ״ב).

א עס איזט איינע הויפטפפליכט אים גאטטעסהויזע, אן איינעם בעשטיממטען אָרט (מקום קבוע) אונד פאראללעל מיט דער געמיינדע צו בעטען. אויך ווער צו הויזע בעטען מוסס, זאלל בעדאכט זיין אין דערזעלבען שטונדע צו בעטען ווא מאן אים גאטטעסהויזע בעטעט.

ב ווער שפעט אינס גאטטעסהויז קאמטט, זאלל נור דען איינען פאססוס „ברוך שאמר״ אונד דאס איינע קאפיטעל „אשרי יושבי ביתך״ זאגען אונד פאן „ישתבח״ אנגעפאנגען מיט דער געמיינדע פאראללעל בעטען, האט

ער אויך דיעס צו זאגען קיינע צייט מעהר, דארף ער אויך אנפאנגען: ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך, האט ער אויך דיעס פערזיימט, זאלל ער פיר זיך בעטען אונד ניכט אויסלאססען, אין דען ערסטען צווייא פעללען, מוסס ער דאס וועגגעלאססענע נאך דעם געבעט נאכהאלען.

ג. ווער אם סאבבאטה — אדער פייערטאגען שפעט אינס גאטטעסהויז קאממט, זאלל נור „ברוך שאמר" זאגען אונד דיא קאפיטעל, וועלכע מאן סאבבאטה אונד פייערטאגע איינשאלטעט „למנצח מזמור לדוד" אויסלאססען אונד פאן „יהי כבוד" אנגעפאנגען מיט דער געמיינדע פאראללעל בעטען, האט ער אויך שאן „יהי כבוד" פערזיימט, זאלל ער נור ברוך שאמר, אשרי, נשמת אונד ישתבח זאגען.

כלל טז

פארשריפטען פאם פסוקי דזמרה (ש"ע או"ח סי' נ"א).

א. דאס געבעט פאן „ברוך שאמר" ביז נאך „ישתבח" נעננט מאן „פסוקי דזמרה". ברוך שאמר איזט דיא פאר-ברכה אונד ישתבח דיא נאך-ברכה דער פסוקי דזמרה. וועהרענד דער. פאר-ברכה העלט מאן דיא ערסטען צווייא ציצית אין דער האנד אונד בעפאר מאן זיא אויסלעססט קיססט מאן זיא אויס ליעבע צור מצוה, אויך אים קאפיטעל „אשרי יושבי ביתך" בייא דען ווארטען „פותח את ידיך" בעריהרט אונד קיססט מאן דיא תפילין. דיעזער זאטץ איזט אן בעדייטונג דעראַרט וויכטיג, דאס וועגן מאן איהן אהנע בעדאכט געזאגט האט, געביהרט זיך, איהן נאכאיינמאל צו זאגען.

ב. פאן „ויברך דוד" ביז ישתבח זאלל מאן שטעהענד בעטען.

ג. אים פאססוס „ישתבח" זאלל מאן, ווא מעגליך דיא דרייצעהן ווארטער: שיר, ושבחה, הלל, וזמרה, עז, וממשלה, נצח, גדולה, וגבורה, תהלה, ותפארת, קדושה, ומלכות מיט איינעם אטהעמצוגע זאגען.

ד. פאן „ברוך שאמר" ביז נאך דער „שמנה עשרה" דארף מאן ניכט אויסרעדען (מפסיק זיין) אונד אן דען קערפערטהייל, דער זאנסט צוגעדעקקט איזט ניכט אנריהרען, האט מאן דיעס יא געטהאן זאלל מאן זיך דיא הענדע אבוויטשען.

ה. וועהרענד דעם פסוקי דזמרה געבעטעס דארף מאן צווישען איינעם אונד דעם אנדערן זאגען אמן, קדושה, ברכו אדער מיט דער געמיינדע שמע ישראל זאגען.

ו. עס דארף דער איינע פסוקי דזמרה אונד דער אנדערע פאן ישתבח וויי־טער פארבעטען (טור או"ח סי' נ"ג).

כלל יז

פארשריפטען פאם יוצר־אור געבעט (ש"ע או"ח סי' ס"ו).

א. פאן „יוצר אור ובורא חשך" ביז נאך דער שמנה עשרה דארף מאן אויך קיין אמן נאכזאגען, אויסגענאממען צווישען איינעם זאטצע אונד דעם

אנדערן, נעמליך צווישען יוצר המאורות אונד אהבה רבה, צווישען הבוחר בעמו ישראל באהבה אונד שמע ישראל, צווישען ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אונד ואהבת, צווישען ובשעריך אונד והי׳ אונד צווישען על הארץ אונד ויאמר אבער צווישען ד׳ אלהיכם אמת אונד ויציב אדער צווישען גאל ישראל אונד שמנה עשרה דארף מאן דורכאויס ניכט אויסרעדען.

ב ווער שפעט אינס גאטטעסהויז געקאממען איזט אונד פיר זיך בעטעט דארף וועהרענד דעם יוצר-אור-געבעטעס, וועגן דער פארבעטער צופעלליג דיא לויטע „שמנה עשרה" זאגט, נאך דער ברכה „האל הקדוש" אונד „שומע תפלה" „אמן" נאכזאגען, עבענזאָ דארף ער „ברכו" „אמן יהי׳ שמי׳ רבא" אונד פאן קדושה דיא צווייא זעטצע „ק׳ ק׳ ק׳ ד׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו" אונד „ברוך כבוד ד׳ ממקומו" זאגען. וועגן דיא געמיינדע צופעלליג „מודים" זאגט, דארף ער עס מיטזאגען אונד זיך מיטביקקען, וועגן מאן איהן צום ספר תורה אויפרופט, דארף ער צווישען דען אָבענגענאננטען זעטצען הינויפגעהען אבער ניכט מיטלעזען, זאָנדערן געגויא אנהערן פאם פארלעזער.

כלל יח

פארשריפטען פאם קריאת-שמע (ש״ע או״ח סי׳ נ״ח נ״ט).

א איין יעדער יודע איזט פערפפליכטעט צווייכאל דעם טאגעט, ביים ניע-דערלעגען אונד ביים אויפשטעהען קריאת שמע צו זאגען, דאס קריאת-שמע זאגען איזט איין געבאָט גאטטעס, וועסהאלב מאן אויך גלייך דער אויס-איבונג אנדערער גאָטטליכער געבאטע, איבער דאס „קריאת שמע" פאר-אונד נאכ-ברכה זאגען מוסס.

ב דאס מארגענ-קריאת-שמע (קריאת שמע של שחרית) האט צווייא פאר-ברכות אונד איינע נאכ-ברכה אונד דאס אבענד-קריאת-שמע (ק״ש של ערבית) האט צווייא פאר-אונד צווייא נאכ-ברכות.

ג דיא צווייא פאר-ברכות דעם מארגען-קריאת-שמע זינד: איינע פאן „יוצר אור ובורא חשך" ביז „יוצר המאורות" אונד דיא אנדערע פאן „אהבה רבה" ביז „הבוחר בעמו ישראל באהבה". דיא נאכ-ברכה דעם מארגען-קריאת-שמע איזט: פאָן „אמת ויציב" ביז גאל ישראל.

ד דיא צווייא פאר-ברכות דעם אבענד-קריאת-שמע זינד: איינע פאן „ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים" ביז „המעריב ערבים" אונד דיא אנדערע פאן „אהבת עולם" ביז „אוהב עמו ישראל". דיא צווייא נאכ-ברכות דעם אבענד-קריאת-שמע זינד: איינע פאן „אמת ואמונה" ביז „גאל ישראל" אונד דיא אנדערע פאן „השכיבנו" ביז „שומר עמו ישראל לעד". סאבבאטה אונד פייערטאגען ביז „הפורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים.

ה דיא צייט דעם קריאת שמע איזט דיא, דער שמנה עשרה (זיעהע אבען כלל י״ד, ג׳) דאהער איזט עס ראטהזאם פיר יעדען גאטטעספירכטיגען יודען, דער אין איינער זאלכען געמיינדע וואהנט, ווא מאן סאבבאטה אונד

פֿייערטאג קיין „השכמה" בעטעט, צוהוויזע קריאת שמע צו זאגען, ווענן אויך אָהנע דיא פֿאר-אונד נאכ-ברכות, דענן צו מייסט, איבערהויפט זאָממער איזט שאָן דיא צייט דעם קריאת שמע פֿאריבער ווענן מאן אים גאטטעס הויזע קריאת שמע זאגט.

ו ווער דיא קריאת שמע צייט פֿערזיימט האט, קאנן אונד זאלל אויך וואנן אימממער דאס קריאת שמע אָהנע פֿאר-אונד נאכ-ברכות זאגען.

ז קריאת שמע זאלל מאן וואָרט פֿיר וואָרט זאגען אונד אים זיננע האבען, דאסס מאן זיך ד'ער געטטליכען פפליכט ענטלעדיגען וויללע (יוצא זיין). האט מאן דיעס ניכט אים זיננע געהאבט, מוסס מאן דען ערסטען זאטץ „שמע ישראל" אונד „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" נאך איינמאל זאגען.

ח ביים אויסשפּרעכען דער צווייא וואָרטער „שמע ישראל" זאלל מאן בע-דאכט זיין, דאסס דאס יו"ד פֿאן „ישראל" ניכט צום וואָרטע פֿאם שמע הערבאר זייא, אלס ווירדע מאן שמע אישראל געזאגט האבען.

ט קריאת שמע זאלל מאן ניכט געהענד אדער ליעגענד זאגען.

י ביים וואָרטע אחד זאלל מאן אים זיננע האבען, דאסס גאטט ב"ה איין איינציגער גאטט איזט, דער אבען אים הימּמעל, אונטען אויף דער ערדע אויף דעם גאנצען ערדבאלל אלליין רעגיערט, אום אלל דיעס אים זיננע האבען צוקעננען, זאלל מאן דאס אחד געדעהנט אויסשפּרעכען, יעדאך זאלל מאן בעדאכט זיין, דאסס מאן דורך דיא דעהנונג ניכט אנשטאטט אֶחָד אֶחָדְ זאגען זאלל.

יא אים קריאת שמע מוסס מאן יעדעס וואָרט דייטליך אויסשפּרעכען אונד צווישען „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" אונד ואהבת, צווישען „ובשעריך" אונד „והיו אם שמע", צווישען „כימי השמים על הארץ" אונד „ויאמר", צווישען „על" אונד „לבבך", צווישען „וחרה" אונד „אף", צווישען „על-לבבך", „בכל-לבבכם", „עשב-בשדך", „ואבדתם-מהרה", „ולמדתם-אותם", „וראיתם-אותו", „וזכרתם-את", „ועשיתם-אותם", „אשר-אתם", „זונים אחריהם", „ועשיתם את", „אתכם מארץ", איינע קליינע פויזע האלטען. אים וואָרטע „וזכרתם" אונד „תזכרו" זאלל מאן דאס „זין" דייטליך אויספּרעכען, דאס עס ניכט פֿיר „ושכרתם" אונד „תשכרו" הערבאר זייא.

יב אים קריאת-שמע זינד 245 (רמ"ה) וואָרטע, דאהער וויעדערהאלט דער פֿארבעטער דיא לעטצטען דרייא וואָרטע „ד' אלקיכם אמת" וועלכע דאנן אינם געזאממט 248 נאכ דער גליעדערצאהל דעם מענשליכען ארגאניסמוס אויסמאכען. ווער אלזא פֿיר זיך אלליין בעטעט, זאלל דיא דרייא וואָרטע מיטטעלס „אל מלך נאמן" פֿאר ק"ש ערזעטצען (עי' סידור המנהגים ח"ר דף מ"ג ע"ב).

יג ווענן יעמאנד אויסלעססט ובשעריך אונד וויס ניכט בעשטיממט אב ער יעטצט דען פאססוס ואהבת אדער והי' אם שמע געזאגט האט. זאלל אללענפֿאללס והי' אם שמע זאגען זא ער אבער שאָן „למען ירבו" אנגעפֿאנ-גען האט קאנן ער דארט פֿארטזעטצען ווא ער זיך דעם צווייפֿעלס עראיננערט.

כלל יט

פארשריפטען פאם שמנה־עשרה געבעט (ש"ע או"ח סי' ל"ב).

א שאָן בייא דעם פאססוס „שירה חדשה" זאָלל מאן דיא פיססע אין בע־וועגונג ברינגען אום זיך צום שמנה־עשרה־געבעט פאָרצובערייטען. דיא „שמנה־עשרה" מוסס מאן שטעהענד, דיא פיססע נעבען איינאנדער געבענד אונד מיט דעם געזיכטע געגען אָסטען געווענדעט בעטען. ווער קראנקהייטס־האלבער אָהנע שטיטצע ניכט שטעהען קאנן, דארף זיך וועהרענד דעם שמנה־עשרה־געבעטעם אנלעהנען. ווער אויף איינעם וואגען רייזט אונד פאם וואגען ניכט אבשטייגען קאנן, דארף אויסנאהמסווייזע אויך זיטצענד דיא „שמנה עשרה" בעטען.

ב ווער דיא „שמנה־עשרה" אויסווענדיג בעטען קאנן, זאָלל דיא אויגען וועה־רענד דיעזעם געבעטעס געשלאססען האבען, אום מיט יע גרעסערער אנדאכט בעטען צו קעננען, וואָ אבער ניכט, זאָלל ער נור אין סידור היניינ־זעהען. עס איזט אויך ניכט ראטהזאם וועהרענד דעם שמנה־עשרה־געבע־טעס איינען קאסטען, אדער זאָנסט אירגענד וועלכעס הויזגערעטה, וועלכעס צעהן העענדע ברייט האָך איזט פאָר זיך שטעהען צו האבען, אָדער הינטער זיינעם רבי צו שטעהען, ווייל אלל דיעס דיא אנדאכט הינדערט.

ג וועהרענד דעם שמנה־עשרה־געבעטעס זאלל מאן אנשטענדיג געקליידעט זיין, אים העמד ערמעל, באארפוס, אָהנע הוט זאָלל מאן דיעזעס געבעט ניכט פעררי‏כטען. דיא „שמנה עשרה" זאָלל מאן דערארט לייזע בעטען, דאסס דער נעבען איהם שטעהענדע איהן ניכט הערען זאָלל, אויסגענאָממען ראש השנה אונד יום הכפורים דארף מאן דיעס עטוואס לויטער זאגען.

כלל כ

פארשריפטען פאם אויסרעדען וועהרענד דעם שמנה־עשרה־געבעטעס.

(ש"ע או"ח סי' ק"ג ק"ד).

א וועהרענד דעם שמנה־עשרה־געבעטעס דארף מאן ניכט אויסרעדען (מפסיק זיין), ווער אלזאָ שמנה־עשרה בעטעט, וועהרענד דער פאָרבע־טער אונד דיא געמיינדע „קדושה" זאגען, זאָלל אנדעכטיג אנהערען דיא „קדושה" אונד ניכט מיטזאגען, אויסגענאָממען ווענן ער שאָן דיא לעטצטע ברכה המברך את עמו ישראל בשלום געזאגט האט דאנן דארף ער אויך „ברכו" מיט דער געמיינדע מיטזאגען, יא זאגאר „אמן" נאך דער ברכה פאָן האל הקדוש נור זאָלל ער פריהער זאגען: „יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך".

ב ווער וועהרענד דעם שמנה־עשרה־געבעטעס אירתהימליך אויסגערעדעט האט, זאָלל דיא ברכה, דיא ער יעטצט געזאגט האט נאכאיינמאל אנ־פאנגען. ווער אבער וויללקיהרליך אויסגערעדעט דיא מוסס נאכאיינמאל דיא שמנה־עשרה בעגיננ׳

ג̄ ווער וועהרענד „שמנה עשרה" הינויסגעהען מוסס, זאָלל ניכט אויטרעדען אונד קאָנן, ווענן ער ווידער הערריין קעממט, דיא „שמנה עשרה" דאָרט פאָרטזעטצען וואָ ער געבליעבען איזט. ווער דיא שמנה-עשרה פיר זיך אל-לייין בעטעט אונד ווינד לאססען מוסס, זאָלל דרייא מעטער ענטפערנט צוריקק טרעטען אונד פאלגענדעס זאגען: „רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתנו חרפה וכלימה בחיינו רימה ותולעה במותנו". ווער אבער מיט דער געמיינדע בעטעט זאלל דיעס ניכט זאגען, זאָנדערן זאָ לאנגע ווארטען ביז דער עווענטועל איבלע גרוך פער-געהט. אים מארגען-שמנה-עשרה-געבעט מוס מאן אללענפאללס ערסט דיא תפילין אבלעגען. ווער וועהרענד „שמנה עשרה" אויסשפוקקען מוסס זאלל צור לינקען זייטע געווענדעט נאכ-ריקקווערטס אויסשפוקקען.

ד̄ ווער אים ווינטער „משיב הרוח", „ותן טל ומטר" צווישען ראש השנה אונד יום הכפורים „זכרינו", „מי כמוך", „המלך הקדוש", „המלך המשפט", „וכתוב לחיים טובים" אונד „בספר חיים" צו זאגען פערגעססען האט, דארף וועהרענד „שמנה עשרה" אויסגעהען אום דיעזע פאָרשריפט נאכצושלאגען.

כלל כא

פארשריפטען פאם ביקקען וועהרענד דעס שמנה-עשרה-געבעטעס.

(ש"ע או"ח סי' ק"ג).

א̄ וועהרענד דעס שמנה-עשרה-געבעטעס מוסס מאן זיך פיערמאל ביקקען. א. צ. בייא דער ערסטען ברכה „ברוך אתה ד'", בייא „ברוך אתה ד' מגן אברהם", בייא „מודים אנחנו לך" אונד בייא „ברוך אתה ד' הטוב שמך ולך נאה להודות". דאס ביקקען געשיעהט פאָלגענדער ארט: וועהרענד דעס וואָרטעס „ברוך" נייגט מאן דען קאָפף, בייא „אתה" דען גאנצען קער-פער אונד ביים וואָרטע „ד'" שטעללט מאן זיך אויף. אויך ווענן מאן בייא „עשה שלום במרומיו" ריקקווערטס אויסגעהט ביקקט מאן זיך דריימאל ערסט געגען דיא לינקע, דאנן געגען דיא רעכטע זייטע אונד ענדליך גרא-דע געגען אָסטען.

כלל כב

פארשריפטען פאם „משיב הרוח" (ש"ע או"ח סי' קי"ד).

א̄ זאָ מאן „שמיני עצרת" דיא מוסף-שמנה-עשרה בעטעט ביז צום ערסטען טאג פסח, וועהרענד דעס גאנצען ווינטערסעמעסטערס זאגט מאן פאָר מכלכל חיים „משיב הרוח ומוריד הגשם". עס איזט זאגאר איבעראלל איינ-געפיהרט, דאסס דער טעמפעלדיענער אים גאטטעסהויזע קונד מאכט: היי-טע בעגיננט מאן צו זאגען „משיב הרוח". ווער שמיני עצרת צוהויזע בעטעט, זאלל מוסף בעטען, וואָ ער גלויבט דאס שאָן דער פאָרבעטער אים גאָטטעס-הויז דיא [illegible]ע שמנה עשרה זאגט (אחר תפלת גשם).

ב ווענן יעמאנד פֿערגעססען האט „משיב הרוח" צוזאגען, זאָלל ווען ער נאָך ניכט דיא ברכה „ברוך אתה ד' מחי' המתים" געזאגט נייערדינגס „אתה גבור" אנפֿאנגען, האט ער אבער שאָן אויך דיעזע ברכה געזאגט מוסס ער דיא גאנצע שמנה עשרה נייערדינגס אנפֿאנגען.

ג ווענן יעמאנד דאראן צווייפֿעלט אָב ער „משיב הרוח" צו זאגען פֿערגעססען האט, מוסס ווענן פֿאָן שמיני עצרת נאָך קיינע דרייססיג טאגע פֿערשטריכען זינד נאָך איינמאל דיא „שמנה עשרה" בעטען. אונד ווער אים זאממער אויס פֿערגעססענהייט „משיב הרוח" געזאגט האט זאלל ווענן ער דיא ברכה „ברוך אתה ד' מחי' המתים" נאך ניכט געזאגט האט „אתה גבור" אנפֿאנגען אונד ווענן ער דיעזע ברכה שאן געזאגט נייערדיגנס דיא שמנה עשרה בעגיננען.

כלל כג

פארשריפטען פאם „טל ומטר" (ש"ע או"ח סי' קי"ז).

א פֿאָם זעכציגסטען טאג נאך דער „תקופה" דעס מאנאטס תשרי (געוועהנליך אם פֿיערטען דעצעמבער, (ווייל דיא תקופה נאך דער זאננע בערעכנעט איזט) ביז צום ערסטען טאג פסח זאגט מאן אין דער ברכה „ברך עלינו" אנשטאטט „ותן ברכה" "ותן טל ומטר לברכה".

ב ווענן יעמאנד פֿערגעססען האט צו זאגען „ותן טל ומטר" זאָלל ער, ווענו ער דיא שמנה עשרה נאָך ניכט אויסגעגאנגען איזט ווידער ברך עלינן אנפֿאנגען, איזט ער אבער שאן דיא שמנה עשרה אויסגעגאנגען, מוסס ער דיא גאנצע שמנה עשרה נייערדינגס בעגיננען, ווענן ער זיך דעססען עראינגערט נאָך בעפֿאָר ער דיא דאראויף פֿאלגענדע ברכה „תקע בשופר" בעגיננט דארף ער אויך דאָרט זאגען „ותן טל ומטר" אונד זעטצט דיא שמנה עשרה פֿאָרט, זעלבסט ווענן ער שאָן דיא ברכה תקע בשופר געזאגט האט, קאנן ער דאס „ותן טל ומטר" אין דער ברכה „שמע קולינו" פֿאָר דען וואָרטען: „כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים" איינשאלטען. אונד ווער אים זאָממער אויס פֿערגעססענהייט „ותן טל ומטר" געזאגט האט, זאָלל ווענן ער דיא שמנה עשרה נאָך ניכט אויסגעגאנגען איזט דיא ברכה „ברך עלינו" אונד ווענן ער דיא שמנה עשרה שאן אויסגעגאנגען איזט דיא גאנצע שמנה עשרה נייערדינגס בעגיננען.

כלל כד

פארשריפטען פאם יעלה ויבא, אתה חוננתני, על הנסים.

(ש"ע או"ח סי' ת' תכ"ב).

א ווער אם ראש חדש ביים מאָרגען-אָדער נאכמיטטאג-געבעט (תפלת שחרית ומנחה) יעלה ויבא צו זאגען פֿערגעססען האט, מוסס נאָכאיינמאל דיא שמנה עשרה זאגען. ווענן ער זיך אבער דעססען עראיננערט, וועהרענד דער ברכה המחזיר שכינתו לציון קאנן ער אויך דאָרט „יעלה ויבא" איינ-

שאלטען. אויך ווענן ער דיא שמנה עשרה נאך ניכט אויסגעגאנגען איזט ברויך ער נור פאן „רצה" נייערדינגס אנצופאנגען. אים אבענדגעבעט (תפלת ערבית) הינגעגען ברויך מאן דיא שמנה עשרה ניכט נאכאיינמאל צוזאגען, אהנע אונטערשיעד דער שטעללע, וואו ער זיך דעססען ערשינערט.

ב ווער אם חול המועד פערגעססען האט יעלה ויבא צו זאגען, מוסס עבענ־זא פערפאהרען אלס אם ראש חדש ביים מארגען־אונד־נאכמיטטאג געבעט. היער איזט מעהר קיין אונטערשיעד צווישען מארגען־נאכ־מיטטאג אונד אבענד־געבעט.

ג ווער דאראן צווייפעלט אב ער יעלה ויבא געזאגט האט זא צו פערפאהרען אלס העטטע ער בעשטיממט ניכט געזאגט.

ד ווער זיך נאך דעם מוסף־געבעט עראיננערט, דאסס ער אין דער שחרית שמנה עשרה קיין יעלה ויבא איינגעשאלטעט האט ברויך ניכט נאכאיינ־מאל דיא שחרית שמנה עשרה צו בעטען.

ה ווער אם אויסגאנגע דעם סאבבאטה־אדער פייערטאגעס (מוצאי שבת ויו"ט) פערגעססען האט „אתה חוננתנו" איינצושאלטען, ברויך ניכט נאכאיינ־מאל דיא שמנה עשרה צו זאגען.

ו ווער אן איינעם פעסטטאג עננו אדער חנוכה אונד פורים על הנסים ניכט געזאגט האט ברויך עבענפאללס ניכט נאכאיינמאל שמנה עשרה צו זאגען.

כלל כה

פארשריפטען פאן דער לויטען שמנה עשרה (ש"ע או"ח סי' ק"ט).

א וועהרענד דער פארבעטער דיא לויטע שמנה עשרה זאגט מוסס מאן יעדעס ווארט גענויא אנהערען אונד „ברוך הוא וברוך שמו" אונד „אמן" נאכזאגען.

בייא דער קדושה זאלל מאן דיא פיסע נעבען איינאנדער ריכטען, אונד בייא קדוש, קדוש, קדוש דיא פערזע איינוועניג אין בעוועגונג זעטצען.

ב וועהרענד דער פארבעטער „מודים" זאגט, זאלל מאן דאס זאגענאננטע „מודים דרבנן" דערארט זאגען, דאס מאן ביים ווארטע מודים זיך ביקקט אונד ביים ווארטע ד' זיך אויפשטעללט, עבענזא זאלל מאן זיך אם ענדע בייא „ברוך" ביקקען אונד בייא „ההודאות" אויפשטעללען.

ג ווער שפעט אינס גאטטעסהויז געקאממען איזט אונד פיר זיך אלליין בע־טען מוסס, זאלל דאהין ציעלען, דאסס ער דיא שמנה עשרה מיט דעם פארבעטער פאראללעל זאגען זאלל. ער זאגט דאנן דיא קדושה ניכט מיט דער געמיינדע זאנדערן מיט דעם פארבעטער לייזע מיט, אונד זאגט אויך „לדור ודור". זעלבסט ווענן דער פארבעטער שאן דיא לויטע מוסף שמנה עשרה זאגט, אונד דער שפעטגעקאממענע ערסט דיא שחרית שמנה עשרה העלט, זאלל ער מיט איהם ביז נאך האל הקדוש פאראללעל מיטבעטען, אונד דאנן זיינע שחרית שמנה עשרה פארטזעטצען. ווענן דאנן דער פאר־

בעטער „מודים" זאגט זאלל ער זיך וועגן ער ניכט „ברוך אתה ד' זאגט מיטביקקען.

ד נעבען אי נעם זאלכען, דער דיא לייזע שמנה עשרה זאגט זאלל מאן, אום איהן ניכט צוהינדערן, וועדער פאריבער געהען, נאך זיך ניעדערזעטצען.

כלל כו

דיא צאהל צעהן צו תפלה בציבור (ש"ע או"ח סי' נ"ח).

א איין בעזאנדערס הייליגעס געבעט דירפען נור צעהן פערזאנען, וועלכע וועניגסטענס שאן דרייצעהן יאהרע אלט זינד פעררינכטען. דיעזע צאהל נעננט מאן „מנין". דיעזע צעהן פערזאנען מיססען אין איינעם צימער זיין. אונד ווער אויף דער שוועללע איינער זאלכען טהיר שטעהט, וואו דיא טהיר נאך איננען זיך עפפנעט ווירד אלס אויסערהאלב דעם צימערס בעטראכטעט. אויך דארף איינע שלאפענדע פערזאן ניכט צו דען צעהן פערזאנען גערעכנעט ווערדען.

ב אונטער „בעזאנדערס הייליגעס געבעט" פערשטעהט מאן ברכו, קדושה, קדיש דאס פארלעזען אוים דער ספר תורה א. ד. ג.

ג וועגן אין איינעם צימער צעהן פערזאנען איין בעזאנדערס הייליגעס געבעט פעררינכטען דארף דער אים נעבענצימער זייענדע, וועגן ער אויך ניכט אלס איינער פאן דען צעהנען מיטגערעכנעט ווערדען דירפטע, מיט איהנען יענעס געבעט מיטפעררינכטען.

ד קדושה, ברכו, קדיש דארף מאן נור שטעהענד אונד ניכט זיטצענד פעררינכטען. אויך וועגן יעמאנד פאר דעם ספר תורה דיא פאר אונד נאך ברכה זאגט, זאלל מאן שטעהען.

כלל כז

פארשריפטען, וועגן איינער פאן דען צעהן פערזאנען הינויסגעהט.

(ש"ע או"ח סי' ק"ג).

א וועגן צעהן פערזאנען בעטען אונד דער איינע פאן איהנען הינויסגעהט, דארף דער פארבעטער דיא לויטע שמנה עשרה ניכט בעגיננען בעפאר ער העריין קאממט, איזט ער אבער הינויסגעגאנגען נאכדעם דער פארבעטער דיא לויטע שמנה עשרה שאן בעגאננען האט, דארף דער פארבעטער דיא שמנה עשרה פארטזעטצען אונד מאן דארף אויך קדושה זאגען אונד דאס בעטען פארטזעטצען יעדאך זאלל מאן דען קדיש נאך עלינו ניכט זאגען, וועגן ער ביז דאהין ניכט העריין געקאממען איזט, ביים מעריב געבעט דארף מאן אויך דען קדיש נאך דער שמנה עשרה ניכט זאגען בעפאר ער העריין געקאממען איזט.

ב וועגן איינער פאן דען צעהן פערזאנען הינויסגעהט וועהרענד דעם פארלעזענס אוים דעם „ספר תורה" דארף מאן דאס פארלעזען ביז צום אויפרופען צום מפטיר פארטזעטצען.

ג. ווענן יעמאַנד אײַנס געטטעסהױז קאָממט אונד ברכו פֿערזױמט האַט, זאָלל ער בעפֿאָר דער פֿאָרבעטער דיא לױטע שמנה עשרה בעגיננט קדיש אונד ברכו זאגען. אױסגענאָממען אן אײַנעם זאָלבען טאג, וואָ מאן אױס דעם ספר תורה פֿאָרלעזט קאַנן ער דיעס אונטערלאַססען, װײל ער אױך דאָרט ברכו הערען װירד.

כלל כח

פֿארשריפֿטען פֿאם ויאמר־דוד־געבעט (תחנה) (ש"ע או"ח סי' קל"א)

א. נאך דער שחרית־אונד מנחה שמנה עשרה װירד ויאמר דוד געזאגט. ווענן מאן אים געטטעסהױזע אָדער אין אײַנעם זאָלבען ציממער וואָ אײַן ספר איזט בעטעט זאָלל מאן ויאמר דוד דעם מאָרגענס (שחרית) אױף דער רעכטען אונד דעם אבענדס (מנחה) אױף דער לינקען האנד מיט דעם געזיכטע געלעהנט זיטצענד זאגען.

ב. אן פֿאָלגענדען טאגען װירד קײַן ויאמר דוד געזאגט: אים מאָנאט ניסן, ל"ג בעומר, פֿאָם אנפֿאנג דעם מאָנאטס סיון ביז נאך אסרו חג פֿאָן שבועות, ערב ראש השנה, פֿאָם פֿערזעהנונגסטאג (יו"כ) ביז ענדע דעם מאָנאטס תשרי. אן דיעזען טאגען װירד, מיט אױסנאהמע דעם ערב ראש השנה וואָ מאן זעלבסט אים „זכור ברית“ נאך „תחנה“ זאגט, שאָן אם אבענד פֿריהער קײַן ויאמר דוד געזאגט. אױך אין אײַנעם טרױערהױזע (בבית האבל) אָדער בײַא אײַנער האָכצײַט, אין געגענװארט דעם חתנס גאנצע זיעבען טאגע, װירד קײַן ויאמר דוד געזאגט. אױך װער שפּעט מנחה בעטעט, וואָ בערײַטס שאָן נאכט איזט, זאָלל קײַן ויאמר דוד מעהר זאגען, בײַא אײַנעם בעשנײַדיגונגספֿעסט (ברית מלה) זאגט מאן עבענפֿאללס קײַן ויאמר דוד, אונד ווענן דיא מאהלצײַט נאך דעם מנחה געבעט פֿאָרטגעזעטצט װערדען זאָלל װירד אױך נאך דער מנחה שמנה עשרה קײַן ויאמר דוד געזאגט. דער פֿאטער דעם קינדעס (בעל ברית), דער אָפּעראטעור (מוהל), דער געפֿאטטער (סנדק) זאגען אללענפֿאללס אױך אבענד קײַן ויאמר דוד.

כלל כט

פֿארשריפֿטען פֿאם פֿארלעזען אױס דעם ספר תורה (ש"ע או"ח סי' קמ"ז).

א. ווענן דער פֿאָרבעטער דאס ספר תורה צום אלמעמאָר אָדער פֿאָן דאָרט צוריקק טרעגט זאָלל מאן שטעהען, װעהרענד דעם פֿאָרלעזענס זאָלל מאן ניכט אױסרעדען זאָנדערן יעדעס װאָרט געגױא אנהערען אונד ווענן מאן עװענטועל הינױסגעהען מוסס זאלל מאן הינױסגעהען װעהרענד דעם פּױזירענס צװישען אײַנער אונד דער אנדערן פּערזאָן.

ב. װער צום ספר תורה אױפֿגערופֿען װירד, זאָלל אױף דעם נעהערן װעג הינױף אונד דעם פֿערנערן װעג הינונטערגעהען. האבען בײַדע װעגע אײַנע גלײַכע פֿערנע, זאלל ער צור רעכטען זײַטע הינױף אונד צור לינקען זײַטע הינונטער געהען.

ג בעפאר דער אויפגערופענע דיא ברכה זאגט, זאָלל ער דען פאססוק, דען מאן איהם פאָרלעזען וויררד זעהען אונד מיטטעלס דעס טלית קיססען, ער ראללט דאנן דאס ספר תורה צו אדער שליעסט דיא אויגען אונד זאגט דיא ברכה.

ד וועהרענד דעם פאָרלעזענס דירפען וועדער דער פאָרלעזער נאך דער אויפגערופענע זיטצען, דער אויפגערופענע זאלל מיט דעם פאָרלעזער יעדעס וואָרט לייזע מיטזאגען, נור אין דעם פאללע, ווענן מאן איהן, וועהרענד ער „יוצר אור" געזאגט האט אויפגערופען האט זאָלל ער ניכט מיטלעזען, וייל זיך ניכט געביהרט דאָרט אויסצורעדען (מפסיק זיין). נאכדעם דער פאָרלעזער דאס פאָרלעזען פאללענדעט האט, מאכט ער דיא נאך ברכה, זאָלל אבער ניכט הינונטער געהען, בעפאָר זיין נאכפאלגער דיא לעטצטערע ברכה געזאגט האט.

ה בייא יעדער הייליגען זאכע האט איין כהן געגען איינען אנדערן יודען דאס פאָררעכט, דאהער ווענן איין כהן אים גאָטטעסהויזע איזט, מוסס ער ערסט צום ספר תורה אויפגערופען ווערדען, הערנאך קאָממט דער לוי אונד דאנן דער רייהע נאך דער ישראל. נאכדעם מאן איינען כהן אונד לוי אויפגערופען האט, דארף מאן מעהר קיינען כהן אונד לוי אויפרופען אויסגענאָממען צום אחרון אָדער מפטיר.

ו פאטער אונד זאָהן, גראָספאטער אונד ענקעל אדער צווייא ברידער זאָללען ניכט נאך איינאנדער צום ספר תורה אויפגערופען ווערדען. אויסגענאָממען ווענן דער פאטער אחרון ווארד דארף זיין זאָהן, דער נאָך ניכט דרייצעהן יאהרע אלט איזט צום מפטיר אויפגערופען ווערדען, פערנער ווענן מאן אוים מעהרערען ספרים פאָרלעזט דארף דער איינע צו איינעם אונד דער אנדערע צום אנדערן ספר תורה נאכאיינאנדער אויפגערופען ווערדען. ווענן מאן זיא איררטהימליך צו איינעם ספר נאכאיינאנדער אויפגערופען האט, מוסס אללענפאלס דער צווייטע הינויפגעהען יעדאָך זאָלל דער ערסטע הינונטערגעהען אונד ניכט דאס פאָרלעזען זיינעס נאכפאָלגערס אָבען אנהערן.

ז ווענן צווייא אָדער מעהרערע ספרים הערויסגענאממען ווערדען, זאָלל מאן דאס יעניגע ווארויס מאן שאָן פאָרגעלעזען האט ערסט דאנן וועגנעהמען ווענן דאס צווייטע ספר תורה שאָן דאָרט ליעגט, ווער דאס ספר תורה אויפהעבט זאל עס עפפנען אונד נאך יעדער ריכטונג ווענדען, דאמיט מאן פאָן אללען זייטען היניינזעהען קאנן. ווער מפטיר איזט, זאָלל דאס מפטיר לעזען ניכט בעגיננען עהע מאן דאס ספר תורה צוגעראללט האט.

כלל ל

פארשריפטען ווענן מאן אים ספר תורה פעהלער פינדעט.

(ש"ע או"ח סי' ק"מ).

א ווענן מאן אין איינעם ספר תורה איינען פעהלער פינדעט בעפאר מאן דארויס דרייא פסוקים פאָרגעלעזען האט, זאָלל מאן ערסט דרייא פסוקים

דארויס פֿאָרלעזען אונד ווענן מאן דאָרט צופֿעלליג ניכט אויפֿהערן דארף זאָלל מאן אויך מעהר דארויס פֿאָרלעזען אונד דיא נאכ-ברכה מאכען אונד דאנן ערסט איין אנדערעס ספר תורה הערויסנעהמען. ווענן מאן קיין אנדערעס ספר תורה האט. דארף מאן דיעזעסמאל דאס פֿאָרלעזען פֿאָרטזעטצען, יעדאָך זאָלל אם סאבאטה אונד פֿייערטאגען קיין כעפעראטעס מפטיר אויפֿגערופֿען ווערדען זאָנדערן דער לעטצטע זאָלל גלייכצייטיג דער מפטיר זיין. נאָך דעם מאן שאָן וויים דאס דיעזעס ספר תורה פסול איזט דארף עס ניכט צום פֿאָרלעזען הערויסגענאָממען ווערדען בעפֿאָר מאן דיא פֿעהלער אויסבעססערן לעססט אונד ווענן אים אָרטע קיין אנדערעס ספר תורה איזט, זאָלל מאן עהער אויס איינעם חומש פֿאָרלעזען.

ב דאס ספר תורה מוז מאן אן איינעם הייליגען אָרטע האלטען. ווענן מאן עס אין איינעם זאלכען ציממער העלט, וואָ מאנן אונד וייב וואָהנען מוסס מאן עס אין איינען זאָלכען קאסטען היניין געבען, וועלכער וועניגסטענס צעהן הענדע ברייט האָך אונד מיט איינעם פֿאָרהאנג פֿערזעהען איזט. ווענן מאן דאס ספר תורה אין איין פריוואטהויז טראגען וויל, זאלל מאן עס מיט איינעם טאגע בעפֿאָר מאן עס בענעטהיגען ווירד היניפֿיהרען אונד איינען אָרט בעשטיממען, וואָ עס ליעגען ווירד.

ג ווענן דאס ספר תורה אין איינעם זאלכען ארון הקודש איזט, דער ניכט אין דיא מויער היניין געמויערט איזט דארף מאן דארט קיינע אנדערע דינגע וויא צ. ב. לולב, שופר א. ד. ג׳ היניינגעבען.

ד דיא מפה אונד כתונת צום ספר תורה דארף מאן ניכט אויס אלטעם שטאָפֿף פֿערפֿערטיגען.

ה איין יעדער יודע, דער דיא מיטטעל בעזיטצט, איזט פערפפליכטעט זיך איין ספר תורה שרייבען צו לאססען. דער מינדער בעמיטטעללטע מוסס זיך זאָנסטיגע ספרים וויא צ. ב. חומשים, נ"ך, משניות, גמרות אונד פוסקים פֿערשאפֿפֿען, דער גאנץ ארמע זאָלל וועניגסטענס חומשים אונד מוסר ספרים אים הויזע האבען אונד זאָ איהם דיא צייט ערלויבט דארויס געברויך מאכען.

כלל לא

פֿארשריפֿטען פֿאם אשרי ובא לציון געבעט (ש"ע או"ח סי׳ קל"א).

א דאס אשרי ובא לציון געבעט איזט איינעס דער וויכטיגסטען געבעטע מאן זאָלל דאהער דיא קדושה, פֿאן אשרי ובא לציון, זא וויא בייא יעדעם קדיש דאס אמן יהי׳ שמי׳ רבא, וועלכעס ניכט מינדער וויכטיג איזט מיט גראָסער אנדאכט זאגען.

ב ווענן יעמאנד איגס גאָטטעסהויז היניין קאָממט אונד דיא געמיינדע עבען אמן יהי׳ שמי׳ רבא זאגט, זאָלל ער יהי׳ שמי׳ רבא מיט אויסנאהמע דעם ערסטען וואָרטעס „אמן" מיט דער געמיינדע מיטזאגען

ג אן פֿאָלגענדען טאגען זאגט מאן קיין „למנצח מזמור לדוד": ר"ח חנוכה, קליין אונד גראס פורים, ערב פסח, תשעה באב, ערב יום הכפורים אונד

אין איינעם טרויערהויזע (בבית האבל). ווענן מאן קיין „למנצח מזמור לדוד" זאגט, זאגט מאן אויך קיין „אל ארך אפים".

ד איין אבל, וועלכער ניכט פֿעהיג איזט פֿאָם אנפֿאנגע ביז צום ענדע פֿאָר־צובעטען, דער בעטע נור פֿאן אשרי ובא לציון פֿאָר (רמ"ה י' סי' סע"ו). אן זאָל־כען טאגען, וואָ הלל געזאגט ווירד, איבערהויפט שבת אונד יו"ט זאלל איין אבל נור דאנן פֿאָרבעטען ווענן איהן קיין ווירדיגער פֿאָרבעטער פֿערטרעטען קאנן (תשובת מהר"מ מינץ סי' מ"ג).

כלל לב

פארשריפטען פאם מנחה געבעט (ש"ע או"ח סי' רל"ב רל"ג).

א ווענן מאן ערב ראש חדש מיטטאג יום כפור קטן זאגט, אָדער ווענן מאן איינע וויטע רייזע אונטערנעהמען, אָדער איינע לאנגע מאהלצייט וויא צ. ב. ש. אן האָכצייטס-(חתונה) בעשניידיגונגס-(ברית מילה) קאנפירמאטיאָנס-טאגען (בר מצוה) אבהאלטען וויל, דארף מאן שאן אום האלב איין אוהר נאכמיטטאג מנחה בעטען. דיעזע צייט נעננט מאן מנחה גדולה. געוועהנליך איזט אבער דיא צייט פֿאָם מנחה בעטען פֿינף פֿיערטהייל שטונדע בעפֿאָר עס נאכט ווירד. דיעזע צייט נעננט מאן מנחה קטנה.

ב פֿינף פֿיערטהייל שטונדע פֿאר נאכט, זאָ דיא צייט פֿאם מנחה בעטען שאָן דא איזט דארף מאן וועדער זיך שעערען לאססען נאָך אינס באד־הויז געהען בעפֿאָר מאן בעטעט.

ג בעפֿאָר מאן מנחה בעטעט זאלל מאן קרבנות זאגען. ווער אבער שפעט אינס גאטטעסהויז קאָממט, וואָ דיא געמיינדע שאָן דיא שמנה עשרה צו זאגען בעגיננט זאָלל דיעזעס אונטערלאססען. יא ער זאלל זאגאר קיין אשרי זאגען אום נור מיט דער געמיינדע שמנה עשרה זאגען צו קעננען. ווענן דיא געמיינדע אויך דיא שמנה עשרה געזאגט האט, זאלל ער מיט דעם פֿאָרבע־טער דיא שמנה עשרה פאראללעל זאגען (זיעהע אבען כלל כ"ה סי' ג').

ד ווער פֿרייטאג אבענד אדער ערב יו"ט שפעט אינס גאטטעסהויז קאָממט, ווענן נאָך ניכט נאכט איזט, זאלל ער אין דער פֿארהאללע (פלוש) מנחה בעטען, זעלבסט ווענן ער דאדורך, ברכו פֿערזיימט.

כלל לג

פארשריפטען פאם אבענדגעבעט (תפלת ערבית) (ש"ע או"ח סי' רל"ה).

א דיא צייט פֿאם אבענדגעבעט איזט: ווענן שאָן דיא שטערנע אויפֿגעגאנגען זינד. יעדאך דארף איינע געמיינדע נאכדעם מנחה געבעט גלייך מעריב בעטען זעלבסט ווענן נאָך קיינע שטערנע שטעהען. נור זאלל מאן דאנן ווענן דיא שטערנע אויפֿגעגאנגען זינד גאנץ קריאת שמע זאגען.

ב איינע האלבע שטונדע פֿאר דער צייט דעם מעריב געבעטעס זאלל מאן מעהר קיינע מאהלצייט אבהאלטען בעפֿאר מאן מעריב געבעטען האט.

ווענן מאן אבער פריהער דאס מאהל בעגאננען האט, אונד עס לענגער דויערט אלס מאן גלויבטע, דארף מאן דיא מאהלצייט פארטזועטצען אונד הערנאך בעטען.

ג װער אבער שפעט אינס גאָטטעסהויז קאממט, זא דאסס דיא געמיינדע שאן דיא שמנה עשרה זאגען וויל, דער זאלל מיט דער געמיינדע דיא שמנה עשרה מיטבעטען אונד נאכטרעגליך פאן אשר בדברו מעריב ערבים ביז צור שמנה עשרה בעטען, ווענן דיא געמיינדע דאס מעריב געבעט ערסט בעגאננען האט זאלל ער פיר זיך דאס מעריב געבעט בעגיננען, ברוך ד׳ לעולם אויסלאססען אום מיט דער געמיינדע דיא שמנה עשרה פאראללעל בעטען צוקעננען.

ד װער אינס גאטטעסהויז קאממט, אום מיט דער געמיינדע מנחה אונד מעריב צו בעטען אונד מנחה פערשפעטעט האט, דער זאלל, וועהרענד דיא געמיינדע ביז צור מעריב שמנה עשרה בעטעט דיא מנחה שמנה עשרה בעטען אונד דאנן מיט דער געמיינדע דיא מעריב שמנה עשרה פאראללעל בעטען, אינצווישען זאָלל ער נור זאפיעל פויזע האלטען ביז מאן דרייא מעטער וויט געהען קאנן, דענן גאנץ אונאונטערבראכען דארף מאן קיינע צווייא שמנה עשרה זאגען, הערנאך זאָלל ער דאס פערזיימטע נאכהאלען.

ה וועהרענד דעם מעריב געבעטעס דארף מאן ניכט אויסרעדען (מפסיק זיין) יעדאך דארף דער טעמפעלדיענער אם ראש חדש יעלה ויבא קונד מאכען, וויל דיעזעס צור שמנה עשרה געהערט.

כלל לד

פארשריפטען ווענן מאן איין געבעט פערפעהלט האט (ש״ע או״ח סי׳ ק״ח).

א װער דורך בעזאנדערן צופאלל פערזיימט האט שחרית צו בעטען, דער זאלל אבענד ווענן ער מנחה בעטעט צווימאל שמנה עשרה זאגען ערס־טערע פיר מנחה אונד לעטצטערע פיר שחרית, ווער איין מנחה געבעט פערזיימט האט, דער זאלל אים מעריב געבעטע צווימאל שמנה עשרה זאגען, ערסטערע פיר מעריב אונד לעטצטערע פיר מנחה. װער דורך צופאלל איין מעריב געבעט פערזיימט האט, דער זאלל אם דאראויף פאלגענדען טאג אים שחרית געבעט צוויאמאל שמנה עשרה זאגען. אונד צוואר זאלל ער דיא פערזיימטע שמנה עשרה ערסט נאך ויאמר דוד זאגען, דענן צווישען דער שחרית שמנה עשרה אונד ויאמר דוד דארף מאן ניכט אויסרעדען.

ב װער פרייטאג דאס מנחה געבעט פערזיימט האט, דער זאלל אים מעריב געבעטע צווימאל שמנה עשרה זאגען, אויך דיא צווייטע זאלל ער דיא פאם שבת זאגען, טראצדעם זיא איינע וואכענטעגיגע ווערע. װער פרייטאג אבענד דאס מעריב געבעט פערזיימט האט, דער זאלל שבת אים שחרית געבעט צווימאל שמנה עשרה זאגען. ווער שבת פריה דאס שחרית געבעט פערזיימט האט, דער זאלל אים מוסף געבעט צווימאל שמנה עשרה זאגען. ווער שבת אדער יום טוב דאס מוסף געבעט פערזיימט האט, דער קאנן דיעזעס ניכט מעהר ערזעטצען, אונד ברויך אים מנחה געבעט ניכט צווימאל

שמנה עשרה צו זאגען, ווער שבת דאס מנחה געבעט פערזיימט האט, דער זאָלל אים מעריב געבעט צווייםאל שמנה עשרה זאגען. אונד זאָלל אין דער ערסטען אונד ניכט אין דער צווייטען שמנה עשרה אתה חוננתנו איינשאלטען.

כלל לה

פארשריפטען פאם תפלת הדרך (ש"ע או"ח סי' ק"ט).

א ווער נאך איינעם פרעמדען ארטע, וועלכער ווענינסטענס זיעבען קילא־מעטער (מיל) ענטפערנט ליעגט פערררייזט, זאלל גלייך נאכדעם ער זיינען אָרט פערלאססען האט תפלת הדרך זאגען. איזט דער ארט וואהין ער רייזט קיינע זיעבען קילאמעטער וויט, זאלל ער נור אין דעם פאללע תפלת הדרך זאגען. ווענן איהם דארט איינע געפאהר בעפאָרשטעהט, תפלת הדרך זאל מאן וואָ מעגליך שטעהענד זאגען. פאר תפלת הדרך זאָלל מאן וואָ מעגליך איין אנדערעס געבעט פערריכטען. ווער דאהער פארטאגס פערררייזען ווילל זאָלל ערסט „ברכות השחר" זאגען. דעם טאגס זאלל מאן ערסט עטוואס געניעסען אונד ברכה מאכען. תפלת הדרך זאגט מאן נור איינמאל דעם טאגס. ווער אָן איינעם פרעמדען אָרטע איבערנאכטעט אונד טאגס דארויף זיינע רייזע פאָרטזעטצען ווילל, זאָלל אבערמאלס תפלת הדרך זאגען.

ב עס איזט רעכט אונד ביללינ, דאסס איין יעדער טלית אונד תפילין אונד אוים פאָרזיכט אויך עטוואס צום עססען אונד טרינקען מיט זיך פיהרען זאָלל.

ג אויסער דעם אים סידור זיך בעפינדליכען תפלת הדרך שטעהען נאָך אים ספר „חקי חיים" אונד אים „שבט מוסר" (פרק א') פיעלע געבעטע, דיא מאן אויף דער רייזע פערריכטען זאָלל.

כלל לו

דאס געזעטץ איבער וואססער אונד געפעס, וועלכעס צום הענדעוואשען בענוטצט ווערדען דארף.

א ווער בראָד עססען ווילל מוסס זיך ערסט דיא הענדע וואשען. וואססער וועלכעס צו איינער ארבייט פערוועגדעט, וואמיט געשירר, גרינצייג אבגע־וואשען, ווארין ווארמער וויין צום אבקיהלען היניין געגעבען ווורדע, אָדער וועלכעס דיא פארבע פערלאָרען האט, דארף מאן ניכט נעהמען צום הענדע־וואשען. זאָ אבער דאס וואססער פאם לאנגען שטעהען דיא פארבע פערלאָ־רען האט, אָדער ווארין וויין אדער זאדא אונד מינעראלוואססער נור דעסהאלב היניינגעגעבען ווורדע, דאמיט דאס זעלבע קיהל בלייבען זאָלל דארף מאן נאך ברויכען צום הענדעוואשען (נחלת בנימין).

ב וואססער, וועלכעס דערארט ביטטער אדער געזאַלצען איזט, דאס עס זעלבסט קיין הונד טרינקען ווילל דארף מאן צום הענדעוואשען ניכט ברויכען

ג ווארמעס וואססער, אָדער וואָפאן איין אונרייגעס טהיער געטרונקען האט, זאלל מאן נור אים נאָטהפאללע נעהמען צום הענדעוואשען, וואססער וואָ־מיט מאן זיך שאָן איינמאל געוואשען האט, דארף מאן ניכט וויעדער ברוי־

כען צום הענדעוואשען, זאלכעס וואססער, וואריבער מאן צווייפעלט אָב מאן זיך דאמיט וואשען דארף אָדער ניכט, ווירד פיר כשר בעטראכטעט.

ד זא לאנגע דאס וואססער אין דער קוועללע איזט, קאנן עס ניכט צום הענדעוואשען אונברויכבאר געמאכט ווערדען, ווענן מאן אויך דאמיט איינע ארבייט פעריכטעט האט, אָדער דאפאן אונריינע טהיערע געטרונקען האבען.

ה ווער קיין וואססער צום וואשען בעקאממט דארף זיך אויך מיט ביער אָדער זאָנסטיגען געטרענקען דיא הענדע וואשען.

ו דאס געפֿאֶס, וואָמיט מאן זיך וואשען דארף מוסס ווענינגסטענס איינע גרעסע פאן דרייא אייערן האבען. אונד דארף ווערער געבראכען, נאָך געלעכערט, נאך געשפאלטעט זיין. אויך זאלל עס קיינען מונד האבען.

ז אויך זאלל מאַן בעדאכט זיין, דאסס דאס וואססער, וואמיט מאַן זיך וואשט מיטטעלסט מענשליכער קראַפט אויף דיא הענדע קאָממען זאלל.

ח ביים וואשען דארף מאן קיינען רינג אויף דעם פינגער האבען, אויך זאָל-לען דיא הענדע ניכט מיט שמוטץ אָדער טינטע בעפלעקט זיין. בייא זאָלכען לייטען יעדאך, וועלכע וועגען איהרער פראָפעססיאָן דיא הענדע אונ-ריין האבען, וויא צ. ב. ביים פערבער דיא פארבע, ביים פליישהויער דאס בלוט, ביים שרייבער דיא טינטע ווירד פיר קיין שמוטץ בעטראכטעט.

ט ווענן איינע געוואשענע האנד איינע אונגעוואשענע בעריהרט, מוסס זיא נאכאיינמאל געוואשען ווערדען. אויך ווער זיך שאן געוואשען האט, אונד בעריהרט פאר דעם אבווישען דיא הענדע איינעס אנדערן, דער נאָך ניכט געוואשען איזט מוסס זיך אבערמאלס וואַשען, ברויך אבער ניכט דיא ברכה על נטילת ידים נאכ-איינמאל צו זאגען.

י נאכדעם וואשען זאגט מאן דיא ברכה ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים אונד הערנאך זאָלל מאן זיך דיא הענדע אבווישען.

יא ווער קיין געפעס צום וואשען האט, דאַרף זיך דיא הענדע אין פליס-סענדעם וואססער, אין איינע מקוה. אין שנעע, וואָרוים איינע שיעור מקוה וואססער וואָרע, אדער זאָגאר אין איינע זאָלך קליינע קוועללע, וועלכע בלאָס דיא צווייא הענדע בעדעקקען קאנן איינטויכען.

יב ווער זיך דיא הענדע אונמעגליך וואשען קאנן זאָלל זיך ביים עססען האנדשוה אנציעהען, אָדער דיא הענדע מיט איינעם טוך הערום בינדען, אונד דער רייזענדע טהוט זעהר גוט, זא ער ביים וואשען דעם מאָרגענס זיך בעדינגט, דאס פאללס ער אויף דער רייזע קיין וואססער פינדען ווירד זאלל איהם דיעזעס וואשען פיר דען גאנצען טאג געניעגען. (או"ח סי' קס"ד).

יג דאס בראָד, צו וועלכעם מאן זיך וואשען מוסס, מוס אוים ווייצען-קארן-גערסטען-האפער-אדער דינקעלמעהל געבאקקען זיין צו אנדערעם בראָד, וויא צ. ב. צו קוקורוצבראָד ברויך מאן זיך ניכט צו וואשען.

יד ווענן קוקורוצמעהל מיט זאָלכעם געטריידעמעהל וואצו מאן זיך וואשען מוסס פערמענגט איזט אונד דארוים בראָד געבאקקען ווירד ברויך מאן

זיך נור דאנן ניכט צו וואשען וועגן דאס קוקורוצמעהל אכטמאהל זאָפיעל וואר אלס דאס אנדערע.

טו בראד אדער זעממעל, וואָצו מאן זיך וואשען מוסס, וועגן עס דאנן אין בוטטער צוקקער אָדער אייער הערויסגעבאקקען ווירד, וועגן דיא שטיק-קע קליינער זינד, אלס איין האלבעס איי פערלאנגען זיא קיין הענדעוואשען. אויך וועגן בראָד אין וויין אדער זאָנסטיגעם געטרענק מאצערירט ווער אונד דיא בראָדגעשטאלט פערלאָרען האט ברויך מאן זיך דאצו ניכט צו וואשען.

טז בראד אדער זעממעל, אין בוטטער אָדער מיט אייערן געבאקקען, וועל-כעם פאר דעם באקקען ניכט זא גראָס איזט אלס איין האלבעס איי, אונד נור דורך דאס באקקען דיעזע גראָסע ערלאנגט, ווירד אלס באקקווערק בעטראכטעט אונד האט אויך דיא ברכה בורא מיני מזונות. טראקקנעס בראד אָדער טראָקקענע זעמעל, וועלכעס צו מעהל פערוואנדעלט ווירד אום דארויס איינע שפייזע צו פערפערטיגען זאלל אין קליינערן שטיקקען אלס איין האלבעס איי פערפערטיגט ווערדען, דאמיט עס אלס בעשטימטעס באקק-ווערק דיא ברכה בורא מיני מזונות האבען זאָלל

יז ווער באקקווערק אין איינעם דיעזער היערפאָלגענדען זיעבען געטראָנקע איינגעטויכט עססען וויל זאלל זיך דיא הענדע וואשען אונד קיינע ברכה זאָגען. דיא זיעבען געטראָנקע זינד: וויין, האָניג, אָהל, מילך, וואססער, טהויא אונד פישע בלוט.

יח זאָלכע שפייזע, וועלכע מאן מיט לעפפעל איססט וויא צ. ב. מעהלשפייז אין מילך געקאכט איינגעזאָטטענעס אָבסט אונד ד. ג. ברויכען קיין הענדעוואשען.

יט ווער רעטטיך אין זאלץ איינגעטויכט עססען וויל זאלל זיך דיא הענדע וואשען (או"ח סי' קנ"ח).

כלל לז

דאס געזעטץ איבער מוציא מאכען.

א וועגן מאן איבער איינען גאנצען לייב בראָד מוציא מאכט, זאלל מאן ערסט דאס בראד, נעמליך דיא מוציא, הערומשניידען, יעדאָך אָן איינער זייטע אָדער אין דער מיטטע ניכט דורכשניידען, זאנדערן מאן העללט דאס בראד איןביידען הענדען, מאכט דיא ברכה, אונד דאנן ערסט שניידעט אָדער בריכט מאן הערונטער דען נאָך ניכט דורכגעשניטטענען טהייל.

ב דיא מוציא זאלל מאן אין זאלץ איינטויכען.

ג שבת אונד יו"ט מוסס מאן צוויא גאנצע בראָדע (לחם משנה) האבען, אונד שבת מאכט מאן מוציא בעפאר מאן אבשניידעט.

ד נאכדעם מאן מוציא געמאכט האט, זאָלל מאן גלייך דיא מוציא עססען, אונד אינצווישען ניכט אויסרעדען, אויסגענאָממען וואס צור מוציא גע-הערט, דארף מאן זאגען העבראָיש וויא צ. ב. מלח, א. ד. ג. אויך צווישען דעם וואשען אונד מוציא מאכען דארף מאן ניכט אויסרעדען, אונד ניכט זאָ-

לאנגע ווארטען, ביז מאן 22 עללען וויט געהען קאנן, דעסהאלב איזט עס ראטהזאם פיר דיעיעניגען, וועלכע דאס קאפיטעל מזמור לדוד ד' רועי צו זאגען פפלעגען, דיעס פאר דעם וואשען צו זאגען, נור וועננ מאן עס אוים פערגעססענהייט פאר דעם וואשען ניכט געזאגט האט, דארף מאן עס נאך דעם וואשען זאגען.

ה ווער צווייערלייא בראד פאר זיך ליעגען האט, זאלל איבער דאס גרעסערע מוציא מאכען, איזט איינעס וויסער אלס דאס אנדערע, מאכט מאן דיא מוציא איבער דאס וויסערע וועגן עס אויך קליינער איזט, איזט איינעס איין גאנצער לייב אונד דאס אנדערע איין שטיקק, מאכט מאן איבער דען גאנצען לייב דיא ברכה וועננ דאס שטיקק אויך וויסער איזט, וויצענבראד האט אין היגזיכט דער ברכה דען פארצוג געגען אנדערעס בראד, אויך וועגן דיעס איין שטיקק אונד יענעס איין גאנצער לייב איזט, גערסטענבראד האט דען פארצוג געגען ראגגענבראד, זעלבסט וועננ לעטצטערעס איין גאנצער לייב אונד ערסטערעס נור איין שטיקק איזט. וועננ דאס וויצענבראד איין שטיקק אונד דאס גערסטענבראד איין גאנצער לייב איזט, זאלל מאן דאס שטיקט וויצענבראד אונטער דען גאנצען לייב הינונטער לעגען אונד איבערביידע מוציא מאכען.

ו יודישעס בראד האט דען פארצוג געגען ניכט יודישעס בראד, איזט לעטצטערעס פאן פיינערעם מעהל, אדער עס איזט איין גאנצער לייב אונד דאס יודישע בראד איין שטיקק זא ער ניכט יודישעס בראד (פת נכרים) איססט, קאנן ער דיא מוציא מאכען איבער וועלכעס ער וויל.

ז איינען גאנצען לייב בראד זאלל מאן אויפשניידען וואו ער אם שענסטען געבאקקען איזט.ווארמעס בראד איזט שעדליך צו עססען, דיעזעס דריקקט דער העבראער אוים מיט דעם נאמע „לחם", „לא חם"; עססע עס ניכט ווארם.

ח זא מאן איבער בראד מוציא געזאגט האט, ברויך מאן וועהרענד דער מאהלצייט מעהר אויף דיא שפייזען אונד געטרענקע קיינע ברכה צו מאכען, אויסגענאממען איבער וויין, האט מאן פאר דעם עססען אויך איבער וויין ברכה געמאכט אונד געוואוסט, דאס מאן ביים עססען וויין טרינקען ווירד, דאנן ברויך מאן וועהרענד דער מאהלצייט אויך איבער וויין מעהר קיינע ברכה צו מאכען.

ט איבער ראהעס אבסט זאלל מאן אויך וועהרענד דער מאהלצייט ברכה מאכען.

ווער נאך דער מאהלצייט פאר דעם בענשען (ברכת המזון) שווארצען קאפפע טרינקען וויל, זאלל-אינדעס עס פראגליך איזט אב ער ברכה מאכען מוסס — איין שטיקכען צוקער אין מונד נעהמען, דאריבער שהכל זאגען, אונד בייא דער ברכה אים זיננע האבען, דאסס דיעזע ברכה אויך פיר דען שווארצענקאפפע געלטע. וועננ מאן נאך דעם עססען צוקקער באקקערייא געניעסען וויל ברויך מאן נור דאנן דאריבער ברכה צו מאכען, וועננ עס אלס קאנפעקט דיענט.

י וועה אויסשליעסליך בראָד מיט אָבסט עססען וויללֿ זאלל צום ערסטען ביססען אָבסט איין שטיקקכען בראָד עססען, אונד ברויך איבער דאסס אָבסט קיינע ברכה צו מאכען.

יא ווענן שאָן צום עססען טישגעדעקט איזט, זאלל מאָן פֿאָר דעם וואשען ניכט עססען, אונד וועה פֿאָר דער מאהלצייט עטוואס געגעססען האט, וואס ער בייא דער מאהלצייט ניכט עססען וויררד זאָלל ערסט דיא נאָכ־ברכה (ברכה אחרונה) זאגען.

יב וועה אים הויזע רינדפֿיעה האט זאלל ניכט עססען בעפֿאָר ער זעלבען צו פֿרעססען געגעבען האט.

יג דער טיש וואָרויף מאָן איססט מוסס ריין געהאלטען אונד וועהרענד דער מאהלצייט בעדעקט זיין.

יד וועה זיינעם נעבענמענשען צו טרינקען גיבט, זאלל איהם ניכט געבען איין גלאז וואָפֿאָן ער זעלבער געטרונקען האט, אָדער אייגע שפייזע, דיא ער מיט דען צעהנען געביססען האט.

טו אויף דיא בראָדבראָסכען זאָלל מאָן אכט געבען, דאס זיא ניכט אויף דיא ערדע הערונטער פֿאללען.

טז וועה בייא איינעם פֿרעמדען טישע זיטצט זאלל זיך, וואָ נור מעגליך איזט דען געברייכען דעם הויזהעררן פֿיגען, בייא דעם טישע זאלל מאָן נאך דעם עססען תורה אָדער מזמורים זאגען. אָן וואָכענטאגען זאגט מאָן דאס קאפיטעל על נהרות בבל אונד שבת ויו"ט שיר המעלות בשוב ד'. אויף דעם טישע וואָ מאָן איססט זאלל מאָן קיין אלטעס ספר לעגען, וועגען אונגעציעפֿער.

יז דיאיעניגען, וועלכע זיך נאך דעם עססען ווידער צו וואשען פפֿלעגען (מים אחרונים) דירפֿען צווישען דעם וואשען אונד בענשען ניכט אויס־רעדען (מפסיק זיין).

כלל לח

פֿארשריפֿטען פֿאם בענשען.

א עס איזט פפֿליכט אונד שולדיגקייט איינעס יעדען, נאך דעם ער געגעססען האט גאטט, דער איהן געשפייזט צו דאנקען, צו געבענעדייען, דיעס פֿערשטעהט מאָן אונטער דען נאמע בענשען. נאך זאגע אונזערער ווייזען; זאָלל דאס בענשען דיא אייגענטהימליכקייט בעזיטצען גאטטעס זעגען צו בעפֿאָרדערן, דאהער זאָלל מאָן איממער מיט יע גראָססערער אנדאכט בענשען. אונד אם זעלבען אָרט וואָ מאָן געגעססען האט, אויסגענאָממען, וועה גלייךביים מוציא מאכען אים זיננע האַטטע, אנדערסוואָ צו בענשען, דער מוסס נור דאָרט, וואָ ער מיציא געזאגט האט זאָ פֿיעל עססען אַלס איין האלבעס איי גראָס.

ב וועה זיך צום עססען געוואַשען האט, מוסס וועניגסטענס זאָ פֿיעל בראָד עססען וויא איין האלבעס איי גראָס.

ג) ווער שבת ביים בענשען „רצה" אונד אן פֿייערטאגען „יעלה ויבא" צו זאגען פֿערגעססען האט, וועןן ער נאָך ניכט דיא ברכה „ברוך אתה ד' בונה ברחמיו ירושלים" געזאגט האט, דארף דאָרט „רצה" אָדער „יעלה ויבא" זאגען, האט ער שאָן דיעזע ברכה געזאגט, קאנן ער היער שבת איינשאלטען: „ברוך אתה ד' אשר נתן שבתות למנוחה", אונד יום טוב: „ברוך אתה ד' אשר נתן ימים טובים" אונד קאנן דאנן דאס בענשען פֿאָרטזעטצען „ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם האל". האט ער אויך שאָן דיעזע ברכה געזאגט אָדער גאר דאס בענשען פֿאָללענדעט, דאנן מוסס ער נאָכאיינמאל בענשען. אויסגענאָממען שבת נאך מנחה (שלש סעודות) וועןן ער אן רצה פֿערגעססען האט דא ברויך ער ניכט נאָכאיינמאל צו בענשען.

ד) ווער ראש חודש אָדער חול המועד ביים בענשען פֿערגעססען האט "יעלה ויבא" צו זאגען, ברויך ניכט נאָכאיינמאל צו בענשען.

ה) ווער אם פֿאָראנגעהענדען אבענד פֿאָן ראש חודש (ערב ראש חודש) איססט, אונד עס נאכט ווירד, זאָלל, וועןן ער נאכדעם עס נאכט געוואָרדען איזט איין האלבעס איי גראָס בראָד געגעססען האט, אים בענשען „יעלה ויבא" איינשאלטען, טראָטצדעם ער נאָך קיין מעריב געבעטעט האט.

ו) בייא „יעלה ויבא" אים בענשען זאָלל מאָן ניכט זאגען „כי אל מלך חנון ורחום אתה„ זאָנדערן „כי אל חנון ורחום אתה", אויסגענאָממען ראש השנה זאלל מאן דאס וואָרט מלך הינצופֿיגען.

ז) ווער דאראן צווייפֿעלט, אָב ער געבענשט האט אָדער ניכט, מוסס נאָכ-איינמאל בענשען.

כלל לט

פֿארשריפֿטען פֿאם מזומן בענשען.

(ש"ע או"ח סי' קפ"ב).

א) וועןן דרייא פּערזאָנען, וועלכע שאָן דרייצעהן יאהרע אַלט זינד בייא איינעם טישע עססען מיססען זיא מזומן בענשען, זעלבסט וועןן דער איינע פֿאָן איהנען בלאָס באַקוועֿרק אָדער אָבסט גענייעסט אָדער נור רוב כוס טרינקט. אין דיעזעם פֿאללע דארף אבער דיא דריטטע פּערזאָן איבער דאס גענאָססענע ניכט דיא נאכ-ברכה מאכען בעפֿאָר דיא אנדערן צווייא געבענשט האבען.

ב) עס איזט איינע הויפּטפּפֿליכט וועןן נור מעגליך איבער וויין מזומן צו בענשען. אונד צוואר דארף דער וויין ניכט פגום זיין. דער וויין ווירד פגום גענאננט: וועןן מאן פֿאָן דער פֿלאשע אָדער פֿאָן דעם גלאז געטרונקען האט אונד קיינען וויין, דער ניכט פגום איזט צוגעלעערט האט. האט מאן קיינען וויין מעהר אום צוגיעסען צו קעננען זאָלל מאן איין וועניג וואססער צו לעערען אום נור מיט וויין מזומן בענשען צו קעננען.

ג) דאס גלאז וואָריבער מאן מזומן בענשט זאלל ניכט בעשעדיגט אונד זאלל גאנץ פֿאָלל מיט וויין זיין.

ד וועגן פאַן דען דרייא פערזאנען איינער איין כהן איזט, געביהרט דאס מזומן בענשען דעם כהן, וועגן ער אבער אויף דאס בענשען פערציכטעט, מוס דעריעניגע, וועלכער מזומן בענשט זאגען ברשות כהן. איזט איינער פאַן איהנען איין תלמיד חכם געביהרט איהם דאס בענשען. אונד וועגן ער דארויף פערציכטעט, מוס דער פאַרבענשער זאגען ברשות הרב אדער מורנו. איזט איינער פאַן איהנען איין תלמיד חכם אונד דער אנדערע איין כהן געביהרט דאס בענשען דעם תלמיד חכם, יעדאך מוס אויך ער זאגען ברשות כהן. וועגן איינער פאַן דען דרייען מילכיגע, אונד דיא אנדערן צוויא פליישיגע שפייזען געגעססען האבען געביהרט דאס מזומן בענשען דעמיעניגען, דער מילכיגע שפייזען געגעססען האט. וויל ער העטטע באלד מיט איהנען מיטעססען קעננען, וועהרענד דיאיעניגען, וועלכע פליישיגע שפייזען געגעססען האבען קיין מילכיגעס עססען דירפטען.

ה דער מזומן בענשען וויל, זאלל דען בעכער אין בידע הענדע נעהמען אונד איהן דאנן אין דער רעכטען בעהאלטען, העבט איהן פיער פינגער בריט איבער דען טיש אונד בעגיננט דאס פארבענשען.

ו דעריעניגע, וועלכער מזומן בענשט זאלל לויט בענשען, דאמיט דיא אנדערן מיט איהם ביז „הזן את הכל" יעדעם ווארט פאראללעל מיט־זאגען קעננען. פאַן דארט אנגעפאנגען מוססען דיא איבריגען עטוואס שנעללער בענשען, דאמיט זיא מיט יעדער ברכה עטוואס פריהער פערטיג ווערדען אונד נאכזאגען קעננען אמן.

ז נאך דעם בענשען זאגט דער פארבענשער לויט דיא ברכה „בורא פרי הגפן", טרינקט וועניגסטענס רוב כוס אונד גיבט דאנן דען איבריגען מיטזיטצערן דען בעכער דאמיט אויך זיא דאפאַן פערקאסטען, אונד ער זאגט דאנן דיא נאך ברכה.

ח וועגן דער פארבענשער נאך דעם בענשען מעהר קיינען ויין טרינקען וויל, זאלל ער דען פאללען בעכער איינעם אנדערן געבען דער רוב כוס טרינקען אונד דיא נאך ברכה זאגען זאלל.

כלל מ

פארשריפטען וועגן איינער דער טישגעזעללשאפט פריהער בענשען וויל.

(ש"ע או"ח סי' קצ"ב).

א וועגן מעהרערע פערזאנען בייא איינעם טישע עססען, דארף ניכט איינער פאַן איהנען פיר זיך בענשען, זעלבסט וועגן אויך אהנע איהן מזומן בלייבט. אויסגענאממען, וועגן ער דרינגענדע ארבייט האט אונד דיא אנדערן איהרע מאהלצייט נאך פארטזעטצען וואללען, דאנן דארף ער פיר זיך בענשען זעלבסט וועגן קיין מזומן בלייבט. וועגן יעמאנד דיא מאהלצייט בעגיננט ווא דיא אנדערן צווייא מיט דעם מאהלע שאן פערטיג זינד זאללען דיא אנדערן צווייא מזומן בענשען אונד ער זאלל מיט איהנען מיטזאגען „נברך שאכלנו משלו" אונד ער זאלל מיט דעם עססען אבהאקקען ביז זיא

ביז „הזן את הכל" געבענשט האבען. וועגן דרייא פערזאנען צו זאממען עססען אונד דער איינע אויס פערגעססענהייט פיר זיך געבענשט, דירפען דיא אנדערן מיט איהם מזומן בענשען אונד ער דארף נאך מיטזאגען „נברך שאכלנו משלו". וועגן יעמאנד, דער ניכטס גענאססען האט מזומן בענשען הערט, זאלל אנשטאטט „נברך שאכלנו משלו" „ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד" זאגען.

כלל מא

פארשריפטען פאם נברך אלקינו בענשען. (ש"ע או"ח סי' קצ"ב)

א וועגן צעהן פערזאנען בייא איינעם טישע עססען מוססען זיא „נברך אלקינו" בענשען אונד דירפען זיך ניכט טהיילען טראטצדעם זיא אין דרייא גרופפען מזומן בענשען קעננטען. וועגן זיעבען פערזאנען צו זאממען שפייזען דירפען זיא מיט זאלכען דרייא פערזאנען, וועלכע בלאס באקווערק אדער אבסט געגעססען האבען „נברך אלקינו" בענשען. (פערגל. כלל ל"ט סי' א'). וועגן צעהן פערזאנען צו זאממען עססען אונד איינער, אדער צווייא זאגאר דרייא פאן איהנען אויס פערגעססענהייט פיר זיך געבענשט האבען דירפען נאך דיא איבריגען „נברך אלקינו" בענשען (פערגל. אבען כלל מ' סי' א'). וועגן צעהן פערזאנען בייא איינעם טישע עססען אונד דער איינע וועגען דרינגענדער ארבייט וועגגעהען מוסס, זאלל ער ווא מעגליך מיט אנדערן צווייא מזומן בענשען וועל ניכטס געגעססען האט זאלל אנשטאטט „נברך אלקינו" „ברוך אלקינו ומברך שמו תמיד לעולם ועד" זאגען.

כלל מב

פארשריפטען פאם ברכת הנהנין (ש"ע או"ח סי' ר"י)

א עס דארף קיין יודע עטוואס געניעססען אהנע ברכה. דיא ברכות זינד אין זעכס גרופפען איינגעטהיילט, אונד צוואר: המוציא לחם מן הארץ, בורא מיני מזונות, בורא פרי הגפן, בורא פרי העץ, בורא פרי האדמה אונד שהכל נהי' בדברו.

ב דיא ברכה המוציא לחם מן הארץ זאגט מאן אויסשליעסליך איבער בראד, וועלכעס אויס ווייצען, ראגען, גערסטען, האפער אונד דינקעל-מעהל געבאקקען איזט.

ג דיא ברכה בורא מיני מזונות זאגט מאן איבער מעהלשפייזע, וועלכע פאן דען אבענגענאננטען געטריידעארטען הערקאממען. וועגן צום מעהל-שפייזע בוטטער, קעזע, אייער א. ד. ג. גענאממען ווערדען טראטצדעם אלל דיעזע דיא ברכה „שהכל נהי' בדברו" ערפארדערן, ווירד דאך דאריבער „בורא מיני מזונות" געזאגט אויסגענאממען וועגן דאס באקווערק פאן אנדערן געגענשטענדען געבאקקען ווירד אונד דאס מעהל בלאס דאצוא דיענט אום זעלבע געגענשטענדע פעסט צוהאלטען, דאנן זאגט מאן דיאיעניגע ברכה, וועלכע יענע געגענשטענדע ערפארדערן.

וועגן עשוואס פאן דען אבענגענאננטען געטריידעקערנערן אהנע געמאהלען צו זיין פערפערטיגט ווירד, זא דיא קערנער ווערענד דעם קאכענס אדער באקקענס איהרע געשטאללט פערליערען, האבען זיא דיא ברכה „בורא מיני מזונות".

בראד, וועלכעס מיט האניג, בוטטער שמאלץ, מילך א. ד. ג. געקנעטעט וואורדע האט דיא ברכה בורא מיני מזונות, בראד, וועלכעס אין קליינען שטיקקכען צערשטיקקעלט אונד דאנן אים וואססער געקאכט אדער געווייכט אדער מיט וואססער איבערגאססען ווירד, זא עס דיא בראד-געשטאלט פערליערט האט עס דיא ברכה „בורא מיני מזונות".

ד דיא ברכה בורא פרי הגפן זאגט מאן: איבער וויין, זעלבסט וועגן ער מיט געווירצע געקאכט אדער עססיג שטיכיג וואורדע אינזאלאנגע ער נאך אלס וויין בעטראכטעט ווירד. וויין, וועלכער מיט סאדא אדער מינעראל-וואססער געטרונקען ווירד האט דיא ברכה בורא פרי הגפן.

וועגן יעמאנד וויין אונד נאך אנדערע געטרענקע טרינקען וויל, זאלל דיא ברכה איבער דען וויין מאכען אונד דארף דאנן דיא אנדערן געטרענקע אהנע ברכה טרינקען, אויסגענאממען וועגן יענע געטראַנקע צו יענער צייט וא ער איבער דען וויין דיא ברכה געזאגט האט נאך ניכט דארט ווארען, דאנן איזט איין צווייפעל אָב ער איבער זיא איינע ברכה מאכען זאלל אדער ניכט, דעסהאלב איזט עס ראטהזאם וועגן מאן אין איינער סעודה איבער וויין ברכה זאגט אים זיננע צו האבען, דאס מאן מיט דיעזער ברכה יוציא זיין וויל אויך איבער זאללכע געטראַנקע וועלכע מאן עווענטועלל שפאֶטער ברינגען ווירד,

ה וועגן יעמאנד איבער איין גלאס וויין ברכה מאכט אונד געדענקט אויך ניכט מעהר צו טרינקען, אונד דאנן אנדערע געטראַנקע טרינקען וויל, מוסס אויך איבער דיא אנדערן געטראַנקע ברכה מאכען. וויל ער בייא דער ברכה דאס טרינקען יענער געטראַנקע בעשטיממט ניכט אים זיננע האטטע, עס איזט אויך ראטהזאם, וועגן יעמאנד איבער וויין ברכה מאכט, ווא ניכט אויסגעשלאססען איזט דער פאלל, דאס ער אויך שווארצען קאפפע טרינקען ווירד, זאלל גלייך אים זיננע האבען מיט דיעזער ברכה דען שווארצען קאפפע ניכט מוציא צו זיין דענן זאנסט איזט עס איין צווייפעל אָב ער דאריבער ברכה מאכען מוסס אדער ניכט.

ו וועגן איינע געזעללשאפט וויין טרינקט, אונד וואָהרענד דער סעודה מאן ענטוועדער בעססערן אדער געזונדערן וויין צום טישע ברינגט, מאכט מאן איבער דען בעססערן אדער געזונדערן וויין דיא ברכה הטוב ומטיב, איינער אליין דארף דיא ברכה הטוב ומטיב ניכט מאכען, אויך וועגן פאן דעם ערכטען וויינע ניכט מעהר דא איזט, מאכט מאן ניכט דיא ברכה הטוב ומטיב.

ז דיא ברכה הטוב ומטיב מוסס ניכט איין יעדער סעפאראט מאכען, זאנדערן איינער מאכט דיא ברכה אונד איזט דיא אנדערן מוציא, יעדאָך

מוססען אויך דיא אנדערן גלייך נאך דער ברכה טרינקען, דאס קיין הפסק זיין זאלל.

ח דיא ברכה פאן בורא פרי העץ מאכט מאן, איבער פריכטע זאלכער ביימע, וועלכעם איהרע אסטע אויך אים ווינטער בעהאלטען אונד פריהיאהר בלאטטער שפראססען.

ט דיא פרוכט, וועלכע דיא ברכה בורא פרי העץ האט, מוסס שאן רייף צום עססען, זיין, ווער אונרייפעם אבסט איססט. זאלל עהער שהכל נהי' בדברו מאכען אלם בורא פרי העץ, דאהער מאכט מאן איבער איינגעזאטטענעם אבסט דיא ברכה שהכל נהי' בדברו, וויל זיא צו מייסט אונרייף איינגעזאטטען ווערדען, איינע אויסנאהמע בילדעט בלאם דער אתרוג, דער אונטער אללען אומשטאנדען דיא ברכה בורא פרי העץ פערדיענט.

י איבער קליינע, ביטטערע מאנדעל מאכט מאן דיא ברכה בורא פרי העץ, איבער גראססע ביטטערע מאנדעל מאכט מאן גאר קיינע ברכה, בלאס ווענן זיא צום עססען צובערייטעט ווערדען, דאנן האבען זיא דיא ברכה בורא פרי העץ.

יא מאנדעל פאן קערנע דער בוימפריכטע האבען דיא ברכה בורא פרי העץ, זינד זיא אבער ביטטער מאכט מאן איבער זיא גאר קיינע ברכה, אויסער ווענן זיא צום עססען צו בערייטעט ווערדען, דאנן מאכט מאן איבער זיא דיא ברכה שהכל נהי' בדברו.

יב ווענן יעמאנד אוים פערגעססענהייט איבער בוימפריכטע בורא פרי האדמה זאגט איזט מאן יוצא אונד ברויך ניכט ווידער בורא פרי העץ צו זאגען.

יג געקאכטעס אבסט, וועלכעס דיא געשטאלט ניכט פערלארען האט, בעקאממט דיא ברכה בורא פרי העץ, איזט עס אבער נאך דעם עס געקאכט איזט ניכט צו ערקעננען, בעקאממט עס דיא ברכה שהכל נהי' בדברו.

יד זאלכע בוימפריכטע וועלכע אויסשליסליך צערריבען געגעססען ווערדען, וויא צ. ב. מוסקאט ניססע א. ד. ג., האבען דיא ברכה בורא פרי העץ.

טו ווענן יעמאנד זאלכע בוימפריכטע קאכט, וועלכע מאן געוואהנליך ראה צו געניעסען פפלעגט מאכט ער איבער דיא זופפע, ווענן ער זיא אלליין געניעסט, דיא ברכה בורא פרי העץ.

טז ווענן יעמאנד זאלכע בוימפריכטע קאכט. וועלכע מאן געוואהנליך צו קאכען פפלעגט וויא צ. ב. קוויטטען א. ד. ג. אום אויך דיא זופפע דאפאן צו געניעסען מאכט ער איבער דיא זופפע, ווענן ער זיא אלליין געניעסט, דיא ברכה בורא פרי העץ נור אין דעם פאללע ווענן זיא אהנע פלייש געקאכט וואורדען זינד, האט מאן זיא אבער מיט פלייש געקאכט מאכט מאן איבער דיא זופפע שהכל נהי' בדברו.

יז דיא ברכה בורא פרי האדמה זאגט מאן: איבער זאלכע פריכטע, וועלכע אויפ-אדער אין דער ערדע וואכסען, וויא צ. ב. מעלויינען, קירביססע, ערדאפפעל, א. ד. ג.

יח דיא ברכה בורא פרי האדמה מאכט מאן איבער דיא פרוכט נור זא-לאנגע, ביז זיא אלם דיעזע פרוכט צו ערקעננען איזט, װענן זיא אבער צערריבען װערדען האבען זיא דיא ברכה שהכל נהי׳ בדברו, אויסגענאממען װענן מאן זיא דירעקט זא צו עססען פפלעגט, װיא צ. ב. קירבים, ערבסען, באהנען א. ד, ג, האבען איממער דיא ברכה בורא פרי האדמה.

יט איבער דיא שאָלע איינער ערדפרוכט זאגט מאן שהכל נהי׳ בדברו.

זאלכע ערדפריכטע, װעלכע זאװאהל ראָה אלם אויך געקאכט געניעסבאר זינד, האבען זאװאהל געקאכט אלם אויך ראָה דיא ברכה בורא פרי האדמה.

כ זאלכע ערדפריכטע, װעלכע נור ראָה אונד ניכט געקאכט געניעסבאר זינד, װיא צ. ב. קנאבלויך, רעטיך, צװיעפעל א. ד. ג. האבען ראָה דיא ברכה בורא פרי האדמה, אונד געקאכט שהכל נהי׳ בדברו.

זאלכע ערדפריכטע, װעלכע נור געקאכט אונד ניכט ראָה געניעסבאר זינד, האבען געקאכט דיא ברכה בורא פרי האדמה אונד ראָה שהכל נהי׳ בדברו.

זאלכע ערדפריכטע, װעלכע ראָה געניעסבארער זינד אלם געקאכט, אונד נור דורך דאס צוזאממען קאכען מיט פלייש געניעסבארער װערדען אלם ראָה, האבען דיא ברכה שהכל נהי׳ בדברו, װענן זיא אבער דאס צו-זאממענקאכען מיט האניג. צוקקער שמאקקהאפטער מאכט אלם ראָה האבען זיא דיא ברכה בורא פרי האדמה.

דיא זופפע פאן איינגעזײערטעם קרויטע אדער גורקען האבען דיא ברכה שהכל נהי׳ בדברו, האט מאן אבער צ. ב. פריהער איינע גורקע געגעססען אונד דיא ברכה בורא פרי האדמה געזאגט אונד הערנאך דיא זופפע טרינקען װילל, דאנן איזט שאָן פראגליך אָב מאן איבער דיא זופפע װיעדער שהכל נהי׳ בדברו זאגען זאלל, עס איזט אין זאלכעם פאללע ראטהזאממער אינצװישען עטװאס צו עססען װאריבער מאן שהכל נהי׳ בדברו מאכט אום אויך דיא גענאננטע זופפע מוציא צו זיין.

כא דיא ברכה פאן שהכל נהי׳ בדברו מאכט מאן, איבער זאלכע גאטטונגען װעלכע װעדער אויף איינעם בוימע נאך אויף דער ערדע װאכסען, װיא צ. ב. פלייש, קעזע, בוטטער, מילך, האניג א. ד. ג.

איבער אונרייפעם אָבסט, ביטטערע קערן דעם געניעסבארען אבסטעס. איבער זיססעם האלץ זאגט מאן שהכל נהי׳ בדברו.

איבער זאָממטליכע געטראָנקע אויסער װיין, מאכט מאן שהכל נהי׳ בדברו. אויך איבער זאלכען װיין, דער זא עססיג שטיכיג איזט, דאס מאן איהן אלליין אהנע װאססער ניכט מעהר טרינקען קאנן זאגט מאן שהכל נהי׳ בדברו, אויך איבער פערדאָרבענעס בראד װעלכעס ניכט מעהר יעדער עססען קאנן זאגט מאן שהכל נהי׳ בדברו.

איבער קוקורוץ בראד זאגט מאן שהכל נהי׳ בדברו, אונד דיא נאך ברכה איזט בורא נפשות רבות.

כלל מג

פארשריפטען איבער דיא ברכות אים אללגעמיינען.

א בעפאר מאן איבער איינע שפייזע דיא ברכה מאכט, נימט מאן זיא אין דיא רעכטע האנד, אונד נאכדעם מאן דיא ברכה געמאכט האט דארף מאן ניכט מפסיק זיין, בעפאר מאן דען ערסטען ביססען העראונטער געשלוקט האט.

ב ווער אוים פערגעססענהייט אירגענד וועלכע שפייזע אהנע ברכה אין דען מונד היניין גענאממען האט, מוסס זעלבע פאן דעם מונד הערויס נעהמען אונד דיא ברכה מאכען, האט ער אבער זעלבעס שאן צערביססען, אדער עס זאנסט עקעלהאפט איזט, פאם מונד הערויס צונעהמען, זאלל ער עס אן איינער זייטע אים מונדע בעהאלטען ביז ער דיא ברכה זאגט.

ג ווער אוים פערגעססענהייט געטראנקע אין מונד נימט אהנע ברכה, זאלל עס אויסשפוקען אונד ברכה מאכען אונד אנדערעס טרינקען, האט ער אבער קיין אנדערעס געטראנק, זאלל ער עס הערונטערשלוקקען אונד הערנאך דיא ברכה זאגען.

ד ווער איינע שפייזע בלאס פערקאסטען וויל, אב עס צ. ב. גענוג גע־זאלצען איזט, זאלל עס ניכט הערונטער שלוקקען, דענן זאנסט איזט שאן איין צווייפעל אב ער ברכה מאכען מוסס.

ה איבער זאלכע מעדיצינע, וועלכע שמאקהאפט זינד, מאכט מאן דיא ברכה שהכל נהי' בדברו, זינד זיא אבער ביטטער אדער זאנסט און־געניעסבאר מאכט מאן גאר קיינע ברכה, זאנדערן מאן זאגט: יהי רצון שיהי' לרפואה.

ו ווענן יעמאנד איינע שפייזע אינדירעקט געניעסט, צ. ב. ש. ווענן יעמאנד איססט רעטטיך, וועלכער הערב איזט, אונד נימט דאצוא איין שטיקכען בראד, דער זאגט איבער דאס בראד קיינע ברכה, אויסגענאממען ווענן ער דאס בראד נאך דעם ער דען רעטטיך גענעססען האט סעפעראט עססען וויל.

ז ווענן יעמאנד וויין אדער בראנדוויין געטרונקען האט אונד הערנאך עטוואס צובייסען וויל זאלל איבער ביידע ברכה זאגען.

כלל מד

פארשריפטען ווענן מאן פערשיעדענע פריכטע געניעסען וויל, וועלכע צור ברכה דאס פאררעכט האבען. (ש"ע או"ח סי' רי"א).

א ווער פערשיעדענע בוימפריכטע געניעסען וויל, זאל איבער דיאיעניגע, דיא ער צו מייסט ליעבט דיא ברכה זאגען, אונד דיא אנדערן בעדארפען מעהר קיינער ברכה. אויסגענאממען ווענן דיאיעניגע פרוכט, דיא ער צו־מייסט ליעבט ניכט גאנץ איזט, דאנן זאלל ער אללענפאללס איבער איינע גאנצע פרוכט דיא ברכה זאגען. אונטער זעמטליכען בוימפריכטען האבען דאטטעלן דאס פאררעכט צור ברכה, דאנן קאממען טרויבען, אונד הערנאך

פייגען, איבער דיעזע פריכטע מאכט מאן אויך אין דעם פאללע דיא ברכה ווענן זיא ניכט גאנץ זינד.

ב ווענן יעמאנד פערשיעדענע פריכטע פאר זיך ליעגען האט, אונד נור פאן איינער געניעסען וויל, מאכט ער דיא ברכה איבער דיאיעניגע, דיא ער געניעסען וויל.

כלל מה

פארשריפטען פאן פערשיעדענען ברכות, וועלכע בעפארצוגט ווערדען זאללען. (ש"ע או"ח סי' רי"א).

א ווענן יעמאנד פערשיעדענע שפייזען אונד געטרענקע, וועלכע פערשיעדענע ברכות האבען, וויא צ. ב. באקקווערק, וויין, טרויבען א. ד. ג. געניעסען וויל, זאלל ער ערסט איבער דאס באקקווערק, דאנן איבער דען וויין אונד דאנן איבער דיא טרויבען דיא ברכה זאגען.

ב דיא ברכה בורא פרי העץ האט דען פארצוג געגען בורא פרי האדמה, אויסגענאממען, ווענן דער בעטרעפפענדע צו פעלליג דיא ערדפרוכט מעהר ליעבט אלס דיא בוימפרוכט דאנן מאכט ער ערסט דיא ברכה בורא פרי האדמה.

ג זעממטליכע ברכות האבען דען פארצוג געגען שהכל נהי' בדברו, אבער זעלבסט שהכל נהי' בדברו האט דען פארצוג געגען בורא עשבי אדער בורא מיני בשמים.

כלל מו

פארשריפטען ווער זיך בייא דער ברכה אירט (ש"ע או"ח סי' ר"ב ר"ט).

א ווער אוים פערגעססענהייט איבער בראד בורא מיני מזונות אדער איבער באקקווערק המוציא לחם מן הארץ געזאגט האט ברויך ניכט נאכאיינמאל דיא בעטרעפפענדע ברכה צו זאגען. ווער אבער איבער געקאכטעס מעהל־שפייז מוציא געזאגט האט מוסס נאך איינמאל דיא געביהרענדע ברכה זאגען.

ווער איבער איינע בוימפרוכט בורא פרי האדמה געזאגט האט, ברויך ניכט נאכאיינמאל בורא פרי העץ צוזאגען; ווער אבער איבער איינע ערד־פרוכט בורא פרי העץ זאגט מוסס נאכאיינמאל בורא פרי האדמה זאגען.

ווער איבער אירגענד וועלכע שפייזע, אדער אירגענד וועלכעם געטרענק שהכל נהי' בדברו געזאגט האט ברויך ניכט ווידער דיא בעטרעפפענדע ברכה צו זאגען.

ב ווענן יעמאנד איבער איינע פרוכט צווייפעלט אב ער בורא פרי העץ אדער בורא פרי האדמה צו זאגען האט, אונד האט ניכט וועם צו פראגען, זאלל בורא פרי האדמה זאגען.

ג ווער איבער וויין שהכל נהי' בדברו געזאגט האט ברויך ניכט נאכ־איינמאל בורא פרי הגפן צו זאגען. אונד ווער איבער וואססער בורא

פרי הגפן געזאגט האט אונד עראיננערט זיך גלייך אונד זאגט שהכל נהיי בדברו איזט אויך יוציא.

כלל מז

פארשריפטען ווענן יעמאנד וועהרענד דעם עססענס וועגגעהט.

(ש"ע או"ח סי' קע"ח).

א עס איזט רעכט אונד ביללוג, דאס מאן אים זעלבען צימער אונד אם זעלבען אָרטע, ווא מאן דאס עססען בעגאננען אונד דיא פאר-ברכה געזאגט האט דאס געניעסענדע פאללענדען אונד דיא נאכ-ברכה זאגען זאָלל. ווער אבער אין איינעם הויזע דאס עססען בעגאננען האט אונד וועגגעגאנגען איזט. זאלל ווענן ער דאנן ווידער צוריקק קאָממט נאכאיינמאל דיא ברכה זאגען. אויסגענאממען ווענן ער גלייך בייא דער ערסטען ברכה אים זיננע האטטע, דאסס ער וואָהרענד דעם עססענס אין איין אנדערעס צימער היניין געהען ווירד, דער דארף אויך דאזעלבסט געניעסען מיט דער ערסטען ברכה.

ב ווענן מעהרערע צוזאממען עססען אונד דער איינע פאָן איהנען וועגגעהט, מיט דעם גערדאנקע ווידער צוריקק צוקאממען, דער ברויך, ווענן ער דיא צוריקקגעלאססענען נאך פינדעט ניכט נאכאיינמאל ברכה צוזאגען.

ג ווער אין איינעם אומגעצייינטען גארטען איבער איינע בוימפרוכט ברכה געזאגט האט, דארף אים גארטען פאָן זעממטליכען פריכטען געניעסען אָהנע ווידער ברכה זאגען צו מיססען. איזט אבער דער גארטען ניכט אומצייינט, דאנן דארף ער נור פאָן דען איבריגען בוימפריכטען דעס גארטענס אָהנע ברכה געניעסען, ווענן ער גלייך בייא דער ערסטען ברכה אים זיננע האטטע, דאס ער אויך פאָן דען איבריגען ביימען דעס גארטענס געניעסען ווירד. ווער אין איינעם גארטען מיט איינער ברכה פריכטע געניעכט אונד דאנן אין איינען אנדערן גארטען היניין געהט מוסס דאָרט, ווענן ער עטוואס געניעסען וויללֿ, ווידער ברכה זאגען.

ד ווער זיך פאָן איינעם אנדערן הויזע בראד האלען לעססט, וואָמיט ער זאטט צו ווערדען גלויבט, אונד נאכדעם ער עס אויפגעגעססען האט זיך נאך האלען לעסכט, מוסס ווידער ברכה זאגען. אונד ווער פריכטע גענאססען האט אונד וואר ענטשלאססען ניכט מעהר צועססען מוסס ווענן ער דאנן ווידער עססען וויללֿ, נאכאיינמאל ברכה זאגען, ווער איבער אירגענד וועלכע פריכטע ברכה געזאגט האט אונד מאן הערנאך ווידער פריכטע אויף דען טיש ברינגט ברויך נור אין דעם פאללע איבער דיא צווייטען פריכטע קיינע ברכה צו זאגען, ווענן ער בייא דער ערסטען ברכה אים זיננע האטטע, דאס דיעזע פיר זעממטליכע, אויף דען טיש ברינגענדען פריכטע געלטע.

כלל מח

פארשריפטען פאן איין אונד דערזעלבען ברכה. (ש"ע או"ח סי' ר"ו)

א ווער איבער איין געטרענק, וועלכעס צ. ב. דיא ברכה שהכל נהי' בדברו האט, דיא ריכטיגע ברכה געזאגט האט, אונד הערנאך ווידער געטרענקע אדער שפייזע דיא דערזעלבען ברכה אנגעהערן אויף דען טיש געבראכט ווערדען, זאלל איבער דאס הערייננגעבראכטע, פאללס ער בייא דער ערסטען ברכה ניכט אים זיננע האטטע, דאס זיא פיר אללעס הערייננבריננגענדע געלטע, אויך אין דעם פאללע ווידער ברכה זאגען, וועגן פאם ערסטען געטרענקע אויף דעם טישע נאך צו פינדען איזט.
ווער בייא איינעם פרעמדען טישע זיטצט, קאנן מיט דער ערסטען ברכה אללעס וואס צו דיעזער ברכה געהערט געניעסען, וויל ער בעשטימממט בייא דער ברכה אים זיננע האטטע, דאס צו געניעסען, וואס מאן איהם פארלעגען ווירד.

כלל מט

פארשריפטען פאם בורא נפשות אונד על המחי'. (ש"ע או"ח סי' קפ"ג)

א עבענזאָ וויא מאן פערפפליכטעט איזט, נאך דעם געגוססע פאָן בראד צו בענשען, זאָ איזט מאן אויך פערפפליכטעט נאך דעם געגוססע פאָם מעהלשפייזע על המחי'; נאך דעם געגוססע פאָם וויין על הגפן; נאך דעם, דער בוימפריכטע על העץ אונד נאך דעם געגוססע זאנסטיגער שפייזען דיא נאכ-ברכה בורא נפשות צו זאגען.

ב דיא נאכ-ברכה על המחי' זאגט מאן: נאך דעם געגוססע געקאכטער אדער געבאקקענער מעהלשפייזע, וועלכע אוים ווייצענ-, ראגגענ-, אָדער גערסטענמעהל פערפערטיגט וואורדען זינד זאָ מאן דאפאָן איין כזית גראס גענאססען האט. דיא נאכ-ברכה על הגפן זאגט מאן: אויסשליעסליך נאך דעם געגוססע דעם וויינעס, וועגן מאן רוב כוס געטרונקען האט. דיא נאכ-ברכה על העץ זאגט מאן: נאך דעם געגוססע פאָן טרויבען, ראָזינען, פייגען, דאטטעלן, עהלבערן וועגן מאן איין כזית גראס דאפאָן געגעססען האט, אונד דיא נאכ-ברכה בורא נפשות זאגט מאן: נאך דעם געגוססע זאָלכער שפייזע, וועלכע דיא פאר-ברכה שהכל נהי' בדברו האבען, נאך דעם געגוססע זאלכער בוימפריכטע; דיא ניכט דיא נאכ-ברכה על העץ האבען אונד נאך דעם געגוססע זעממטליכער ערדפריכטע.

כלל נן

פארשריפטען ווענן מאן געניעסט, וואס פערשיעדענע נאכ-ברכות האבען. (ש"ע או"ח סי' קפ"ג).

א זעממטליכע נאכ-ברכות דירפען צוזאמטענגעצאגען ווערדען. ווער אלזאָ באקקווערק אונד אָבסט געגעססען אונד דאבייא וויין געטרונקען האט

דארף דיא נאכ-ברכה על המחיה, ועל הגפן, ועל העץ צוזאממען זאגען. ווער טרויבען געגעססען האט, וועלכעס דיא נאכ-ברכה על העץ ערפאָרדערט אונד הערנאך עפפעל איססט, וועלכעס דיא נאכ-ברכה בורא נפשות האט, ברויך נור דיא נאכ-ברכה על העץ אונד ניכט אויך בורא נפשות צו זאגען. ווער אבער טרויבען מיט ערדפריכטען אדער מיט זאלכען שפייזען געגעססען האט, וועלכע דיא פאָר-ברכה שהכל האבען, מוסס אין דער נאכ-ברכה אויסער על העץ אויך בורא נפשות זאגען.

ב. זעממטליכע נאכ-ברכות מיססען, גלייך דעם בענשען נור זיטצענד אונד ניכט שטעהענד אָדער געהענד געזאגט ווערדען אונד צוואר אם זעלבען אָרטע, וואָ מאן געגעססען האט.

ג. בענשען אדער נאכ-ברכה זאגען, דארף מאן נור זאָלאנגע מאן דאס עססען נאך ניכט פערדויעט האט, האט מאן אבער דיעזע צייט אוים אירגענד וועלכעם גרונדע פערזיימט אונד מאן צום עססען וויעדער אפפעטיט האט, דארף מאן איבער דאס ערסטערע מעהר קיינע נאכ-ברכה אונד מוסס איבער דאס צווייטע, וועגן מאן וויעדער געניעססען וויל פאָר ברכה זאגען.

כלל נא

פארשריפטען, וויעפיעל מאן עססען מוסס, אום דאריבער נאכ-ברכה זאגען צו מיססען. (ש"ע או"ח סי' ר"ז).

א. פאָר-ברכה מאכט מאן איבער יעדע שפייזע, פריכט אדער געטרענק, אבגעזעהען פאָן דעם וויעפיעל מאן עססען אדער טרינקען וויללי. נאכ-ברכה הינגעגען זאגט מאן נור דאנן, ווענן מאן וועניגסטענס איין האלבעס איי גראס געגעססען, אדער איין אונד איין האלבעס איי גראס געטרונקען האט. דאס עססען אדער טרינקען מוסס אונאונטערבראכען זיין. ווער אלזאָ שווארצען קאפפע ניממט, נאך דעם מאן דיעם אונטערבראכען מיט קליינען קאפפעלעפפעלן ניממט זאָלל וואססער נאכ-טרינקען זאָנכט ברויך ער קיינע נאכ-ברכה צו זאגען. אויך ווער איין האלבעס איי גראס דערארט אונטערבראכען געגעססען האט, דאסס מאן אינצווישען דרייא אייער גראס עססען קעננטע, ברויך קיינע נאכ-ברכה צו זאגען. בייא בראנדוויין איזט עס איין צווייפעל, אָב מאן איבער דיא קוואנטיטעט פאָן איינעם האלבען אדער אנדערטהאלבען איי פיעל נאכ-ברכה זאגען מוסס, דאהער איזט עס ראטהזאם, ענטוועדער וועניגער אלס איין האלבעס אדער וועניגסטענס איין אונד איין האלבעס איי פיעל צו טרינקען, דאמיט מאן בעשטיממט וויים, אָב מאן נאכ-ברכה צו זאגען האט אדער ניכט. אויך איזט עס איין צווייפעל אָב מאן איבער איינע גאנצע פרוכט, ווענן זיא אויך קליינער אלס איין האלבעס איי איזט נאכ-ברכה מאכען מוסס, דאהער איזט עס אויך היער ראטהזאם, ווענן מאן זאלך קליינע פריכטע געניעסט, מעהרערע צו עססען, דאס זיא איין האלבעס איי גראס אויסמאכען אום דאריבער בעשטיממט נאכ-ברכה זאגען צו מוססען. ווער עטוואס געגאססען האט אונד דאראן

צווייפעלט אָב ער דיא ריכטיגע נאָכ-ברכה געזאגט האט. זאָלל וואָ מעגליך פאָן דעם געגאססענען אבערמאלס געניעסען אום דיא ריכטיגע נאָכ-ברכה זאגען צו קעננען. אונד ווער אים צווייפעל איזט, אָב ער דיא ברכה בורא נפשות געזאגט האט אָדער ניכט, ברויך זיא ניכט ווידער צו זאגען.

כלל נב

פארשריפטען פאן דער ברכה איבער ריעכענדע דינגע. (ש"ע או"ח סי' ר"ג)

א ווער עטוואס ריעכען וויל מוסס ערסט דאריבער ברכה זאגען, דיא ברכות איבער ריעכענדע דינגע ווערדען אין פיער גרופפען איינגעטהיילט. א. צ.; בורא מיני בשמים, בורא עשבי בשמים, הנותן ריח טוב בפירות אונד בורא עצי בשמים.

ב דיא ברכה בורא מיני בשמים זאגט מאן: איבער געווירצע, נעלקען א. ד. ג. בורא עשבי בשמים זאגט מאן: איבער וואהלריעכענדע קרייטער אונד בלעטטער.

דיא ברכה הנותן ריח טוב בפירות זאגט מאן: איבער וואָהלריעכענדע פריכטע, וויא צ. ב. ציטראנען אתרוגים א. ד. ג. אונד דיא ברכה בורא עצי בשמים זאגט מאן: איבער ריכענדע ביימכען, צווייגען, עסטע, וויא צ, ב. הדסים.

ג בורא עצי בשמים זאגט מאן נור איבער זאלך ריעכענדע צווייגען אָדער עסטע, וועלכע וועהרענד דעם גאנצען יאהרעס דויערהאפט אונד טראָקקען בלייבען, וועננ זיא אבער פייכט זינד, האבען זיא דיא ברכה בורא עשבי בשמים.

ד איבער זאלבע דינגע, וועלכע מאן ניכט צום ריעכען זאָנדערן צו עטוואס אנדערעם בעניטצט, וויא צ. ב. אם סוכת דען אתרוג, דער קויפמאנן צום פערקויפען א. ד. ג. זאגט מאן גאר קיינע ברכה. עס איזט איין צווייפעל, אָב ציממט דיא ברכה בורא מיני בשמים אָדער הנותן ריח טוב בפירות האט, ווער אלזאָ אם מוצאי שבת צו בשמים ציממט בעניטצט, זאָלל אויך געווירצע דאצוא נעהמען אום דאנן בעשטיממט בורא מיני בשמים זאגען צו קעננען.

ה ווער איין ציממער אויסרייכערט אום איינען איבעלן גערוך צו פערשייכען, ברויך גאר קיינע ברכה צו זאגען. ווער אבער דאס ציממער דופטענד מאכען וויל, מוסס ביים רויכ-אויפשטייגען יענע ברכה זאגען, וועלכע דיא געווירצע ערפאָרדערן. ווער אין איינע אפאָטהעקע אָדער אין איין שפעצעריי געשעפט הינייַן געהט, אום דאָרט ריעכענדע געווירצע צו געניעסען, זאגט דיא ברכה בורא מיני בשמים.

ו דיא ברכה הנותן ריח טוב בפירות ניממט דען ערסטען פלאטץ איין. הערנאך קאָממט דיא ברכה בורא עצי בשמים, דאנן בורא עשבי בשמים אונד ענדליך בורא מיני בשמים. ווער אלזאָ פערשיעדענע געווירצע ריעכען וויל, זאָלל דיאיעניגע ברכה זאגען, וועלכע דען פאָרצוג האט. ווער

אוים פערגעססענהייט אנשטאטט הנותן ריח טוב, בורא עצי בשמים, בורא עשבי בשמים דיא ברכה בורא מיני בשמים געזאגט האט, ברויך מעהר קיינע ברכה צו זאגען, דענן שליעסליך איזט לעטצטערע ברכה געלטענד איבער זעממטליכע וואהלריעכענדע דינגע, ווער אלזאָ איבער עטוואס וואהל-ריעכענדעס צווייפעלט, וועלכע ברכה ער צו זאגען האט, אונד האט ניכט וועם צו בעפראגען זאָלל בורא מיני בשמים זאגען.

כלל נג

פארשריפטען פאן דער ברכה שהחיינו. (ש"ע או"ח סי' רכ"ב)

א איבער איינע נייע זאכע, וועלכע מאן ליעבט זאגט מאן דיא ברכה שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

ב איבער איין נייעס קלייד זאגט מאן שהחינו ביים אנציעגען. ווענן איין ארמער מאנן זיך וואארע קויפט אום דארויס איין קלייד אנפערטיגען צו לאססען, זאָלל ער דיא ברכה שהחינו גלייך נאך דעם אנקויפע דער וואארע זאגען.

ג איבער איינען נייען טלית זאגט כאן שהחינו נאך דעם מאן דיא ציצית אנגעמאכט האט, האט מאן דיעס אונטערלאססען זאגט מאן שהחינו בייא דעם ערסטען אנציעגען נאך דער ברכה להתעטף בציצית. ווער זיינען פאטער, זיינע מוטטער, זיינען ברודער, זיינע שוועסטער זיינען רבי אָדער זאָנסט איינען בעזאָנדערס גוטען פריינד, נאכדעם ער זעלבע דרייססיג טאגע פריהער ניכט געזעהען האט זיעהעט, זאָלל זאָ ער זעלבע ערבליקקט שהחינו זאגען. ווער זיך איין הויז אויפבויעט, זאָלל זאָ עס גאנץ פערטיג איזט שהחיינו זאגען, ווער זיך אבער איין פערטיגעס הויז קויפט זאָלל דיא שהחיינו זאגען נאך דעם דער קויף געשעהען איזט. איבער איינע זאָלכע נייע פרוכט, וועלכע מאן איין גאנצעס יאהר ניכט בעהאלטען קאנן מאכט מאן ביים ערסטען געניעסען שהחינו. ווער איינמאל איבער טרויבען שהחינו געזאגט האט, זאָלל הערנאך קיינען מאָסט טרינקען, וויל עס איין צווייפעל איזט אָב ער דאנן שהחינו זאגען מוסס, ער זאָלל ליעבער איינע אנדערע פרוכט צו שהחינו נעהמען.

ד איבער איין נייעס העמד, איבער נייע אונטערהאָזען, נייע שטיעפעל, אונד נייע שוהע זאגט מאן קיינע ברכה.

ה ווער איינעם ארמען איין ווערטהפאלעס קלייד צום געשענק מאכט, זאגט דיא ברכה הטוב ומטיב.

ו אויך איבער אויסאיבונג געטטליכער געבאטע זאגט מאן שהחינו. זאָ צ. ב. ווער זיינעם ערסטגעבאָרענען זאָהנע איינען פדיון הבן מאכט, אָדער דיא ערסטע נאכט חנוכה, פורים פאָר דעם פאָרלעזען דער מגלה, אם ערסטען טאג סוכת איבער דען אתרוג. יא זאגאר איבער דען פייערטאג זעלבסט, זאגט מאן אים קידוש שהחינו, אויסגענאָממען איבער דיא לעטצטען טאגע פסח ווירד קיין שהחינו געזאגט.

כלל נד

פאַרשריפטען פאַן דער ברכה הטוב ומטיב אונד דיין האמת (ש"ע או"ח סי' ר"ב)

א איבער איינע פֿריידיגע נאַכריכט זאגט מאַן דיא ברכה הטוב ומטיב, זאָ אבער דיא נאַכריכט בלאָס איינער בעטרעפֿפֿענדען פערזאָן פֿריידע פֿער-אורזאַכט, דאַנן זאגט יענע פערזאָן דיא ברכה שהחינו. ווענן איין מענגליכעס קינד געבאָרען ווירד, זאָללען דיא עלטערן דיא ברכה הטוב ומטיב זאגען, זאָ אבער דער מוטטער וועהרענד דער געבורט איין אונגליקספֿאלל צוגעשטאָסען איזט, דאַנן זאגט נור דער פֿאַטער דיא ברכה שהחינו.

ב איבער איינע טרויריגע נאַכריכט וויא צ. ב. איבער דען טאָד דעס פֿאַטערס דער מוטטער, איינעס קינדעס, איינעס תלמיד חכם אָדער איינעס בעזאָנדערס גוטען פֿריינדעס זאגט מאַן דיא ברכה: ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם דיין האמת. איבער דען טאָד איינעס זאָלכען, דער ניכט טיעף בעריהרט, זאגט מאַן דיא ברכה: ברוך דיין האמת אָהנע שם ומלכות.

כלל נה

פאַרשריפטען פאַן דער ברכה עושה מעשה בראשית, שכחו וגבורתו מלא עולם אונד זאנסטיגער ברכות: (ש"ע או"ח סי' רכ"ו)

א ביים הערען דעס דאָננערס זאגט מאַן דיא ברכה שכחו וגבורתו מלא עולם. אונד ביים זעהען דעס בליטצעס עושה מעשה בראשית. ווענן דאָננער אונד בליטץ אין איינעם מאָמענטע בעמערקט ווערדען זאגט מאַן בלאָס עושה מעשה בראשית. דיא ברכה זאגט מאַן גלייך נאַך דעם הערען דעס דאָננערס אָדער זעהען דעס בליטצעס, האט מאַן מיט דער ברכה זאָלאַנגע געזיימט ביז מאַן אינצווישען דרייא וואָרטע שפרעכען קעננטע זאגט מאַן מעהר קיינע ברכה. ווער איינמאַל איבער דאָננער אונד בליטץ ברכה געזאגט האט ברויך אם זעלבען טאג נור אין דעם פֿאללע וויעדער ברכה צו זאגען, ווענן אינצווישען גאַנץ העלל וואַר אונד קיינע וואָלקען זיכטבאַר וואַרען. איבער זאָלכע בליטצע, דיא קיינע דאָננער נאַך זיך ברינגען זאגט מאַן קיינע ברכה.

ב יעדע 28 יאהרע אים מאָנאַט ניסן פֿעללט תקופת חמה, דאַמאַלס זאָלל מאַן, זאָ דיא זאָננע אויפשיינט דיא ברכה עושה מעשה בראשית זאגען. איזט דאַמאַלס דיא זאָננע ניכט זיכטבאַר דאַרף מאַן דיא ברכה ביז 9 אוהר וועענטועלל ביז מיטטאג זאגען, איזט דיא זאָננע ביז מיטטאג ניכט זיכטבאַר זאָלל מאַן נאַכמיטטאג בלאָס „ברוך עושה מעשה בראשית" אָהנע שם ומלכות זאגען. אים ספר בקר יזרח שטעהט פֿאָלגענדעס געבעט, וועלכעס מאַן בייא קדוש החמה פֿעררינכטען זאָלל: יהי רצון מלפניך ד' אלקינו ואלקי אבותינו כמו שהחייתנו וקימתנו והגעתנו לזמן הזה לברך ברכה הזאת, כן תחיינו ותקיימנו ותזכנו לברכה בתקופות החמה האחרות הבאות עלינו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך, ותזכנו לראות פני משיחך,

ויתקיים בנו מקרא שכתוב על ידי נביאך, כאמור: והי' אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבש ד' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא במהרה בימינו אמן סלה. נאכהער זאגט מאן השמים מספרים כבוד אל, עלינו לשבח אונד קדיש יתום. אבשאן פרויען ניכט פערפפליכטעט זינד דיא לבנה מקדש צו זיין, אבער דיא ברכה בייא קידוש החמה זאָללען אויך זיא זאגען. (ק"ס אויח סי' נ"ו)

ג וועגן מאן איבערראוים האָהע בערגע אָדער איין מעער זיעהט, זאגט מאן דיא ברכה עושה מעשה בראשית.

ד ווער איין געקרענטעס אבערהויפט ענטוועדער פערזענליך, אָדער אין איינעם געשלאָססענען פיאקער פאהרען זיעהט זאגט דיא ברכה: ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם שנתן מכבודו לבשר ודם. ווער איינען גראָססען תלמיד חכם זיעהט, זאגט דיא ברכה: ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו איבער איינען פראָפאנגעבילדעטען זאגט מאן דיא ברכה שחלק מחכמתו לבשר ודם.

כלל נו

פארשריפטען פאם גומל בענשען (ש"ע או"ח סי' רי"ט)

א ווער פאָן איינער געפאהר גערעטטעט וואורדען איזט, זאָ צ. ב. ווער איינע רייזע איבער דאס מעער, איבער דיא וויסטע, ווער אוים איינעם קערקער געזונד הערויסגעקאָממען אונד ווער פאָן איינער געפעהרליכען קראנקהייט געהיילט וואורדען איזט מוסס גומל בענשען. עבענזאָ זאָלל גומל בענשען: ווער פאָן מערדערן איבער פאללען, מיט איינעם וואגען געשטירצט, פאָן איינעם אָכסען געשטאָססען אָדער זאָנסט אין איינער לעבענסגעפאהר געשוועבט איזט. דיא ברכה פאָם גומל בענשען זאָלל אין דען ערסטען דרייא טאגען, נאך דעם דער געפעהרליכע גערעטטעט וואורדען איזט דעראַרט געשעהען דאס ער אינס גאָטטעסהויז געהט, זיך צום ספר תורה אויפרופען לעססט, אונד נאך דעם ער דיא נאכ-ברכה געזאגט האט, זאגט ער ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב. דיא צוהערער אנטוואָרטען: מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה. וועגן דער בעטרעפפענדע ניכט אינס גאָטטעסהויז געהען קאנן זאָלל ער צעהן פערזאָנען צו זיינער וואָהנונג רופען אונד דארט פאר איהנען גומל בענשען, ווער אויף איינער וואונדערבארער וויזע אוים איינער געפאהר גערעטטעט וואורדען איזט. זאָלל אויססער דעם גומל בענשען זאָ אָפט ער דען אָרט, וואָ דאס וואונדער געשעהען איזט בעגעגנעט פאָלגענדע ברכה זאגען. ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה. יעדאָך זאָלל מאן ניכט דיעזע ברכה צווייטאל איננערהאלב דרייסיג טאגען זאגען. דיעזע לעטצטערע ברכה מוססען אויך דיא קינדער דעם גערעטטעטען אם רעטטונגסאָרטע זאגען. נור זאגען זיא אנשטאטט דעם וואָרטעס „לי" „לאבי" **אָדער „לאמי"** וועם איין נס בעגעגנעט האט, ווא צופעלליג צעהן פערזאָנען צוגעגען

ווארען, אדער ווער ביים אויסשטייגען אוים דעם שיפפע צעהן יהודים בע-געגנעט, זאלל זאפארט זעלבסט אין דער נאכט גומל בענשען. (ח"ס או"ח סי' נ"ח) דאס גומל בענשען מוסס גלייך הלל שטעהענד געשפראכען ווערדען. (רמב"ס פ"מ מתפלה וש"ע או"ח סס"י רכ"ב):

כלל נז

פארשריפטען ווארויבער מאן אויסנאהמסווייזע ברכה מאכען זאלל

(ש"ע או"ח סי' ר"ל).

א ווער זיך מיט היילמיטטעל בעשעפטיגט, זאגט דיא ברכה: יהי רצון מלפניך ד' אלקינו ואלקי אבותינו שיהי' עסק זה לי לרפואה שלמה כי רופא חנם אתה, נאך שרעפפען, אדערלאססען זאגט מאן: ברוך אתה ד' רופא חולים. ווער זיינע פריכטע מעססען וויל, זאגט: יהי רצון מלפניך ד' אלקינו שתשלח ברכה בתבואה זו. אונד ווער זיין געשעפט רעווידירען וויל זאגט: יהי רצון מלפניך ד' אלקינו שתשלח ברכה בסחורה זו. נאך לאנגעם האררען אויף רעגען, זאלל, דעריעניגע דער אנגעבויעטע פעלדער האט איבער איינען גוססרעגען דיא ברכה שהחיינו זאגען אונד ווענן ער צו דען פעלדערן איינען קאמפאנסט האט זאגט ער דיא ברכה הטוב ומטיב, דער-יעניגע היגגעגען, דער קיינע פעלדער האט, זאגט: מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו אונד זעטצט פארט אים נשמת געבעט ואלו פינו מלא שירה כים א. ז. וו. ביז ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו אונד לעסט אויס ברוך אתה ד' אל רוב ההודאות והתשבחות.

כלל נח

פארשריפטען איבער דיע יידישע ערציעהונג דער קינדער (ש"ע או"ח סי' שמ"ג).

א דיע עלטערן זינד פערפפליכטעט איהר קינד, זא עס איינען בעגריפף בעקאממט פאן יעדעם ;געטטליכעם פערבאט צוריקק צו האלטען אונד עס צור אויסאיבונג לייכטער געבאטע צו געוועהנען. זא דאס קינד צו רעדען בעגיננט, זאגט מאן מיט איהם: שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד, תורה צוה לנו משה, מאן מוסס עס געוועהנען צום ברכה מאכען אונד ברוך הוא וברוך שמו אונד אמן נאכזאגען. דעם קינדע מוסס איינגעשערפט ווערדען, דאסס דער שבת איין הייליגער טאג איזט, עס מוסס אימטער הערען קידוש אונד הבדלה מאכען. מאן דארף איינעם קינדע איך פאר קידוש עטוואס צו עססען אדער צו טרינקען געבען.

ב זא דער קנאבע 13 יאהרע אלט איזט, ווירד ער אין הינזיכט אויסאיבונג געטטליכער געבאטע אלס גראס יאהריג בעטראכטעט צו 13 יאהרען אונד איין טאג מוסס ער צום ספר תורה אויפ:ערופפען ווערדען אונד דער פאטער זאגט דיא ברכה: ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם אשר פטרני מעונשו של זה. זא דער קנאבע 13 יאהרע אלט (בר מצוה) ווירד זאלל דער פאטער איין מאהל פעראנשטאלטען אונד דיעזעס נעננט מאן סעודת

מצוה. זאגט דער בר מצוה איינע דרשה, דאנן ווירד דיעזע סעודה אויך דאנן סעודת מצוה גענאננט, וועגן זיא עווענטועלל פערטאגט ווארדען איזט. איזט דער קנאבע אין איינעם שאלט יאהרע אים ערסטען אדר געבארען ווירד ער נאך 13 יאהרען וועגן אויך דאנן איין שאלטיאהר איזט עבענ-פאללס אים ערסטען אדר בר מצוה, איזט ער אים צווייטען אדר געבארען ווירד ער אים צווייטען אדר בר מצוה.

ג איין מעדכען איזט צו צוועלף יאהרען אונד איין טאג פערפפליכטעט זעממטליכע געבאטע אויס צו איבען, וועלכע בייא פרויען אנגעהען. (עיי' סדור המנהגים מנהגים מיוהכ"פ בה"ל ה' שהוא הלכה למשה מסיני ומרומז בתורה בבן י"ג מחויב במצות).

כלל נט

דיא פארבערייטונג אום דען שבת צו הייליגען.

א דער שבת איזט דיא הייליגסטע גרונד־לאגע דעס יודענטהומס, אונד עס איזט פפליכט יעדעס מענשען, זעלבסט וועגן ער נאך זא פיעלע דיענער האט, זיך זעלבסט מיט דער פארבערייטונג צום שבת צובעשעפטיגען.

ב עס איזט פפליכט אויף שבת פרישעס בראד, פלייש צו האבען אונד ריין געקליידעט צוערשיינען, אום נאך מעגליכקייט דען טאג פעסטליך אונד פייערליך צובעגעהען.

ג ווער איינע עססיג פאבריק האט, דארף אם שבת וועדער זעלבסט נאך דורך איינען ניכטיודען דארויף וואססער גיעסען, זאנדערן ער מוסס פרייטאג דעם ניכטיודישען ארבייטער זאגען, דאס ער אם שבת דארויף פערטיגען עססיג גיעסען זאלל, דאמיט עס ניכט פערדירבט (מהר"ס סיק או"ח סי' קל"ה וחו"מ סי' כ"ב).

ד וועד פעלדער צובעארבייטען, מיהלען אונד פאבריקען האט אונד עס איהם אונמעגליך איזט שבת אונד יום טוב ניכט ארבייטען צו לאססען, זא מוסס ער איינען דער פערלעסליכען ווערקפיהרער דער ניכטיודען אלס קאמפאניאן נעמען, דער איינען טהייל נוטצען ציעהען אונד פאם שאדען בעפרייעט זיין זאלל, אונד מיט איהם פאר שבת דען פאן הגאון ר' יוסף שאול נאטהאנזאהן רב בק"ק לעמבערג זצ"ל אבגעפאססטען געזעללשאפטס-פערטראג (הובא בסוף ספר חדושי הרז"ה על מקואות) פערפאססען, וועלכער זא לויטען מוסס:

Gesellschafts-Vertrag

welcher zwischen Herrn N. N. (Jude) einerseits, und Herrn N. N. (Nichtjude) anderseits am heutigen Tage geschlossen wurde.

1. Herr N. N. (Jude) nimmt den Herrn N. N. (Nichtjude) als Gesellschafter zu seiner von ihm betriebenen (Fabrik, Brennerei, Wirthschaft) mit dem Bemerken zu, dass Herr N. N. (Jude) 90% und Herr N. N. (Nichtjude) 10% vom reinen Nutzen zu beziehen haben.

2. Alle Ausgaben zum Betrieb des Geschäftes hat Herr N. N. (Jude) allein vorzustrecken; so auch hat er selbst das Kaufen, Verkaufen und die Geldmanipulation selbst zu besorgen; hingegen aber:

3. hat Herr N. N. (Nichtjude) jede Art Arbeit in diesem Geschäfte selbst zu besorgen, oder durch Arbeiter besorgen zu lassen, damit das Geschäft im Betriebe ununterbrochen vor sich gehen soll, weil dies auch sein eigenes Interesse ist.

4. Ist ausdrücklich verabredet worden, dass die Pferde, Maschinen und was sonst zur Wirthschaft kommt, was Eigenthum der Gesellschaft ist, an den Tagen, an welchen der Jude arbeiten darf, für Arbeiten, die ausschliesslich dem Herrn N. N. (Jude) gehören auch gebraucht werden können, wofür dem Herrn N. N. (Nichtjude) auch frei steht, die genannten Fahrzeuge und Effekten am Sabbat und jüdischen Feiertagen für seinen eigenen Gebrauch zu benützen.

5. Hat Herr N. N. (Nichtjude) à Conto seines ihm zu entfallenden Gewinnstantheiles jede Woche (Monat) den Betrag von zu beziehen, welcher Betrag am Ende des Jahres ihm von seinem ihm zukommenden Gewinnstantheil von 10% abgezogen wird.

6. Sollte aber Verlust sich herausstellen, so hat Herr N. N. (Nichtjude) den gedachten bezogenen Betrag nicht zurück zu-zahlen.

7. Nach Ablauf des Jahres hat Herr N. N. (Jude) eine Rechnung zu machen und von dem rein entfallenden Nutzen nach Abzug aller Auslagen und für sich 90% Nutzen zu behalten und 10% für Herrn N. N. (Nichtjude), von welchem die ihm à Conto von N. N. (Jude) gezahlten Beträge abgezogen werden.

8. Herr N. N. (Nichtjude) hat nicht das Recht eine specielle Rechnung vielweniger eine Generalrechnung zu verlangen, oder dass die Rechnung durch Eid, Handschlag oder Zeugen bestätigt werde, da es so bestimmt und vereinbart wurde, dass Herr N. N. (Jude) das vollkommene Glauben bei dieser Rechnung hat.

Urkund dessen folgt unsere Fertigung in Gegenwart gefertigter Zeugen:

Ort, Tag, Monat, Jahr.

Zeugen: N. N.
N. N.

ה זעכס טאגע זאללסט דוא ארבייטען אונד ארבייטען לאססען, אם זיעבענטען טאגע אבער זאָללסט דוא רוהען אונד אללעס וואס דוא האסט מוסס רוהען (כי תשא ל"ד) דא דיא שטראפע וועך דען שבת ענטווייהעט זעהר גראס איזט, דארום זאָלל יעדער יודע אָהנע אונטערשיעד דעם געשלעכטעס דיא פֿארשריפטען פֿאָן שבת לערנען, דענן דער שכר פֿאָן שבת איזט גאר גראס בעולם הזה ובעולם הבא. ווער שבת רוהעט הייליגט דאמיט גאטטעס נאמען, וויא וויר אים געבעטן צו מנחה אם שבת זאגען: וינוחו בו מקדשי שמך. אונזערע פֿאָרפֿאהרען מוססטען גאטטעס נאמען ביים שייטערהויפֿען הייליגען. וויר אבער זינד מקדש השם ווענן וויר רוהען אם שבת.

כלל ס

פארשריפטען פאם בין השמשות ותוספות שבת

(ש"ע או"ח סי' רס"א).

א פֿרייטאג אבענד 13 מינוטען בעפֿאָר דיא שטערנע אויפֿגעהען בעגיננט דער שבת. דיעזע 13 מינוטען נעננט מאן בין השמשות. איינע געוויססע צייט פֿאר איינטריטט דעם בין השמשות דארף מאן מעהר קיינע ארבייט פֿערריכטען אונד נאכדעם דיעזע צייט ניכט בעשטיממט איזט, זאָלל מאן וועניגסטענס איינע האלבע שטונדע בעפֿאָר דיא שטערנע אויפֿגעהען מעהר קיינע ארבייט פֿערריכטען.

ב בין השמשות דארף מאן זעלבסט אין דעם פֿאללע מעהר קיינע ארבייט פֿערריכטען, ווענן דיא געמיינדע דאמאלס נאך מנחה בעטעט. ווער זיך אלזאָ מיט דעם אנצינדען דער שבת-ליכטער ביז בין השמשות פֿער-שפעטעט האט, זאָלל זעלבע דורך איינען ניכטיודען אנצינדען לאססען. יעדאך דארף מאן נאך דאמאלס נייע גערעטהע אין איינעם פֿלוססע אדער ברוננען איינטויכען (כלים טובל זיין) אונד ערובי חצירות מאכען.

ג זאָבאלד דיא געמיינדע אים גאָטטעסהויזע „מזמור שיר ליום השבת" זאגט, דארף מעהר דער איינצעלנע קיינע ארבייט פֿערריכטען, זעלבסט ווענן נאך דאמאלס טאג איזט אונד ער נאך קיין „מזמור שיר ליום השבת" געזאגט האט. אין איינעם ארטע, וואָ מעהרערע גאטטעסהייזער זינד, זאָלל זיך איין יעדער נאך יענעם גאטטעסהויזע ריכטען, וואָ ער צובעטען פֿפלעגט.

כלל סא

פארשריפטען פאם קידוש (ש"ע או"ח סי' רע"א).

א פֿרייטאג אבענד נאך דעם מעריב-געבעט מוסס איין יעדער יודע איבער וויין, דער ניכט פגום איזט, אדער אים נאטהפֿאללע איבער דיא חלות קידוש מאכען; ווער זיך דאמיט פֿערשפעטעט האט, דארף דיא גאנצע נאכט קידוש מאכען, אונד ווער דורך צופֿאלל דיא גאנצע נאכט קיין קידוש מאכען קאננטע, זאָלל ביים טאג דען אבענד-קידוש מאכען אונד זאָלל דען

ערסטען פאססוס „ויכולו" אויסלאססען. בעפֿאר מאן דאס קידוש-מאכען בעגיננט זאָלל מאן דיא שבת-ליכטער אונד דען קידוש-וויין בעטראכטען. פֿאָם קידוש-וויין זאָללען אויך זעכּמטליכע הויזלייטע טרינקען. פֿאָם איינטריטט דעם בין השמשות ביז נאך קידוש דארף מאן וועדער עססען נאך טרינקען.

ב שבת פריה נאך דעם מאן געבעטעט האט, זאָלל מאן עבענפֿאללס ענטוועדער איבער וויין אדער בראנדוויין קידוש מאכען. ווער איבער בראנדוויין קידוש מאכט, זאָלל בעדאכט זיין, דאסס דער בעכער וואָ מעגליך איין דעציא ליטער ענטהאלטען זאָלל. נאך דעם מאן געבעטעט האט, דארף מאן פֿאר קידוש ניכטס געניעסען. פֿאר דעם מארגענגעבעט היגעגען דארף מאן וואססער טרינקען. זאָוואָהל אם אבענד, אלס אויך דעם טאגס זאָלל מאן גלייך נאך דעם קידוש מאכען, אונד צוואר אים זעלבען צימער דיא מאהלצייט אבהאלטען, איזט דיעס דורך איינען צופֿאלל פֿערהינדערט ווארדען ברויך מאן ניכט נאכאיינמאל קידוש צו מאכען.

ג אויך פֿרויען אָדער מעדכען, וועלכע שאָן 12 יאהרע אלט זינד מיססען ענטוועדער זעלבער קידוש מאכען אָדער קידוש צוהערען. דיאיעניגען, וועלכע קידוש-מאכען צוהערען דירפֿען ניכטאיינמאל דורך דאס „ברוך הוא וברוך שמו" זאגען אויסרעדען. „אמן" היגעגען דירפֿען זיא שאָן נאכזאגען. איינע זאלכע פֿרויא, וועלכע מעריב בעטעט דארף קידוש אנהערען פֿאָן איינעם קנאבען, דער שאָן 13 יאהרע אלט איזט, איינע זאָלכע פֿרויא היגעגען, דיא קיין מעריב בעטעט דארף נור פֿאָן איינעם ערוואכסענען קידוש אנהערען. ווער שאָן איבער דען וויין דיא ברכה געזאגט האט, מוסס גלייך טרינקען אונד דארף ניכט אינצווישען נאך דער ברכה איינעס אנדערן „אמן" נאכזאגען. אונד ווער שאָן קידוש געמאכט האט, דארף ניכט איינעם אנדערן, דער אלליין קיין קידוש מאכען קאנן, נאכאיינמאל קידוש מאכען.

כלל סב

פארשריפטען פאם שלש סעודות אונד עונג שבת

(ש"ע או"ח סי' רצ"א).

א יעדער יודע איזט פֿערפֿליכטעט אם שבת קודש דרייא מאהלצייטען, אונד צוואר איינע פֿרייטאג אבענד אונד צווייא וועהרענד דעם טאגס צוגעהמען. ווער פֿרייטאג אבענד דיא מאהלצייט אוים אירגענד וועלכעם גרונדע פֿערזיימט האט, זאָלל דיעס ביים טאג ערזעטצען. בייא דען ערסטען צווייא מאהלצייטען מוסס מאן אונבעדינגט, בייא דער דריטטען מאהלצייט היגעגען זאָלל מאן אויך וואָ נור מעגליך צווייא בראָדע (לחם משנה) האבען. דיא הויזלייטע, דיא געוועהנליך קיינע צווייא בראָדע (חלות) האבען, זאָללען דיעססמאהל אויסנאהמסווייזע קיין מוציא מאכען, זאָנדערן אים זיננע האבען, דאס דיא ברכה דעם הויזהערען אויך פֿיר זיא געלטע. אם שבת זאָלל מאן, וואָ מעגליך מעהר פֿלייש אלס געוועהנליך, פישע אונד פֿער-

שיעדענע שפייזען געניעסען. יע נאך דעם דיא מיטטעל דעם בעטרעפפענדען עס ערלויבען. אויך זאָלל מאן איבער פערשיעדענע פריכטע אונד ריעכענדע בלומען אונד געווירצע ברכה מאכען, דאמיט מאן וועהרענד דעם שבת קודש וואָ מעגליך הונדערט ברכות זאגען זאָלל. וועם יעדאך דאס פיעלע עססען ניכט וואָהל טהוט, זאָלל ניכט פיעל עססען, וויל מאן אם שבת ניכט אונפערגניגט זיך בעפינדען דארף, יא וועם זאָגאר דיא שבת-שוה ענגע זינד, זאָלל זעלבע ניכט אנציעגען, וויל דיעס שמערץ פעראורזאכט.

ב שבת דארף מאן ניכט פאסטען, אויך ניכט איינע שטונדע דארף מאן אבזיכטליך פאסטען, אבער אויך אהנע אבזיכט דארף מאן ניכט לאָנגער אלס ביז מיטטאג מיט דעם עססעןווארטען.

ג אָבשאָן עס איינע מצוה איזט שבת פערגניגט צו זיין, דארף מאן דעננאך ניכט דאס פערגניגען אין דען שפיעל אונד קאפפעהייזערן זוכען, זאָנדערן נאך תפלת שחרית אונד מוסף זאָלל מאן פערגניגט עססען אונד טרינקען, ווער נאך דעם עססען אן שלאפען פערגניגען פינדעט זאָלל איין וועניג שלאפען, ווער ניכט זאָלל גלייך נאך דעם עססען עטוואס לערנען אָדער תהלים זאגען, איין יעדער דאס, וואס ער פערשטעהט.

כלל סג

פארשריפטען פאם סדרה מעביר זיין ותפלת שבת

(ש"ע או"ח סי' רפ"ח).

א יעדער מענש איזט פערפפליכטעט יעדע וואכע דיא סדרה מעביר צו זיין, אונד דיא גמרא זאגט; ווער יעדע וואכע דיא סדרה מעביר איזט, ווירד מאריך ימים ושנים זיין. מאן זאגט יעדען פסוק צווייטמאל מיט דער נגינה אונד גלייך דארויף דען תרגום, מאן קאן אבער אויך ערסט דיא פרשה צווייטמאל זאגען אונד דאנן דען תרגום.

ב דיא צייט פאָן סדרה מעביר זיין איזט פרייטאג נאכמיטטאג, האט מאן דיעזע צייט פערזיימט, זאָלל מאן שבת פאָרמיטטאג דיא סדרה מעביר זיין, האט מאן אויך דיעזע צייט פערזיימט, דארף מאן נאך דיא סדרה מעביר זיין, ביז דיענסטאג נאכט.

ג פרייטאג נאכט זאגט מאן אין דער שמנה עשרה וינוחו בה, שחרית אונד מוסף וינוחו בו אונד צו מנחה וינוחו בם.

ד פרייטאג אבענד נאך שמנה עשרה זאגט מאן ווידער ויכולו, דענן ויכולו מוסס מאן דריימאל זאגען, צווייטמאל אין ביהכנ"ס אונד איינמאל צוהויזע ביים קידוש.

ה ווער פרייטאג אבענד מעריב מתפלל איזט אין איינעם הויזע, וואָ קיין בעשטיממטעס מנין איזט, דער זאגט קיין מגן אבות.

כלל סד

פארשריפטען פאן דער דריטטען סעודה שלש סעודות (ש"ע או"ח סי' רצ"א)

א דיא צייט פאַן דער דריטטען סעודה, וועלכע מאן געוואָהנליך שלש סעודות נעננט איזט שבת נאך מיטטאג, וועגן שבת דער ערסטע טאג יום טוב איזט, זאָלל מאן שלש סעודות פאַר דרייא אוהר עססען, אום אבענד לכבוד יום טוב לתאבון עססען צו קאָננען.

ב ווער שלש סעודות ניכט עססען קאנן, זאָלל וועניגסטענס איין כזית פת עססען אים שלימםסטען פאללע איזט מאן אויך יוציא שלש סעודות מיט באקקווערק, פלייש אדער פישע, עס איזט יעדאָך בעססער אוים פאָרזיכט מיטטאג ניכט זאָפיעל צו עססען, דאס מאן דאנן אבענד קיין שלש סעודות עססען קאנן.

ג וואססער, וועלכעס מאן שבת צווישען מנחה אונד מעריב שאָפפט, זאלל מאן שבת אבענד ניכט טרינקען, איבערהויפט איין אבל, דעם זיין פאטער אָדער זיינע מוטטער געשטאָרבען איזט, מוסס נאך בעדאכטער זיין דאס וואססער ניכט צו טרינקען.

ד נאך שלש סעודות וועגן שאן בין השמשות איזט, דארף מאן מעהר ווערער עססען נאך וויין טרינקען, האט מאן אבער נאך ניכט געבענשט דארף מאן עססען אונד טרינקען וועגן אויך שאָן בעשטיממט נאכט איזט, מאן דארף זאָגאר דורך איינען זאָלבען, דער שאָן הבדלה געמאכט האט, קאָכען לאססען אונד נאך ביים שלש סעודות עססען.

כלל סה

פארשריפטען פאן מעריב, אתה חוננתנו אונד הבדלה מאכען

(ש"ע או"ח סי' רצ"ו).

א שבת אבענד דארף מאן קיין מעריב מתפלל זיין ביז קיינע דרייא שטערנע נעבען איינאנדער בעמערקבאר זינד, וועגן טריבע איזט דארף מאן ניכט מתפלל זיין ביז מאן ניכט בעשטיממט וויים דאסס שאָן נאכט איזט.

ב אין דער מעריב שמנה עשרה זעצט מאן איין אתה חוננתנו, האט מאן אתה חוננתנו געזאגט, דארף מאן גלייך נאך שמנה עשרה קערצען אין דיא האנד נעהמען, יעדאָך זאָלל מאן מיט דעם אנצינדען דער קערצע ביז נאך ואתה קדוש ווארטען.

ג ווער אין דיא מעריב שמנה עשרה אתה חוננתנו איינצושאלטען פערגעססען האט ברויך ניכט נאכאיינמאל דיא שמנה עשרה צו זאגען, זאָנדערן דארף ביז נאך הבדלה קיינע ארבייט פערריכטען, אויסגענאממען וועגן ער ניכט האט וואָריבער הבדלה צו מאכען דאנן זאָלל ער נאכאיינמאל דיא שמנה עשרה זאגען אונד איינשאלטען אתה חוננתנו, וועגן ער זיך עראיננערט פאר שומע תפלה דאס ער קיין אתה חוננתנו געזאגט האט, דארף ער עס אויך דארט איינשאלטען.

ד עבענזאָ וויא עס איינע מצוה איזט פרייטאג נאכט איבער איין כוס קידוש צו מאכען. זאָ איזט אויך איינע מצוה שבת נאכט איבער איין כוס הבדלה צו מאכען.

ה מאן נימטט דאס כוס, וועלכעס יועניגסטענס איין רביעית ענטהאֶללט, מיט וויין אָדער ביער, וועלכעס ניכט פגום זיין דארף אין דיא רעכטע האנד, אונד דיא בשמים אין דיא לינקע האנד אונד זאגט פאָן הנה אל ישועתי ביז בורא פרי הגפן, הערנאך נימטט מאן דיא בשמים אין דיא רעכטע האנד, אונד דאס כוס ענטוועדער אין דיא לינקע האנד אָדער מאן שטעללט עס ניעדער, אונד זאגט דיא ברכה בורא מיני בשמים, הערנאך דיא ברכה בורא מאורי האש אונד ענדליך המבדיל בין קודש לחול א. ז. וו.

ו צו בשמים נימטט מאן זאלכע געווירצע וועלכע וואהלריכענד זינד, אונד איהרען דופט נאך ניכט פערלארען האבען, ווער ניכט ריעכען קאנן זאָלל קיינע ברכה בורא מיני בשמים מאכען, אויסגענאָממען דער הויזהערר, וועגן קליינע קינדער דיא הבדלה צו הערען, דארף ער אללענפאללס דיא ברכה מאכען אונד דען קינדערן צו ריכען געבען.

ז דיא ברכה בורא מאורי האש מאכט מאן איבער געפלאכטענע קערצען, האט מאן קיינע זאָלכע, זאָלל מאן צווייא קערצען צוזאממען נעהמען אונד דאנן דיא ברכה מאכען.

ח דיא הבדלה מוסס אונמיטטעלבאר נעבען דעמיעניגען זיין, דער דיא הבדלה מאכט, מאן ביעגט דען דוימענפינגער אין דיא האנד היניין, אונד בעדעקקט איהן מיט דען איבריגען פיער פינגערן אונד זאגט דיא ברכה בורא מאורי האש.

ט וואָהרענד דער ברכה בורא מאורי האש זאָלל מאן דיא נאָגעל אונד דיא האנד בעטראכטען.

י אויך פרויען זינד פערפפליכטעט ענטוועדער צו צוהאָרען אָדער קאָננען אויך אלליין הבדלה מאכען, ווער שאָן הבדלה געמאכט האט, דארף ניכט וויעדער דירעקט פיר פרויען הבדלה מאכען.

יא ווער קיינע אויסזיכט האט הבדלה מאכען צו קאָננען, זאָלל אין ביהכנ"ס וועגן דער בעל תפלה הבדלה מאכט אים זיננע האבען יוציא צו זיין, האט ער דיעזעס ניכט געטהאן דארף ער הבדלה מאכען ביז דיענסטאג יעדאָך בלאָס איבער איין כוס אָהנע ליכט אונד אָהנע בשמים.

יב נאך הבדלה פפלעגט מאן זיך דען טלית צוזאממען צו לעגען אונד המבדיל אונד דיא איבריגען זמירות של מוצאי שבת צו זינגען, נאך דעם זמירות זינגען איזט מאן מקיים אויך דיא מצוה פאָן מלוה דמלכה, ווער שאָן דאמאלס ניכט עססען קאנן, זאָלל וועניגסטענס איין כזית פת, אים שלימסטען פאללע באקקווערק עססען אום נור דיא מצוה מקיים צו זיין.

כלל סו

פערבאט פאם אקקערן אונד אנבויען אן שבת (החורש והזורע).

(ש"ע או"ח סי' שי"ב של"ו).

א ווער אין איינעם פרוכטבארען פעלד אָדער זאַנסט אין איינעם באָדען, וואָ גראז וואַכסט אם שבת איין גריבכען מאכט איזט חייב וועגען חורש ד. ה. אקקערן, דאהער דארף מאן אויך ניכט אם שבת קודש אן איינעם זאָלכען אָרט דיא ערדע גראדע מאכען, איינע גרובע אויספיללען, פאָן איינעם פרוכטבארע פעלדע אָדער גארטען דען מיסט אדער דיא דארין ליעגענדען שטיינע הינויסטראגען ווייל אלל דיעס מאכט דען באדען פרוכטבארער אונדן בעפאָרדערט דאס וואכסטהום.

ב ווער אויף דעם פעלדע שבת קודש לפנות נקביו געהען מוסס, זאָלל ניכט אין איין געאקקערטעס פעלד הינייגעהען, ווייל דיעזעס דען באָדען פעסט מאכט אונד ווירד דאדורך פרוכטבארער, איבריגענס אויף דאס פעלד איינעס אנדערן דארף מאן זעלבסט אן וואכענטאגען ניכט געהן, פיעללייכט פעראורזאכט מאן איהם שאדען.

ג שבת קודש דארף מאן ניכט אויף איינען באָדען. דער בעבויעט איזט וואססער גיעסען, אדער דיא האָנדע וואשען, ווער דיעזעס טהוט איזט חייב וועגען זורע ד. ה. אנבויען, דעסהאלב זאָלל מאן שבת קודש ניכט עססען אויף איינעם אנגעבויעטען באָדען, ווייל מאן דאָרט לייכט צו חילול שבת קאָממען קאנן, יעדאָך ווין טרינקען דארף מאן דאָרט, ווייל וועגן אויך ווין אויסגעגאָססען ווירד דאס שאדעט ניכט, אויך משתין זיין דארף מאן אין איין אנגעבויעטעס פעלד.

ד עס איזט פערבאָטען שבת קודש זאמענקאָרנער אין וואססער פייכט צו מאכען ווער דיעזעס טהוט איזט חייב וועגען זורע, ווייל זאָלכע קאָרנער געוואהנליך פריהער קייטען, עס איזט יעדאָך ערלויבט קאָרנער צו בעפייכטען אום זיא פיר בהמות אָדער עופות צופרעססען צו געבען.

ה איינען בלומענטיעגעל, וועלכער אויף איינעם ברעטט שטעהט דארף מאן ניכט שבת קודש אויף דיא בלאָסע ערד הינאונטער געבען, ווייל דיא בלומען דאדורך בעססער וואכסען.

ו זאָלכע צווייגען, וועלכע שאָן ערב שבת אים וואססער ווארען, דארף מאן שבת, וועגן מאן זיא הערויסגענאָממען האט ווידער אין וואססער צוריקק געבען, אבער זאָלכע בלומען דיא זיך אָפפנען, וועגן זיא לאנגע אין וואססער זינד דארף מאן ניכט צוריקק אין וואססער געבען.

כלל סז

פארשריפטען פאן מאָהען אונד גארבען מאכען (ש"ע או"ח סי' של"ו).

א ווער שבת קודש אירגענד איין געוואָכס מיט דער האנד, מיט איינעם מעססער, אָדער נור מיט דעם מונד הערויס רייסט אָדער הערונטער

שניידעט איזט חייב וועגען קצירה מאַהען, דיעס איזט קיין אונטערשיעד, אָב מאן עס פאָן דער ערדע, אָדער פאָן איינעם בוים אָדער זאָגאר פאָן אירגענד איינעם אונפרוכטבארען האָלץ ענטפערנט, וויא צום ביישפיעל אן איינעם וואססער גרינעם געוואָכס זיך אנזאממעלט. אלל דיעס איזט אסור שבת קודש הערונטער צונעהמען, אויך איזט קיין אונטערשיעד, אָב דיא פרוכט שאָן רייף איזט אָדער ניכט.

ב זאָלכע בוים-פריכטע, וועלכע מאן שבת אונטער דעם בוים פינדעט, דארף מאן שבת ניכט עססען, יא זאָגאר ניכטאיינמאל בעריהרען וועגען מוקצה, עס איזט זאָגאר אסור שבת קודש אויף איינען בוים הערויף צו קריכען אָדער אויף איהן עטוואס הערויף צוגעבען וועגן ער גאנץ אונ- בעוועגבאר איזט.

ג איינען געלעכערטען בלומענטיעגעל מיט בלומען, דער אויף דער ערדע שטעהט, דארף מאן שבת קודש ניכט אויפנעהמען אום איהן אויף איינען אָרט צוגעבען, וואָ דיא בלומען ניכט זאָ גוט געדייהען, יא זאָגאר וועגן ער ניכט געלעכערט איזט דארף מאן דיעס ניכט טהון.

ד האניג, וועלכער פאָר שבת קודש פאָם ביענענשטאָקק ניכט אבגעריססען וואר, דארף מאן שבת קודש פאָם בינענשטאקק ניכט הערויסנעהמען.

ה אבגעמאָהטע פרוכט דארף מאן שבת קודש ניכט צוזאממען נעהמען, זאָ אויך בוימפריכטע, אָדער אבגעהויענעס האָלץ, דאס אונטער דעם בוימע ליעגט, דארף מאן ניכט צוזאממען נעהמען, ווער דיעס טהוט איזט חייב וועגען מעמר גארבען מאכען, זעלבסט פערשטאָנדליך איזט אויך אסור שבת קודש פייגען, אָדער קנאבלויך אויף איינע שניר אויף צוציעהען, עבען זאָ דארף מאן ניכט שבת קודש בוימפריכטע, וועלכע אים צימר צער- שמרייט זינד, אין איינען קאָרב היניינגעבען.

ו אויך דארף מאן ניכט שבת קודש אין איינער זאלצגרובע דאס זאלץ צוזאממען פיהרען.

כלל סח

פארשריפטען פאם דרעשען, אונד אויסווינדען.

(ש"ע או"ח סי' שי"ט ש"כ).

א ווער שבת קודש דיא פרוכט פאָן דער זאנגע, דיא נוסס פאָן דער גרינען שאלע, מאהן, ערבסען א. ד. ג. פאָן דער הילזע הערויסניממט איזט חייב וועגען דישה, דרעששען. פאלגע דעססען דארף מאן אויך ניכט שבת טרויבע' אויספרעססען, אום דארויס מאָסט צומאכען, אָדער איינע ציטראָנע אויס- פרעססען, אום דארויס לימאָנאדע צומאכען, עס איזט יעדאָך ערלויבט פאָן צערשניטטענע גורקען אָדער סאלאט דאס וואססער אויסצופרעססען אם שבת, וויל היער ניכט דאס אויסגעפרעססטע געזוכט ווירד, זאָנדערן מאן וויל עס בלאָס ענטפערנען.

ב וועגן שבת קודש אירגענד וועלכעס געטראַנק אויף דעם טישע אויס־געגאָססען ווירד, דארף מאן עס ניכט מיטטעלסט איינער שוואממע אויפ־זאפּפען לאססען.

ג שבת קודש איזט אסור איינע קוה אויסצומעלקען וועגען דישה, יעדאָך דארף דיעם דורך איינען ניכטיודען געשעהען, וויל עס איין צער איזט וועגן איינע מעלקקוה ניכט אויסגעמאלקען ווירד.

ד וועגן איינע פרויא דיא ברוססטע דערארט פאָלל האט מיט מילך, דאס זיא דאדורך שמערצען פיהלט, דארף זיא דיא מילך אויף דיא ערדע אויס־שפריצען, אבער ניכט אין איין געפעס, אום דאנן דיא מילך דעם קינדע צו געבען.

ה שבת קודש דארף מאן קיין אייז, קיינען האגעל אָדער שנעע צערשמעלצען אום דאס וואססער דאפאָן צובעניטצען, יעדאָך דארף מאן אין וואססער אייז היניין געבען טראָטצדעם עס דאנן פאָן זיך זעלבסט צערשמעלצען ווירד.

ו ווער שבת קודש פרובט געגען דען ווינד האָללט אום דען שפרייא הערויס צו בלאזען איזט חייב וועגען אויסווינדען.

כלל סט

מעהרערע דינים פאם שבת (ש"ע או"ח סי' שי"ח).

א ווער שבת קודש קאכט אדער באקקט איזט חייב וועגען מבשל, עס איזט היער קיין אונטערשיעד אָב זעלבע שפייזען אויך ראָה געגעססען ווערדען קאָננען אָדער ניכט, עס איזט אויך קיין אונטערשיעד אָב מאן דירעקקט ביים פייער אָדער אינדירעקט קאָכט, באקקט אָדער בראטעט, פאָלגע דעססען דארף מאן ניכט הייססעס וואססער אָדער איין הייססעס טוך נעהמען אונד איין איי היניין געבען, דאס עס דאנן, אבשאָן עס ניכט ביים פייער איזט, פאָן זיך זעלבער בראטע.

ב שבת קודש דארף מאן ניכט חֵלב אדער אנדערעס פעטטען, פעך, בלייא, צינן אָדער זאָנסטיגעס מעטאלל צערשמעלצען, ווער דיעס טהוט איזט חייב וועגען מבשל.

ג שבת קודש דארף מאן קיין פייכטעס האָלץ אויף איינען אָפען געבען דאמיט עס טראָקקנע.

ד עססען, וועלכעס פרייטאג אבענד פאר שבת קודש געקאָכט ווירד, דארף מאן דארט שטעהען לאססען אויף דעם אָפען אָדער הערד זאָ לאנגע מאן וויל, נור דארף מאן דאנן ניכט דאס עססען מיט איינעם לאָפּפעל הערויס שעפּפען, זאָנדערן מאן מוסס ערסט דען טאָפּף פאָם פייער וועגנעהמען.

ה וועגן דאס עססען, וועלכעס מאן שבת קודש פאָם פייער וועגנימט, דערארט הייסס איזט, דאסס מאן זיך דאמיט דיא האנד אבבריהען

קאנן, דארף מאן שבת דארין ניכט קאָכען (זיעהע סי׳ א׳) פאָלגע דעססען דארף מאן ניכט שבת קודש ערסט רעטטיך, מצה, א. ד. ג. אין דען טעללער היניין געבען אונד דאנן דיא הייססע זופפע הינויפגיעסען, אָדער ערסט דען צוקקער אין דיא שאלע אדער אין איין קאפפעע גלאז היניין געבען אונד דאנן דען הייססען קאפפעע הינויף גיעססען, זאָנדערן מאנן מוסס ערסט דיא זופפע אין דען טעללער; דען קאפפעע אין דיא שאלע היניין געבען, אונד הערנאך ערסט דען רעטטיך אָדער מצה אין דיא זופפע, אונד דען צוקקער אין דען קאפפעע היניין געבען.

ד ווער שבת געשירר אבוואַשט זאָלל ערסט דאס וואססער אין דיא גראָססע שיססעל, וואָרין דאס געשירר אבגעוואשען וויררד היניין געבען, אונד דאנן דאס געשירר דארין אבוואשען, מאן דארף אבער ניכט ערסט דאס געשירר היניין געבען, אונד דאנן דאס הייסע וואססער דאריבער גיעסען.

ה אויך דארף שבת קודש געקאָכטעס עססען ניכט געבראטען אונד גע-בראטענעס ניכט געקאָכט ווערדען, דעם צו פאָלגע. דארף מאן ניכט שבת דאס פלייש פאָן דער זופפע הערויסנעהמען אונד אין איינען טעללער היניין געבען, אונד אויף דען הערד אָדער אָפען לעגען, וויל עס דאָרט געבראטען וויררד. אויך דארף מאן ניכט געבראטענעס פלייש אין זופפע היניין געבען וויל עס דאָרט געקאָכט וויררד.

כלל ע

אויף וועלכער ארט אים ווינטער געקאכטע שפייזען ווארם געמאכט ווערדען דירפען (ש"ע או"ח סי׳ שו"ח).

א זאָלכעס עססען, וועלכעס פאָללשטאָנדיג געקאָכט, אונד הייסס איזט, דארף מאן שבת אויף איינען געהייטצטען אָפען אָדער הערד הינויף שטעללען, איזט אבער דאס עססען קאלט, דאנן דארף מאן עס נור דורך איינען ניכט יודען אויף איינען קאלטען אָפען אָדער הערד הינויף שטעללען לאססען, וועלכען מאן דאנן וועגען קאָלטע איינהייצען לאססען וויל, אום עססען צו וואָרמען דארף מאן שבת קודש קיינען אָפען איינהייצען לאססען, אללענפאללס מוסס מאן פאָרזיכטיג זיין שבת קודש קיינען טאָפף, אָדער וואס פיר איין געפאָס אימבער, וואָרין מאן עססען וואָרמען וויל בלאָס אויף דען אָפען צושטעללען, זאָנדערן זאָלל איין בלעך אָדער זאָנסטיגעס הינונטערלעגען.

ב פיר איינען קראנקען דארף מאן שבת קודש דאס עססען וואָרמען אויך ווענן דער אָפען שאָן פריהער געהייצט וואר, יעדאָך זאָלל מאן ערסט דאס עססען אין דען טאפף היניין געבען, אונד דאנן דען טאפף אין אָפען היניין געבען.

ג זאָלכעס עססען וועלכעס איין ישראל אן שבת קודש אבזיכטליך געקאָכט האט דארף איין יודע ניע געניעססען, זאָלכעס עססען הינגעגען, וועלכעס

איין ישראל אירטהימליך שבת געקאכט האט, דארף מאן נור דען זעלבען טאג ניכט עססען אונד אויך מוצאי שבת זאָלל מאן זאָלאנגע ווארטען ביז דאס עססען געקאָכט ווערדען קאָננטע.

ד זאָלכעס עססען, וועלכעס דעראַרט פערטראָקקנעט איזט, דאס מאן עס אָהנע איינגעווייקט צו זיין ניכט עססען קאָנן, דארף מאן שבת קודש ניכט איינפייכטען, יעדאָך דארף מאן הערינג בעפייכטען, וויל דיזעס זאָנסט אויך געגעססען ווערדען קאָנן.

ה עס איזט ערלויבט פרייטאג אבענד פאָר שבת עססען אין איינען געהייצטען אָפען היניין צוגעבען טראָטצדעם עס דארט שבת קודש געקאָכט ווירד. דיעס נעננט מאן געוואָהנליך „שאָלעט". דער געהייצטע אָפען ווירד גע-וואָהנליך פערקלעבט, זאָ מאן איהן אבער איינמאל אָפפנעט דארף מאן איהן ניכט ווידער פערמאכען.

ו איין עססען, וועלכעס מאן פרייטאג אבענד אויף גליהענדע קאהלען פער-געססען האט, זאָלל מאן ניכט אללײן שבת פאָן דען קאהלען הערונטער נעהמען, וויל דיא קאָהלען זיך בעוועגען אונד דאדורך אויך פערלאשען ווערדען זאָנדערן מאן זאָלל עס דורך איינען ניכטיודען הערונטער נעהמען לאססען.

ז ווער פרייטאג אבענד הייססען קאפפע ניכט אויסקיהלען לאססען וויל, דארף ניכט דיא פלאשע אָדער דען טאפף וואָרין דער קאפפע איזט מיט זאנד אָדער אשע גאנץ בעדעקקען, זאָנדערן מאן זאָלל דיא פלאשע האלב מיט זאנד בעדעקקען, דאריבער איינען טאפף שטירצען אונד דאנן קאָנן מאן דען טאפף מיט קליידונגשטיקקען אָדער מיט זאָנסטיגעם בעדעקקען.

ח מאן דארף ניכט שבת קודש איין געשירר מיט הייסעם עססען מיט פאָלסטער א. ד. ג. בעדעקקען, דאמיט עס ניכט אויסקיהלע, אויס-גענאָממען, וועגן עס שאָן פאָן פרייטאג בעדעקקט וואר, אונד עס שבת הערויסגענאָממען האט, דארף מאן עס צוריקק בעדעקקען אויך אין דעם פאללע וועגן דאס עססען אין איין אנדערעס געפאָס געגעבען ווארדע.

כלל עא

וויא מאן שבת פארצוגעהען האט וועגן מאן דאס אונברויכבארע פאָם ברויכבארען הערויסצונעמען ברויך (אסור בורר) (ש"ע או"ח סי' שי"ט).

א מיט איינער רייטער צורייטערן אָדער מיט איינעם זיעב צו זיעבען איזט אן שבת אסור וועגען בורר, עבענזאָ דארף מאן ניכט שבת שלעכטע פריכטע פאָן דען גוטען, גוטע פריכטע פאָן דען שלעכטען, אויסוואָהלען.

ב פריכטע דירפען נור פאָלגענדערארט געוואָהלט ווערדען 1. מיססען דיא גוטען פריכטע מעהר זיין אלס דיא שלעכטען, 2. מוסס מאן אויך דאנן דיא גוטען פאָן דען שלעכטען, אבער ניכט דיא שלעכטען פאָן דען גוטען

הערויסוועהלען, 3. מיססען דיא גוטען פריכטע נור מיט דער האנד אבער ניכט מיטטעלסט עטוואס אנדערעס הערויסגעוואָהלט ווערדען אונד 4. מוסס דאס הערויסגעוואָהלטע זאָפאָרט אויפגעגעססען ווערדען אונד דארף ניכט מיט דער אבזיכט געוואָהלט ווערדען אום עס פיר שפּאָטער אָדער זאָגאר פיר נאך שבת צו בעוואהרען. מאן מוסס פאָלגע דעססען זעהר אכט געבען וועננ מאן שבת אויפגעבראָכענע ניססע איססט, דאס מאן ניכט דיא שאלען פאָן דען מאנדעלן זאָנדערן דיא מאנדעלן פאָן דען שאלען הערויסוואָהלע, מאן מוסס פערנער בעדאכט זיין, דאסס מאן דיא מאנדעלן נור מיט דער האנד הערויסנעהמע. אונד נור זאָלאנגע הערויס-וואָהלע דיא מאנדעל זאָלאנגע זיא מעהר זינד אלס דיא שאלען. עבענזאָ וועננ מאן פסח דיא שטיקכען מצה פאָם מצה מעהל ענטפערנען וויל זאָלל מאן ניכט דיא שטיקקע פאָן מעהל הערויסנעהמען, זאָנדערן דיא שטיקקע דאָרט לאססען אונד דאס מעהל הערויסנעהמען.

ג. וועננ מאן שבת קודש צווייא שטיקק שפייזע פאר זיך ליעגען האט וואָפאָן איינעס פערדארבען איזט, דארף מאן ניכט דאס פערדארבענע הערויסנעהמען זאָנדערן דאס פערדארבענע ליעגען לאססען אונד דאס גוטע הערויסנעהמען אונד אויפעססען. אויך אין דעם פאלל וועננ ביידע געניעססבאר זינד, אונד מאן איין שטיקק וועגלעגען וויל אויף מוצאי שבת, זאָלל מאן דאסיעניגע, וועלכעס מאן וועגלעגען וויל ניכט הערויס נעהמען אינזאָלאנגע דאס, וועלכעס מאן אויפעססען וויל נאך אים טעלער איזט, זאָנדערן וועלכעס מאן יעטצט עססען וויל זאָלל מאן עססען, אונד דאנן ערסט דאס איבערגעבליעבענע וועגלעגען.

ד. ווער שבת געראָננענע מילך אין קאָזזאק היניין גיבט אום דיא מאָלקען צו ענטפערנען איזט חייב וועגען בורר, זאָ וואס דארף מאן ניכטאיינמאל דורך איינען ניכטיודען טהון לאָססען.

ה. אויך וועננ מאן שבת פאָן איינעס מילך טיעגעל אָבערסט הערונטער נעהמען וויל מוסס מאן פאָם אָבערסט עטוואס דאָרט לאססען זאָנסט איזט מאן חייב וועגען בורר אויך וועננ מאן פאָן מילכראהם איינען געוויססען טהייל דאָרט לאססען וויל דארף מאן איהן נור דאנן הערונטער נעהמען וועננ מאן איהן זאָפאָרט עססען וויל.

ו. עס איזט עבענפאללס פערבאטען שבת קודש שווארצען קאפפע פאָם גרונד, וויין פאָם לאגער, א. ד. ג. הערונטר צו לעערען אויסגענאָממען, וועננ מאן פאָם שווארצען קאפפע אָדער פאָם וויין עטוואס איינען קליינען טהייל אם גרונד אָדער אם לאגער לאָססט.

ז. עס איזט זעלבסטפערשטאָנדליך אם שבת קודש פערבאָטען וואססער צו זייהען, וויין אָדער זאָנסטיגעס געטראָנק וועננ עטוואס הערייען געפאללען איזט, אונד מאן וויל דאס געטראָנק נאָך שבת געניעססען דארף מאן עס זייהען נור זאָלל מאן אכט געבען, וועננ מאן זעלבע דורך איין טוך זייהט, דאס מאן אים טוך קיין גריבכען מאכען זאָלל אום דען וויין אויפצופאנגען.

ח וועד ערב שבת קודש מאנדעל צערשטאָססען האט, דארף שבת קודש דיא מאנדל זייהען וועגן ער דיא מאנדל מילך בענאָטהיגט.

ט געטרענקע וועלכע טריבע זינד דארף מאן ניכט זייהען, זאָנדערן מאן זאלל זיא דורך איין טוך טרינקען.

י וועגן שבת קודש אין דיא זופפע אָדער אין קאַפפעע אָדער אין איינע זאָנסטיגע שפייזע איינע פליעגע אָדער זאָנסט עטוואס היניין פאָללט, זאָלל מאן דאס היניין געפאללענע ניכט אלליין זאָנדערן מיט איין ביסכען זופפע הערויסנעהמען וועגען בורר.

כלל עב

פערבאט פאם מאהלען, רייטערן אונד קנעטען אם שבת

(ש"ע או"ח סי' שכ"א)

א עס איזט פערבאטען אם שבת קודש פפעפפער, זאלץ אָדער זאָנסטיגעס געווירץ צו צערמאלמען (איסור טוחן) וועד דיעס בענעטהיגט, זאָלל זעלבעס מיט דעם שטעסל אבער ניכט איס מערזער צערמאלמען. וועד אם שבת אויף זיינעם געוואנדע געטראָקקנעטען קאָטה האט, דארף איהן וועדער מיט דער בירסטע, נאך מיט דעם פינגער נאגעל הערונטער רייבען. אויך דארף מאן אם שבת קיינען הארטען לייבקעזע מיטטעלסט איינעס רייב-אייזענס, זאָנדערן מיט איינעם מעססער, אונד אויך נור זאָפיעל, וויע פיעל מאן פיר יעטצט בענעטהיגעט צעררייבען. רעטטיך, צוויעבעל א.ד.ג. דארף מאן נור זאָפיעל אבשעלען, וויעפיעל מאן יעטצט געניעסען וויללל.

ב עס איזט פערבאטען אם שבת קודש ראָגגען, ווייצען, האפער אָדער זאָנסטיגעס געטריידע צורייטערן (איסור מרקד).

ג עס איזט פערנער פערבאָטען אם שבת עטוואס צוקנעטען (איסור לש). מאן זאָלל דאהער בעדאכט זיין אם שבת אויף זאנד, אשע, קלייע א.ד.ג. קיין וואססער, אויף געריבענען קרען קיינען עססיג צוגעבען וייל מאן דאדורך אונוויללקיהרליך דאס קנעטען צו שטאנדע ברינגט. וועד אויף קלייע וואססער געבען וויללל, אום עס פיר פיעהע צו געבען, זאָלל דיעס דורך איינען ניכטיודען טהון לאססען. עס איזט פערנער ערלויבט געריעבענען קרען אין עססיג היניין צוגעבען. דיא גאטטעספירכטיגען זינד אויך פאָרזיכטיג אם שבת קודש אויף זאנד קיין וואססער אבצושלאגען, וויל אויך דאדורך דיא זאנדטהיילע זיך צו איינעם גאנצען געשטאלטען.

כלל עד

פערבאט פאם שעערען אונד רייססען אם שבת

(ש"ע או"ח סי' של"ו וסי' ש"מ).

א אם שבת דארף מאן וועדער איינעם מענשען דאס האאר, נאך איינעם

מהיערע דיא וואללע אבשעערען. מאן זאָלל פערנער בעדאכט זיין פאָן קיינעם געפליגעל אָדער פלעדערוויש איינע פעדער, פאָן קיינעם אבגעצאגענען פעלל האאר הערויס צו רייססען. פיעל וועניגער זיך דיא נעגעל אבצושניידען. ווען אם שבת איין נאגעל אים פינגער העריין געריססען איזט, דארף זיך זעלבען, ווענן ער דאדורך שמערצען פיהלט, מיט דען צעהנען הערונטער בייססען.

כלל עה

פערבאט פאם צייכנען אונד גלעטטען אם שבת.

(ש"ע או"ח סי' של"ו וסי' שכ"ו).

א עס איזט פערבאטען אם שבת אויף איין פעלל, לעדער, פאפיער אָדער זאָנסטיגעם עטוואס צו צייכנען אָדער צו ליניערען. מאן זאָלל אויך בעדאכט זיין, קיינע קאטהיגע שטיעפעל אָדער שוה מיט איינעם מעססער אבצוקראצען, קיינען שנורבארט מיט פעטט צובעשמיערען א. ד. ג. מאן דארף יעדאָך קאטהיגע שוה אן ליעגענדעם האלץ אבווישען, בוטטער אויף בראָד שמירען, טראטצדעם מאן עס גלעטטעט.

כלל עו

פערבאט פאם שרייבען אונד אבווישען אם שבת.

(ש"ע או"ח סי' ש"מ).

א ווער אם שבת אויך נור צוויא בוכשטאבען געשריעבען אָדער אבגעווישט האט, האט דיא הייליגקייט דעם שבת ענטווייהט. מאן זאָלל דאהער בעדאכט זיין: אויך ניכט מיט וואססער אויף דעם טישע, ווינטער מיט פראָסט אָדער שווייסס אויף דעם פענסטער צושרייבען, מיט איינער שעערע אדער איינעם מעססער פאָן פאפיער בוכשטאבען אויסצושניידען. פערנער זאָלל מאן ניכט אין איינעם בוכע אונלעזבארע בוכשטאבען דורך אבקראטצען לעזבאר מאכען.

כלל עז

פערבאט פאם בויען אונד איינשטירצען

(ש"ע או"ח סי' שט"ו)

א ווער אם שבת עטוואס בויעט, אב אונמיטטעלבאר אויף דער ערדע אָדער אויף איינעם בוים, האָלץ, שטיין א. ד. ג. דאס אין דער ערדע בעפעסטיגט איזט, עבענזאָ ווער עטוואס איינשטירצט, אום עס ווידער אויפצובויען האט דען שבת ענטווייהט. מאן זאָלל דאהער בעדאכט זיין: קיינע טהיר אונד קיין פפענסטער אן דיא אנגעלן אנצוהענגען אָדער זעלבע פאָן דען אנגעלן הערויס צוהעבען.

כלל עח

פערבאט פאם וואשען אונד פערבען (ש"ע או"ח סי' ש"כ).

א עס איזט פערבאטען אם שבת קליידונגשטיקקע אויסצוואשען. מאן זאָלל בעדאכט זיין קיין ליינענעס, וואללענעס, ריינעס אָדער אונ-ריינעס געוואנד וועדער אויסצוואשען נאך איינצווייקען. זעלבסט איין פֿאָם רעגען אָדער וויא איממער נאסס געוואָרדענעס קלייד זאָלל מאן ניכט דרויסען בייא דער זאָננע אדער אים צייממער אם אָפֿען טראָקקנען, פיעל וועניגער דארף מאן עס אויסדרענגען פֿאָם וואססער. לעדערנעס געוואנד בילדעט היער איינע אויסנאהמע. אינזאָפֿערנע מאן עס אים נאטהפֿאללע איינוויקען דארף.

ב אונריינעס וואססער דארף ניכט אם שבת געזיעהען ווערדען. ווער קיין אנדערעס טרינקוואססער האט, זאָלל עס דורך איין טוך טרינקען.

ג עס איזט פערבאטען אם שבת עטוואס צופערבען, מאן זאָלל דאהער בעדאכט זיין אם שבת קודש אין זופפע קיינען זאפראן, אין וויין, בראנדוויין קיינע פֿארבע היניינצוגעבען. ווער אם שבת אן אירגענד וועלכעס גליעד בלוטעט, זאָלל ערסט דאס בלוט אבוואשען אונד הערנאך ערסט דען געבלוטעטען קערפערטהייל מיט איינעם טובע אבווישען.

כלל עט

פערבאט פאם שפינגען, וועבען נעהען, צו- אונד אויפבינדען.

(ש"ע או"ח סי' שי"ז).

א עס איזט פערבאטען אם שבת פֿאָן וואללע, אבגעשניטטענעם האארע, פלאכס צו שפיננען אָדער צו וועבען, איינען דווערהאפטען קנאטטען צו- אָדער אויפצובינדען. ווער עטוואס צובינדען וויל, זאָלל בלאס איינע שלייפע מאכען אונד ווער איינען דווערהאפטען קנאטטען אויפבינדען מוסס, זאָלל דיעס דורך איינען ניכטיודען טהון לאססען. עס איזט יעדאָך ערלויבט שפאגאט פֿאָן פלאשען, ווארין איינגעזאטטעס אבסט איזט אבצורייסען אדער אבצושניידען. אדער איין בינדבען רעטטיך א. ד. ג. פֿאָן איינאנדער לאזצורייססען.

עס איזט פערנער פערבאטען אם שבת צו נעהען, ליימען, געגנעהטעס אדער געליימטעס פֿאָן איינאנדער צוטרעננען, אום עס צו עטוואס פערווענדבאר צומאכען. וועגן מאן אם שבת אין איינעם נייען געוואנד העפטפעדען פינדעט זאָלל מאן זעלבע ניכט העררויסנעהמען.

כלל פ

פערבאט פאם פאנגען אונד אומברינגען דער טהיערע אם שבת

(ש"ע או"ח סי' ש"ו וסי' שט"ז).

א עס איזט פערבאטען אם שבת איין וואכענדעס, שלאפענדעס אדער

בלינדעסווילדטהיער צו פאנגען. עס איזט היער קיין אונטערשיעד צווישען איינעם ווילדטהיער פאגעל אדער פישע. מאן זאָלל אויך בעדאכט זיין קיינען זאָלכען פאגעל, אדער קיין זאָלכעס ווילדטהיער צופאנגען, דאס פאָן זיך אלליין אין דאס צימטער הערייון געפלאגען אדער געקאממען איזט. ווענן איין פאגעל דורך איין אפפענעס פפענסטער העריין געקאממען איזט, זאָלל מאן עס ניכט אמ שבת צומאכען, דאמיט דער פאגעל ניכט הינויספליעגען קעננע.

ב איין הויזטהיער דארף מאן נור אין דעם פאללע ניכט פאנגען אם שבת, וועגן דאס פאנגען מיט מיהזעליגקייטען פערבונדען איזט.

ג עס איזט פערבאטען אם שבת אירגענד וועלכעס געשעפף אויסצובריינגען אדער צו שלאכטען. זעלבסט פערשטענדליך בילדעט היער איין גע-פעהרליכעס טהיער (איין טאללער הונד איינע שלאנגע א. ד. ג.) איינע אויסנאהמע. זאָלכע געשעפפע, וועלכע פאָם שוויססע ענטשטעהען, דארף מאן אויך שבת אומבריינגען. איין פלאה אָדער איין אבסטוואורם בילדעט זיך ניכט פאָם שוויססע, דאהער זאָלל מאן זעלבע אם שבת ניכט אומבריינגען.

ד אויך זאָלל מאן בעדאכט זיין אם שבת קיינע איגעל אנצוזעטצען, קיינע וואונדע אויסצודריקקען, פאָן איינעם צערשניטטענען פינגער ניכט דאס בלוט אויסצוזויגען א. ד. ג.

כלל פא

פערבאט פאם אבשינדען איינעס פיעהעס אדער אויסארבייטען איינער הויט (ש"ע או"ח סי' שכ"ז).

א עס איזט פערבאטען אם שבת איינעם טאדען פיעה דאס פעלל אבצו-ציעהען, איין פעלל אויסצוארבייטען, הארטעס לעדער וויך אָדער ריין צו מאכען. מאן זאָלל פאלגע דעססען בעדאכט זיין אם שבת קיינע שוה צו פוטצען אָדער מיט עהל צו שמירען. עס איזט פערנער פערבאטען ראָהעס פלייש, פישע, בוטטער א. ד. ג. מיט זאלץ צו בעשטרייען, דאמיט עס ניכט פערדירבט, גורקען אין וואססער אדער עססיג איינצולעגען. זעלבסט ווער איינע גורקע, דיא ער פיר רייף גלויבטע פאָם וואססער אָדער עססיג הערויסנימממט אונד זיא נאך ראָה פינדעט, זאלל זיא אם שבת ניכט צוריקקלעגען.

כלל פב

פערבאט פאם פייער אנלעגען אדער אויסלעשען אם שבת (ש"ע או"ח סי' של"ד).

א עס איזט פערבאטען אם שבת פייער אנצולעגען, איינע לאמפע, קערצע אנצוצינדען אָדער זעלבע אויסצולעשען. מאן זאָלל אויך בעדאכט זיין, פרייטאג אבענד קיינע קערצע נעבען דער טהיר אנצוצינדען, וואָ זעלבע דורך דאס אויפ-אונד צומאכען דער טהיר עווענטועלל אויסגעלאשען ווערדען קאנן, אויך זאלל מאן דיא טהיר איינעס שפאראפענס וועדער עפפנען נאך צומאכען.

וועגן איינע ברעננענדע קערצע אדער דערען פונקען אויף דען טיש פאללען, זאָ איינע געפאהר צובעפירכטען איזט, דארף מאן עס ענטפערנען. שבת אבענד זאלל מאן ניכט אלליין נאכדענקליך לערנען אדער לעזען, וויל מאן אוים פערגעססענהייט דיא קערצע פוטצען אדער דיא לאמפע אויפשרויבען קאנן.

כלל פג

פערבאט פאם אויפשלאגען איינעס צעלטעס אם שבת (ש"ע או"ח סי' שי"ד שט"ו).

א עס איזט פערבאטען אם שבת ; יין צעלט, וועגן אויך נור זאָ גראס וויא איינע האנדברייט אויפצושלאגען אדער איינצושטירצען. מאן זאלל בעדאכט זיין, קיינען רעגען- אדער זאננענשירם צו עפפנען אדער צו צומאכען. קיינע אפפענע קיסטע צו צודעקקען. דער טיש, ווארויף מאן איססט, זאלל פרייטאג אבענד מיט איינעם ליינטוך בעדעקקט ווערדען, וועלכעס ביז נאך שבת אויף דעם טישע בלייבען זאלל. דאס טהירכען איינעס געפעסעס דארף פאן דען אנגעלן ניכט הערויסגעהאבען אונד אין דיא אנגעלן ניכט היניינגעגעבען ווערדען, איזט יעדאך דאס טהירכען בלאס פאָן דער אונטערסטען אונד ניכט אויך פאָן דער אבערסטען אנגעל הערויסגעפאללען, דארף מאן עס וויעדער צוריקק היניינגעבען. וועגן דער שליסעל איינער קיסטע פערלארען ווארדען איזט אונד זיא געעפפנעט ווערדען מוסס, זאלל מאן זיא ניכט אויפברעכען, זאנדערן דורך איינען ניכטיודען דיא דעקקע פאן דען אנגעלן הערויסהעבען לאססען. דיא דעקקע איינער ביכסע, ווארין זאלץ, פפעפפער א. ד. ג. איזט דארף מאן אויף- אונד צושרויבען.

ב עס איזט פערבאטען צווייא דינגע דורך שרויבען צו בעפעסטיגען.

ג איינע אפעראטיאן זאלל מאן אם שבת ניכט פאללציעהען לאססען. עס איזט יעדאך ערלויבט איינע אייטערוואונדע אויפצושטעכען אָדער אויפ- צושניידען.

כלל פד

פערבאט פאם ערגענצען איינעס גערעטהעס אם שבת (ש"ע או"ח סי' שי"ד).

א איין גערעטה, וועלכעס פאללשטענדיג פערפערטיגט איזט, יעדאך אהנע ערגענצונג ניכט בעניטצט ווערדען קאנן, זאלל מאן אם שבת קודש ניכט ערגענצען, מאן זאָלל בעדאכט זיין : אין נייען, צום שנירען געמאכטען שוהען קיינע שנירע היניינצוגעבען, איין מעססער ניכט צושלייפען, איינע ניכטגעהענדע אוהר ניכט אויפצוציעהען, נייעס געשירר ניכט איינצוטויכען (טובל זיין). א. ד. ג. מאן דארף יעדאָך אין איינעם נייען וואססערקרוג וואססער צום טרינקען ברינגען, וויל היער ניכט דאס אונטערטויכען, זאנדערן דאס וואססערשעפפען בעאבזיכטיגט ווירד. ווער פאָן זיינעם בראָדע חלה צונעהמען פערגעססען האט, דארף פאָם בראדע עססען אונד דיא חלה שטעהען לאססען.

ב עססצייג, טעללער אונד זעממעליכעס קאבגעשירר, דארף מאן מיט

אויסנאהמע דעם טאפפעס פרייטאג אבענד אבוואשען. שבת נאכמיטטאג נור דאנן, וועגן מאן עס פיר שלש סעודות בענעטהיגט. גלאזגעפעסע דירפען איממער אבגעוואשען ווערדען. זילבערנע גערעטהע דירפען מיט זאלץ, וויינשטיין א. ד. ג. ניכט געריעבען ווערדען.

ג זאָלכעס געוואנד, וועלכעס מאן שבת מיט דער אבזיכט אבלעגט, עס אם זעלבען שבת ניכט וויעדער אנצולעגען דארף ניכט צוגעלעגט ווערדען. מאָן זאלל אלזא בעדאכט זיין שבת פאָרמיטטאג נאך דעם בעטען דען טלית ניכט צו צולעגען, אבענד בעפאָר דיא שטערנע אויפגעגאנגען זינד ניכט דיא בעטטען פיר אבענד צוריכטען א. ד. ג.

ד אם שבת זאלל מאן קיינע גלאָקקענשטיממע ערטענען לאססען.

כלל פה

פערבאט פאם טראגען איינעס געגענשטאנדעס אם שבת (ש"ע או"ח סי' שמ"ה)

א עס איזט פערבאטען אם שבת פאָן איינעם האָפע, דער מיט איינעם צוינע פאָן צעהן הענדעברייטען האך, אדער מיט איינעם גראבען פאָן צעהן הענדעברייטען טיעף אומגעבען איזט, עטוואס אין דיא גאססע היגויס, אָדער פאָן דער גאססע אין איינען זאָלכען האָף היניין צו טראגען. אונד וועגן יעמאנד פאָן דער גאססע אבזיכטליך אדער אירטהימליך עטוואס אין דען האָף העריינברינגט זאלל מאן עס ניכט פאָן זיינער האנד נעהמען. עבענזאָ וועגן איין ניכטיודע איינען בריעף אדער זאָנסטיגעס דורך דיא גאססע ברינגט, זאלל מאן דאס געבראכטע ניכט פאָן זיינער האנד נעהמען, זאנדערן מאָן זאלל עס ניעדערלעגען לאססען. אויך ווער דורך איינען ניכטיודען עטוואס שיקקען וויל, זאלל עבענפאללס דען זענדענדען געגענשטאנד ניעדערלעגען, דאמיט איהן דער ניכטיודע זעלבער אין דיא האנד נעהמען זאָלל. ווער איינע וואהנונג מיט איינעם פאָרגאנג אויף דער גאססע האט, זאלל ביים ארטס-ראבבינער אנפראגען, אב ער פאם צימער אין דען גאנג היגויס—, אדער פאם גאנג אין דאס צימער היניין עטוואס טראגען דארף. איינען געזונדען, ערוואכסענען מענשען, אדער איין קינד, דאס שאָן געהען קאנן, דארף מאן פאָם האף היגויס־, אונד פאן דער גאססע אין האף היניינטראגען. איינען קראנקען, אדער איין קינד, דאס נאך ניכט געהען קאנן, דארף מאן אם שבת ניכט טראגען.

ב אויך אין דער גאססע זעלבסט דארף מאן קיינע דרייא מעטער וויט טראגען, אויסגענאָממען וועגן מאן דיא גאססע פאן איינעם ענדע צום אנדערן פערבינדעט (ערוב). דאס פערבינדען געשיעהט דעראַרט, דאס מאן פאןביידען זייטען אם ענדע דער גאססע איינע שטאנגע, וועלכע וועניגסטענס צעהן הענדעברייטע האך איזט אנברינגט, אונד מאן דאנן דיא ביידען שטאנגען דורך איינע דריטטע שטאנגע אדער דורך איין דראהט פערבינדעט. איבריגענס איזט דיעזעס ניכט ראטהזאם אהנע פאכמאנן (ראבבינער) צו פערפערטיגען, וויל דיעס מיט פיעלען פערצוויגטען פארשריפטען פערבונדען

איזט. אין איינעם גארטען, ווארין קיינע ביימע אדער בלומען זינד אונד איינען אומפאנג פאן זעכסאונדפינפציג קוואדראטמעטערן האט, דארף מאן ניכט טראגען, ווענן ער אויך מיט איינעם צוינע אדער גראבען אומגעבען איזט. ווענן צוויא שיפפע נעבענאיינאנדער זינד, אונד דאס איינע פאם אנדערן פיער הענדעברייט ענטפערנט איזט, זאלל מאן פאן איינעם שיפפע אין דאס אנדערע ניכט היניין טראגען.

קליידונגשטיקקע אדער שמוקק דארף מאן וואו אימער טראגען. יעדאך דארף אן דיא קליידונגשטיקקע ניכטס איבערפליססיגעס זיין, זא צ.ב. דארף אין דער טאשע קיין זאקקטוך, אן דער זייטע קיינע נאדעל היניין געשטעקקט זיין. דאס זאקקטוך זאלל מאן זיך אום דיא האזען הערומבינדען יעדאך קיינען קנאטטען מאכען. זאממער זאלל מאן קיינע האַנדשוה טראגען אונד ווינטער איזט אויך ראטהזאם וואו מאֶגליך האנדשוה צו ענטבערן. דער קראנקע אדער אלטער דארף מיט איינעם שטאקק אויסגעהען.

ג ווער פרייטאג אבענד אויף דער רייזע זיך פערשפעטעט אונד אויף זיך איינע לאַסט טרעגט, זאלל ווענן ער ביים איינטריטט דעם שבת שאן אין דיא גרענצע זיינעם ארטעס (תחום, זעכצעהן הונדערט מעטער ענטפערנט) געלאנגט איזט מיט דער לאַסט יע פריהער נאכהויזע לויפען ניכטס פויזירען אונד צו הויזע דיא לאַסט אבלעגען. ווענן ער נור לייכטע דינגע בייא זיך האט איזט ראטהזאם נאך יעדען דרייא מעטערן אויף איינינע סעקונדען צו פויזירען. ווענן מעהרערע צוזאַממען געהען, זאללען זיא דיא לייכטערן דינגען נאך יעדען דרייא מעטערן אבוועכסלענד טראגען. ווער זיך אבער דערארט פערשפעטעט, דאס ער ביים איינטריטט דעם שבת נאך ניכטאיינמאל אין דיא גרענצע זיינעם ארטעס (תחום) געלאנגט איזט, זאלל אין דעם נעכסטען ארטע שבת האלטען, אונד ווענן ער בייא זיך געלד האט, יעמאנדעם צום אויפבעוואהרען געבען. פינדעט ער דארט קיינען פערלעססליכען מענשען. זאלל ער דאס געלד אין זיינען קליידונגשטיקקען איננעהען.

ד ווער פרייטאג אבענד אויף דער רייזע מיט איינעם וואגען אדער רייטענ- דעם פפערדע זיך פערשפעטעט. זאלל ווענן ער בייא בעגינן דעם שבת שאן אין דען גרענצען דעם ארטעס (תחום) וואר פאם וואגען אדער פפערד אבשטייגען, אללעס וואס ער בייא זיך האט אויף דען וואגען אדער אויף דאס פפערד היניופגעבען, אונד נאך דעם וואגען נאכגעהען, יעדאָך זאלל ער ניכט יאגען אדער שרייען אויף דיא פפערדע, אויך דאנן ניכט, ווענן דיא פפערדע אייגענטהום איינעם ניכטיודען זינד, איזט ער אבער דערארט פער- שפאֶטעט, דאס ער בייא בעגינן דעם שבת ניכט איינמאל אין דיא גרענצע זיינעם ארטעס געלאנגען קאננטע (תחום) זאלל ער אים נעכסטען ארטע שבת האלטען. איזט קיין נעהערער ארט אלס דער זייניגע זאלל ער דארט, וואהין ער ביים בעגינן דעם שבת געלאנגט איזט בלייבען, זא איהן קיינע געפאהר דראָהט. ווער מיט זיינען פפערדען פרייטאג זיך פערשפעטעט, זאלל פאר איינטריטט דעם שבת זיינע פפערדע אויססער זיינעם בעזיטצע לאססען, דאס הייסט ער ערקלערט אין געגענווארט פאן דרייא פערזאנען דאס ער

דיעזע פפערדע פרייא מאכט, אלס ווערען זיא ניכט זיין אייגענטהום (מפקיר זיין) דיעזעס זאלל ער אויך אין דעם פאללע טהון, וועגן ער אויך צוהוויזע איזט, נור זיינע פפערדע פערשפעטעט ווערדען. וועם אם שבת וואארע אנ-לאנגט, אב פער באהן אדער פער וואגען, דארף דיא וואארע ביז נאך שבת ניכט בעריהרען.

ה זא וויא דער יודע אם שבת קיינע ארבייט פעררינכטען דארף, עבענזא דארף ער אויך דורך זיינע הויזטהיערע קיינע ארבייט פעררינכטען לאססען, דיא קוה זאלל קיינע גלאקקע, דאס פפערד קיינען זאטטעל אדער גלאקקע אויף זיך האבען. קעלבער אדער לעממער, זאלל מאן שבת וועגן זיא דורך דיא גאססע געהען קיינען מוילקארב אויפזעטצען. ווער איין פפערד דורך דיא גאססע ביים האלפטער פיהרט, זאלל דען האלפטער גאנץ אין דיא האנד נעהמען, דאכם דאס ענד פאם האלפטער ניכט הערונטער הענגע. איזט דער האלפטער לאנג, זאלל ער איהן אום דען האלז דעם פפערדעס הערומדרעהען. יעדער יודע זאלל בעדאכט זיין, קיין פפערד אדער קיינען אכסען איינעם ניכטיודען אויף לענגערע צייט צו פערדינגען, ווא ער וויים, דאסס דער ניכטיודע דאנן אויף זיין פיה שבת ארבייטען ווירד. האט ער זיך מיט דעם ניכטיודען בעדונגען, איהם דאס פיה נאך פאר שבת נאכהויזע צו בריינגען אונד דער ניכטיודע האט דיעס אונטערלאססען. זאלל ער פאר איינטריטט דעם שבת דאס געבארגטע אדער פערדונגענע פיה אויסער זיינען בעזיטץ בריינגען (מפקיר זיין) וועגן דער יודע פאן איינעם ניכטיודען איין פיה דינגט אדער זיך אויסלייהעט, דארף ער עבענפאללס דאמיט ניכט ארבייטען שבת, יעדאך שטעהט איהם דאס רעכט צו, דיעזעס פיה אין איינעם ניכטיודען ווייטער צופערדינגען, דער דארויף שבת ארבייטען ווירד.

ו איינע מעלק קוה דארף מאן שבת דורך איינען ניכטיודען מעלקען לאססען, יעדאך דארף מאן דיעזע מילך אם זעלבען טאג ניכט ברויכען, אויך ניכט בעריהרען ביז אבענד. עבענזא איזט ערלויבט שטאפף-גענזע אן שבת שטאפפען צו לאססען, אים נאטהפאללע דארף מאן זיא אויך זעלבער שטאפפען.

הויזטהיערע דארף מאן שבת פיטטערן, פיר פאגעל זאלל מאן שבת ניכט צו עססען שטרייען, הייא-בינדכען, וועלכע קיינע קנאטען האבען דארף מאן שבת עפפנען, קירביססע צערשניידען אונד פיר פיה צו עססען געבען. יעדאך דארף מאן קיינע קירביססע פאם פעלדע אדער זאנסט ווא זיא וואכסען אברייססען אדער אבשניידען אם שבת. עבענזא איזט פערבאטען זאלכעס הייא אדער גראז, וועלכעס מאן שבת אבגעמעהעט האט אם זעלבען טאג דעם פיה צופרעססען צו געבען, יעדאך דארף מאן דאס פיה אויף דיא ווייד טרייבען אונד עס פאן זיך זעלבער ווידען לאססען.

ז פיה, וועלכעס פאם קלעעפרעססען אויפגעבלאזען איזט, דארף מאן שבת אויסלויפען לאססען, האט עס אירגענד ווא איינע וואונדע דארף מאן דיא וואונדע מיט אהל בעשמיערען. וועגן איין פיה שבת אין איינע

גרובע הערייך פעללט, זאלל מאן עס, וועגן דיעס אין דער גאססע געשיהט ווא מאגליך דורך איינען ניכטיודען הערויסציעהען לאססען, אים האפע דארף מאן עס אויך זעלבער הערויסציעהען, שבת דארף מאן קיינען שטאלל אויספוצען, אויך ניכט, פיר דאס פיה האפער אדער גערסטע געמעססען געבען. וועגן מאן פיר געפליגעל צו עססען שטרייעט, זאלל מאן בעדאכט זיין, דאס קיינע קארנער אויף איינען פייכטען פלאטץ פאללען, ווא זיא עווענטועלל פאן דעם געפליגעל ניכט אויפגעפונדען יוערדען אונד דאנן הערויסשפראססען קעננען.

כלל פו

פארשריפטען פאן געשעפטסאנגעלעגענהייטען (ש"ע או"ח סי' ש"ז).

א עס איזט פערבאטען אם שבת עטוואס צו קויפען אדער פערקויפען, צו מיטהען אדער צו פערמיטהען. זעלבסט אין דעם פאללע, וועגן דאס קויף- אדער מיטהגעלד ניכט אם שבת בעצאהלט ווירד. יא זאגאר איין גאטטעסגעבאט, וועלכעס דורך האנדעלן געשיהט. וויא צ. ב. איינען ערסט-געבארענען זאהן אויסצולעזען (פדיון הבן) אונטער יודען איינען פראטעסט צו שליכטען (משפט) איזט שבת פערבאטען. מאן זאלל בעדאכט זיין אם שבת גאר קיין שפיעל אויך אהנע געלד צו שפיעלען. עטוואס דורך לאאז-ציעהען צו ענטשיידען, ניכט שנעללען שריטטעס געהען, ניכט זיין פעלד צו בעזיכטיגען, וועלכע ארבייט ער נאך שבת צו פערריכטען האט, ניכט עטוואס שענקען, לייהען, געליהענעס צוריקק געבען, פאן איינעם ניכטיודען קיין פפאנד צונעהמען, פאן געשעפטסאנגעלעגענהייטען ניכט צורעדען, מיט זיינען ניכטיודישען טאגלעהנערן ניכט צורעכנען, אין דיא געשעפטסביכער, וועגן קיינע געפאהר דראטהע ניכט היניין זעהען, דורך איינען ניכטיודען פיר נאך שבת קיינע טאגלעהנער דינגען צולאססען. פרייטאג קיינען ניכטיודען צו-דינגען אום שבת איינע ארבייט אויסצואיבען, א. ד. ג. עס איזט יעדאך ערלויבט דורך לאאזציעהען צו ענטשיידען וועם דיא אויסאיבונג איינעס גאטטעסגעבאטעס געביהרט (לצורך מצוה) וויא צום ב. ש. ווער צום ספר תורה אויפגערופען ווערדען זאלל, וועם איין קדיש געביהרט, מיט איינעם ניכט גאנגבארען מאאס עטוואס צו מעססען אום עס דעם נעבענמענשען צו בארגען, איינעם ניכטיודען איין פפאנד הערויסצוגעבען, וועגן מאן זאנסט צום געלדע ניכט קאממען קאנן, שבת פאר זאננענאונטערגאנג זעכצעהונדערט מעטער וויט איינסערהאלב דער שטאדט צוגעהען אום ביים אויסגאנג דעס שבת גלייך וועגען אויסאיבונג גאטטעסגעבאטע (לצורך מצוה) ווייטער פאהרען צוקאננען, איינען לעהרער בעשטעללען, דער מיט דעם קינדע יודיש לערנען זאלל, איינען ניכטיודען ביים געריכט צו קלאגען, וועגן ער צום ב. ש. אם שבת דען ארט פערלאססען וויל אונד דאדורך איינע געלדגעפאהר בעפאהרשטעהט, איינען אם שבת אנגעלאנגטען בריעף דורך צובליקקען אום דעמפען אינהאלט צו וויססען, איינע ברעננענדע קערצע דורך איינען

ניכטיודען פאם איינעם ארט צום אנדערן טראגען צו לאססען: וויינטער וועגען קעלטע דורך איינען ניכטיודען פייער אנלעגען צו לאססען, וועגן אירגענד וועלכע וואארע איינער געפאהר אויסגעזעטצט איזט, וויא צ. ב. פאן איינעם פאסס איין רייפען הערונטער שפרינגט, איינעם ניכטיודען מערקען צו לאססען, דאס ער עס מאכען זאָלל, איינעם ניכטיודען, דער פיר זיינע שולד געטריידע אונד ד, ג. ברינגט דען קאממערשליססעל איבערצוגעבען, דאסס ער דאס געבראכטע היניינלעגע. א. ד. ג. איבריגענס איזט עס ראטהזאם בייא יעדער זיך דארביעטענדען געלעגענהייט דען אָרטסראבבינער צו בע-פראגען, וואס מאן טהון דארף אונד וואס ניכט.

כלל פז

פארשריפטען פאן געגענשטאָנדען, וועלכע מאן שבת ניכט בעריהרען דארף (מוקצה) (ש"ע או"ח סי' ש"ח).

א נאכדעם עס פערבאטען איזט אם שבת איינע ארבייט צו פערריכטען, האבען עס דיא טאלמודלעהרער פיר צוועקקמעססיג געפונדען, זעממט-ליכע געגענשטאָנדע, וועלכע צור אויסאיבונג איינער ארבייט געהערען אויך צובעריהרען צופערביעטען, דעמצופאלגע זאלל מאן בעדאכט זיין ניכט צו בעריהרען: שטיינע, וועלכע צום בויען בערייט זינד, גלאז, געלד, דוקאטען, וועלכע מאן ניכט אלם ציערדע העללט, רינדהייטע, וואללע, פעדערן, ברעטטער, וועלכע צום בויען בערייט זינד, הארטע ביינע, וועלכע קיין הונד געניעסען קאנן, פערדארבענעס הייא, טהורען, וועלכע ניכט אם טהירשטאקק זינד, געבראכענעס געשירר, אדער גלאז, וועלכעס מאן ניכט ברויכען קאנן, ראהעס פלייש, ראָהע פישע, פערדארבענע שפייזע, וועלכע קיין הויזטהיער פרעססען קאנן, פערנער זאָלכע גערעטהע, וועלכע מאן אים געשעפטע אום צו פערקויפען האט, וועננ זיא אויך זאנסט געברויכט ווערדען קעננען, וויא צום ב. ש. טעללער, לעפפעל, מעססער א. ד. ג. ; געגענשטענדע, וועלכע מאן זעלטען אין דיא האנד נייממט, דאמיט זיא ניכט בעשמוטצט ווערדען, (מוקצה מחמת חסרון כיס): בוימפריכטע, וועלכע אם שבת פאָם בוימע הערונטערגעפאללען, אדער פאן איינעם ניכטיודען אבגעריססען וואורדען, פישע, וועלכע אם שבת פאָן דער נעטצע הערויסגענאממען ווארדען זינד, וועננ דיא נעטצע אויך פאר שבת אויפגעשטעללט וואר, אייער, וועלכע שבת געלעגט ווארדען זינד, מערזער, האממער. האקקע, שופעל, פפייפען, לייכטער, שעערע, טינטפאסס, פעדער, וויקס-בירסטע, לאמפע, קערצען, וועלכע אויך שבת ניכט אנגעצינדעט ווארען; פערנער זאָלכע געגענשטענדע, וועלכע מאן צור אויסאיבונג איינעם גאָטטעסגעבאטעס פערווענדעט, וויא צ. ב. ש. לולב, אתרוג, שופר, תפילין: אשע פאן זאלכעם האלץ, דאס שבת פערבראננט וואורדע, א. ד. ג. אלל דיעס זאָלל מאן אויך מיטטעלבאר ניכט אין בעוועגונג ברינגען, זאָ צ. ב. ש. זאלל מאן קיין געלד מיטטעלסט איינעם זאקטוכעס אין דיא האנד נעהמען, אדער איין קינד אין דיא האנד נעהמען, וועלכעס געלד בייא זיך האט.

ב מאן דארף יעדאך בעריהרען: ביינע, וועלכע איין הונד פרעססען קאנן, שערבען, גלאז, דאס שבת צערבראכען וואורדען איזט הינויסווערפען, איינע צערבראכענע פלאשע, ווארין מאן נאך עהל, עססיג, א. ד. ג. בע-וואהרען קאנן, דאס אאס פאס פיהע אָדער געפליגעל, וועגן עס אויך אם שבת קרעפירט איזט, אום עס פיר הונדע צו געבען, איינען האממער א. ד. ג. אום דאמיט ניססע, דיא מאן אם שבת געניעססען וויללי, אויפצוברעכען, עסטוואארע, וועלכע אים געשעפטע צום פערקויפען זינד דארף מאן עססען.

ג פערנער דארף מאן בעריהרען איינע האקקע, איינען מערזער, האממער, לייכטער, איינע שעערע, שויפעל, פפייפע, בירסטע, שופר, תפילין, איין אם שבת געלעגטעס איי, טינטפאסס, וועגן מאן דען אָרט ווא זעלבע ליעגען בענאָטהיגט, וואָדורך מאן דיא געגענשטענדע ענטפערנען מוסס.

ד איינען זאָלכען געגענשטאנד, דער דורך דאס בעריהרען ניכט אין בע-וועגונג געזעטצט ווירד, וויא צ. ב. ש, איין דיקקער אבסטבוים, גראססע שטיינע, וועגן זיא אויך צום בויען בערייט זינד, דארף מאן בעריהרען.

ה אלל דיא אָבענערוועהנטען געגענשטענדע, וועלכע מאן זאנסט ניכט בעריהרען דארף, זאָ מאן זיך זעלבע נאך פאר שבת, אוים וועלכעם גרונדע אימער צו עטוואס בערייט האט, דארף מאן שבת אין דיא האנד געהמען.

ו אלל דיא דינגע, וועלכע שבת ניכט בעריהרט ווערדען דירפען, קעננען אויף אנדערע געגענשטענדע, דיא יא בעריהרט ווערדען דירפען קיינע ווירקונג האבען, זאָ צ. ב. ש. וועגן יעמאנד אין דער טאשע געלד פער-געססען האט, ווירקט דאס געלד ניכט אויף דאס קלייד, זאנדערן ער קאנן דאס קלייד אנלעגען אונד דאס געלד הערויסשיטעלן.

ז וועגן יעמאנד איינען געגענשטאנד, דער צו בעריהרען פערבאטען איזט מיט דער אבזיכט אין איינען זאלכען געגענשטאנד היניין גיבט, דער יא בעריהרט ווערדען דארף, דאס ער איבער גאנץ שבת דארט בלייבען ווירד, דאנן ווירקט דער פערבאָטענע געגענשטאנד אויך אויף דען ניכטפערבאטענען, עס איזט פאלגע דעססען ראטהזאם, פרייטאג אבענד ערסט דיא חלות אויף דען טיש צו געבען אונד הערנאך ערסט דיא קערצען, דאמיט דער פערבאט פאָן אנריהרען אן דיא קערצען ניכט אויך אויף דען טיש ווירקען זאָלל.

ח איין טיש מיט איינער שובלאדע, דארף, וועגן אין דער שובלאדע געלד איזט נור אין דעם פאללע בעריהרט ווערדען, וועגן מאן דיא שובלאדע ניכט הערויסנעהמען קאנן, דיא שובלאדע אן אונד פיר זיך הינגעגען נור דאנן, וועגן דארין אויססער דעם געלדע נאך אנדערע געגענשטענדע זיך בעפינדען, דערען ווערטה דאס געלד איבערטריפפט.

ט אויך זאָלל מאן בעדאכט זיין אם שבת קיין גערעטהע צו לעגען אן איינען זאָלכען אָרט, וואָ עס דאנן ניכט מעהר בעריהרט ווערדען דארף, צ. ב. איינען קארב אין שטאלל היניין געבען, דאמיט דיא הענגע דאס איי דארט הינייגלעגע א. ד. ג.

כלל פח

פֿארשריפֿטען וויא מאן מיט איינעם קראנקען אם שבת פֿערפֿאהרען זאלל. (ש"ע או"ח סי' שכ"ח)

א איינעם געפֿאָהרליכען קראנקען געגענאיבער עקסיסטירט אם שבת ניכט נור קיין פֿערבאָט, זאָנדערן עס איזט פֿפֿליכט אונד שולדיגקייט, דאס גראָכטע פֿערבאָט אויסער אכט צו לאססען, אום נור דיא געזונדהייט אדער דיא גענעזונג דעם קראנקען צו בעפֿערדערן. איינע קראנקהייט ווירד געפֿאָהרליך גענאננט: אין איינעם אָרטע ווא איין ארצט עקסיסטירט, לויט אייסערונג דעם ארצטעס, וואָהנט אים אָרטע קיין ארצט, דארף מאן, זאָ דיא קראנקהייט אלס געפֿאָהרליך צו זיין שיינט, איינען וואגען שיקקען אום איינען ארצט צו האָלען, ווענן פֿאָן צווייא ערצטען דער איינע דיא קראנקהייט פֿיר געפֿאָהרליך, דער אנדערע היניגען פֿיר ניכט געפֿאָהרליך בעטראכטעט, אָדער דער קראנקע זעלבסט זיך אונגעפֿאָהרליך העללט, איזט אימטער מאסגעבענד דיא אייסערונג דעסיעניגען ארצטעס, דער דיא קראנקהייט אלס געפֿאָהרליך בעטראכטעט, עבענזאָ ווענן דער ארצט דיא קראנקהייט פֿיר ניכט געפֿאָהרליך אונד דער קראנקע זעלבסט זיך פֿיר געפֿאָהרליך העללט, איזט דיא קראנקהייט אלס געפֿאָהרליך צו בעטראכטען, אונד מאן דארף זעממטליכע צור גענעזונג דעם קראנקען נאָטהווענדיגען ארבייטען פֿערריכטען. איזט דיא קראנקהייט ניכט געפֿאָהרליך, דאנן זאָלל מאן נור דורך איינען ניכטיודען דעם קראנקען געגענאיבער ארבייטע פֿערריכטען לאססען. ווענן איין ניכטיודע איינעם ניכט געפֿאָהרליכען קראנקען אם שבת געקאָכט האט, דארף איין געזונדער מענש פֿאָן דעם עססען ניכט געניעססען, אונד ווענן פֿאָם עססען עטוואס איבריג בלייבט, דאס דארף נאך שבת זעלבסט דער קראנקע ניכט מעהר געניעססען.

ב ווער אם שבת לייכטע צאהנשמערצען האט, זאָלל נור דאנן בראנדוויין אין מונד היניינעהמען ווענן ער איהן הערונטערשלוקקען וויל, ווער היגעגען העפֿטיגע צאהנשמערצען האט, דארף זיך זאָגאר דען צאהן דורך איינען ניכטיודען רייסען לאססען.

ג ווער שבת בויכשמערצען האט, דארף זיך איינע ווארמע שטירצע אויפֿלעגען, אויך דארף מאן איינען דאָרן אם שבת הערויסנעהמען, יעדאָך זאָלל מאן דאבייא בעדאכט זיין, דען פלאטץ ניכט בלוטריטציג צו מאכען. ווער אויף איינער וואונדע איינען פֿפֿלאסטער האט, אונד וויל דאס אייטער פֿאָם פֿפֿלאסטער אבווישען, זאָלל ניכט דען פֿפֿלאסטער גאנץ הערונטערנעהמען, זאָנסט דארף ער איהן ניכט ווידער אויפֿלעגען, זאנדערן זאָלל ער איינע העלפֿטע אויפֿהעבען אונד אבווישען, דאנן דיא אנדערע העלפֿטע אבווישען. איינען פֿפֿלאסטער דארף מאן זיך אם שבת נור אן איינע פֿערנארבטע וואונדע אויפֿלעגען, דאמיט זיא ניכט אויפֿגעריעבען ווערדען זאָלל. גרינע בלעטטער, וועלכע איינע וואונדע לינדערן, דארף מאן זיך שבת אויפֿלעגען. ווער איינע אייטערבלאזע האט, דארף זיא שבת אויפֿשטעכען. ווער זיך איינען שניטט

אים פינגער געגעבען האט, דארף זיך שפיננענגעוועבע. אויפלעגען יעדאך ניכט דאס בלוט מיט איינעם טוך אבווישען. ווארמע בעדער זאלל מאן שבת ניכט נעהמען, יעדאך דארף מאן זיך געזיכט, הענדע אונד פיססע מיט ווארמעם וואססער אהנע זייפע וואשען, קאלטע בעדער דארף מאן אויך שבת נעהמען.

ד איינע וועכנערין אין דען ערסטען דרייא טאגען ווירד אלס געפאהרליך קראנקע בעטראכטעט. אונד זא זיא זיך נאהע צום ענטבינדען פיהלט דארף מאן איינען וואגען שיקקען, אום איינע העבאמע צו האלען, וועגן קיינע אים ארטע איזט. וועגן קיין ניכטיודע צופינדען איזט, דארף איין יודע פיר איהרע רעכנונג קאכען אונד זעממטליכע ארבייטען פעררינכטען, נאך דרייא טאגען האט מאן דען ארצט צופראגען, אב זיא נאך אלס געפאהרליכע קראנקע צו בעטראכטען איזט; פאן זיעבען ביז דרייססיג טאגע ווירד זיא אלס ניכטגעפאהרליך בעטראכטעט, פאלגע דעססען מאן נור דורך איינען ניכטיודען איהרעטהאלבער דען שבת ענטווייהען דארף.

כלל פט

פארשריפטען אין וועלכעם האפע מאן שבת טראגען אדער ניכט־טראגען דארף. (ש"ע או"ח סי' שס"ו)

א אין איינעם האפע, וועלכער נור פאן איינעם יודען בעוואהנט ווירד, אונד פאן אללען זייטען אומציינגט איזט, דארף מאן שבת טראגען. האט דער האף אירגענדווא איינע אפפנונג אונד מאן דיא עפפנונג ניכט פערציינען וויל, מוסס מאן, זא דיא אפפנונג ניכט אכט מעטער בריט איזט, פאן יעדער זייטע דער אפפנונג איינע שטאנגע, וועלכע וועניגסטענס צעהן הענדע-בריט האך איזט, דערארט אנבריינגען, דאס דיא שטאנגע פאן דעם צווינע קיינע ענטפערנונג פאן דרייא הענדעברייטע האבען זאלל, אונד דורך איינען שטארקען ווינד ניכט אומגעשטירצט ווערדען קאנן. זא אבער דיא אפפנונג אכט מעטער בריט איזט, מוסס מאן אויסער דען שטאנגען, נאך איינע דריטטע שטאנגע אדער דראהט נעהמען, וואמיט דיא צווייא שטאנגען אבען פערבונדען ווערדען אונד דיא פארם איינער טהיר בילדע. ערסטערעס פיהרט דען נאמע (לחי), לעטצטערעס דען נאמע (צורת הפתח).

ב וועגן מעהרערע יודען אין איינעם האפע וואהנען, דארף ניעמאנד פאן איהנען עטוואס פאם צימטער אין האף הינויס טראגען, ביז מאן דען האף ניכט פיר זעממטליכע אינוואהנער מיטטעלסט איינעם (ערובי חצרות) געמיינשאפטליך מאכט, דאס ערובי חצרות ווירד דערארט פערפערטיגט, דאס זאממטליכע אינוואהנער דעם האפעס געמיינשאפטליך איין לייבכען בראד באקקען, וועלכעם וועניגסטענס זא גראס זיין מוסס, דאס וועניגסטענס פיר רעכנונג איינעם יעדען אינוואהנערס דאפאן וויא דיא גראססע איינעס דריטטעל אייעס אויסקאממען זאלל. דיעזעס לייבכען בראד נימט דער

איינע אין דיא האנד, איבערגיבט עס איינעם אנדערן אינוואָהנער מיט דען וואָרטען: נעהמע דיעזעסבראָד אין פערטרעטונג אונד פיר רעכנונג זעממט־ליכער, דיא אין דיעזעם האָפע וואהנען. דיעזער נימטט דאנן דאס בראָד העבט עס עטפאר וועניגסטענס איינע האנד בריט, אונד האט אים זיננע דיעם פיר זעממטליכע אינוואהנער אייגען צו מאכען (זוכה צו זיין) ערסטערער נימטט דאס בראָד צוריקק אונד זאגט דיא ברכה: „ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ערוב בהדן ערובא יהא שרא לנא לאפוקי ולעיולי, מבית לבית, ומחצר לחצר, מגג לגג. מבתים לחצר, מחצר לבתים, כל מאי דצריך לן בכל שבתות השנה וימים טובים לנו ולכל הדרים בעיר הזאת. וועגן פאָן דען איבריגען אינוואהנערן ניעמאנד צו הויזע איזט, קאנן דעריעניגע דער דען ערובי חצרות מאכט אויך דורך זיינע אייגענע פרויא אָדער דורך זיינען זאָהן פיר רעכנונג זעממטליכער אינוואהנער אייגען מאכען לאססען (זוכה זיין) אללענפאללס מוסס אבער דער זאָהן שאָן דאס דרייצעהנטע לעבענסיאהר איבערשריטטען האבען (גדול זיין). וואָ מעגליך זאָלל מאן יעדען פרייטאג איינען ערובי חצרות מאכען. וואָ אבער ניכט געניגט דער ערובי חצרות פיר דיא צייטדויער, ביז ער ניכט פערשימפעלט ווירד, דעסהאלב איזט ראטהזאם איהן אן איינען לופטיגען אָרט צו לעגען. וועגן דער האף אכטצעהן אינוואהנער האט, מוסס דער ערובי חצרות דיא גרעססע פאָן אכט אייערן האבען. דיעזע גראָססע געניגט דאנן פיר וועלכע אינוואהנער צאהל אימטער. ערב שבת אן פסח קאנן מאן מיט איינער מצה ערובי חצרות מאכען. ערב פסח פפלעגט דער אָרטסראבבינער אדער דעססען פערטרעטער איין ערוב צו מאכען מיט איינער מצה.

ג וועגן צווייא יודען אין איינעם הויזע וואהנען, וועלכעם איינען גאנג האט דארף ניעמאנד פאָן איהנען עטוואס אין גאנג היגויס־ אָדער פאָם גאנג אין צימטער היניין טראגען וועגן זיא קיינען ערוב געמאכט האבען. זעלבסט וועגן צווייא יודען איין געמיינשאפטליכעס פארצימטער האבען, מיססען זיא איינען ערובי חצרות מאכען. וועגן איינער פאָן איהנען יעדאָך וועניגער אלס דרייססיג טאגע בעוואהנען וויל, דאנן דירפען ביידע עטוואס היניוים אָדער היניין טראגען, וועגן זיא אויך קיינען ערוב געמאכט האבען.

ד וועגן צווייא אנשטאָססענדע העפע איינען דורכגאנג האבען, אדער איין הויז צום נאכבארס האָף איין זאלכעס פפענסטער האט, וועלכעס וועניגסטענס פיער העגדעברייט קוואדראט, אונד ניכט צעהן הענדעברייט האך פאָן דער ערדע איזט, קעננען דיא אינוואהנערביידער העפע געמיינשאפטליך איינען ערובי חצרות מאכען. האבען זיא דיעס אבער אונטערלאססען, אונד גראדע ביים דורכגאנג איין ברוננען איזט, דארף ניעמאנד פאָן דעם ברוננען שבת וואססער שעפפען, אום עס אין איין צימטער היניין צו טראגען, יעדאָך דארף מאן מיט איינעם זאלכען געפעס, וועלכעס שאָן פרייטאג אים האָפע וואר וואססער נעהמען אונד עס דרויססען אים האָפע וואצו אימטער פערוועגדען. וואר אבער דער ברוננען מיט איינעם שיידע פפאהל פערזעהען, אונד פאָם

שיידע פפאהל וועניגסטענס איינע האנדברייט אים וואססער איזט, דאנן דירפען דיא אינוואהנער איינעס יעדען האפעס פאן איהרער זייטע וואססער געהמען. נאטע בענע וועגן דיא איינוואהנער איינעס האפעס אונטער זיך איינען ערובי חצרות געמאכט האבען.

ה וועגן איין יודע מיט איינעם ניכטיודען אין איינעם האפע וואהנען ברויך דער יודע קיינען ערובי חצרות צו מאכען. וועגן אבער מעהרערע יודען מיט איינעם אדער מעהרערען ניכטיודען אין איינעם האפע וואהנען. מיססען זיא פאר דעם ערובי חצרות מאכען פאן דען ניכטיודען איהרע רעכטע אבקויפען, אויסגענאממען וועגן דיא ניכטיודען קיינע הויזאייגענטהימער, זאנדערן אין געמיטהעטען הייזערן וואהנען, דאנן מיססען זיא איהרע רעכטע ניכט אב-קויפען. אויך פאן איינעם געטויפטען יודען מוסס מאן דאס רעכט אבקויפען, וועגן ער אים האפע וואהנט אונד הויזאייגענטהימער איזט.

כלל צ

פארשריפטען וויא וויט מאן שבת אויסערהאלב דער שטאדט אדער דעם דארפעס געהען דארף. (ש"ע או"ח סי' שכ"ז).

א שבת דארף מאן אויסערהאלב דער שטאדט אדער דעם דארפעס ניכט וויטער אלס טויזענד פינפהונדערט אונד זעכציג מעטער געהען. דער אומפאנג דער שטאדט, וועגן ער וויא גראסס אימטער איזט, ווירד ניכט איינגערעכנעט, אונד צוואר ווירד נאך אויסערהאלב דער שטאדט פינף אונד פינפציג מעטער צור שטאדט גערעכנעט, אונד אם ענדע פאן פינף אונד פינפציג מעטערן האט מאן צו רעכנען דיא טויזענד פינפהונדערט אונד זעכציג מעטער, וויא וויט מאן געהען דארף.

ווער וויטער אלס דיעזע שטרעקקע געהען ווילל, מוסס זיך דען פונקט וואו דיא טויזענד פינפהונדערט אונד זעכציג מעטער פעלליג זינד מיטטעלסט איינעס (ערובי תחומין) אייגען מאכען. אונטער ערובי תחומין פערשטעהט מאן: מאן נִיממט איין לייבכען בראד אדער איינע אנדערע שפייזע, וועלכע וועניגסטענס זעכס אייער גראס איזט, לעגט דיעס נאך פרייטאג אבענד פאר זאננענאונטערגאנג אם ענדפונקט ניעדער אונד זאגט דיא ברכה: „ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ערוב, בזה הערוב יהא מותר לי לילך אלפים אמות לכל רוח". ווער פערגעססען האט איין סידור מיטצונעהמען אונד קאנן ניכט דיא ברכה אויסווענדיג, זאלל דען ערוב אהנע ברכה ניעדערלעגען. דען ערוב מוסס מאן אן איינען זאלכען ארט ניעדערלעגען, דאס מאן איהן שבת פאן דארט נעהמען קאנן; פאלגע דעססען, דארף מאן איהן וועדער איינגראבען נאך אויף איינען האהען בוים הינויפלעגען, וואו מאן איהן שבת ניכט אויפ-גראבען אדער פאן איינעם האהען דינגען בוים ניכט הערונטערנעהמען קאנן. דען ערוב תחומין מוסס מאן ניכט אלליין ניעדערלעגען, מאן קאנן זיך אויך דורך איינע צווייטע פערזאן פערטרעטען לאססען. דיא ברכה יעדאך מוסס

אימער דעריעניגע זאגען, דער דען עירוב ניעדערלעגט, אונד מוסס היער בעדאכט זיין אנשטאטט דעם ווארטעס „לי" דעססען נאמען פיר דען ער דען ערוב ניעדערלעגט צו נעננען. וועגן יעמאנד מיט זיינעם אייגענען בראד פיר רעכנונג זיינעס נעבענמענשען איינען ערוב ניעדערלעגט, מוסס דאס בראד מיטטעלסט איינער דריטטען פערזאָן דעמיעניגען, דעם ער דען ערוב ניעדערלעגט אייגען מאכען לאססען (זוכה זיין) פערגלייכע אבען (כלל פט סי׳ ב׳) אונד איהן נאך פאר איינטריטט דעס שבת אין קענטניסס זעטצען, דאס ער פיר זיינע רעכנונג דען ערוב ניעדערגעלעגט האט. דען ערוב תחומין קאנן מאן פיר איין גאנצעס יאהר ניעדערלעגען. אונד וועגן ער וועגגעקאממען איזט ברויך מאן קיינען אנדערן צו לעגען.

ב וועד דען ערוב תחומין אם ענדע דער טויזענד פינפהונדערט אונד זעכציג מעטער ניעדערגעלעגט האט, דארף פאָן דארט פערנערע טויזענד-פינפהונדערט אונד זעכציג מעטער געהען, יעדאָך דארף ער דאנן אן דער געגענגעזעטצטען ריכטונג דער שטאדט ניכט וויטער אלס פינפאונדפינפציג מעטער געהען, וויל דיזעס וויא אָבען סי׳ א׳ נאך צור שטאדט געהערט, האט ער דען ערוב טויזענד מעטער וויטער אויססער דער שטאדט געלעגט. דארף ער אין דיזער ריכטונג ווא דער ערוב ליעגט, צוויטויזענד פינפ-הונדערט אונד זעכציג מעטער וויט געהען. אונד אן דער ענטגעגענגעזעטצטען ריכטונג בלאס פינפהונדערט אונד זעכציג א. ז. וו.

ג ערב יום טוב דארף מאן פיר יעדען טאג אן איינער ענטגעגענגעזעטצ-טען ריכטונג איינען ערוב לעגען.

ד אין איינעם שיפפע, וועלכעס צעהן הענדעברייט איבער דעם וואססער האך איזט, דארף מאן פאהרען אויך מעהרערע מיילען ענטפערנט, איזט מאן אבער פאָם שיפפע אויסגעשטיעגען, דארף מאן ניכט וויטער געהען אלס דיא טויזענד פינפהונדערט אונד זעכציג מעטער. ווער אבער פאָם שיפף אָם שבת אויסשטייגט אונד זיך ווידער איינזעטצט, דארף וועגן ער דאס צווייטעמאל ווידער אויסשטייגט, ניכט וויטער געהען אלס טויזענד פינפהונדערט אונד זעכציג מעטער פאָם ערסטען אויסשטייגסאָרט גערעכנעט, זאָ צ. ב. ש. וועגן דאס שיפף נאך דעם ער דאס צווייטעמאל איינגעשטיעגען איזט, מעהר אלס טויזענד פינפהונדערט אונד זעכציג מעטער געפאהרען איזט מוסס ער דארט בלייבען ביז צום אויסגאנג דעס שבת אונד דארף זיך נור איננערהאלב דרייא מעטער בעוועגען (ד׳ אמות).

ה זאווייט דער מענש אם שבת געהען דארף, דארף ער אויך זיינע הויז-טהיערע אדער זאנסטיגע גערעטהע פיהרען לאססען. אויך היער איזט דער ערוב וויא אבען אים סי׳ ב׳ מאסגעבענד.

כלל צא

פארשריפטען פאן פייערטאגען ימים טובים.

א דער טאג פאָר איינעם פייערטאג פיהרט דען נאמע ערב יום טוב, אונד

צוואר דעסהאלב, וויל מאן דען אבענד שאן אלס פֿייערטאג בעטראכטען
מוסס אונד דיא ארבייטען פֿיר דענזעלבען אונד פֿיר דען דאראויף פֿאָלגענדען
טאג יע פֿריהער פֿערריכטען זאָלל. איין יעדער גאטטעספֿירכטיגע יודע זאָלל
בעשטרעבט זיין אַם ערב יום טוב זיך דאס האאר, דיא נעגעל אבצושניידען,
צו באדען אונד צוואר אין איינער מקוה וועלכע כשר איזט, אונד זעממט-
ליכע פֿאָרגעשריעבענען פֿאָרשריפֿטען פֿאָן ערב שבת (זיהע אבען כלל נט)
אויך היער צו בעאָבאכטען. זא דער אבענד הערראנגעבראָכען איזט, בעגיננט
דער פֿייערטאג. אונד נאך דעם אבענדגעבעט (תפלת ערבית) מוסס מאן
גלייך דעם שבת אויך אם יום טוב קידוש מאכען. אונד אים קידוש שהחינו
זאגען מיט אויסנאהמע, דער לעטצטען טאגע דעם פסח פֿעסטעס, ווא קיין
שהחינו געזאגט ווירד. אם ערסטען אבענד דעם סוכות פֿעסטעס זאָלל מאן
ביים שהחינו זאגען אים זיננע האבען, דאסס דיעזע ברכה זאָוואהל פֿיר דען
פֿייערטאג אלס אויך פֿיר דיא סוכה געלטע, דעסהאלב זאָלל מאן ערסט
דיא ברכה זאגען אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה אונד הערנאך
ערסט דיא ברכה שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, דיא צווייטע נאכט
היגעגען ווא מאן איבער דיא סוכה מעהר קיינע שהחינו זאגט, זאָלל מאן
ערסט דיא ברכה פֿאָן שהחינו זאגען, וועלכע זיך אויסשליעסליך אויף דען
פֿייערטאג בעציהעט, אונד הערנאך דיא ברכה לישב בסוכה. ווער וועגען
איינעס צופֿאללעס אן איינעם יום טוב אבענד קיינען קידוש מאכען קאָננטע
זאָלל דען דאראויף פֿאָלגענדען טאג דען פֿערזוימטען קידוש פֿאָן אבענד זאגען,
וועננ מאָגליך זאָלל מאן איבער ווין דען קידוש מאכען, איזט קיינער צו
בעקאָממען, דארף מאן אויך איבער צווייא בראָדע (חלות) קידוש מאכען,
אן פֿייערטאגען זאָלל מאן וואָהלגעשטימטער זיין אלס אם שבת, מאן זאָלל
אללעסמעגליכע אנוועגדען, דאס אויך דיא הויזלייטע פֿרעהליך זיין זאָללען,
דאהער זאָלל איין יעדער פֿערהעלטניססמעססיג זיינע הויזלייטע מיט נייען
קליידונגסשטיקקען פֿערזאָרגען, גראָססערע מאהלצייטען האלטען א. ד. ג.
יא זאָגאר דאפֿיר טראכטען, דאס זעלבסט דיא ארמען דער שטאדט, וואיזען,
וויטווען דען פֿייערטאג פֿרעהליך ענטגעגען קאָממען זאָללען, יעדאָך זאָלל
מאן ניכט מיט איטעלקייטען אונד שוואטצען דען פֿייערטאג פֿערגיידען,
זאָנדערן דען גראָססטען טהייל מיט בעטען, גאטטעסדיענסטע; צובריגגען.

כלל צב

פֿארשריפֿטען פֿאן דען ארבייטען, וועלכע מאן אן דען פֿייערטאגען ניכט פֿערריכטען דארף.

א אן פֿייערטאגען איזט גלייך דעם שבת פֿערבאטען ארבייטען צו פֿער-
ריכטען. אויסגענאָממען זאָלכע ארבייטען, וועלכע צום פֿערגניגען דעם
געניססעס געהערען (לצורך אוכל נפש) אונד מיט גאר קיינער מיהזעליגקייט
פֿערבונדען זינד, דיא דארף מאן פֿערריכטען. עס איזט אלזאָ ערלויבט איין
טהיער, וועלכעס מאן שאן פֿריהער צום שלאכטען בערייטעט האטטע, צו

שלאכטען, צו קאָכען, פֿייער, וועלכעס ענטוועדער נאך אם טאגע בעפֿאָר, אָדער דורך איינען ניכטיודען אנגעלעגט ווארדע, דורך האלץ אָדער זאָנסטיגען ברעננשטאפֿף אויפֿלעגען אויפֿרעכט ערהאלטען. טייג אנקנעטען, באקקען א. ד. ג. עס איזט יעדאָך פֿערבאָטען, צו מעהען, דרעשען, מאהלען, פֿיש פֿאנגען, מעהל, וועלכעס נאך ניכט געזיעבט וואר, צו זיעבען, מעססען, בוטטער ריהרען, לייבקעזע מאכען, טרויבען אָדער זאָנסטיגעס אָבסט אויס-פרעססען, פֿאָן איינעם פיהע, וועלכעס טריפה געווארדען איזט דאס פֿעלל אבציעהען, פֿאָן געפֿליגעל, וועלכעס טרפה געווארדען איזט, דיא פֿעדערן אויסריפּפען, פֿלייש, פֿישע מיט זאלץ צו בעשטרייען אונד אויף נאך יום טוב וועגלעגען דאמיט עס ניכט פֿערדארבען ווירד, געטרענקע זייהען א. ד. ג. זעלבסט, דיא ארבייטען, וועלכע מאן פֿערריכטען דארף, זינד אויך נור דאנן ערלויבט, וועננ מאן זיא פֿאָר דעם פֿייערטאגע ניכט פֿערריכטען קאננטע, אונד ביז נאך דעם פֿייערטאגע ניכט פֿערשיעבען קאנן, אונד נאך אם זעלבען טאג בענאָטהיגט ווערדען, קאפֿפֿעע מאהלען, קרען רייבען, זווערטזייג אנ-זעטצען א. ד. ג. זאלל מאן וואָ מעגליך דורך איינען ניכטיודען פֿערריכטען לאססען, איזט דיעזעס ניכט מעגליך, זאָלל מאן צום צייכען פֿיר יום טוב דאבייא איינע ענדערונג (שינוי) מאכען, קאפֿפֿעע, אנשטאטט מאהלען אין איינעם מערזער שטאָססען, קרען ניכט אין איינען טעללער זאָנדערן אויף פאפֿיער אָדער אויף איין ליינטוך רייבען, פֿאָן איינער ציגאררע זאָלל, ווער אם יום טוב רויכט, דען שפּיטץ ניכט מיט איינעם מעססער, זאנדערן מיט דען נעגעלן אדער צעהנען ענטפֿערנען א. ד. ג.

ב וועננ עס נור מעגליך צו ענטבעהרען איזט, זאלל מאן אן פֿייערטאגען נור זא פֿיעל קאכען, וויא פֿיעל מאן פֿיר דענזעלבען טאג בענאָטהיגט, אבער אללענפֿאללס דארף מאן ניכט דירעקט פֿאן איינעם טאג אויף דען אנדערן עטוואס קאכען אדער בערייטען. היער מוסס בעזאנדערס דארויף גראססעס געוויכט געלעגט ווערדען, וויל זיך בייא דען פֿרויען דאס איבעל איינגעניסטט האט, דאס זיא אם ערסטען טאג אבענד נאך פֿאר זאננענ-אונטערגאנג פֿייער אנלעגען אונד דאס נאכטמאהל בערייטען. ווער אבענד פֿרישעס עססען געניעססען וויל, מוסס מיט דעם קאכען ווארטען ביז דיא שטערנע אויפֿגעגאנגען זינד. עס איזט אבער ראטהזאם, פֿארמיטטאג אין איינעם גראססען טאפֿף פֿיר צווייא מאהלצייטען נעמליך פֿיר מיטטאג אונד אבענד דאס עססען צו בערייטען.

ג מילך, וועלכע מאן אן איינעם פֿייערטאג געמאלקען האט, אדער איין איי, וועלכעס אם פֿייערטאג פֿאן דער העננע געלעגט ווארדע, דארף מאן אם זעלבען טאג ניכט נור ניכט ברויכען, זאנדערן מאן זאלל דיעס ניכט-איינמאל בעריהרען (נולד), יעדאך דארף מאן דיעזע מילך אדער דיעזעס איי אם אנדערן טאג שאן ברויכען. אויסגענאממען, וועננ דער צווייטע פֿייערטאג אן איינעם שבת פֿעללט, דאנן דארף דיעס ביז זאננטאג ניכט געברויכט ווערדען. וועננ דיא צווייא פֿייערטאגע פֿרייטאג אונד זאמסטאג זינד, דארף דיא פֿרייטאג געמאלקענע מילך אדער דאס געלעגטע איי אם אונמיטטעלבאר

דארויף פֿאָלגענדען זאמסטאג ניכט געברויכט ווערדען, אונד ווענן דיא צווייא פֿייערטאגע זאמסטאג אונד זאָננטאג זינד, דאס דיא אם זאמסטאג געמאָלקענע מילך אָדער דאס געלעגטע איי אם דארויף פֿאָלגענדען זאָננטאג ניכט געברויכט ווערדען. ווענן דיא צווייא פֿייערטאגע דאָננערסטאג אונד פֿרייטאג זינד, דארף מאן דיא אם דאָננערסטאג געמאָלקענע מילך, אָדער דאס אַם דאָננערסטאג געלעגטע איי פֿיר זאמסטאג ברויכען. דיא מילך אונד דאס איי פֿאָן פֿרייטאג היגגעגען דארף מאן ניכט ברויכען ביז זאָננטאג, אויסגע־נאָממען ווענן ראש השנה דאָננערסטאג אונד פֿרייטאג פֿעללט, דאנן דארף מאן זעלבסט דיא דאָננערסטאג מילך אָדער דאס דאָננערסטאג איי פֿאָר זאָננטאג ניכט ברויכען. ווענן דיא צווייא פֿייערטאגע זאָננטאג אונד מאָנטאג זינד, דארף מאן דיא אם זאמסטאג פֿריהער געמאָלקענע מילך אָדער דאס געלעגטע איי אם צווייטען פֿייערטאג, נעמליך מאָנטאג ברויכען.

ד זאָלכעס האָלץ, וועלכעס אן איינעם פֿייערטאג פֿאָן איינעם בוימע הערונ־טער געבראָכען ווירד, אָדער זאָלכע נוססשאלען, וואָפֿאָן מאן אן איינעם פֿייערטאג דיא מאנדעל הערויסגענעססען האט, דארף מאן אם זעלבען טאג ניכט אויף דעם פֿייער אויפֿלעגען. בוימפֿריכטע, וועלכע אן פֿייערטאגען פֿאָם בוימע אבגעריססען ווערדען, אָדער הערונטער פֿאללען, זעלבסט ווענן עס נור צו בעצווייפֿעלן איזט, דאס זיא פֿיעלייכט הייטע אבגעריססען וואורדען אָדער הערונטער געפֿאללען זינד. דארף מאן זיא פֿאָר אבענד ניכט געניעססען. ווענן יעמאנד פֿאָן איינעם ניכט־יודען אם פֿייערטאגע בוימפֿריכטע צום געשענקע בעקאָממט דארף ער זיא ביז נאך יום טוב ניכט עססען, אונד זעלבסט ביים אויסגאנג דעם יום טוב מוסס ער מיט דעם עססען דער פֿריכטע זאָלאנגע ווארטען ביז זיא אבגעריססען אונד געבראכט ווערדען קעננען.

ה ווענן פֿרייטאג פֿייערטאג איזט דארף מאן נור אין דעם פֿאללע אויף שבת עטוואס קאָכען אָדער באקקען, ווענן מאן ערב יום טוב איינען ערוב תבשילין געמאכט האט. אונטער ערוב תבשילין פֿערשטעהט מאן: מאן נימממט איין לייבכען בראָד, וועלכעס וועניגסטענס דיא גרעסע איינעם אייעס האט, מיט איינעם שטיקכען געבראטענעס אָדער געקאָכטעס פֿלייש, וועלכעס וועניגסטענס איין האלב איי גראָס איזט, אונד זאגט דיא ברכה: „ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ערוב, בהדין ערובא יהא שרא לנא למיפא ולבשלא ולאטמנא ולאדלקא שרגא ולמעבד כל צרכנא מיומא טבא לשבתא לנו ולכל הדרים בעיר הזאת" הערנאך נימממט מאן דאס בראָד מיט דעם פֿלייש, וועלכעביידע דען נאמע ערוב פֿיהרען אונד בעוואהרט זיא אן איינעם בעשטיממטען אָרט, דאמיט זיא פֿאָר שבת ניכט וועגקאָממען זאָללען. איזט יעדאָך דער ערוב וועגגעקאָמ־מען, דארף מאן נור דאסיעניגע קאָכען אָדער באקקען, וועלכעס מאן שאָן צום קאָכען אדער באקקען פֿאָרבערייטעט האט, זא צום ב"ש ווענן דער טייג צום באקקען שאָן געקנעטען וואר, דארף מאן דען געקנעטענען טייג באקקען א. ד. ג. ווענן יעדאָך נור דאס בראָד וועגגעקאָממען איזט אונד דאס פֿלייש

ענטוועדער אים גאנצען אָדער איין האַלבעס איי גראָס נאך דא איזט, דארף מאן נאך בעליעבען קאָכען אונד באקקען פיר שבת, ווער קיינען ערוב תבשילין געמאכט האט, דער זאָלל דאס פלייש אונד אַלל דאס, וואס ער פיר שבת קאָכען אָדער באקקען וויל, איינעם זאָלבען, דער איינען ערוב תבשילין געמאכט האט הינשענקען אונד נאך דעם ער דיעס געקאָכט אונד געבאקקען האט, קאנן ער עס איהם צוריקק שענקען. וואָהנט קיין יודע אים אָרטע מעהר, זאָלל ער ניכט מעהר אלס איין בראָד (חלה) פיר גאַנץ שבת באקקען איינע שפייזע קאָכען אונד פרייטאג אבענד נור איין ליכט אנצינדען. ווענן דיא פייערטאגע דאָננערסטאג אונד פרייטאג זינד זאָלל מאן זעלבסט ווענן מאן איינען ערוב תבשילין געמאכט האט נור פרייטאג אונד ניכט דאָננערסטאג פיר שבת קאָכען אונד באקקען.

כלל צג

פארשריפטען פאם דוכנען.

(ש"ע או"ח קכ"ח).

א עס איזט פפליכט אונד שולדיגקייט, דער נאכקאָממען דעס אהרן, וועלכע זאָנסט כהנים גענאננט ווערדען אן יעדעם פייערטאג דען דוכן צו בעשטייגען אונד פאָן דאָרט אויס דער געמיינדע דען איהנען פאָרגעשריעבענען זעגען צו ערטהיילען (ברכת כהנים). פאָר דעם דוכן מיססען זיך דיא כהנים דיא הענדע וואשען, אונד צוואר זאללען דיא לוים איהנען וואססער אויף דיא הענדע גיעסען, ווענן קיין לוי אים אָרטע איזט, זאלל איין ערסטגעבאָרענער (בכור מאם) איהנען וואססער גיעססען. איזט אויך קיין ערסטגעבארענער אים אָרטע זאלל זיך דער כהן זעלבער דיא הענדע וואשען. דיא כהנים זאללען זיך דיא הענדע וואשען נאָך בעפאָר דער פאָרבעטער רצה זאגט, ווענן איין כהן אין גאָטטעס הויז הינייןקאָממט ווענן דער פאָרבעטער שאָן רצה זאגט דארף ער זיך אויך דאנן דיא הענדע וואשען, יעדאָך מוסס ער זיך גלייך דען אַנדערן כהנים ערסט דיא שוהע אָדער שטיעפעל אויסציעהען. ווענן דיא כהנים דען דוכן בעשטייגען זאללען זיא זיך מיט דעם געזיכט געגען אָסטען (מזרח) צו דער היילינגען לאדע ווענדען, דאָרט דאס הויפט מיט דעם טלית בעדעקקען, אונד דיא הענדע אין דיא העהע העבענד דערארט ריכטען, דאס צווישען דען פינגערן בײדער הענדע פינף ליקקע בעמערקבאר ווערדען, אונד צוואר זאללען זיא צוזאממען נעהמען דען קליינען מיט דעם נאמענלאָזען, — דען גראססען מיט דעם צייגעפינגער אונד דען דוימענפינגער סעפעראט נעהמען, צווישען דען בײדען דוימענפינגער זאללען זיא עבענפאללס איינען קליינען רוים לאססען. אונד זאָ בילדען דאנן דיא פינגער בײדער הענדע פינף ליקקע, ווענן דאנן דער פאָרבעטער מודים זאגט אויך דאס מודים, וועלכעס דיא געמיינדע זאגט מיטזאגען, אונד גלייך הערנאך פאָלגענדעס געבעט פערריכטען: „יהי

רצון לפניך ד׳ אלקינו ואלקי אבותינו שתהי׳ הברכה הזאת שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ולא יהי׳ בה שום מכשול ועון מעתה ועד עולם״, וועהרענד דעם דיא כהנים דיזעס געבעט פֿעררירכטען זאגט דער פֿאָרבעטער דאס זאָגענאננטע אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו בברכה לייזע אונד זאגט לויט דאס וואָרט כהנים, — ווענן נור׳ איין כהן איזט זאלל דער פֿארבעטער אנשטאטט „כהנים״ „כהן״ אין דער איינצאהל זאגען — וואָרויף דיא כהנים פֿאָלגענדע ברכה זאגען: „ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה״ וועהרענד דיעזער ברכה מיססען זיך דיא כהנים אונד צוואר ביים וואָרטע „וצ׳נו״ מיט דעם אנגעזיכטע גע׳גען דעם פֿאָלק ווענדען, זאללען דיא הענ׳דע נאך אָבען ערוועהנטער פֿאָרשריפֿט דעראָרט האלטען, דאס דיא רעכטע האנד עטוואס העהער זייא אלס דיא לינקע. נאך דעם דיא כהנים דיא ברכה אויסגעזאגט האבען זאלל איהנען דער פֿאָרבעטער פֿאָם בוכע (מחזור, סידור) יעדעס וואָרט פֿאָרלעזען, דאמיט זיא זיך ניכט איררען. בייא דען וואָרטען יברכך, וישמרך, אליך, ויחנך, אליך, לך אונד שלום, זאללען זיך דיא כהנים געגען רעכטס אונד לינקס לענקען אום דען זעגען אָן זעמטליכען, אים גאָטטעסהויזע זיך בעפֿינדליכען געמיינדע מיטגליעדער צו ערטהיילען, דיא צוהערער מיססען בעדאכט זיין יעדעס וואָרט דער כהנים גענויא אנצוהערען, דאהער איזט עס ניכט ראטהזאם דיא פסוקים, וועלכע נעבען דען ווערטערן שטעהען וויא צ. ב. ש. ביים וואָרטע „יברכך״ יברכך ד׳ מציון עושה שמים וארץ מיט צו זאגען, וועיל מאן דאדורך דאס פֿאָלגענדע וואָרט פֿאָן דען פריסטערן ניכט גענויא פֿערשטעהען קאנן. יעדאָך זאלל מאן נאך דענן וואָרטען „וישמרך״ „ויחנך״ אונד „שלום״ דען זאָגענאננטען רבונו של עולם אונד יהי רצון זאגען, וועיל דאמאלס דיא פריסטער זינגען, אלליין מאן זאלל בעדאכט זיין דאס רבונו של עולם אָדער יהי רצון געבעט פאראללעל מיט דען פריעסטערן אויסצולאססען, דאמיט דאס שלוססוואָרט אמן אויך פֿיר דאס פריעסטערליכע געבעט דיענע. דער פריעסטער איזט נור איינמאל דעם טאגעס פֿערפֿפֿליכטעט דען דוכן צו בעשטייגען, דאהער וואנן ער אין איין אנדערעס גאָטטעסהויז היניינגעהעט וואָ מאן נאך ניכט געדוכנט האט שטעהט איהם דאס רעכט צו פֿאָם גאָטטעסהויזע ביים רצה געבעט הינאויסצוגעהען, איין פריעסטער דער איין געשיעדענעס וועיב צור פֿרויא געהייראַטעט האט, וואס בעקאננטליך בייא פריעסטערן ניכט זיין דארף, אָדער דער איינען מענשען ווילקיהרליך אָדער אונוויללקיהרליך ערשלאגען האט, עבענזאָ וועך נאך פֿאטער אונד מוטטער אין יאֶהרליכער, נאך קינדערן, געשוויסטערן אין מאָנאַטליכער (שלשים) טרויער איזט דאַרף קיינען דוכן בעשטייגען. אים נאָטהפֿאַללע יעדאָך, ווענן קיינע צווייא פֿריעסטער אים אָרטע זינד דאַרף אויך איין זאָלכער דער אין דער טרויער איזט. דען זאָגעננאנטען זעגען (ברכת כהנים) ערטהיילען נור ניכט איין זאָלכער, דער נאך אין וואָכענטליכער טרויער (שבעה) איזט.

כלל צד

פארשריפטען פאן האלבפייערטאגען (חול המועד).

א דיא מיטטערן פיער טאגע פאן פסח אונד דיא פינף טאגע פאן סכות נעננט מאן האלבפייערטאגע (חול המועד). אן דען האלבפייערטאגען, זאלל מאן נור זאלכע ארבייטען פעררכטען, וועלכע ענטוועדער מיט גאר קיינען מיהזעליגקייטען אדער מיט געלדשאדען פערבונדען זינד. עס איזט פערבאטען אן דען האלבפייערטאגען צו אקקערן, אנבויען, פרוכט אבמעהען, שאפע שעערען; האארע, נעגעל אבשניידען איזט נור אים נאטהפאללע ערלויבט, ווענן יעמאנד אין דער טרויער וואר אונד דיעס פאר דען פייערטאגען ניכט פעררכטען קאננטע, וואשען איזט נור אים נאטהפאללע ערלויבט, ווענן יעמאנד צום ב. ש. ניכט מעהר אלס איין העמד האט אונד עס אויסוואשען מוסס, א. ד. ג.. נעהען דארף נור איין ארמער שניידער, דער זיך דאס בראד זוכען מוסס; עס איזט פערנער פערבאטען, אן דען האלבפייערטאגען, איין הויז צו בויען, צו שפיננען, א. ד. ג. עס איזט יעדאך ערלויבט איינען אנגעפפלאנצטען גארטען צו בעגיעססען, הייא אבצומעהען, ווענן מאן עס פיר דיא טהיערע בענעטהיגט, מאהלען, צורייטערן, זיעבען ווענן מאן עס פיר דיא פייערטאגע בענעטהיגט, צושרייבען ווענן עס ניכט פערשאבען ווערדען קאנן, צו בויען, וואס מאן נאך פיר דיא פייערטאגע בענעטהיגט, וויא צ. ב. ש. איינען שפאראפען צו בויען, ענטוועדער וועגען קעלטע, אדער וויל מאן דארויף קאבען מוסס; פאן איינער וואהנונג אין דיא אנדערע איבערזיעדעלן ווענן עס ניכט פערשאבען ווערדען קאנן, פריכטע פאם פעלדע הערײנפיהרען, ווענן זיא דארט פאר דיעבע אדער זאנסט ניכט זיכער זינד, פריכטע צו שיפפען, דאמיט זיא ניכט פערדארבען ווערדען, טאגלעהנער צו דינגען זעלבסט פיר נאך דען פייערטאגען, קיהע צו מעלקען, איינע איבערזעטצטע העננע, וועלכע פאן דען אייערן ענטפלאגען איזט נייערדינגס איבער צו זעטצען, א. ד. ג.

ב צו האנדעלן איזט ערלויבט, יעדאך זאלל מאן פאן דעם, דורך דען האנדעל פערדיענטעם געלדע עטוואס אויף דיא פייערטאגע קויפען אויך ווענן מאן שאן מיט זעממטליכען שפייזען פארגעזעהען וואר, אויך זאללען שניטטוואארעהענדלער נור איינע האלבע טהיר אפפען האבען.

ג זאלכע ארבייטען, וועלכע מאן אן דען האלבפייערטאגען ניכט פעררכטען דארף זאלל מאן אויך דורך איינען ניכטיודען ניכט פעררכטען לאססען. זאלכע דינגע, דיא היער ניכט אויסגערעכנעט זינד, אונד מאן זיך ניכט צו אריענטירען וויס אב זיא פעררכטעט ווערדען דירפען זאלל מאן שטעטס דען ארטסראבבינער אדער דעססען פערטרעטער פראגען.

כלל צה

פֿאַרשריפֿטען פֿאָם בעטען אן פֿייערטאגען אונד האלבפֿייערטאגען.

א אַן פֿייערטאגען ווירד גלייך וויא אַם שבת קיין מזמור לתודה געזאגט, אונד אנשטאטט דעססען „למנצח מזמור לדוד" איינגעשאלטעט. פֿאַר ישתבח זאגט מאן נשמת יעדאָך ווירד, ווענן פֿייערטאג אין איינעם וואָכענ־טאג פֿעללט קיין „הכל יודוך" זאָנדערן „המאיר לארץ" געזאגט, דיא שמנה עשרה זאגט מאַן פֿאָן פֿייערטאגען סדר התפלה לרגלים, נאך שמנה עשרה זאגט מאַן גאנץ הלל אונד ווענן פֿייערטאג אַן איינעם שבת פֿעללט זאגט מאַן היער אויך יקום פורקן; דיא מוסף שמנה עשרה ווירד עבענפֿאללס פֿאָן פֿייערטאגען געזאגט נאָמליך תפלת מוסף לרגלים.

ב אַן דען האלבפֿייערטאגען (חול המועד) פֿאָן פסח ווירד עבענפֿאללס קיין „מזמור לתודה" געזאגט, מאן זאגט אבער אויך קיין „למנצח מזמור לדוד" זאָנדערן מאן בעטעט גאנץ וויא אַם וואָכענטאגע ביז נאך שמנה עשרה, נאך שמנה עשרה ווירד אַן דען האלבפֿייערטאגען פֿאָן פסח האַלב- אונד אַן דען האלבפֿייערטאגען פֿאָן סכות גאנץ, הלל געזאגט, פֿאַר עלינו זאגט מאן דיא מוסף שמנה עשרה פֿאָם פֿייערטאגע תפלת מוסף לרגלים, אין דען האלבפֿייערטאגען פֿאָן סכות בילדעט דער לעטצטע טאג איינע אויסנאהמע, וואָ מאן זאָוואָהל „מזמור לתודה" אלס אויך „למנצח מזמור לדוד" זאגט. אונד הערנאך בעטעט מאן וויא אַן דען אַנדערן האלבפֿייערטאגען.

כלל צו

פֿאַרשריפֿטען פֿאָם נייאמאָנד, ראש חדש (ש"ע או"ח סי' תכ"ד).

א דער ערסטע טאג איינעס יעדען יידישען מאָנאטס פֿיהרט דען נאמע ראש חדש. ראש חדש ווירד אינזאָפֿערנע אלס פֿייערטאג בעטראכטעט; דאס דיא פֿרויען אַם זעלבען קיינע גרעססערע הייזליכע ארבייט וויא צ. ב. ש. וואשען, ביעגעלן א. ד. ג. פֿעררינכטען, איבער איינען טאָדען נור אין זעלטע־נען פֿעללען איינע טרויער-רעדע אבגעהאלטען, אונד קיין צדוק הדין געזאגט ווירד, אים הויזע זאלל מאן דיא מאהלצייט מיט איינעם געריכטע פֿער־גראָססערן.

ב ראש חדש זאלל מאן בעזאָנדערס בעדאכט זיין מיט מנין צו בעטען, וויל מאן אַם ראש חדש נור האלב הלל זאגט, אונד האלב הלל דארף מאַן נור אים נאָטהפֿאללע אלליין זאגען, דאהער ווער ראש חדש שפעט אין גאָטטעסהויז קאָממט, זאלל ערסט מיט דער געמיינדע הלל זאגען אונד הערנאך בעטען, ווער שאָן צובעטען אנגעפֿאנגען האט אונד דיא געמיינדע שאָן הלל זאגט זאלל דעראַרט מיט דער געמיינדע הלל זאגען, דאס ער דיא ערסטע אונד לעטצטע ברכה ניכט זאגט, זאָנדערן ער פֿענגט אַן הללו עבדי ד' אונד ענדעט מיט כי מעולם ועד עולם אתה אל. אַן זאָלכען טאגען

הינגעגען וואָ מאן גאנץ הלל זאגט, וויא צ. ב. ש. אן דיא ערסטען צווייא טאגע פסח, צווייא טאגע שבועות, זיעבען טאגע סוכות, שמיני עצרת, שמחת תורה אונד חנוכה זאלל דעריעניגע, דער שפעט אין גאָטטעסהויז קאָממט אונד שאָן צו בעטען אנגעפאנגען האט מיט דער געמיינדע קיין הלל זאגען זאָנדערן פיר זיך אויסבעטען אונד הלל זאגען. וועהרענד הלל זאלל מאן שטעהען אונד ניכט אויסרעדען.

ג ראש חדש ווירד אין דער שמנה עשרה אונד אים בענשען יעלה ויבא איינגעשאלטעט, ווער אם אבענד פאָר ראש חדש (ערב ראש חדש) איסכט אונד דיא געמיינדע שאָן מעריב געבעטעט האט, ברויך קיין יעלה ויבא איינצושאלטען. אויסגענאָממען ווענן שאָן גאנץ נאכט איזט, זאָלל ער יעלה ויבא זאגען ווענן ער איך נאך קיין מעריב געבעטעט האט. ווענן יעמאנד אבער דיא מאהלצייט בעגיננט נאכדעם דיא געמיינדע שאָן דאס מעריב געבעט פערריכטעט האט, דער ברויך נור דאנן קיין יעלה ויבא צו זאגען ווענן ער זעלבסט מנחה נאך ניכט געבעטעט האט. ווער ראש חדש אבענד נאך ביים טאג מעריב בעטעט אונד איינע מאהלצייט בעגיננט ברויך מעהר קיין יעלה ויבא צו זאגען, האט ער יעדאָך דיא מאהלצייט פאָר מעריב בעגאָננען. דער מוסס ווענן נאך טאג איזט יעלה ויבא זאגען אָבשאָן דיא געמיינדע מעריב געבעטעט האט.

ד נאכדעם דרייםאל פיעראונדצוואנציג שטונדען פאָם נייםאָנד פערשטריכען זינד דארף מאן שאָן איבער דען מאָנד דיא ברכה זאגען (קידוש לבנה) יעדאָך איזט עס בעססער ווענן נור מעגליך ביים אויסגאנג דער סאבבאטהפייער דיא לבנה מקדש צו זיין. דיא לבנה דארף מאן נור דאנן מקדש זיין, ווענן זיא זיכטבאר איזט. ווער דער מאָנד וועהרענד דער ברכה זיכטבאר אונד הערנאך מיטטעלסט איינער וואָלקע טריבע ווירד דארף מאן דאס געבעט איבער דען מאָנד (קידוש לבנה) פאָרטזעטצען. דאס געבעט איבער דען מאָנד זאלל מאן ווענן מעגליך אן איינעם פרייען אָרטע פערריכטען, אים נאָטהפאללע הינגעגען דארף מאן אויך דורך איין פפענסטער, וואָהין דער מאָנד הינשטראהלט, דאס געבעט (קידוש לבנה) פערריכטען. אן איינעם פאסטטאגע זאלל מאן מיט אויסנאהמע דעם יום כפור ערסט נאכדעם מאן געגעססען האט איבער דען מאָנד דאס געבעט פערריכטען.

כלל צז

פארשריפטען פאם פסח פעסט.

א פאָם ערסטען טאג דעם מאָנאטס ניסן זאלל מאן מעגליך נאך דעם בעטען דאס ביבלישע קאפיטעל זאגען, וואָ דיא פירסטען דער צוועלף שטעממע איזראעל'ס נאכדעם אויסצוגע אויס עגיפטען, אלס דיא גאָטטעס וואָהנונג (משכן) פערפערטיגט וואורדע צו דערען איינווייהונג אָפפער בראכ־

טען, דיעזער גאנצע מאָנאט ווירד אלס האלב פייערטאג בעטראכט. וועהרענד דעם גאנצען מאָנאטס זאגט מאן נאך דער שמנה עשרה קיין תחנה (ויאמר דוד), אם שבת קיין צדקתך צדק, בייא איינעם טאָדעספאלל קיין צדוק הדין. אויך דארף מאן מיט אויסנאהמע דעם ערב פסח (תענית בכורים) איינעם טרוימפאסטטאגעס (תענית חלום) ניכט פאסטען, ווענן ראש חדש איינע האָכצייט איזט דארף דער ברייטיגאם אונד דיא ברויט פאסטען. דער שבת פאָר פסח ווירד שבת הגדול גענאננט, וואָ מאן אנשטאטט „ברכי נפשי" „עבדים היינו" זאגט.

כלל צח

פארשריפטען פאם פערניכטען דעם חמץ.

א אם פאָראבענד פאָן ערב פסח מוסס מאן זעמטליכע צימטער דעם וואָהנגעביידעס דורכזוכען אָב ניכט עטוואס געזייערטעס (חמץ) אירגענד־וואָ פערבאָרגען איזט. אום דיעס ניכט צו פערזיימען דארף מאן שאָן איינע האלבע שטונדע פאָר נאכט ווידער עססען נאָך איינע ארבייט פערריכטען, נאָך לערנען א. ד. ג. בעפאָר מאן דאס געביידע דורכזוכט מאכט מאן דיא ברכה: „ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ" אונד נאך דעם מאן דאס געביידע דורכגעזוכט האט זאגט מאן פאָלגענדעס: „כל חמירא וחמיעא דאכא ברשותי דלא חמיתה ודלא בערתה לבטיל ולהוי כעפרא דארעא", ווער דיעס ניכט פערשטעהט זאלל אין וועלכער שפראכע אימטער ער שפריכט זעלבסט אונגאריש זאגען „אללעס געזייערטעס, דאס זיך אין מיינעם בעזיטצע בעפינדעט, דאס איך ניכט געזעהען אונד ניכט וועגגערייטט האבע פערניכטע איך אונד איזט גלייך דער ערדע שטויבע צו בעטראכטען". דאס דורכזוכען דער וואָהנונג זאלל וואָ מאָגליך נור דורך איינער וואכסקערצע געשעהען. אונד דארף ניכט גע־פלאָכטען זיין. מיט איינער ברכה דארף מאן דאס גאנצע געביידע אָהנע ריקקזיכט צו נעהמען אויף דיא צימטערצאהל דורכזוכען. יעדאָך דארף מאן ניכט נאך דעם מאן דיא ברכה געזאגט האט ביז נאך דעם דורכזוכען אויס־רעדען. ווער נאך בעפאָר דעם בעגינן דעם זוכענס אויסגערעדעט האט, מוסס נאכאיינמאל דיא ברכה זאגען, כאָ: זאלל זעמטליכע טהיילע דעם געביידעס וויא צ. ב. ש. קאממער, קעללער, באָדען יא זאָגאר טהיילע דעס הויזמעבעלס וואָ צו פערמוטהען איזט דאס דאָרט פיעלייכט עטוואס געזייער־טעס זיין קאנן דורכזוכען. ווענן יעמאנד נאך דעם ער דאס זוכען דעם גע־זייערטעס בעגאָננען איינען זיינער הויזלייטע אן איינען אנדערן אָרט שיקקט אום אויך דאזעלבסט געזייערטעס צו זוכען זאלל דער געזאנדטע וויעדער איינע ברכה מאכען, דאס געפונדענע זויערטייג זאלל מאן גוט פער־בינדען אונד אן איינען בעשטימטען אָרט געבען, דאמיט קיינע קאטצע אָדער קיינע מויז דאפאָן נעהמען אונד נאך איינעם טהייל דעם געביידעס

טראגען קאנן. ערב פסח פאָרמיטטאג אום צעהן אוהר ווירד דאס געפונדענע געזייערטעס פערבראננט אונד דאביא פאָלגענדעס געזאגט: „כל חמירא וחמיעא דאכא ברשותי דחמתה ודלא חמתה דבערתה ודלא בערתה לבטיל ולהוי כעפרא דארעא״ אויך ווער דיעס ניכט פערשטעהט, האט דאס רעכט עס אין זיינער מוטטער שפראכע צו זאגען, נעמליך: אללעס געזייערטעס, אָדער זויערטייג, דער זיך אין מיינעם בעזיטצע בעפינדעט אָב איך איהן יא אָדער ניכט געזעהען האבע, אָב איך איהן יא אדער ניכט וועגגערייממט האבע, זאלל פערניכטעט אונד אלס שטויב דער ערדע צו בעטראכטען זיין.

ב ווער פאָר פסח פאָן צוהויזע פעררייזט, זאלל איינען זיינער גוטען פריינדע ערזוכען אם בעשטיממטען אבענד אנשטאטט זיינער זיין הויז דורכצוזוכען, יענער מוסס דאנן בעמערקען אים זאטצע „כל חמירא דאס חמץ מיינעס זענדערס נ. נ. זאלל פערניכטעט זיין א. ז. פ. דאביא מוסס אבער אויך דער הויזהערר אין דער פרעמדע אָם בעשטיממטען טאג זיין געזייערטעס דאס אין זיינעם הויזע זיך בעפינדעט פערניכטען.

ווער דרייסיג טאגע פאָר פסח אין איינער קאממער האָלץ היניין גיבט זאלל נאכזעהען אָב ניכט עטוואס בראָד אָדער זאָנסטיגעס געזייערטעס דאָרט ליגט. ווער אוים אירגענד וועלכעס גרונדע פערזיימט האט אָם פאָראבענד דעס ערב פסח זיין הויז דורכצוזוכען, זאלל עס אָם ערב פסח יא זאָגאר אָם פסח זעלבסט נאך אָבען פאָרגעשריעבענער פארשריפט דורכזוכען, האט ער עס אויך וועהרענד דעס פסח-פעסטעס ניכט דורכזוכען קעננען, זאלל עס נאך פסח דורכזוכען אבער דאביא קיינע ברכה זאגען. ווער אָם פסח טראָטצדעם ער דאס הויז דורכגעזוכט, דעננאך געזייערטעס פינדעט זאלל עס חול המועד זאָפארט אַן דען גאנץ-פייערטאגען הינגעגען פארלייפיג מיט איינעס געפעס בעדעקקען אונד אָם אויסגאנגע דעס פייערטאגעס, ווענן עס זאָ גראס איזט וויא איין האלבעס איי מיט איינער ברכה זאנסט אבער אָהנע ברכה פערברעננען.

ג איינען יעדען ארטיקעל, דער ווענן ער אויך ניכט מיטטעלסט איינער זייערע פערפערמיגט וואָרדען איזט, אדער ווענן דיא זייערע שאָן דאפאָן ענטפערנט איזט מוסס וועגגערייממט אָדער פערקויפט ווערדען אַן איינעס ניכטיודען, בראנדוויין, ביער, עססיג, שטערקע, שוסטערליים, וויצען, ראָגגען, גערסטע, האפער ווארונטער אויסגעוואכסענע קערנער זיך בעפינדען מוסס פערקויפט ווערדען; געשיררע, בראדטרעגע, מעהלקיסטען א. ד. ג. ברויכען נור ריין אויסגער׳עבען אונד אַן איינען בעשטיממטען אָרט, וואָ זיא וועהרענד. דעס פסח-פעסטעס ניכט אונטער דיא הענדע קאָממען געגעבען צו ווערדען. הילזענשפייזע, וויא באָהנען, ערבסען, רייז, געדיררטעס אָבסט, זאפראן, זענפט א. ד. ג. מוסס מאן ניכט פערקויפען, טראצדעם מאן זיא ניכט איססט.

כלל צט

פארשריפטען פאם פערקויפען דעם חמץ.

א דאס פערניכטען דעם געזייערטעם איזט נור געלטענד פיר זאלכעס געזייערטעס וואָפאן מאן קיינע קענטניסס האט, זאלכעס חמץ, וואָפאן מאן ווייס מוסס פערקויפט װערדען ווענן מאָגליך נאך ערב יום טוב פאָר־מיטטאג אום 9 אוהר, אים שלימססטען פאללע דארף מאן דאס חמץ ביז עלף אוהר פערקויפען ווער אבער דיעזע צייט פערזיימט האט, דארף מעהר דאס חמץ ניכט פערקויפען זאָנדערן מוסס ער פערניכטען. דאס צופער־קויפענדע חמץ מוסס אַן איינען בעשטיממטען אָרט געבראכט װערדען, ווענן מעגליך אין איינע סעפעראטע קאממער, אונד הערנאך מוסס מיט דעם ניכטיודען, דער דאס חמץ קויפט איין געזעטצליכער פערטראג אין דער לאנדעס שפראכע געמאכט װערדען. אים פערטראג מיססען זעממט־ליכע פערקויפטע געגענשטענדע נאמהאפטיג געמאכט אונד דערען פרייז פעסטגעזעטצט װערדען, יעדאָך מוסס דיא קוואנטיטעט ניכט אנגעצייגט, זאָנדערן דיא קוואליטעט בעמערקט װערדען, דער ניכטיודע מוסס איינע אנגאבע געבען, וואָפאן איין געוויססער טהייל פיר דען אָרט אדער פיר דיא קאממער וואָ דאס חמץ ליעגט געלטע, דער שליססעל מוסס דאנן דעם ניכטיודען איבערגעבען װערדען, דאמיט ער אין דיא קאממער, ווארין דאס חמץ ליעגט פרייען איינגאנג האבען זאלל, יעדאָך דארף אויך דער יודע דאס פערמיטהעטע לאָקאל מיטטעלסט איינעם סעפעראטען שלאָססעס פערשפערען, דאמיט איהם דער ניכט יודע שטעטס אנצייגען מוסס, ווענן ער דאָרט היניינגעהען וויללע, וויל ער דיא געקויפטען געגענשטענדע נאך ניכט בעצאהלט האט, אויך דארף דער ניכטיודע דען שליססעל צור אויפ־בעוואהרונג געבען.

ב דאס חמץ דארף מאן וועלכעס ניכטיודען איממער פערקויפען זעלבסט דעם דיענער אדער דיענסט, נור ניכט אַן איינעם געטויפטען יודען. ווער פאר פסח פער באהן חמץ בעשטעללט האט אונד דיא וואארע צור רעכטען צייט ניכט אנגעלאנגט איזט, זאלל דען חמץ פערקויפען אונד אים קאָנטראקט בעמערקען, דאס דער ניכטיודע דאס רעכט האט דיא אנלאנגענדען חמץ־געגנשטענדע פאן דער באהן אויסצולעזען אונד דאריבער צו פערפיגען. דער יודע היגעגען זאל דאס חמץ אויססער זיינעם בעזיטץ בריגגען (מפקיר זיין). ווען איין ניכטיודע איינעם יודען פאר פסח חמץ אלס פאנד אדער צום אויפבעוואהרען געגעבען האט, זאָ דער יודע דאפיר פעראנטוואָרטליך איזט מוסס ער עס גלייך זיינעם חמץ פערקויפען.

כלל ק

פארשריפטען וועלכעס געשירר מאן אויף פסח כשרן דאַרף.

א יעדע גערעטהע, — מיט אויסנאהמע אירדענע — דארף מאן אויף פסח (כשרן) ברויכבאר מאכען, זאלכע גערעטהע, וועלכע מאן וועהרענד דעם

גאנצען יאהרס בוים פייער בעניטצט, זאלל מאן אים פייער אויסגליעהען. אנדערע גערעטהע מיטטעלסט הייסעס וואססער ברויכבאר מאכען. בעפאר מאן אירגענד וועלכעס געפעסס פיר פסח ברויכבאר מאכען ווילל מוסס מאן עס פאָם ראָסטע ריין מאכען אונד פיער אונד צוואנציג שטונדען פריהער ניכט בעניטצען, זאלכע גערעטהע וועלכע מאן ניכט גוט ריין מאכען קאנן זאלל מאן ניכט פיר פסח ברויכבאר מאכען. דאהער ווענן מאן דיא שטיעלע דער מעססער אונד גאבעל ניכט הערונטער נעהמען קאנן אונד צו בעפירכטען איזט דאס אין דען שפאלטען וועהרענד דעם יאהרס חמץ איינגעדרונגען איזט זאלל מאן זעלבע פיר פסח ניכט ברויכבאר מאכען. זיעבע ריעבאייזען בראנדוויין־פעססער א. ד. ג. דארף מאן פיר פסח ניכט ברויכבאר מאכען.

כלל קא

פארשריפטען פאם מצות באקקען.

א דער וויצען, דען מאן צו מצות נעהמען וויל, מוסס גאנץ ריין זיין, דאס זיך דארונטער קיינע אויסגעוואכסענע קערנער פינדען. וואָ מעגליך זאלל מאן זאלכען וויצען צו נעהמען צו מצות דער אבגעערנט וואורדע, בעפאר ער גאנץ רייף וואר. בעפאר מאן דען וויצען מאהלט, מוסס דיא מיהלע אונד זעממטליכע דארין בעפינדליכען גערעטהע דורך אונד דורך גערייניגט אונד אויסגעפוטצט ווערדען, אונד דעננאך זאלל מאן דאס ערסטע מעהל ניכט ברויכען צו מצות, דאס אָבטערמעהל זאלל אין נייע זעקקע געגעבען אונד איננערהאלב פיער-אונד-צוואנציג שטונדען ניכט געבאקקען ווערדען. דאס וואססער, וועלכעס מאן צום קנעטען דעם אָבטערמעהלעס בעניטצט, זאלל אבענד בעפאר געשעפפט, אונד אָן איינען קיהלען אָרט געגעבען, אונד דאנן געזיעהען ווערדען, דאס וואססער דארף ניכט אין איין וויין, עססיג, בראנדוויין, גורקענפאסס אדער קופפערנעס געפעס היניינגעגעבען ווערדען זעלבסט ווענן מאן דאס פאסס גוט אויסגעוואשען האט, וואָ מעגליך, זאלל מאן יעדען אבענד פרישעס וואססער שעפפען, איזט דיעס בעשוועהרליך דארף מאן אויך פיר מעהרערע טאגע וואססער שעפפען. איזט דאנן דאס וואססער וועניג קאנן מאן אויך איין דריטטהייל פרישעס וואססער דאצוא נעהמען. דאס אָבטער־בראָד דארף ניכט אין איינעם געהייטצטען צימער געוואָלגערט ווערדען. מאן זאל זאָגאר בעדאכט זיין, דאס זעלבסט דיא זאָננע ניכט דורך דאס פפענסטער דארטהין דרינגע. דאס מעהל זאלל פאם וואססער ענטפערנט זיין, דאמיט קיין טראפפען וואססער צום מעהל שפריטצען זאלל, אויך זאלל מאן ניכט מעהר אלס איין ליטער מעהל אויף איינמאל צוקנעטען. דער קנעטער זאלל זיך יעדע אכטצעהן מינוטען דיא הענדע אבוואשען אונד דען בעקקען אויסרייבען, נאכדעם דער בעקקען אויסגעריעבען ווירד זאלל מאן אין איהן ניכט קנעטען בעפאר ער גאנץ טראקקען ווירד, דאהער זאלל מאן מיט צווייא בעקקען פארגעיעהען זיין. דיא בעקקען דירפען

ווערער געבאגען נאך געבראכען אדער געפליקקט זיין וויל זיך דארט דער טייג אנזאממעלט אונד ניכט גוט אויסגעפוטצט ווערדען קאנן. אויך דיעיעניגען, וועלכע דאס אָסטער בראָד וואָלגערן, זאללען זיך יעדע אכטצעהן מינוטען דיא הענדע וואשען אונד דען טיש, ברעטטער, וועלגערהעלצער פאָם איוועטועללען טייג אבקראטצען, זאָוואהל דער קנעטער אלס אויך דיא וועלגערער מיססען זיך מיט דעם טייג שטעטס בעשעפטיגען אונד דירפען איהן ניכט ליעגען לאססען. וועגן מאן אין איינער מצה איינען וויצענקאָרן פינדעט, זאָל מאן איהן מיט דעם אום איהן הערומליעגענדען טייג ענטפערנען, אונד דיא מצה דארף געברויכט ווערדען, זאָ איין אָסטערבראָד פערפערטיג אונד גערעדעלט ווירד זאלל מאן עס יעפריהער אין אָפען היניינגעבען אונד ניכט לאנגע ליעגען לאססען. דער שיעססער זאלל אכט געבען דאכס אים אָפען איינע מצה ניכט דיא אנדערע בעריהרט אדער איבערלעגט ווערדע, דער איבערלעגטע טהייל זאלל גלייך ענטפערנט ווערדען.

ב ווערענד דעם גאנצען אָסטערפעסטעס איזט מאן נור אם ערסטען אבענד פערפליכטעט אָסטערבראָד (מצה) צו עססען. דאהער זאלל מאן בעדאכט זיין דיא מצה, דיא מאן אם ערסטען אבענד איססט, בעזאנדערס בעהוטזאם צו פערפערטיגען. דאס דיעס גאנץ נאכפארשריפט געשעהען זאלל, באקקט מאן זעלבע פאָם זאלבעם וויצען, וועלכער פאָם אבשנידען ביז נאכדעם באקקען שטעטס אונטער יידישער אויפזיכט, אינד וועניגסטענס פאָם מאהלען אנגעפאנגען פאָן יידישען ארבייטערן פערפערטיגט וואר. דיעס נעננט מאן (מצה שמורה).

דיא זאָגענאננטע מצה שמורה באקקט מאן ערב פסח נאכמיטטאג, דאבייא מוסס מאן אבער בעמערקען, דאס דיא טייג בראָכען, אלס נולל אונד ניכטס בעטראכטעט ווערדען. נאכדעם דיא מצה שמורה געבאקקען זינד פפלעגט דער אָרטס ראבבינער אדער דעססען פערטרעטער דאפאָן חלה צו נעהמען.

ג דיא מצות דירפען זאָוואהל אין אירדענע שיססעלן אלס אין בלעכגעפעסע געקנעטען ווערדען (מהרי"ט סיק ה"ח סי' כ"ז).

כלל קב

פארשריפטען פאם ערב פסח אונד סדר.

א ערב פסח זאגט מאן ביים מאָרגענגעבעט קיין מזמור לתודה. גלייך נאכדעם מאָרגענגעבעט זאלל מאן יע פריהער פריהשטיקקען אונד דען חמץ־קאָנטראקט נאך אָבענערוועהנטער פאָרשריפט פערפערטיגען. עססען דארף מאן ביז נייך אוהר אונד צוואהר נור חמץ אבער קיינע מצה, דען חמץ דארף מאן ביז צעהן אוהר פערקויפען. מצה דארף מאן דען גאנצען טאג ניכט עססען. פאָן ניין אוהר פאָרמיטטאג ביז האלב פיער אוהר נאכמיטטאג זאלל מאן וועדער חמץ נאָך מצה עססען, מאן דארף יעדאָך עססען; פלייש,

פישע, אָבסט, א. ד. ג. נאך האלב פיער אוהר נאכמיטטאג זאלל מאן מעהר ניכטס עססען, דאמיט מאן אבענד דיא מצה מיט אפּפעטיט (לתאבון) עססען זאָלל. דיא ערסטגעבאָרענען מיססען ערב פסח פאסטען, זעלבסט זאלכע ערסטגעבאָרענע, דיא נאך איינער פעהלגעבורט געבאָרען זינד זאללען אויך פאסטען. ווענן זיא בייא איינער סעודת מצוה זינד דירפען זיא עססען.

ב נאכמיטטאג דארף מאן נור זאלכע ארבייטען פעררי‌כטען, וועלכע מאן אויך אם חול המועד פעררי‌כטען דארף, יעדאָך דארף מאן זעממטליכע ארבייטען דורך איינען ניכטיודען פעררי‌כטען לאססען. ווענן ערב פסח אַן איינעם שבת טאג פעללט זאלל מאן שאן דאָננערסטאג אבענד דאס הויז דורכזוכען וואָ עטוואס געזייערטעס צו פינדען איזט (בדיקת חמץ) אונד פרייטאג פאָרמיטטאג פערברעננט מאן דאס חמץ, דען פאססוס פאָן כל חמירא היגגעגען זאגט מאן ערסט שבת פריה נאך דעם עססען. אַן דיעזעם שבת זאלל מאן קיינע זאלכע שפייזע עססען, וועלכע אַן דאס געשירר קלעבען. דיא בראָד בראָסכען זאלל מאן היגאויסווערפען אָדער מיט דעם עווענטועלל איבערגעבליעבענען חמץ איינעם ניכטיודען געבען. ווענן ערב פסח אַן איינעם שבת פעללט מיססען דיא ערסטגעבאָרענען דאָננערסטאג בעפאָר פאסטען.

ג אם אבענד בייא דער זאָגענאננטען סדר-נאכט מוסס איין יעדער גאָטטעס-פירכטיגע יודע דריימאל מצה עססען. אונד צוואר: איינמאל נאכדעם מאן דיא ברכה מוציא אונד על אכילת מצה געזאגט האט, דאס צווייטעמאל ווענן מאן מצה אונד מרור צוזאממען איססט (כריכה) אונד דאס דריטטע-מאל נאך דעם עססען פאָם זאגענאננטען אפיקומן. זאָ אָפט מאן דיעזע מצות איססט, זאלל מאן זיך אַן דיא לינקע זייטע אנלעהנען אונד וועניג-סטענס איין האלבעס איי גראָס עססען. אלטע אדער קראנקע דירפען דיא מצה אין וואססער איינגעווייכט אים שלימסטטען פאללע אויך געשטאָכסען עססען.

ד יעדער יודע איזט פערפפליכטעט אַם אבענד פיער גלאז, ווענן מאָגליך ראָטהען וויין צונעהמען. דאס גלאז מוסס וועניגסטענס איין דעציליטער גראָסס זיין אונד וועניגסטענס זאלל מאן דען גרעססערן טהייל אַן דער לינקען זייטע אנגעלעהנט טרינקען.

ה דען זאגענאננטען סדר זאלל מאן נאך פאָר אבענד בערייטען, דער סדר ווירד פאלגענדער ארט בערייטעט: מאן נימממט דרייא מצות (שמורה) לעגט זיא אויף דיא סדר-שיססעל, אונד הערנאך גיבט מאן אויף דער רעכטען זייטע דער אבערסטען מצה איין שטיקכען געבראטענעס פלייש וואָרין איין ביין איזט, וועלכעס זרוע גענאננט ווירד, אונד אַן דער לינקען זייטע איין געקאָכטעס איי, אונטער דיעזען ביידען גיבט מאן דיא ביטטערן קרייטער (מרור), דאנן גיבט מאן צור רעכטען זייטע אונטער דעם מרור דאס חרוסת אונד צור לינקען זייטע דען כרפס, הערנאך גיבט מאן אונטער דיעזען ביידען דען חזרת.

ן דיא סדר-רייהע איזט פאלגענדער ארט: זאָ מאן פאָם גאָטטעס הויזע נאכהויזע קאממט, מאכט מאן קידוש, אם שבת זאגט מאן אויך ויכולו אונד אם מוצאי שבת שאלטעט מאן איין הבדלה, ווער פערגעססען האט הבדלה איינצושאלטען זאלל דיעסביים צווייטענמאל וויין טרינקען ערזעט-צען, אונד ווער אויך דאמאלס פערגעססען זאלל אים מיטטען עססען איבער איין גלאז וויין הבדלה מאכען, עווענטועלל ביים פיערטענמאל וויין טרינקען.

ורחץ הערנאך וואשט זיך דער הויזהערר דיא הענדע אָהנע ברכה.

כרפס דער הויזהערר נימט איין האלבעס איי גראָס רעטטיך —וועגן קיינער צו בעקאָממען איזט זעללער— טויכט איהן איין אין זאלץ-וואססער אונד גיבט אויך פיר דיא הויזלייטע אונד זאגען דיא ברכה: „ברוך אתה ד׳ אלהינו מלך העולם בורא פרי האדמה" וואָביא מאן אים זיננע האבען מוסס, דאסס דיעזע ברכה אויך פיר דען מרור, דען מאן שפעטער עססען ווירד געלטע, אונד עססען דיעס אַן דער לינקען זייטע אנגעלעהנט.

יחץ דער הויזהערר בריכט אב דיא גרעססערע העלפטע פאָן דער מיטלערן מצה אונד לעגט זיא וועג אלס אפיקומן.

מגיד דער הויזהערר דעקקט אויף דיא מצות, וועלכע דאנן ביז צום פאססוס „והיא שעמדה לאבותינו" אויפגעדעקט בלייבען. העבט דאנן, מיט אויסנאהמע דער הויזפרויא אינסגעזאממט מיט דען הויזלייטען דיא סדר-שיססעל עמפאָר אונד זאגען דען פאססוס „כהא לחמא עניא" ביז „לשנה הבאה בני חורין", היער ווערדען דיא בעכער געפיללט אונד דער קליינסטע זאָהן, — וואָ קיינער איזט, איין גראָססער, אים שלימססטען פאלל אויך דיא הויזפרויא — זאגט דיא „מה נשתנה", וואָרויף מאן דיא הגדה זאגט, יעדער גאָטטעספירכטיגע יודע זאלל דען הויזלייטען דיא הגדה אין דער לאנדעס שפראכע איבערזעטצען. ביים וואָרטע „מצה זו" נימט מאן העריויס דיא האלבע מיטלערע מצה אונד צייגט עס דען טישלייטען, ביים וואָרטע „מרור זו" נימט מאן דען מרור אין דיא האנד אונד צייגט עס דען טישלייטען אונד בייא דעם זאטץ „לפיכך" נימט מאן דען בעכער אין דיא האנד אונד נאכדעם מאן אם ענדע דיעזעס זאטצעס דיא ברכה „גאל ישראל" געזאגט מאכט מאן דיא ברכה בורא פרי הגפן אונד טרינקט אנגעלעהנט וועניגסטענס דיא גרעססערע העלפטע דעס בעכערס.

רחצה זעמטליכע הויזלייטע וואשען זיך דיא הענדע אונד זאגען דיא ברכה „ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים".

מוציא מצא דער הויזהערר לעגט דיא הענדע אויף אללע דרייא מצות אונד זאגט דיא ברכה „המוציא לחם מן הארץ" הערנאך העבט ער עמפאָר דיא אבערע אונד דיא האלבע מצה אונד מאכט דיא ברכה: „ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על

אכילת מצה״ בריכט פֿאָן יעדער איין האלבעס איי גראָס אב אונד איססט עס אנגעלעהנט אונד גיבט אויך דען איבריגען הויזלייטען צו עססען.

מרור דער הויזהערר נימט איין האלבעס איי גראָס ביטטערע קרייטער, געוועהנליך קרען, טויכט איהן אין זאָגענאננטען חרוסת, וועלכעס פֿאָן ניססע, מאנדעלן, עפפֿעלן, צימט אונד וויין בערייטעט ווירד, שיטטעלט עס גוט אב אונד זאגט דיא ברכה: „ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור״ אונד איססט דיעס גראדע זיטצענד.

כורך דער הויזהערר נימט איין האלבעס איי גראָס פֿאָן דער אונטערסטען מצה אונד איין האלבעס איי גראָס פֿאָם זאָגענאננטען חורת, געוועהנ־ליך געריבענער קרען טהיילע עבען זאָ פֿיעל דען הויזלייטען הערום אונד זאגען דען פאססוס „זכר למקדש כהלל״ אונד עססען עס גראדע זיטצענד.

שלחן ערוך הערנאך ווירד געגאכטמאהלט, בייא דיעזעם מאהל דארף מאן קיין געבראטענעס פֿלייש עססען. אויך דאנן ניכט, וועננ עס פֿריהער געקאָכט וואר, וואָ מעגליך זאלל מאן אייער עססען.

צפון פֿאָר דעם בענשען נימט דער הויזהערר דיא ווע:געלעגטע האלבע מיטלערע מצה, וועלכע אפיקומן גענאננט ווירד גיבט יעדעם דאפֿאָן איין האלבעס איי גראָס אונד עססען עס אָן דער לינקען זייטע אנגעלהנט. דען אפיקומן זאלל מאן נאָך פֿאָרמיטטערנאכט עססען.

ברך נון ווערדען דיא בעכער געפֿיללט אונד הערנאך געבענשט, וואָנאך דאנן ווידער „בורא פרי הגפן״ אונד דער גרעססערע טהייל דעס בעכערס אָן דער לינקען זייטע אנגעלעהנט געטרונקען ווערדען מוסס.

הלל היער ווירד דיא טהיר געעפֿנעט וועהרענד דעם פאססוס „שפוך חמתך״ דיא בעכער ווערדען געפֿיללט אונד זאגט דיא אנדערע העלפֿטע פֿאָן הלל, נשמת, ישתבח, א. ז. וו. הערנאך טרינקט מאן דען פֿיערטען בעכער אונד זאגט דיא נאך-ברכה „על הגפן״.

נרצה דאנן פֿאָלגט דער פאססוס „חסל סדור פסח כהלכתו״. ווער נאך ניכט שלעפֿריג איזט, זאלל שיר השירים זאגען, פֿאָם קריאת שמע לייגען זאגט מאן ניכט מעהר אלס שמע ישראל אונד ואהבת ביז ובשערך. ווער קראנקהייט האלבער מצה אונד מרור אונמעגליך עססען קאנן זאלל בייא דער ברכה „ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם אשר גאלנו״ דיא וואָרטע „והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה ומרור״ ניכט זאגען.

ז אם צווייטען אבענד דעס פסח פֿעסטעס ווירד דער סדר רעפעטירט.

פֿאָר דעם סדר גלייך נאכדעם אבענד־געבעט ווירד אנגעפֿאנגען ספירה צוצעהלען. דיעס זעטצט מאן זאָ פֿאָרט זיעבען וואָכען, ביז שבועות. ספירה צעהלען זאלל מאן גלייך אבענד, מאן קאנן אבער דיא גאנצע נאכט ספירה צעהלען, ווער אויך דיא גאנצע נאכט דאס ספירה צעהלען פֿערזיימט האט, זאלל דעם טאגס אָהנע ברכה צעהלען, אונד דיא דארויף פֿאָלגענדען אבענדען מיט איינער ברכה, ווער אויך דעם טאגעס קיינע ספירה געצעהלט האט

זאלל דיא פֿערנערן אבענדע אָהנע ברכה צעהלען, ווער דאראן צווייפֿעלט אָב ער ניכט איינען טאג דאס צעהלען פֿערגעססען האט זאלל מיט איינער ברכה צעהלען. פֿאָן ראש חדש אייר ביז ראש חדש סיון זינד מיט אויס- נאהמע דעס „ל"ג בעומר" טרויערטאגע וואָ מאן ניכט לוסטיג זיין, הייראטען, האאר אבשניידען, באדען א. ד. ג. דארף. ווענן ל"ג בעומר זאָננטאג פֿעללט דארף מאן פֿרייטאג בעפֿאָר דאס האאר אבשניידען.

כלל קג

פארשריפֿטען פאן דען פאסטטאגען אונד יום הכפורים.

א וויר האבען אים יאהרע זעכס טאגע וואָ איין יעדער יודע צו פֿאסטען פֿערפֿפֿליכטעט איזט. א. צ.: אם דריטטען טאג דעס מאָנאטס תשרי, (צום גדליהו), אם צעהנטען טאג דעס מאָנאטס תשרי (יום הכפורים), אם צעהנטען טאג דעס מאָנאטס טבת (עשרה בטבת), אם זיעבצעהנטען טאג דעס מאָנאטס תמוז (שבעה עשר בתמוז) אונד אם נייננטען טאג דעס מאָנאטס אב (תשעה באב). אם דריטטען טאג דעס מאָנאטס תשרי פֿאסטעט מאן: וויל אלס דער באבילאָנישע קעניג דאס יודישע פֿאָלק געפֿאנגען נאהם איין גראָססער טהייל נאָך אים הייליגען לאנדע צוריקק געבליעבען איזט אונטער דער לייטונג דעס גדליהו זאָהן דעס אחיקם אם דריטטען טאג דעס מאָנאטס תשרי ווארדע אויך גדליהו אונד דער גרעססטע טהייל דעס צוריקקגעבליעבענען פֿאָלקעס ערשלאגען, דער קליינערע טהייל היגגעגען ווארדע עבענפֿאללס אין געפֿאנגענשאפֿט געראטהען אונד זאָ איזט דיא לעצטע האָפֿפֿנונג געשוואונדען דאס איזראעל דאס הייליגע לאנד מעהר עראָבערן זאלל.

ב אם צעהנטען טאג דעס מאָנאטס תשרי (יום הכפורים) פֿאסטעט מאן: וויל אלס איזראעל זיך אין דער וויססטע דעראָרט פֿערגעססען האט, דאסס עס איין גאָלדענעס קאלב אנבעטעטע אונד אונזער לעהרער משה גאָטט ב"ה אום פֿערצייהונג באט, ווער עס דיעזער טאג אן וועלכעם דער עוויגע דיעזע זינדע פֿערציעהען האט אונד בעשטיממטע גלייכצייטיג דיעזען טאג פֿיר איינען בוסטאג. דיעזער טאג איזט אונטער אללען אנדערן פֿאסט- טאגען שאָן אויס דיעזעם גרונדע דער וויכטיגסטע וויל עס דער וואונש דעס אללמעכטיגען גאָטטעס אליין איזט, דאס וויר אונז אן דיעזען טאג קאסטייען אונד פֿאָן דען, וועהרענד דעס גאנצען יאהרעס בעגאנגענען זינדען בוססע אבלעגען זאללען אום אונז מיט איהם אויסצוזעהנען. דער טאג ווירד דעסהאלב „פֿערזעהנונגסטאג" (יום הכפורים) גענאננט. דיעזער טאג איזט אבער ניכט נור אלס פֿאסטטאג דער וויכטיגסטע טאג דעס יאהרעס זאָנדערן אויך אלס פֿייערטאג, יא ער ווירד זאָגאר דער „סאבבאטה אללער סאבבאטהע" גענאננט. ציעהט מיט זיך אויך דען פֿאָרהער געהענדען טאג (ערב יום כפורים) אונד מאכט איהן צום פֿייערטאג. אינזאָפֿערנע מאן שאָן דאמאלס

ביים כאָרגענגעבעט קיין תחנה (ויאמר דוד), קיין מזמור לתודה אונד קיין למנצח זאגט. אונד מאן דארף אם דיעזען טאג אונטער אללען אומשטענדען ניכט פאסטען, יא עס איזט זאָגאר רעכט אונד בילליג אן דיעזעם טאג יע עפטער צו עסען, יעדאָך פפלעגט מאן קיינע מילכשפייזע, אייער, ניססע א. ד. ג. צו געניעסען. אם אבענד פאָר דעם הערפאָרגעהענדען טאג דעם פערזעהנונגסטאגע נימםט איין מאנסבילד איינען האהן, איינע פרויא איינע העננע — איינע שוואנגערע פרויא נימםט בײדע— אונד שווינגט זעלבע דריימאל אום דאס הויפט בעגלייטעט פאָן דען ווארטען: „זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי, זה התרנגול ילך למיתה ואני אכנס לחיים טובים וארוכים אמן. איינע פרויא זאגט אנשטאטט דעם וואָרטעם „זה״, „זאת״, אנשטאטט „תרנגול״, „תרנגולת״ אונד אנשטאטט „ילך״, „תלך״. ווער עבען קיינען האהן אדער קיינע העננע האט, דארף אויך אנדערעס געפליגעל יא זאָגאר פישע געהמען נור קיינע טויבען. דיעזעס נעננט מאן געוועהנליך „כפרות״ דיא כפרות ווערדען יע פריהער נאכדעם הערומשלאגען געשלאכטעט, דערען וועיטהע אן ארמען פערטהיילט אונד דיא איינגעווײדע ווערדען הערויסגעווארפען ווערדען, ווער דאס כפרה הערומשלאגען פערזיימט האט, קאנן עס ביז הושענא רבא ערזעטצען. אם ערב יום הכפורים זאלל זיך איין יעדער יודע באדען א. צ. אין איינער מקוה, וועלכע כשר איזט, אדער אין איינעם פליעסענדען וואססער, ווער קיינעס פאן ביידען האט זאלל נעהמען דרייא געפעססע אונד זיא מיט וואססער פיללען אונד זעלבעס אויף זיך דעראָרט גיעסען לאססען, דאס בעפאָר דער גוסס פאן איינעם געפעס אויפהערט דער, דעם אנדערן שאן בעגיננען זאלל, דאסס דאס וואססער פאן אללען דרייא געפעסען אונאונטערבראכען אויף דען קערפער געגאססען ווערדען, אויך איין זאלכער, דער אין זיעבענטעגיגער טרויער (אבל תוך שבעה) איזט, טראצדעם ער זאנסט ניכט באדען דארף, זאלל זיך איינע שטונדע פאָר אבענד באדען. נאכדעם מאן געבאדעט האט זאלל מאן מנחה בעטען אונד ביים זאטצע אלהי נצור זאלל מאן שאן דיא ווידוי זאגען. נאכדעם מאן מנחה געבעטעט האט, זאלל איין יעדער יודע זיינען נעבענמענשען דען ער וועהרענד דעם יאהרעס עווענטועלל בעליידיגט האט אום פערצייהונג ביטטען. וועגן ער איהן ניכט פערצייהען וויל זאלל ער איהן אויך דאס צווייטעמאל אונד דאס דריטטעמאל אין געגענווארט פאן דרייא פערזאָנען אום פערצייהונג ביטטען וועגן ער איהם אויך דאנן ניכט פערצייהען וויל ברויך ער איהן ניכט מעהר צו ביטטען יענער הינגעגען האט זיך אלס הארטנעקקיגען מענש געבראנדמארקט וואס דיא ווירדע דעם יודישען קאראקטערס ענטעהרט. איינע אויסנאהמע בילדעט היער דער ראבבינער דעם אָרטעס אדער דער לעהרער זיינעס שילער געגענאיבער אינזאָפערנע זעלבע איהרען בעליידיגערן ניכט פערצייהען וואללען דער בעליידיגער זעלבסט נאך דריימאליגער אום פערצייהונג ביטטעט זיינע פפליכט נאך ניכט ערפיללט האט זאָנדערן ער מוסס אללע העבעל אין בעוועגונג זעטצען אום

נור זיינען בעליידיגטען צור אויסזעהנונג צו בעוועגען. ווענן יעמאנד זיינען נעבענמענשען בעליידיגט אונד דער בעליידיגטע שטירבט, זאלל דער בעליידיגער פאר דעם פערזעהנונגסטאג פאר צעהן פערזאנען אויף דעם גראב דעם פערשטארבענען בעליידיגטען פאלגענדע ווארטע זאגען: „חטאתי לאלקי ישראל ואל פלוני זה" דאס הייסט: „איך האבע מיך פערזינדיגט געגען גאטט איזראעלס אונד געגען נ. נ.", זעלבסט פערשטענדליך, מוסס ער דען נאמע דעם פערשטארבענען זאגען, דיא אנוועזענדען זאגען היעראויף דרייםאל דאס ווארט „מחול לך". ווענן דער בעליידיגטע אין איינעם אנדערן ארטע געשטארבען איזט, דארף זיך דער בעליידיגטע מיט דעם פערצייהען ביטטען מיטטעלסט איינער דריטטען פערזאן פערטרעטען לאססען. נאכדעם מאן מיט דעם מנחה געבעט פערטיג איזט, זאלל מאן דיא זאגענאננטע סעודה מפסקת נעהמען, בייא דער סעודה מפסקת זאלל מאן בעדאכט זיין, קיינע פעטטע שפייזען אדער פישע, זאנדערן יע לייכטערעס צו געניעסען, אונד דאס מאהל נאך פאר זאננענאונטערגאנג צו בעענדען. נאך דעם בעענדען דיעזעס מאהלעס דארף מאן נור אין דעם פאללע נאך וואססער טרינקען, ווענן מאן זיך דיעס נאך אין פאָרהיניין בעדונגען האט (מתנה געוועזען) אונד נאך טאג איזט. נאך דעם מאהלע זאלל מאן יע פריהער דיא ליכטער אנצינדען אונד דיא ברכה זאגען: „ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום הכפורים". ווענן דער פערזעהנונגס-טאג אן איינעם שבת פעללט, פיגט מאן הינצוא „ושל שבת". אם פערזעהנונגס-טאג פפלעגט מאן אויך פיר דאס זעעלענהייל דער פערשטארבענען עלטערן ליכטער אנצוצינדען. אם פערזעהנונגסטאג איזט פערבאטען: דאס עססען אונד טרינקען, דאס וואשען, דאס האאר שמיערען, דאס שוה- אדער שטיע-פעל אנציעהען אונד דאס אין בעריהרונגקאממען מיט דעם וווייבע. ווענן מאן פאם גאטטעסהויז אבענד נאך הויזע געהעט אונד עס רעגנעט אדער איין קאטה איזט, דארף מאן דיא שוה אדער שטיעפעל אנציעהען, ביז מאן נאך הויזע געהט. ווער איינען קראנקען אים הויזע האט, דער ניכט פאסטען קאנן, האט דען ארטסראבינער, אדער וואָ קיינער איזט דעססען פערטרעטער צו בעפראגען, וויא ער מיט דעם קראנקען פערפאהרען זאלל. אם אויסגאנג דעם פערזעהנונגסטאג (מוצאי יום הכפורים) מאכט מאן הבדלה, אונד זאגט ניכט דען פאססוס „הנה אל ישועתי", אויסגענאממען, ווענן דער פערזעהנונגס-טאג אם שבת וואר, מוז מאן אויך „הנה אל ישועתי" זאגען, אבער קיינעס-פאללס ווירד בשמים גענאממען. אם אויסגאנג דעם פערזעהנונגסטאגס איזט מאן דיא לבנה מקדש, אונד נאך דעם נאכטמאהל זאלל מאן דען פלאטץ צור סוכה אויסמעססען.

ג אם צעהנטען טאג דעם מאָנאטס טבת (עשרה בטבת) האט דער באבי-לאָנישע קאָניג דיא שטאדט יערוזאלעם צו בעלאגערן בעגאָננען, אונד דעסוועגען האבען דיא ווייזען איזראעלס דיעזען טאג צום פאסטטאג געמאכט.

ד אם דרייצעהנטען טאג דעם מאָנאטס אדר, (תענית אסתר) וואָ דער רוב-לאָזע האמאן דיא גאנצע יודישע נאטיאָן אן איינעם טאגע אויסראָטטען

וואָללטע אונד דיא גאָטטליכע פֿאָרזעהונג זיינען טיראננישען פלאהן פֿער-אייטעלטע, האט דער אנפֿיהרער דעם יודישען פֿאָלקעס מרדכי מיט זיינען גענאָססען אויך פֿיר דיא צוקונפֿט אלס פֿאסטטאג בעשלאָססען.

ה אם זיעבצעהנטען טאג דעם מאָנאטס תמוז (שבעה עשר בתמוז) זינד דעם יודענטהומע מעהרערע אונגליקקספֿעללע פאססירט, זאָ צ. ב"ש. זינד דאמאלס דורך מאָזעס דיא ערסטען בונדעסטאפֿעל צערבראָכען וואורדען, בײם שטורץ דעס צווייטען טעמפעלס וואורדע אן דיעזעם טאג דאס אלל-טעגליכע אָפּפֿער (קרבן תמיד) איינגעשטעללט. א. ד. ג. דאדורך האט מאן אויך דיעזען טאג צום פֿאססטאג בעשטיממט.

ו אם נײנטען טאג דעם מאָנאטס אב (תשעה באב) איזט זאָוואָהל דער ערסטע אלס אויך דער צווייטע טעמפעל פֿערניכטעט וואורדען. אם זעלבען טאג וואורדע אין דער וויסטע איבער איזראעל דאס פֿערהענגניסס-פֿאָללע אורטהייל געפֿעללט, דאס עס פֿיערציג יאהרע אין דער וויסטע הערום אירען זאלל, אם זעלבען טאג וואורדע דיא שטאדט ביתר, דיא צווייטע שטאדט דעם לאנדעס עראבערט. דאדורך האט מאן דיעזען טאג צום פֿאססטטאג בעשטיממט. אן דען פֿאססטאגען צום גדליהו, עשרה בטבת, תענית אסתר אונד שבעה עשר בתמוז דארף מאן דיא גאנצע נאכט, זעלבסט וועגן מאן געשלאפֿען האט, ביז צום אויפֿגאנג דער מאָרגענראָטהע עססען, יעדאָך איזט רעכט אונד בילליג וועגן מאן שלאפֿט, זיך דיעס פאר דעם ניעדערלעגען צו בעדינגען. קראנקע, שוואנגערע, זייגענדע פרויען וועגן זיא זיך שוואך פיהלען, דירפֿען זיא איין וועניג פֿלייש עססען אדער וויין טרינקען, אם תשעה באב היגעגן דארף מאן גלייך יום הכפורים שאָן אם אבענד בעפֿאָר נאך זאָננענאונטערגאנג ניכט מעהר עססען. אויך דארף מאן תשעה באב ביז נאך דען קינות קיינע שוה אנציעהען, פֿאָן זיעבצעהנטען טאג דעם מאָנאטס תמוז ביז צום נײנטען טאג דעם מאָנאטס אב זינד איינאונדצוואנציג טאגע, דיעס איזט בעקאננט אונטער דעם נאמע: דרייא וואָכען. אין דען דרייא וואָכען בעגיננט שאָן דיא טרויער, אינזאָפֿערנע מאן פֿיר דיעזע דרייא וואָכען קיינע האָכצייט בעשטיממען זאלל; קיין האאר אבשניידען, קיין נייעס געוואנד אנלעגען, איבער קיינע נייע פֿרוכט, וועלכע אויך נאך תשעה באב צו בעקאָממען איזט, דיא ברכה שהחיינו מאכען, וואָ מאָגליך מיט קיינעם ניכטיודען איינע טאגעסזאטצונג אבהאלטען, קיין צימּמער מאלען לאססען, אונד וועגן נור מעגליך אין דער מיטטאגשטונדע איינען טרויערגאָטטעסדיענסט (חצות) אבהאלטען זאלל. פֿאָם איינטריטט דעם מאָנאטס אב ביז נאך תשעה באב, בעקאננט אונטער דעם נאמע נײן טאגע, ווירד אויך דיא טרויער געשטייגערט, אינזאָפֿערנע מאן קיינע וואָהנונג רייניגען, קיינע וועשע וואשען אדער דורך איינען ניכטיודען וואשען לאססען, וועם דיא געזונדהייט ערלויבט; קיין פֿלייש עססען, קיינען וויין טרינקען, קיינע פֿליישיגע שפייזען עססען, ניכט באדען, קיינע געוואשענע קליידער אנלעגען זאלל. וועגן אים אָרטע איינע בעשניידונג שטאטטפֿינדעט, דירפֿען דער פֿאטער דעם קינדעס, דער דיא אָפעראטיאן פֿאללציעהט (מוהל), דער

געפאטטער (סנדק), אונד אויך דיא איבריגען טהיילנעהמענדען געסטע שבת קליידער אנלעגען, פלייש עססען, וויין טרינקען, דאס האאר אבשניידען א. ד. ג. איין קראנקער דארף עבענפאללס געפליגעלפלייש עססען, וויין נעהמען אונד וועגן עס נאָטהווענדיג איזט אויך אין ווארמעם וואססער באדען. דער שבת פאר תשעה באב ווירד שבת חזון גענאננט. אן דיעזעם סאבבאטה דארף מאן זיך וויססע וועשע אנציעגען אונד דען סאבבאטה אָבעררּאָק אנלעגען. נייע קליידונגשטיקקע זאלל מאן אן דיעזעם שבת ניכט אנציעגען. וואס דאס עססען אנבעלאנגט, איזט גאר קיין אונטערשיעד צווישען דיעזעם אונד דען אנדערן סאבבאטהטאגען דעס יאהרעס. אם פאָרגעהענדען טאג דעם תשעה באב זאלל מאן פאָר דעם מנחה געבעט דיא מאהלצייט עססען, דאנן מנחה בעטען, קיין ויאמר דוד זאגען אונד הערנאך דיא מאהלצייט צום פערפאססטען עססען. דיעזע מאהלצייט זאלל מאן מיט געבראטענען אייערן אין אשע איינגעטויכט אויף דער ערדע זיצענד אונד ניכט אין געזעללשאפט אבהאלטען, נאכדעם מאן דיעזע מאהלצייט אבגעהאלטען האט זאלל איין יעדער יודע אינם גאָטטעסהויז געהען דיא שוהע אויסציעהען אונד דיא זאָגענאננטען קינות מיט דעם פאָרבעטער לייזע מיטזאגען. אם תשעה באב איזט גלייך דעם פערזעהנונגסטאג פערבאָטען עססען אונד טרינקען, האאר שמיערען, באדען, וואשען, — אין דער פריה וואשט מאן זיך בלאָס דיא פינגער אונד ניכט דיא גאנצע האנד, אונד מיט דען פייכטען פינגערן ווישט מאן זיך דיא אויגען אוים — שוה אנציעגען, אונד מיט דעם ווייבע אין בעריהרונג צו קאממען. אם תשעה באב זאלל מאן איינעם פרעמדען יודען קיינען שלום עליכם געבען, וויא עס זאָנסט בייא דעם יודען איבליך איזט, ניכט לערנען אונד ביים מאָרגענגעבעט קיינע תפילין אנלעגען, נאך דעם מאָרגענגעבעט זאלל מאן מיט בעטריבטעם געמיטהע דיא קינות זאגען אונד ניכט וויא אין מאנכען געגענדען זיך דאס איבעל איינגעניסטעט האט, דאס מאן מיט דיסטעלן ווערפען הערום שוואטצט. וועך איין ליידענשאפטליכער רויכער איזט, דארף שאָן נאכמיטטאג רויכען. אם אבענד פאר דעם מנחה געבעט, לעגט מאן אן טלית אונד תפילין, זאגט דארין גאנץ קריאת שמע דען פערזיימטען יום אונד אלל דאס וואס מאן אין דער פריה פערזיימט. וועגן דער אכטע טאג דעס מאָנאטס אב (ערב תשעה באב) אדער דער ניינטע טאג זעלבסט אן איינעם שבת פעלט, וואָ דאס פאסטען בעקאנטליך פיר דען דאראויף פאָלגענדען זאָננטאג פערטאגט ווירד, דארף מאן אן דיעזעם שבת, טראָצדעם מאן זעלבסט נאכמיטטאג בייא דעם דריטטען מאהלע (שלש סעודות) נאך פלייש עססען אונד וויין טרינקען דארף, ניכט לערנען, אויסגענאָממען זאלכע געגענשטענדע דיא מאן אויך „תשעה באב" זעלבסט לערנען דארף. אם אויסגאנגע דעם שבת שאלטעט מאן אין דער שמנה עשרה אתה חוננתנו איין אונד מאכט קיין הבדלה איבער דען בעכער, בשמים אונד הבדלה ליכט, זאָנדערן איבער דיא קערצען, וועלכע פעטראָלעאום לאמפע זאגט מאן דיא ברכה בורא מאורי האש, אונד תשעה באב נאכט מאכט מאן הבדלה איבער בעכער, בשמים אונד הבדלה. תשעה באב נאכט זאלל מאן דיא לבנה מקדש זיין.

ז עבענזאָ וויא עס אונזערע פאָרפאהרען אונז צור פפליכט געמאכט האבען אן דען טאגען וואָ אונז אונגליקספעללע בעגעגנעטען צו פאסטען, זאָ איזט עס אויך פפליכט איינעם יעדען איינצעלנען דען טאג וואָ איהם אונ-גליקספעללע צושטאָססען, פיר זיך אלס איינען פאסטטאג צו בעשטיממען, ווער אים הויזע איינען געפעהרליכען קראנקען האט, ווער אויף איינעם וועגע פעראירט איזט, זאלל פאכטען אונד ביטטען גאָטט, דאסס ער זיינעם קראנקען היילע, איהן פאָן דער נאָטה הערויסהעלפע. ווענן איין איינצעלנער פאסטען וויללֿ, זאלל ער אם אבענד בעפאָר ביים מנחה געבעט פאָר דעם פאססוס „יהיו לרצון אמרי פי״ פאָלגענדעס זאגען: „רבון כל העולמים הרי אני לפניך בתענית נדבה למחר יהי רצון מלפניך ד׳ אלקי ואלקי אבותי שתקבלני באהבה וברצון ותבא לפניך תפלתי ותענה עתירתי ברחמיך הרבים כי אתה שומע תפלת כל פה״. אונד אם פאסטטאג צו מנחה זאלל ער אים פאססוס שמע קולינו פאָר דען וואָרטען „כי אתה שומע תפלה״ עננו איינשאלטען. ווער אָם אבענד בעפאָר קיין רבון געזאגט האט, דער דארף אויך אם פאסטטאגע ביים מנחה געבעט קיין עננו איינשאלטען, ווענן איין איינצעלנער פאסטעט, דארף ער זיך אין דער פריה דען מונד אויסוואשען. ווער ביי איינעם מנחה געבעט דען אָבענגענאננטען רבון איינגעשאלטעט אונד דען דארויף פאָל-גענדען טאג זיך צום פאסטטאג בעשטיממט האט, אונד איהן דאנן דאס פאסטען איבעראוים פייניגט, קאנן זיך דאס פאסטען מיט געלד אויסלעזען. ווער איינעם שלעכטען טרוימעס צופאָלגע אם שבת אדער פייערטאגען גע-פאסטעט האט, זאלל הערנאך נאָך איינען טאג פאסטען, ווער אן איינעם פאסטטאגע אוים פערגעססענהייט געגעססען אדער געטרונקען האט, דארף אינדעססען ניכט אונטערברעכען דאס פאסטען, זאָנדערן זאלל עס פאָרט-זעטצען.

כלל קד

פארשריפטען פאם נייאיאהרספעסט (ראש השנה).

א פאָם ערסטען טאג דעם מאָנאטס אלול ביז נאך דעם נייאיאהרספעסט (ראש השנה) ווירד טעגליך מיט אויסנאהמע שבת אונד ערב ראש השנה שופר געבלאזען, דאהער זאלל איין יעדער בעשטרעבט זיין אין דיעזעם מאָנאט ניכט צו הויזע, זאָנדערן אים גאָטטעסהויזע צו בעטען, אום דאס פאזוינען-בלאזען אנצוהערען. זאָננטאג פאָר דעם נייאיאהרספעסט — ווענן דער נייא-יאהרספעסט מאָנטאג, דיענסטאג פעללט איינע וואָכע בעפאָר — שטעהט איין יעדער גאָטטעספירכטיגע יודע פריה אויף אום אינם גאָטטעסהויז צוגעהען אונד דיא זאָגענאננטען סליחות צו זאגען. ווער דיעזע סליחות איינצעלן (ביחידות) זאגט, זאלל ניכט זאגען שלש עשרה מדות. אונד דיא זעטצע מחי ומסי מרן דבשמי׳. דיא גאָטטעס-פירכטיגערן פפלעגען פאָם אנפאנגע דער סליחות-טאגע ביז צום פערזעהנונגסטאג צעהן טאגע צו פאסטען, יעדאָך ברויך מאן דיעזע טאגע ניכט אויסצופאסטען. יעדער יודע זאלל זיך אם הער-

פֿאָרגעהענדען טאגע דעם נייאיאהרספֿעסטעס באדען אין איינעם פֿלוסס אדער אין איינער מקוה, וועלכע כשר איזט.

ב פֿאָם ערסטען טאג דעם נייאיאהרספֿעסטעס ביז נאך דעם פֿערזעהנונגס־טאג שאלטעט מאן אים שמנה עשרה געבעט דיא זעטצע „זכרנו, מי כמוך, המלך הקדוש, המלך המשפט, וכתוב, אונד בספר חיים" איין, ווער דיעס צו זאגען פֿערגעססען האט, ברויך ניכט נאָכאיינמאל דיא שמנה עשרה צו בעטען. אויסגענאממען וועגן מאן אן המלך הקדוש פֿערגעססען האט מוסס מאן נאכאיינמאל בעטען.

ראש השנה אבענד זאלל מאן זיססע שפייזען עססען, וויא האָניג זיססע עפּפעל א. ד. ג. אונד דאבייא זאגען „יהי רצון שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה". ביים מאָרגענגעבעט זאלל איין יעדער יודע הערען דאס שופר בלאזען. וועגן דעריעניגע, דער שופר בלאזט דיא ברכות זאגט, זאלל מאן גענויא אויפֿמערקזאם זיין אונד ניכטאיינמאל „ברוך הוא וברוך שמו" נאכזאגען, וועגן מאן דאס צווייטעמאל וועהרענד דער שמנה עשרה שופר בלאזט מוסס מאן שטעהען, נאכמיטטאג זאָלל איין יעדער גאָטטעספֿירכטיגע יודע דאס זאגענאננטע תשליך מאכען ניכט פֿערזיימען.

כלל קה.

פארשריפטען פאם סוכת־פעסט.

א איין יעדער גאָטטעספֿירכטיגע יודע איזט פֿערפֿליכטעט זיך אויף סוכת איינע היטטע (סוכה) צו מאכען. דיא היטטע זאלל וועגן נור מאָגליך פֿיער וועגדע האבען, אים שלִיממסטען פֿאללע אבער איזט זיא אויך מיט דרייא זוענדע ברויכבאר. דער אָבערע טהייל (סכך) מוסס גרינעס געוועכס האבען אונד ניכט אם אָרטע וואָ עס וועכסט בעהעפֿטעט זיין, מאן דארף פֿאָלגע דעססען אונטער איינעם ביימע קיינע סוכה מאכען, דאס דעססען צווייגען אלס דעקקע דער סוכה דיענען זאללען, איינע זאלכע סוכה איזט אויך אין דעם פֿאללע אונברויכבאר (פסול), וועגן מאן נאכטרעגליך דיא עסטע פֿאָם בוימע אבגעהויעט האט. ווער זיינע סוכה מיט עסטע אדער צווייגען בעדעק־קען וויל, מוסס זיא אבהויען בעפֿאָר ער זעלבע אויף דיא סוכה גיבט. ווער איינע געבויעטע סוכה האט, וועלכע אָבען מיט פֿליגעלן פֿערזעהען איזט, זאלל דיא פֿליגעל עפֿפֿנען בעפֿאָר ער זיא בעדעקקט. אויף דיא סוכה דארף מאן וועדער איין גערעטה וויא צ. ב. ש. האקקע, שויפֿעל, הייא־גאבעל א. ד. ג. נאך איין זאלכעס שטיקק האלץ וואָרויף אייזען צופֿינדען איזט הינויף געבען. דיא וועגדע דירפֿען פֿאן וואס איממער פֿערפֿערטיגט ווערדען, נור ניכט פֿאן זאלכען געגענשטענדען, וועלכע איינען איבלען גרוך פֿערברייטען.

ב דיא וועגדע מיססען איינע העהע פֿאן צעהן, אונד איינע ברייטע פֿאן זיעבען הענדעברייטען האבען. דער אָבערעטהייל (סכך) מוסס זאָ דיכט זיין, דאסס, וועגן דיא זאָננע שיינט, דער שאטטען דיא ליכטזייטע איבער־

טרעפפען זאלל, יעדאך זאלל ער ניכט פיעל צו דיכט זיין, דאמיט מאן בייא נאכט דיא שטערנע דורכזעהען קאנן.

ג׳ ווער פאר סוכות קיינע סוכה געמאכט האט, זאלל זיך חול המועד איינע מאכען, אונד ווער נאך פאר דרייססיג טאגע דעם סוכות-פעסטעם איינע סוכה געמאכט האט, דארף זיא נור דאנן ברויכען, וועננ ער זיא אבזיכטליך פיר סוכות געמאכט האט, וואָ אבער ניכט, זאלל ער פאר סוכות צור סוכה עטוואס הינצופיגען.

ד׳ מאן זאלל ווערער פאן דען וועגדען נאך פאן דער דעקקע דער סוכה עטוואס צו אייגענעם געברויכע נעהמען, זעלבסט וועננ דיא סוכה איינעם העפטיגען שטורמווינדע צופאָלגע איינגעשטירצט איזט, דארף מאן דאס סוכה-מאטריאל ניכט ברויכען אונד וועננ דיעס אן שבת אדער פייער-טאגען געשיעהט, דארף מאן אללעס, וואס מאן אלס ציערדע אין דיא סוכה היניין געגעבען האט ניכט בעריהרען (מוקצה) יעדאך דארף מאן לייכטיכער, וועלכע אום דיא ווענדע העננען, טראָצדעם אויך דיא, איינע ציערדע דער סוכה בילדען, אם שבת אונד פייערטאגע הערונטערנעהמען, זאָ זיא ניכט מיטטעלסט איינעם קנאָטען אן דיא וואנד בעהעפטעט זינד. ווער אין זיינער היטטע איינע מיררטהע, איינען אתרוג א. ד. ג. צור ציערדע העננגען האט, דארף אן זעלבע ריעכען, זעלבסט אם שבת אונד פייערטאגע, וואָ ער זעלבע ניכט בעריהרען דארף.

ה׳ וועהרענד דעם סוכות-פעסטעס זאלל מאן דיא היטטע אלס וואָהנצימממער בעטראכטען, דארין עססען, טרינקען, שלאפען, א. ד. ג. יעדאך דארף זיא ניכט, וועננ זיא אויך געהייצט ווירד, אלס קיכע געברויכט ווערדען, יא זאָגאר קיינען טאָפף, פפאננע א. ד. ג. זאלל מאן אין דיא היטטע היגאיינבריננגען, זאָנסט דארף מאן וועהרענד דער צייט וואָ זאָ וואס אין דער היטטע איזט ניכט דיא ברכה לישב בסוכה זאגען.

ו׳ וועהרענד דעם היטטענפעסטעס דארף מאן קיינע בעשטיממטע מאהל-צייט אויסערהאלב דער היטטע עססען, יא זאָגאר איין שטיקקכען בראָד וועננ עס זאָ גראָס איזט וויא איין איי, מוסס מאן אין דער היטטע, געניעס-סען, יעדאָך באקקווערק, אָבסט וויין בראנדוויין, וואססער א. ד. ג. דארף מאן אויך אויסערהאלב דער היטטע געניעססען. אויסגענאממען, וועננ זיך מעהרערע פערזאָנען צוזאממענזעטצען אום צו טרינקען, דירפען זיא עס נור אין דער היטטע טהון.

ז׳ דיא ערסטע נאכט דעם היטטענפעסטעס איזט איין יעדער יודע פער-פפליכטעט אין דער היטטע צו עססען, אום דיא ברכה לישב בסוכה זאגען צו קאָננען, דאהער וועננ עס אויך דאמאלס רעגנעט, זאלל מאן, וועננ אויסזיכט פאָרהאנדען איזט, דאס דער רעגען איין פאָריבער געהענדער איזט, איינע געוויססע צייט ווארטען, אום נור אין דער היטטע עססען צו קעננען, שיינט דער רעגען איין אנהאלטענדער צו זיין, זאלל מאן אין דער היטטע בלאָס קידוש מאכען, שהחיינו זאגען, איין (כזית) האלבעס איי גראָס עססען,

אָהנע דיא ברכה לישב בסוכה געזאגט צו האבען קאנן ער דאנן דאס מאהל אים צימער פֿארטזעטצען. דיא צווייטע נאכט הינגעגען איזט שאָן דיעס בעציגליך ניכט זאָ וויכטיג, זאָ עס רעגנעט, קאנן מאן אויך אים צימער קידוש מאכען, אונד ברויך נור איינע דאטעל גראָם בראָד, אָהנע דיא ברכה לישב בסוכה צו זאגען, אין דער היטטע עססען. וועגן דאנן דער רעגען אויפֿגעהערט, מוסס מאןביידע נעכטע אין דיא סוכה היניינ־געהען, דאָרט איין איי גראָם בראָד עססען אונד דיא ברכה לישב בסוכה זאגען.

ח וועגן אם לויבהיטטענפֿעסט דעראָרט קאלט איזט, דאסס דאס עססען דורך דיא קעלטע אונגעניעססבאר ווירד, זאלל מאן אים צימער עססען. ווער זיך אונוואָהל פֿיהלט אדער קאָפּף שמערצען האט, זאלל אים צימער בלייבען אונד ברויך ניכט אין דער היטטע צו עססען. ווער איינען קראנקען בעווירטעט, דארף אויך אים צימער עססען זאָ איהן דער קראנקע בענע־טהיגט אונד איהן ניכט ענטבעהרען קאנן, איזט עס איין געפֿעהרליכער קראנקער, דאנן דארף דער בעווירטער ניכט אין דער היטטע עססען, זעלבסט וועגן דער קראנקע איהן דאמאלס ענטבעהרען קאָנטע.

וועם אם ערסטען אדער צווייטען אבענד דעס לויבהיטטענפֿעסטעס, דער אן איינעם שבת פֿעללט, דער ווינד דיא קערצען אויסגעלאָשען האט, זאלל וועגן מעגליך צום יודישען נאכבאר געהען אונד דאס מאהל פֿאָרט־זעטצען. אן דען איבריגען נעכטען ברויך ער דיעס ניכט צו טהון, זאָנדערן דארף אים צימער עססען. ווער אין איינעם וויינגארטען ווין טרעטען לעססט, אונד צו בעפֿירכטען האט, דאס וועהרענד דער צייט וואָ ער אין דיא היטטע היניין געהען ווירד אום צו עססען, ניכטיודען דען ווין אונ־ברויכבאר (נסך) מאכען קעננען, זאלל אויסערהאלב דער סוכה עססען.

כלל קו.

פארשריפטען פאם אתרוג בענשען.

א וועהרענד דעס לויבהיטטענפֿעסטעס איזט איין יעדער יודע פֿערפֿליכטעט אתרוג צו בענשען. אונטער אתרוג בענשען פֿערשטעהט מאן; מאן נימט איינען פאלם-, מירטהע- אונד באכוויידע- צווייג, וועלכע דעארט אנאיינאנ־דער בעפֿעסטיגט זינד, דאסס דער פאלמצווייג, דער וועניגסטענס זעכצעהן דוימענפֿינגערברייטע לאנג זיין מוסס, וועניגסטענס אום איינע האנד בריית העהער איזט אלס דיא מירטהענצווייגע; דרייא מירטהענצווייגע, וועלכע וועניג־סטענס צוועלף דוימענפֿינגערברייטע לאנג זיין מיססען, אונד עטוואס העהער זיין זאללען אלס דיא באָכווידע-צווייגען; צווייא באָכווידע-צווייגען, וועלכע עבענפֿאלס צוועלף דוימענפֿינגער בריית לאנג זיין מיססען. דיעזע צוזאממען בילדען איינען שטרויס. דיעזען שטרויס נימט מאן אין דיא רעכטע אונד דען אתרוג דעראָרט אין דיא לינקע האנד, דאסס דיא וואורצעל (עוקץ) אונטען אונד דער קנאָפּף (פטום) אבען זיין זאלל, אונד זאגט דיא ברכה: „ברוך

אתה ד׳ אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, הערנאך קעהרט מאן דען אתרוג דערארט אום, דאסס דאס קנאָפּכען (פטום) אָבען אונד דיא וואורצעל (עוקץ) אונטען זיין זאלל, אם ערסטען טאג מוסס מאן אויסער דער אָביגען ברכה נאך שהחיינו זאגען. נאך דער ברכה מוסס מאן מיט דעם בלומענשטרויס נאך אללען פיער ריכטוננען דעם ערדבאללס, אָסט, זיד, וועסט, נאָרד, נאך אבען אונד אונטען איינע וועגדונג מאכען. עבענזאָ פערפעהרט מאן בייא הודו אונד אנא ד׳, ביים וואָרטע „הודו״ שיטטעלט מאן דען שטרויס נאך אָסטען, — ביים וואָרטע ״לד״ דארף ער ניכט געשיטטעלט ווערדען — ביים וואָרטע „כי״ געגען זידען, ביים וואָרטע „טוב״ געגען וועסט, ביים וואָרטע „כי״ געגען נאָרד, ביים וואָרטע „לעולם״ נאך אבען אונד ביים ווארטע „חסדו״ נאך אונטען. אים זאטצע „אנא ד׳ הושיעה נא״ זינד מיט אויסנאהמע דעם וואָרטעס ״ד״, וואבייא ניכט געשי-טטעלט ווערדען דארף, דרייא וואָרטער, מאן זאלל דאהער נאך אָביגער ארט בייא יעדעם וואָרטע, נאך צווייא ריכטונגען שיטטעלן.

ב ווער געלינקט איזט נימםט דען שטרויס אין זיינע רעכטע, וועלכע בייא יעדעם אַנדערן דיא לינקע האנד געגאננט ווירד אונד דען אתרוג אין זיינע לינקע האנד, וועלכע בייא איינעם אַנדערן דיא רעכטע געגאננט ווירד. ווער נור איינע האנד האט זאלל ניכט דען לולב אונד אתרוג צו גלייך אין דיא האנד נעהמען, זאָנדערן איינעם נאך דעם אנדערן.

ג אתרוג בענשען זאלל מאן גלייך אין דער פריה, וועגן מאן קיינען אתרוג האט זאלל מאן ניכט עססען אונד אויך ביז מיטטאג ווארטען ווער אויך מיטטאג נאך קיינען אתרוג האט, זאלל ניכט לענגער ווארטען, מיט דעם עססען, אבער אללענפאללס מוסס ער אויך נאכמיטטאג בעשטרעבט זיין, זיך איינען אתרוג צו פערשאפפען. וועגן שאָן אבענד איזט, זאלל מאן אהנע ברכה אתרוג בענשען אונד וועגן שאן נאכט איזט, אויך אָהנע ברכה ניכט.

ד זאָוואהל אן דען אתרוג אלס אויך אן דיא מירטהען דארף מאן וועהרענד דעם לויבהיטטענפעסטעס ניכט ריכען, אויסגענאממען שבת דארף מאן דען אתרוג אָהנע דיא מירטהע ריעכען.

ה אם ערסטען טאג דארף מאן נור מיט אייגענעם אתרוג בענשען, ווער זיינען אתרוג איינעם אנדערן צו בענשען גיבט, זאלל איהם דען אתרוג וועהרענד דער צייט וואָ ער מיט איהם בענשט, שענקען, אם ערסטען טאג דארף מאן, בעפאָר מאן אליין געבענשט האט, דען אתרוג קיינעם געבען, דער ניכט דרייצעהן יאהרע אלט איזט, (קטן).

כלל קז

פארשריפטען פאן הושענא רבא שמיני עצרת אונד שמחת תורה.

א דער פינפטע טאג דעם חול המועד סוכת ווירד הושענא רבא גענאננט, הושענא רבא בייא נאכט זאלל איין יעדער גאטטעס פירכטיגע יודע דיא נאכט דורכוואכען אונד זיך מיט תהילים זאגען אדער זאָנסטיגען גאָטטעס-

דיענסטען בעפֿאססען. הושענא רבא פֿריה ווירד זאָוואהל „מזמור לתודה״ אלס אויך „למנצח מזמור לדוד״ אבער ניכט נשמת געזאגט. נאך דער שמנה עשרה זאגט מאן אין כמיך. אין דער צווייטען שמנה עשרה דיא קדושה נעריצך. אן דען אנדערן טאגען דעם לויבהיטטענפֿעסטעס זאלל מאן יעדען טאג נאך דער מוסף שמנה עשרה מיט דעם אתרוג אונד לולב אין דער האנד איינמאל אום דען אלמעמאר הערומגעהען. אם הושענא רבא היגגעגען זיעבענמאל. נאכדעם מאן דען אלמעמאר זיעבענמאל אומרינגט האט, זאגט מאן דען זאגענאננטען יוצר אונד ביים זאטצע תעלה אמונה לעגט מאן דען אתרוג ניעדער אונד נימםט דיא הושענא אין דיא האנד. דיא הושענא זאלל מאן ניכט מעהר אלס זעכסמאל קלאפפֿען אונד דאנן ניכט וועגווערפֿען, זאָנדערן וועגלעגען אונד דאנן פֿערברעננען.

ב דער דארויף פֿאָלגענדע אבענד פֿיהרט דען נאמען שמיני עצרת. שמיני עצרת אבענד אונד מיטטאג זאלל מאן נאך אין דער סוכה עססען אבער ניכט מעהר דיא ברכה לישב בסוכה זאגען, דעסהאלב זאלל מאן שמיני עצרת אבענד ניכט עססען ביז עס ניכט גאנץ נאבט ווירד, דענן זאָנסט זאגט ער נור דעסהאלב ניכט מעהר דיא ברכה לישב בסוכה, וויל ער שאן מעריב געבעטעט האט. שמיני עצרת אבענד מוסס מאן אים קידוש דיא ברכה שהחיינו איינשאלטען, וויל דיעזער טאג איינען סעפעראטען פֿעסטטאג בילדעט. ווענן מאן שמיני עצרת נאכמיטטאג פֿאן דער היטטע היגאויסגעהט, זאלל מאן פֿאָלגענדעס זאגען: „יהי רצון מלפניך ד׳ אלהי ואלהי אבותי, כשם שקימתי וישבתי בסוכה זו, כן אזכה לשנה הבאה לישב בסוכת עור של לויתן״.

ג דער דרייאונדצוואנציגסטע טאג דעס מאָנאטס תשרי איזט שמחת תורה, שמחת תורה אבענד נימםט מאן זעממטליכע ספרי תורות פֿאן דער הייליגען לאדע הערויס אונד אומרינגט דאמיט דען אלמעמאר זיעבענמאל, מיט גראָססעם יובעל, אונד אם דארויף פֿאָלגענדעם טאגע וויעדערהאָלט מאן דיעס אונד יעדער יודע לעססט זיך אויפֿרופֿען צור ספר תורה.

כלל קח

פֿארשריפֿטען פֿאם חנוכה־געזעטץ.

א פֿאר צווייטויזענד פֿיעראונדצוואנציג יאהרען, אלס דער צווייטע טעמפעל שאן בערייטס צווייהונדערט פֿיעראונדצוואנציג יאהרע געשטאנדען האט אונד דער יודישע שטאאט אין זיינער בליטהע שטאנד, ווארדע ער פֿאן דען מאקקאבעערן בעשטירמט, געפֿלינדערט אונד בערייטס עראָבערט, זיא דראַנגען זעלבסט אינס גאָטטעסהויז היניין, רואינירטען אינד צערשטער־טען אללעס, אונד שאן גלויבטען דיא יודען זיך אונטערווערפֿען צו מיססען, אלס דער האָהע פֿריסטער יוחנן מיט זיינען זעהנען דאס פֿאלק צום אבער־מאליגעם וויעדערשטאנדע אנרעגטען אונד דורך אויגענשיינבארליכע גאָטטעס־וואונדער איזט עס דען יודען ענדליך געלונגען דיא מאקקאבעער, דיא בעדייטענד

גרעסטער אן צאהל ווארען צו פערדרענגען אונד אויס דעם לאנדע צו טרייּ-
בען. זיא גיענגען דאנן אין דאס גאָטטעסהויז (בית המקדש) אונד פאנדען
ניכט מעהר אלס איין איינציגעס קריגכען עהל, דאס מיט דעם זיעגעל דעם
האָהענפריסטערס פערזעהען וואר, אונד נאכדעם אין דעם קריגכען נור זאָ-
פיעל עהל בעריט וואר, וועלכעס נור פיעראונדצוואנציג שטונדען לאנג ברעננען
קאָנטע אונד דאס ערציגען פאן נייעם עהל אַכטמאל פיערצוואנציג
שטונדען אין אנשפרוך נעהמען מוססטע, גלויבטע מאן, דאסס דאס בע-
שטענדיגע ליכט (נר תמיד), וועלכעס זאנסט אים גאָטטעסהויזע שטעטס
בראננטע, איינע זיעבענטעגיגע אונטערברעכונג ערליידען ווירד.
וועלכע איבערראשונג וואר עס אבער, אלס דאס בעשטענדיגע ליכט נאך
אבלויף פאן פיעראונדצוואנציג שטונדען ניכט פערלאש אונד
אנשטאטט פיעראונדצוואנציג שטונדען אכטמאל פיעראונדצוואנציג שטונדען
בראננטע, ביז מאן פרישעס, הייליגעס עהל ערצייגען קאננטע, דאס
דיעזעס איבעראויס גראָסע געטליכע וואונדער אויס דען הערצען דעם
יודישען פאָלקעס ניכט אין פערגעססענהייט געראטהע, האבען עס אונזערע
פאָרפאהרען צום געזעטצע ערהאָבען, דאס איין יעדער יודע וועהרענד דיעזער
אַכט טאגע, וואָ דיעזעס גראססע וואונדער געשעהען איזט, נעמליך פאָם
פינפאונדצוואנציגסטען טאג דעם מאָנאטס כסליו ביז צום דריטטען טאגע
דעם מאָנאטס טבת, צו דעססען אנדענקען ליכטער אַנציגדע. דיא חנוכה
ליכטער זאלל מאן ענטוועדער אַן דער לינקען זייטע פאן דער טהיר, געגענ-
איבער דער מזוזה אדער אַם פענסטער אַנציגדען, אונד וועהרענד דיעזער
צייט דארף דאס פענסטער ניכט מיטטעלסט איינעס פאָרהאנגעס פערהענגט
ווערדען, דאמיט דיא חנוכה-ליכטער אין דער גאססע זיכטבאר זייען. דאהער
ווער אויף דעם שטאָקקע וואָהנט, וואָ דאס פענסטער עווענטועלל פינפ-
צעהן מעטער האָך איזט, זאלל ניכט אים פענסטער זאָנדערן בייא דער
טהירע דיא חנוכה ליכטער אנציגדען. יעדער יודע זאלל זיך וועגן מעגליך
איינען לייכטער, וועגן ניכט אויס זילבער, וועניגסטענס אויס אנדערעם מע-
טאלל פערשאפפען אונד דיא ערסטע נאכט אן דער רעכטען זייטע איין ליכט
אנציגדען אונד זאגט פאָרהער פאלגענדע דרייא ברכות: „ברוך אתה ד׳
אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה״;
„ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם שעשה, נסים לאבותינו בימים ההם
בזמן הזה״ אונד „ברוך אתה ד׳ אלקינו מלך העולם שהחינו וקימנו והגיענו
לזמן הזה״.
אן דער צווייטען נאכט מאכט ער נור דיא ערסטען צווייא ברכות אונד
ציגדעט שאן צווייא ליכטער אן אונד צוואר ערסט דאסיעניגע, דאס
ער יעטצט דאס ערכטעמאל אנציגדעט, אונד דאנן דאסיעניגע דאס שא
געסטערן געבראננט האט, אונד זאָ זעטצט ער פארט יעדען אבענד, דאס
ער אימטער איין ליכט מעהר אנציגדעט, מאכט דיא צווייא ערסטען ברכות
אונד בעגיננט דאס אנציגדען, מיט דעם נייען ליכטע.

ב דיא צייט פאם אנציגדען דער חנוכה ליכטער איזט, נאכדעם דיא שטערנע אויפגעגאנגען זינד. עס זאלל דאהער יעדער יודע בעדאכט זיין אין דער צייט דאס מעריב געבעט צו פעררינכטען, אונד גלייך דערנאך דיא חנוכה־ליכטער אנצוצינדען. מאן דארף נאהע צו יענער צייט װעדער עססען נאך לערנען אדער זאנסט װעלכע ארבייט פעררינכטען. װער אים פארהיניין װייס, דאס עס איהם צור בעשטיממטען צייט ניכט מעגליך זיין װירד דיא חנוכה ליכטער אנצוצינדען, דארף זיא שאן פינפפיערטהעל שטונדען פריהער אנציגדען, מוסס יעדאך זאפיעל עהל היניינגעבען, דאס זיא איינע האלבע שטונדע אין דיא נאכט היניין ברעננען זאללען. װער צופעלליג צור בעשטיממטען צייט קיינע חנוכה־ליכטער אנציגדעט, קאנן זיא אויך שפעטער, װענן ער נאכהויזע קאממט, אנציגדען אונד װענן דיא הויזלייטע שאן דאמאלס שלאפען, זאלל ער דיא ליכטער אהנע ברכה אנציגדען. װער אן איינעם אבענד דיא חנוכה ליכטער אנצוציגדען פערגעססען האט, זאלל דיא דארויף פאלגענדען נעכטען איממער זאפיעל אנציגדען, װיעפיעל מאן דאמאלס אנצוציגדען ברויך אונד זאלל אויך דיא ברכות מאכען. װער אם ערסטען אבענד דיא ברכה „שהחינו" צו זאגען פערגעססען האט, זאלל זעלבע אם דארויף פאלגענדען אבענד זאגען.

ג װענן מעהרערע יודען צוזאממען רייזען, אונד נור דער איינע פאן איהנען חנוכה ליכטער האט, זאלל ער, טראטצדעם ער זעלבע פיר דען אבענד אנצוציגדען האט, נור איינעם אנציגדען אונד זיינען רייזעגענאססען יע איינעם געבען, דאמיט אויך זיא איינעם אנציגדען קעננען. דעריעניגע רייזענדע, דער בעשטיממט װייס, דאס זיינע פרויא צו הויזע דיא חנוכה ליכטער אנציגדעט, מוסס ניכט סעפעראט אנציגדען, זאנדערן עס געניגט, װענן ער פאן איינעם אנדערן דיא ברכות הערט אונד דיא ליכטער אנציגדען זיעהעט. װער ניכט אם זעלבען ארט דיא קאסט איססט, װא ער אים קװארטיער איזט, זאלל ניכט אים קװארטיער זאנדערן דארט װא ער דיא קאסט איססט חנוכה ליכטער אנציגדען, װער אבער נור צום אבענדמאהל אירגענדװא געלאדעט װירד, זאלל צו הויזע דיא ליכטער אנציגדען.

ד װענן מאן איבער דיא חנוכה ליכטער דיא ברכה זאגט, מוסס שאן זא פיעל עהל אין דעם לייכטער זיין, דאס עס װעניגסטענס איינע האלבע שטונדע ברעננען קאנן, אונד עס געניגט ניכט ערסט דיא ברכה צו זאגען, דיא חנוכה־ליכטער אנצוציגדען אונד הערנאך נאך עהל צו צולעהרען. װענן אים לייכטער געניגעדעס עהל װאר אונד דיא ליכטער דורך דען װינד אויסגעלאשען װארדען זינד, מוסס מאן זיא ניר דאנן װיעדער אנציגדען, װענן זיא אן איינעם זאלכען ארט אנגעציגדעט װארדען זינד װא עס אים פארהיניין פערמוטהבאר װאר, דאס זיא דארט דער װינד, אויסלעשען קאנן.

ה פרייטאג אבענד זאלל מאן ערסט דיא חנוכה ליכטער אונד דאנן דיא שבת ליכטער אנציגדען, אונד נאכדעם מאן פרייטאג אבענד געװעהנליך פריהער אנציגדעט דיא חנוכה ליכטער זאלל מאן מעהר עהל היניינגעבען. דאמיט זיא נאך איינע האלבע שטונדע אין דיא נאכט היניין ברעננען קענ-

גען. ווענן מאן אויס פערגעסענהייט, ערסט דיא שבת ליכטער אנגעצינדעט האט, דארף מאן אויך דאנן, זאָ נאך קיינע נאכט איזט, דיא חנוכה ליכטער אנצינדען, יעדאך ניכט דיעזעלבע פעריזאָן, וועלכע דיא שבת ליכטער אנגע-צינדעט האט. שבת אבענד זאלל מאן ערסט הבדלה מאכען אונד דאנן דיא חנוכה ליכטער אנצינדען.

ו דיא חנוכה ליכטער זינד הייליג, עס דארף ניכט איינעס אן דעם אנדערע אנגעצינדעט ווערדען, זאָנדערן מאן מוסס איין סעפעראטעס ליכט (שמש) נעהמען, וואָמיט מאן דיא חנוכה ליכטער אנצינדעט, אונד טראָטצדעם דארף מאן זיך ניכט דיא חנוכה ליכטער צום אייגענען געברויך בעדיענען, אום דאַבייא צו זעהען, עטוואס צו טהון. ווענן אם אכטען טאג חנוכה אין דער לאמפע עהל געבליעבען איזט, מוסס מאן דאס עהל פערברעננען, אינד מאן דארף עס ניכט ברויכען.

ז אם חנוכה איזט יעדע ארבייט אויסצואיבען, ערלויבט, יעדאך פפלעגען דיא פרויען וועהרענד דעם דיא ליכטער ברעננען קיינע ארבייט צו פער-ריכטען. אם חנוכה זאגט מאן קיין תחנה (ויאמר דוד), קיין „למנצח מזמור לדוד". שבת מנחה קיין „צדקתך צדק" אונד מאן זאגט דעם מארגענס גאנץ הלל. אויסגענאממען אין איינעם טרויערהויזע (בבית אבל) זאלל מאן קיין הלל זאגען אונד עס צו הויזע ערזעטצען. אין דער שמנה עשרה נאך מודים אונד אים בענשען פאר „ועל הכל" שאלטעט מאן איין „על הנסים" ווער דיעס פערגעססען האט ברויך ניכט נאך איינמאל שמנה עשרה צו זאגען אדער צו בענשען.

ווענן שבת נאכט דיא ערסטע חנוכה נאכט איזט אונד מאן זיך מיט דעם שלש סעודות פערשפעטעט, זאלל מאן אים בענשען, ווענן שאָן נאכט איזט „על הנסים" איינשאלטען, ווער חנוכה יאהרצייט האט, זאלל ניכט דיא חנוכה טאגע, זאנדערן דיא מאָנאטס טאגע רעכנען.

כלל קט

פארשריפט פאן דען אויסגעצייכנעטען 4 שבתות (ארבע פרשיות).

א דער שבת פאר מאָנאט אדר עראיננערט אן דען שקלים וועלכע געגעבען ווערדען מוססטען, זאלאנגע ישראל דאס בית המקדש האטטע, וועלכעס דאס ערסטע מאל 410 אינד דאס צווייטע מאל 420 יאהרע געשטאנדען האט. אן דיעזעם שבת ווירד צום אנדענקען דאס קאפיטל פאן שקלים צום מפטיר פארגעלעזען. שבת פאר פורים ווירד דאס קאפיטל פאן עמלק פארגעלעזען, וויל עס מן התורה איזט וועניגסטענס איינמאל אים יאהרע זיך אן דאס רשעות פאן עמלק צו עראיננערן. דעסוועגען הייסט אויך דער שבת „זכור" דאס הייסט „עראיננערן" וויל המן איין נאכקאממען דעם עמלק וואר. דאהער בעשטיממטען אונזערע וויזען, אם שבת פאר פורים דיא פרשה פאן „זכור את אשר עשה לך עמלק" צו לעזען. דאנן ווירד דיא פרשה פאן פרה אדומה פארגעלעזען אונד הייסט שבת פרה, אונד פאר ר"ח ניסן ווירד דיא פרשה פאן החדש הזה לכם פארגעלעזען, אונד הייסט פרשת החודש.

ב איזט ראש חדש אדר, אבער אם שבת אָדער ר"ח ניסן אם שבת, זאָ ווערדען דיא פרשיות אן דיעזען סאבבאטהען פארגעלעזען.

כלל קי

פארשריפטען פאם פורים.

א פאר צוויטויזענד צווייהונדערט איינאונדפינפציג יאהרען, זיעבענאונדזעבציג יאהרע נאך דער צערשטערונג דעס ערסטען טעמפעלס ווארדען דיא יודען אים עקסילע פאָם מיניסטערפרעזידענטען אָדער וויצעקאָניג האמאן דערארט פערפאלגט, דאס ער בעשלאָססען האט, זעממטליכע יודען דעס רייכעס, וועלכעס איוס הונדערטזיעבענאונדצוואנציג לענדערן בעשטאנד, אָהנע אונטערשיעד דעס אלטערס, אָהנע אונטערשיעד דעס ראנגעס אונד אָהנע אונטערשיעד דעס געשלעכטס אן איינעם בעשטיממטען טאג, נעמליך אם דרייצעהנטען טאג דעס מאָנאטס אדר צו פערטילגען אונד אומצובריגגען, דיעזער בעשלוסס ווארדע צום געזעטץ ערהאבען אונד פאָם קאָניגע אחשורוש סאנקטיאנירט.

דיא געטטליכע פאָרזעהונג האר עס געוועזען, דאסס דיא דאמאליגע קעניגין, דיא זאגענאננטע אסתר צופעלליג איינע יודין וואר, וועלכע מיט איהרעם קאוזענע, דעם קלוגען מרדכי דען געזעטצענטוואורף דעס האמאן ניכט נור פערעיטעלטען, זאנדערן זיא האטטען עס זאגאר ביים קעניגע ערווירקט, אן יענעם טאגע, דער פיר דאס יודענטהום פערהענגניסספאָלל זיין זאָללטע, אן דיא הויפטפיינדע איזראעלס ראכע איבען צו דירפען. דאס דיעזעס געטטליכע וואונדער ניע אין פערגעססענהייט געראטהע, האבען עס דיא דאמאליגען יודען אויף אנרעגונג דעס מרדכי אונד דער אסתר מיטעלסט געליבדע אויף זיך גענאָממען, דען דרייצעהנטען טאג דעס מאָנאטס אדר, אן דעם דיא אויסראטטונג דעס יודענטהומס בעשטיממט וואר, צו איינעם פאסטטאג, אונד דען פירצעהנטען טאג דעסזעלבען מאָנאטס, וואָ זיא נון רוהטען נאך דער ראכעאיבונג, אן איהרען פיינדען אלס פריידענטאג צו בעשטיממען, בלאס אין דער הויפשטאדט שושן, וואָ דיא ראכעאיבונג אויך אם פירצעהנטען טאג יענעס מאָנאטס פאָרטגעזעטצט ווארדע, דאָרט ווארדע דער פריידענטאג פיר דען פינפצעהנטען טאג דעס מאָנאטס בעשטיממט. דער דרייצעהנטע טאג דעס מאָנאטס פיהרט דען נאמע „תענית אסתר"; דער פירצעהנטע טאג דעס מאָנאטס „פורים" אונד דער פינפצעהנטע טאג דעס מאָנאטס „שושן פורים".

ב דיא איינצעלנען אונד דעטאלירטען פאָרשריפטען דיעזעס פאסטטאגעס איזט צו פינדען אבען אים כלל ק"ג סי' ו'.

ג איין יעדער יודע איזט פערפפליכטעט דיעזע געשיכטע, וועלכע זאנסט „מגילה" גענאננט ווירד אם דרייצעהנטען טאג דיעזעס מאָנאטס נאך דעם מעריב-געבעט, ענטוועדער זעלבער לויט פארצולעזען, אדער דורך איינען אנדערן זעלבע זיך פאָרלעזען צו לאססען. ביא אונס איזט עס דערארט

איינגעפיהרט, דאס איין יעדער יודע אינס גאָטטעסהויז געהט אונד הערט דאס פאָרלעזען דער מגילה פאָן דעם געמיינדע-פאָרבעטער אָן. בלאָס קראנקע אָדער שוואכע לאססען זיך דיא מגילה צוהויזע פאָרלעזען. בעפאָר דער פאָרבעטער דיא מגילה פאָרלעזט, זאגט ער פאָלגענדע דרייא ברכות: „ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגילה"; „ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה"; „ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה". דיא צוהערער מיססען זאוואהל דיא ברכות אלס אויך דאס פאָרלעזען דער „מגילה" וואָרט פיר וואָרט גענויא אנהערען אונד ביא דער ברכה שהחינו זאלל מאן אים זיננע האבען, דאס דיעזע ברכה אויך פיר דאס שלוח מנות געלטע. ווער זיך דיא מגילה פאָן איינעם זאלבען פאָרלעזען לעססט, דער זיא שאָן פיר זיך פאָרגעלעזען האט אדער פאָרלעזען הערטע, זאלל אליין דיא ברכות מאכען, אם דאראויף פאָלגענדען טאג זאלל מאן דאס פאָרלעזען דער מגילה נאך אָביגער פאָרשריפט וויעדערהאָלען.

ד יעדער יודע איזט פערפפליכטעט אם פירצענטען טאג דעם מאָנאטס נעמליך פורים אן דרייא אנדערע יודען געשענקע, וועלכע מאן זאָפאָרט געניעססען קאנן, צו שיקקען, פאָן דען דרייען מיססען צוויא ארמע לייטע זיין, דיא דער גאבע בעדארפען, דער דריטטע דארף אויך בעמיטטעלט אונד מיט איהם גלייכען ראנגעס זיין, פאָן דיעזער פפליכט איזט זעלבסט דער ארמע ניכט בעפרייט. איינעם זאלכען, דער אין דער טרויער איזט (אבל) זאלל מאן נור אין דעם פאללע שלוח מנות שיקקען וועננ ער דער גאבע בעדארף, ער היננעגען דארף וועם אימטער שיקקען.

ה בעפאָר מאן דיא מגילה פאָרליזט, זאלל איין יעדער דרייא גאנצבארע האלבע מינצען אן דיא געמיינדעקאססע געבען, וועלכע דאנן אן ארמען פערטהיילט ווערדען, ווער איינמאל פיר זיינען קליינמינדיגען זאָהן דיעזע מינצען געגעבען האט, זאלל זיא ניכט מעהר ענטציעהען.

ו אם פורים איזט יעדער יודע פערפפליכטעט זיינען פעקיניערען פערהעלט-ניססען אנגעמעססען איין רייכהאלטיגעס מאהל צו נעהמען. עס איזט אויך דיעסמאל, אויסנאהמסוויזע ניכט אנשטאנדסווידריג, וועננ מאן זיך איינען קליינען רויש אנטרינקט. דיעזע מאהלצייט זאלל, וועננ אויך ניכט אים גאנצען, וועניגסטענס דערען גרעססטע טהייל, נאך וועהרענד דעם טאגס אבגעהאלטען ווערדען.

ז אן דעןביידען פורים-טאגען ווירד, נאכדעם מאן דאס פאָרלעזען דער מגילה איינגעפיהרט האט, קיין הלל, אבער אויך קיין תחנה (ויאמר דוד) געזאגט. יעדאָך זאלל מאן אויך היער, גלייך חנוכה, אין דער שמנה עשרה נאך מודים אונד אים בענשען פאָר „ועל הכל" דאס „על הנסים" איינשאלטען, ווער דיעס צו זאגען פערגעססען האט, ברויך ניכט נאכאיינמאל דיא שמנה עשרה צו זאגען אדער צו בענשען.

ח אן איינעם שאלטיאהרע, ווירד אם צווייטען אדר-מאָנאט, פורים געהאלטען אם ערסטען מאָנאט נור אינזאָפערנע, דאס מאן דאמאלס קיין תחנה זאגט אונד איין גרעסערעס מאהל נימט אלס געוועהנליך.

כלל קי"א

מיט וואס שליעסט דער שלחן ערוך זיין ווערק?

א ווענן דוא דיעזען טהייל אורח חיים געלעזען, שטודירט אונד פערשטאנדען האסט, דען טהייל וועלכער פאָן דער גאָטטעספורכט, פאָן דען געבעטען, פאָן דען גאָטטעסהייזערן, פאָן דען פאסט- אונד פעסטטאגען, פאָן דען פפליכטען געגען קעניג אונד העררשער, אבהאנדעלט, זאָ מוססט דוא איבערצייגט זיין: דיא געזעטצע אונד געברייכע דעס יודענטהומס האבען קיינען אַנדערן צוועק, אלס דען מענשען צו אַדעלן, איהן פהיזיש אונד גייסטיג שטארק אונד געזונד צו ערהאלטען, איהן צור וואהרהייט, טוגענד אונד מענשענליעבע אנצושפאָר-נען; דען עלטערן גוטע קינדער, דען קינדערן פארזיכטיגע אונד אפפערפעהיגע עלטערן, דען עהעמעננערן טרייע, פראממע, איינגעצאגענע אונד פלייסיגע וויבער, דען וייבערן גוטע, זאנפטע אונד שטרעבזאמע מעננער, דעם שטאאטע טרייע אונד טוגענדהאפטע בירגער צו געבען.

אינדעם אונס דער שלחן ערוך צום שלוססע נאך אַנס הערץ לעגט, דאס יעדער יהודי דיא פפליכט האט: אם פורים וועניגסטענס פיר צוייא ארמע, זעלבסט פיר ניכטיודען, געלד אונד שפייזע צו געבען, אויך פיר זיינען פריינדען, זעלבסט דען רייכען משלוח מנות צו שיקקען אום דאמיט דאס צוזאממענגעהעריגקייטסגעפיהל צו וועקקען אונד צו ערהאלטען; נאכדעם אונס נאך פארגעשריעבען ווירד.

ב דאסס דער, וועלכער שבעה זיטצט, אם ערסטען טאג פורים ניכט צוזיטצען ברויך, אונד דאס דעם אבל קיין דערארטיגעס משלות מנות געשיקקט ווערדע, וועלכעס ערהייטערנד אויף איהן ווירקען זאלל; דאס מאן אם פורים קיינע אויפשיעבבארען ארבייטען אונד געשעפטע מאכען אונד דאס אם ערסטען טאג פורים איינע סעודה מיט פלייש אונד וויין אין פרעהליכער שטיממונג אבגעהאלטען, אונד דאס מאן אם ערסטען טאג פורים קיינע האכצייט מאכען זאלל, וויל דאדורך דיא גראסע בעדייטונג דעס טאגעס פערגעססען ווירד; פערנער:

ג ביידע טאגע פורים זאגט מאן קיין תחנון אונד איזט אסור בהספד ותענית, שליעסט דער רמ"א:

ד אללע טאגע דעס ארמען זינד שלעכט, דער איין גוטעס הערץ האט איזט אימטער פרעהליך (משלי ט"ו פסוק ט"ו). וואָ גיבט עס איין פאָלק אויף ערדען וועלכעס ערמער אונד געהעטצטער ווארדע אלס איזראעל? שלעכט אונד ביטטער ווארען זיינע לעבענסטאגע, דענן אויף דעם אלטארע דער באָזהייט, וועלכען דיא גאָטטלאזען מענשען אויפשטעללטען, מוססטע ישראל אָפט, פאסט אימטער זיין גוט אונד בלוט ניעדערלעגען. אבער ווענן מאן איהם אויך אללעס נעהמען קאנטע, זאָ קאננטע מאן איהם זיין „לב טוב“ גוטעס הערץ ניכט נעהמען. בייא אללער ערלעבטען הארטהערציגקייט בליעב זיין הערץ וויך אונד געפיהל-פאלל, אונטער דען פעלקערן צערשטרייעט, בליעב עס איין איינהייטליכעס, גאנצעס אונד איניג צוזאממענהענגענדעס פאלק. אונד ווענן אויך דיא צערשטרייט-

הייט ישראלס אין אללען עקקען אונד ענדען דער וועלט, אונטער פערשיעדענען פעלקערן, שפראכען אונד נאטיאנען אים איננערן דעס יודענטהומס פערשיע-דענע אינשטיטוטיאנען אונד געברייכע (מנהגים ונוסחאות, מנהגי אשכנז ומנהגי ספרד) אין דער סינאגאגע אונד אים לעבען צור פאלגע האטטע, זא איזט דאס ווארט דער הייליגען שריפט (שמואל ב׳ ז׳) שטעטס וואהר געבליעבען: „ווא איזט נאך איין פאלק אויף ערדען וויא ישראל״? וואהרליך, יעדער רוהיג דענ-קענדע מענש מוסס אלס יודע אויסרופען: ווארען אויך אונזערע טאגע שלעכט, אבער דאס וויר אונזער גוטעס הערץ ערהאלטען, דען „אורח חיים״, דען גראדען אונד גלייביגען פפאד דעם וואהרען לעבענס ניכט פערלאססען, אונד שטעטס אונד איבעראלל גאטטעס נאמען געהייליגט אונד פערברייטעט האבען, דאס קאנן אונד מוסס אונס שטעטס ערפרייען!

וועגן דער שלחן ערוך דאמיט בעגיננט, דאס וויר שטארק וויא דער לעווע זיין מיססען, ווא עס זיך אום תורה אונד יודענטהום האנדעלט, זא קעננען וויר אויסרופען: וויר ווארען שטארק! דאהער שליעסט דער רמ״א מיט רעכט מיט דען ווארטען: דאס גוטע הערץ מעגע זיך שטעטס פרייען. אונזער שלחן ערוך לעהרט קיינע פיינדשאפט געגען אנדערע פעלקער, ער איזט קיין קריעגסמאניפעסט אן דיא נאטיאָנען, זאנדערן ער ענטהעלט לעהרען, דיא דאס הערץ גוט אונד עדעל מאכען. ער לעגט אונס אנס הערץ, שטעטס גאטט פאר אויגען צו האבען, דאמיט וויר עהרליך, זאנפט, רוהיג, נאכגיעביג, פער-זעהנליך אונד גוט געגען אללע מענשען אהנע אונטערשיעד דעס גלויבענס זיין זאללען. האט אונס דער טהייל „אורח חיים״ דען רעכטען וועג צום לעבען גע-צייגט, זאָ דירפען וויר ניכט פערגעססען, דאס וועגן עס אויך צו געוויססען צייטען דאהין קאממט, דאסס דאס איינהייטליכע ישראל ווייטאויסאיינאנדער-געהענדע רעליגיעזע דיפפערענצען אונטער זיך האט, וועלכע דיא יודענהייט אין פארטהייען טהיילען, זא האבען אללע פארטהייען דאס ערהעבענדע בע-וואוסטזיין, דאס זיא אללע איין פריעסטער רייך בלייבען מיססען, אונד דיא אים „יורה דעה״ פארגעשריעבענען שפייזע־אונד ריינהייטסגעזעטצע, וויא דיא געזעטצע וועלכע דאס בירגערליכע אונד זאציאלע לעבען רעגעלן, וויא זיא אים „חושן המשפט״, אונד ענדליך דיא געזעטצע וועלכע דאס פאמיליענלעבען בעטרעפפען, וויא זיא אים „אבן העזר״ פארגעשריעבען זינד, בעאבאכטען מיססען.

פאן דען לעטצטען דרייא טהיילען פאלגט היער ווייטער איין אויסצוג פירס פראקטישע לעבען, דאמיט איין יעדער לערנען אונד לעהרען קאנן: וואס גוט איזט אונד וואס דער עוויגע אונזער גאטט פאן ישראל פערלאנגט.

שלחן ערוך

יורה דעה

אין יידיש דייטשער שפראכע נאך דעם מוסטער דעם חכמת אדם
אונד קיצור שלחן ערוך מר"ש גאנצפריעד ז"ל.

דיא פֿאָרשריפֿטען פֿאָן נדה, מילה אונד פדיון הבן, פֿינדען זיך אים
טהיילע אבן העזר,

הערויסגעגעבען

מהרב ר' **שלמה צבי שיק** רב בק"ק קארצאג והגלילות,

בעהמ"ח ארבעה חלקי סדור המנהגים, תקנות ותפלות וסדור רשב"ן.

בודאפעסט תרנ"ז.

פֿערלאג פֿאָן מ. ע. לעווי'ס זאָהן.

Druck von Josef Fischer, Krakau.— Verlag von M. E. Löwy's Sohn Budapest
1896.

שלחן ערוך יורה דעה.

כלל א.

פֿארשריפֿטען פֿאם פֿלייש אויסזאלצען.

א לויט פֿאָרשריפֿט אונזערעס הייליגען געזעטצעס דארף דער יודע מיט אויסנאהמע דעם פֿישעס בלוט, גאר קיין בלוט געניעסען. ווענן איין יודע אלזאָ פֿלייש געניעסען וויל, מוסס ער ערסט דאס דארין בעפֿינדליכע בלוט מיטטעלסט איינעס געאייגנעטען שטאָפֿפֿעס ענטפֿערנען. דאס היעצוא געאייגנעטעסטע מיטטעל איזט דאס בעשטרייען מיט זאלץ. יעדאָך קאנן דאס בלוט נור דאנן דורך דאס זאלץ גוט אויסגעזאָגען ווערדען, ווענן דיא פֿאָרען ניכט פֿערשטאָפֿפֿט זינד. דאהער מוסס יעדעס פֿלייש, בעפֿאָר מאן עס מיט זאלץ בעשטרייט גוט אבגעוואשען אונד איינע האלבע שטונדע לאנג אין וואססער דער אָרט געווייכט ווערדען, דאסס דאס וואכטער דאס גאנצע פֿלייש בעדעקקט. אונד צוואר דארף דאס פֿלייש וועלכעס איינגעווייכט אונד אויסגעזאלצען ווערדען זאלל ניכט געפֿראָרען אונד דאס וואססער ניכט צו קאלט זיין, אים נאָטהפֿאללע, ווענן ענטוועדער וועגען איינטריטט דעס סאבבאטה אָדער זאָנסט דיא צייט עס ניכט ערלויבט דאסס דאס פֿלייש איינע האלבע שטונדע אים וואססער וויכען זאלל, גענוגט אויך איינע פֿיערטעל שטונדע לאנג, אים שלימםסטען פֿאללע גענוגט אויך ווענן דאס פֿלייש גוט אבגעוואשען ווירד אין מעהרערען וואססערן, אללענפֿאללס מוסס אבער דאס עווענטועלל געזאלצטע בלוט, וועלכעס בייא געפֿליגעלן איבערהויפט אָפֿט פֿאָרקאָממט ערסט ענטפֿערט ווערדען. נאכדעם דאס פֿלייש אבגעוואשען אונד געווייכט וואר, זאלל מאן ווארטען ביז עס זיך אבטראָפֿט דאמיט דאס זאלץ דורך דיא וואססער נעססע ניכט זיינע ווירקונג פֿערליערע, יעדאָך זאלל מאן עס ניכט גאנץ אויסטראָקנען לאססען, זאָנדערן נאך דעם עס זיך פֿאָם וואססער אויסגעטראָפֿט האט פֿאָן אללען זייטען מיט זאָלכעם זאלץ, וועלכעס וועדער צו גראב, נאך מעהלפֿיין, זאָנדערן מיטטעל געשטאָססען אדער געמאהלען איזט בעשטרייען, עס ווענן מאָגליך אין איינען דירעקט היעצוא פֿערפֿערטיגטען קאָרב, אבער אללענפֿאללס אן קיינען זאָלכען אָרט לעגען, וואָ דאס שאָן אויסגעזאָגענע בלוט קיינען פֿריי׳ען אבפֿלוסס האבען זאלל, אונד עס דאנן איינע פֿאָללע שטונדע, אים נאָטהפֿאללע אבער פֿיערונדצוואנציג מינוטען אים זאלץ ליעגען לאססען. נאך דעם דאס פֿלייש שאָן איינע געניעגענדע צייט אים זאלצע וואר זאלל מאן עס מיט ריינעם וואססער פֿאָן אללען זייטען גוטאבגיעסען אונד דאנן אין איין שאָן היעצוא בערייטעטעס געפֿעס, וועלכעס עבענפֿאללס מיט ריינעם וואססער געפֿיללט איזט היניינגעבען. דאָרט וויעדער אבוואשען, אונד עס דאנן פֿאָן דעם געפֿעס הערויסנעהמען אונד וויעדער

גוט אבגיעססען, אבער אויך דאס געפֿאֶס זאלל אויסגעוואשען ווערדען. איינע יעדע הויזפֿרויא זאלל צום וואססער איינווייכען איין סעפּעראטעס געפֿעס האלטען. ווענן מאן יעדאך צופֿעלליג אין אירגענד ועלכעס געפֿעס פֿלייש איינגעווייכט, דארף עס ווענן עס דאנן ריין אויסגעוואשען ווירד צו עטוואס אנדערעס בעניטצט ווערדען. פֿלייש, וועלכעס פֿיעראונדצוואנציג שטונדען אין וואססער ליעגט איזט טרפה, אונד איבער דאס געפֿעס זאלל מאן דען אָרטסראבבינער בעפֿראגען.

מאן זאלל בעדאכט זיין פֿלייש, וועלכעס מאן פֿאן דער באנק נאכהויזע ברינגט ניכט אויף דען טיש אדער זאָנסט אַן איינען אָרט צוגעבען וואָ עווענטועלל אונבעמערקבארע זאלצברעסכען ליעגען קעננען.

ב איין קאָפּף מוסס פֿאָר דעם איינווייכען אונד אויסזאלצען ערסט אויפֿגעשניטטען אונד׳ דאס געהירן דאפֿאָן ענטפֿערנט ווערדען, וואָ עס סעפּעראט אויסגעזאלצען ווערדען מוסס. פֿאן דען פֿוססקלויען מיססען ערסט דיא שפּיטצען דערארט אבגעהאקט ווערדען, דאסס דאס פֿלייש אים פֿוססע זיכטבארר ווירד, זאָוואָהל דיא קלויען אלס אויך דער קאָפּף מיססען מיט דען אויפֿגעשפאלטעטען זייטען פֿאן אונטען ליעגען, דאמיט דאס בלוט אויספֿליעססען קאנן. דיא בלוטאַדערן דער לונגע אונד דער מילץ מיססען פֿאר דעם איינווייכען הערויסגענאממען ווערדען. אויך זאלל דאס דיננע הייטכען פֿאן דער מילץ אבגעצאָגען ווערדען. דאס הערץ מוסס פֿאָר דעם איינווייכען אויפֿגעשניטטען, אונד דעססען שפּיטץ ענטפֿערנט ווערדען.

ג דיא לעבער ענטהעלט זאָפֿיעל בלוט אין זיך, דאסס דאס זאלץ אלליין ניכט אים שטאנדע איזט דאס בלוט דאפֿאן ענטפֿערנען צו קעננען. דאהער זאלל מאן פֿאָר אללעם דיא גאללע פֿאן דער לעבער ענטפֿערנען דען אָרט אבוואשען, אָבען איין וועניג מיט זאלץ בעשטרייען אונד זיא דאנן אויף גליעהענדע פֿייערקאָהלען מיט דער צערשניטטענען זייטע אונטען ליעגענד געבען אונד זיא דאָרט וועניגסטענס דערארט בראטען לאססען, דאסס זיא רינגס הערום ראָה געגעססען ווערדען קאנן. אויף איינעם דרייפֿוסס אָדער ראסט דארף מאן קיינע לעבער בראטען. ווארסט מוסס אויף דער אויסזייטע, וואָ דאס פֿעטט ליעגט בעזאלצען ווערדען. איין מארקביין וואָרויף קיין פֿלייש איזט, זאלל סעפּעראט אונד ניכט מיט אנדערעם פֿלייש אויסגעזאלצען ווערדען. אייער, וועלכע מאן אין געפֿליגעלן פֿינדעט, זאללען, ווענן זיא אים זאלצע זינד ניכט אונטער זאָנדערן נעבען דעם פֿליישע ליעגען. זאָלכע אייער דירפֿען, ווענן זיא אויך שאן גאנץ פֿערטיג זינד ניכט מילכיג געברויכט ווערדען. געפֿליגעל, וועלכעס מאן געוועהנליך נאכדעם אבפֿליקקען אבזענגט זאלל מאן ניכט זאָ לאנגע ביים פֿייער האלטען דאס עס ווארם ווערדען קאנן. פֿלייש, וועלכעס איננערהאלב דרייטאל פֿיעראונדצוואנציג שטונדען ניכט איינגעווייכט אונד אויסגעזאלצען ווארר, דארף מאן ניכט מעהר בעזאלצען, ווענן מאן אים נאָטהפֿאללע אויף זאלכעס פֿלייש הינגעוויעזען איזט זאלל מאן דען אָרטסראבבינער בעפֿראגען וואס צו טהון איזט. איין שטיקק

פלייש, וועלכעס צווישען דעם איינוויינען אונד אויסזאלצען, צווישען דעם אויסזאלצען אונד בעגיעססען ענטצווייעט ווירד זאלל נאכאיינמאל איינגע-ווייכט אונד אויסגעזאלצען ווערדען.

כלל ב.

פארשריפטען פאן קריכענדען ווירמערן.

א דאס פערבאָט דעס געניססעס פאן ווירמען איזט איין זעהר וויכטיגעס. מאן זאלל זעהר בעדאכט זיין ביים גענוססע זאלכער בוימפריכטע, וועלכע גע-וועהנליך וואורמשטיכיג זינד, איינע יעדע פרוכט סעפעראט נאכצוזעהען. ערבסען אונד לינזען וועלכע שאָן עלטער אלס איין יאהר זינד דארף מאן געניעססען ווענן זיא אויך וואורמשטיכיג זינד, יעדאָך זאלל מאן דיא שיינבאר וואורמשטיכיגען הערויסנעהמען, דאס געניעסענדע אין קאלטעס וואססער היניינגעבען, אונד דאנן אין ווארמעם וואססער אבוואשען. פעטערזיליע, סאלאט, קרויט, גורקענדילל פפלעגען וואורמשטיכיג צו זיין דיא מיססען גוט נאכגעזעהען אונד געזעגגט ווערדען.

געדירדטעס אָבסט: וויא פפלוימען, בירן, וויינבעערע, ראָזינען א. ד. ג. וועגן זיא אלט זינד מיססען זיא נאכגעזעהען ווערדען אָב זיא ניכט וואורמשטיכיג זינד. אויך אין דאס געהירן, מויל, אָהרען, פלאָססעדערן דער פישע פינדעט מאן אָפט ווירמע, דאהער זאלל מאן דארויף אכט געבען. דאס וואססער איינעס זאלכען ברוננען, וואָרין מאן אָפט ווירמע פינדעט, זאלל מאן ניכט אונגעזיעהען טרינקען, אדער זאנסט בעניטצען ווענן עס ניכט געזיעהען איזט, דיא ווירמע, דיא זיך אין קעזע אנזאממעלן דארף מאן עססען.

כלל ג.

פארשריפטען פאן אייערן.

א דיא פיר אונז געניעססבארען (כשר) אייער זינד דראַן צו ערקעננען, דאס דיא איינע זייטע גאנץ רונד, דיא אנדערע זייטע הינגעגען עטוואס שפיטצפאָרמיג איזט, דאס אייוויים פאן אויססען אונד דאס אייגעלב פאן איננען איזט. איין זאלכעס איי, וועלכעס דיעזע צווייא צייכען ניכט האט, דארף מאן ניכט עססען.

ב ווענן מאן אין איינעם איי איינען בלוטטראָפפען פינדעט, דארף מאן עס ניכט עססען.

כלל ד.

פארשריפטען פאם פלייש אים מילך. (בשר בחלב)

א פליישיגע אונד מילכיגע שפייזען דארף מאן צו זאממען ניכט געניעססען, אונד ווענן רינדפלייש מיט מילך צוזאממען געקאָכט ווירד דארף מאן

פֿאָם זעלבען ניכט איינמאל איינען דירעקטען אדער אונדירעקטען נוטצען שעפּפֿען, יא זאָגאר ניכט איינמאל דעם הונד דארף מאן עס צו פֿרעססען געבען. עס מוז גאנץ איינפֿאך אויסגעשיטטעט ווערדען. דאס פֿערבאָט פֿאן פֿלייש מיט מילך איזט דעראַרט שטרענג דאס מאן דיעס ניכט נור ניכט עססען זאָנדערן אויך פֿיר איינען ניכטיודען צוזאממען קאָכען ניכט דארף. דאהער ווענן איין יודע מיט איינעם ניכטיודען איינע געמיינשאַפֿטליכע קיכע האט זאלל דער יודע אונטער דען טאָפּף דעם ניכטיודען קיין פֿייער לעגען, וויל צו בעפֿירכטען איזט דאס ער פֿליישיגס מיט מילכיגעס צוזאממען קאָכט. ווער איינעם געפֿעהרליכען קראנקען פֿלייש מיט מילך צוזאממען קאָכען מוסס זאלל עהער טרפה פֿלייש נעהמען. פֿלייש זאלל מאַן אויך ניכט אין פֿרויען-אדער מאנדעל-מילך קאָכען אויססער ווענן מאנדעל דאָרט ליעגען, דאמיט מאן איהן ניכט פֿעראורטהיילע, דאסס ער פֿלייש מיט מילך קאָכט.

ב ווער פֿליישיגע שפּייזען געגעססען האט, זאלל אינערהאלב זעכס שטונדען קיינע מילכשפּייזע עססען. נאכדעם גענוססע מילכיגער שפּייזע, הינגעגען דארף מאן — מיט אויסנאהמע דעם הערבען קעזעס — נאך איינער קליינען שטונדע, זאָ מאן זיך דען מונד גוט אויסשווענקט פֿליישיגס געניעססען. אויך זאלל מאן סעפּעראַטעס געשירר האבען צו מילכיגען אונד פֿליישיגען שפּייזען. דאס מילכיגע געשירר פּפֿלעגט מאן זיך צו בעצייכנען דאס עס ניכט מיט פֿליישיגעם פֿערטוישט אדער פֿערמענגט ווירד.

ג ווער אין איינעם אָפֿען בראָד באקט זאלל דאמאלס דארין קיין פֿלייש בראטען, זאָנסט דארף מאַן דאס בראָד ניכט צו מילכיגען שפּייזען ברויכען. אויסגענאממען ווענן דער אָפֿען גראָס אונד אָפֿפֿען וואר. ווענן פֿליישיגעס מיט מילכיגעם פֿערמענגט ווירד האט מאן פֿערנערע פֿערפֿאהרונג ביים אָרטסראבבינער אַנצופֿראגען.

כלל ה.

פֿארשריפֿטען פֿאם בראָד איינעס ניכטיודען.

א זאָלכעס בראָד, וועלכעס איין ניכטיודע פֿיר אייגענען געברויך באקקט זאלל קיין יודע עססען, אונד אויך דאס בראָד פֿאן איינעם ניכטיודישען בעקקער זאלל מאן נור דאנן עססען, ווענן קיין יודישעס צו בעקאָממען איזט. ווענן יעדאך דער יודע ביים באקקען מיטהילפֿט דארף מאן עס עססען. קוקורוץ בראָד, צוקקערבאקקערייא, וועלכעס אוים האָניג, צוקקער אונד מאנדעלן אָהנע עהל בערייטעט ווירד, דארף מאן אויך פֿאן איינעם ניכט־יודען געניעססען. אויך ווענן איינע ניכטיודישע קעכין אים געשירר דעם יודישען הויזהעררן קאָכט דארף מאן עס נור דאנן געניעססען, ווענן דער יודע אָדער דיא יודין ביים קאָכען מיטהילפֿט. זאלכע שפּייזע, וועלכע אויך ראָה געגעססען ווערדען קעננען, ווערדען ניכט אונברויכבאר (טרפה) דאדורך דאס זיא פֿאן איינעם ניכטיודען געקאָכט ווערדען, אויך געמיזע וויא צ. ב״ש.

הילזען, א. ד. ג. שווארצער קאפפע, ביער ווירד ניכט אונברויכבאר דאדורך דאס זעלבעס איין ניכטיודע געקאָכט האט.

ב מילך, וועלכע איין ניכטיודע אָהנע געגענווארט איינעס יודען געמאָלקען האט, דארף מאן ניכט ברויכען, יעדאך דארף איין יודע דורך זיינען ניכטיודישען דיענער זיינע קיהע, וועלכע אין זיינעם שטאלל, ווענן דער שטאלל אויך ניכט אים האָפע זאָנדערן אין דער אונמיטטעלבארען נאכבאר-שאפט, וואָ קיין ניכטיודע אינצווישען וואָהנט, זינד, מעלקען לאססען אָהנע דאָרט זיין צוזעהען. קעזע, וועלכען איין ניכטיודע אָהנע מיטהילפע איינעס יודען פערפערטיגט, דארף מאן אויך דאנן ניכט געניעססען, ווענן דיא מילך אונד דער קעזע אייגענטהום איינעס יודען איזט. בוטטער, פאָן איינעם ניכטיודען זאלל מאן נור דאנן ברויכען, ווענן קיינע יודישע בוטטער צו בעקאָממען איזט.

כלל ו.

פארשריפטען פאָן זאלכען שפייזען, וועלכע מאן סאניטעטסהאלבער ניכט עססען זאלל.

א איינע יעדע שפייזע, וועלכע אונגעזונד איזט דארף איין יודע ניכט געניעססען. אונטער דען אונגעזונדען שפייזען רעכנעט מאן אויך פישע מיט פלייש, מענשענשווייס, שפייזע, וועלכע אונטער איינעם בעטטע וואר, א. ד. ג. וואָ דיא אויסדינסטונג איינע אונגעזונדע איזט, מאן זאלל דאהער בעדאכט זיין צווישען פלייש אדער פליישפעטטען אונד פישע, אדער אומגעקעהרט זיך דען מונד גוט אויסצושפילען אונד איין שטיקקכען בראָד צועססען; אונטער דען ארט קיינע שפייזע געבען, וועלכע עווענטועלל דען שוויס פאָם קאָרפער אויפנעהמען קאנן, אונטער איינעם בעטטע קיינע שפייזע צוגעבען. אויך העלט מאן פיר סאניטעטסווידריג, אוים אונריינעם געשירר אדער מיט אונריינען הענדען צו עססען. אונד אויך אלל דאס, וואָפיר דער מענש איינען אבשייא פיהלט, ווענן עס אויך אנדערע ניכט פעראבשייען. עבענזאָ זאלל מאן ניכט געניעססען וואס דיא מענשהייט אים אלגעמיינען פעראבשייעט. ווענן אויך דיא בעטרעפענדע פערזאָן קיינען אבשייא העגט.

ב דער מענש זאלל וואָ מעגליך אויסווייכען ניכט אלליין אין איינעם צימטער צו שלאפען, ניכט אונטער איינער געבאָגענען מויער צושטעהען, ניכט איבער איינע געבראכענע בריקקע אונד ניכט אלליין דעס נאכטס אויף דער שטראססע צו געהען, יעדער מענש זאלל פאָרזיכטיג זיין אים הויזע יעדען עווענטועללען שטרויכעל צו פערהיטען. איינען בוים, דער פריכטע טרעגט זאלל מאן ניכט אויסהויען, אויסגענאממען, ווענן מאן דען אָרט וואָ ער שטעהט בענעטהיגט אָדער ווענן ער דען נעבען איהם שטעהענדען בעססערן ביימען נאכטהייליג איזט. פאָן איינעם פלוסס זאלל מאן ניכט מיט דעם מונדע, אונד פאָן איינער רינגע איבערהויפט קיין וואססער טרינקען. וועהרענד דער

פיער יאהרעסוועגדונגען (תקופה) זאלל מאן אללע שפייזען מיט אייזען פער-
זעהען, געקאָכטע, מיט זאלץ בעשטרייטע אונד איינגעלעגטע שפייזען מיססען
ניכט מיטטעלסט אייזען בעוואהרט ווערדען.

כלל ז.

פארשריפטען פאם האנדעלן מיט פערבאטענען דינגען.

א זאלכע עססוואארע, דיא דעם יודען צום עססען פערבאָטען זינד, זינד
אויך צום האנדעלן פערבאָטען. מאן דארף אלזאָ מיט קיינען שווינען
האנדעלן, אין איינעם געשעפטע קיינע אונריינע פישע (דגים טמאים) פיהרען.
יעדאך דארף דער פליישהויער זיין אונברויכבאר (טרפה) געווארדענעס פלייש
אדער זאָנסט איין יודע דאס אאס זיינעס געפאללענען הויזטהיערעס פער-
קויפען. ווענן איין ניכטיודע איינעם יודען געלד שולדעט אונד איהם פיר
דיא שולד שווינע געבען וויללל, דארף ער דיא שווינע נעהמען אונד פער-
קויפען, ניכט אבער זיא פיטטערן אום איינען פראָפיט צו ציעהען. זאלכע
אונריינע טהיערע, דערען פלייש צום געניעססען אונברויכבאר איזט וויא
צ. ב"ש. פפערדע, עזעל, איגעל זינד צום האנדעל ערלויבט. איין יודישער
פישער דער איינען אונריינען פיש געפאנגען האט, דארף איהן פערקויפען,
יעדאך דארף איהן קיין יודע קויפען אום דאראן צו פראָפיטירען. ווענן איין
ניכטיודע יעמאנדעם איינע צום עססען פערבאָטענע זאכע צום געשענק
מאכט דארף מאן עס אננעהמען.

ב ווער זיינעם נעבענמענשען דורך איינען ניכטיודען, פלייש, שמאלץ, וויין,
צערשטיקקעלטע פישע, שיקקען וויללל, זאלל דארויף צוויא זיעגעל
געבען. מילך, קעזע, וויינעססיג געניגט מיט איינעם זיעגעל צו פערזעהען.
ווענן מאן דיא געגענשטענדע דיא מאן שיקקען וויללל אין איינען זאקק
הינייגיבט, זאלל דיא גענעהטע זייטע פאן איננען זיין. ווענן איין אונבעקאנג-
טער יודע יעמאנדען צום עססען לאדעט, דארף מאן איהם דאס פערטרויען
שענקען, דאסס בייא איהם כשר איזט אינזאָלאנגע מאן קיינען אנהאלטס-
פונקט האט איהן צופערדעכטיגען.

כלל ח.

פארשריפטען פאם אונטערטויכען דער געשיררע. (טבילת כלים)

א נייעס געשיררר פאן מעטאלל, גלאז, דארף מאן נור דאנן ברויכען, ווענן
מאן עס אין איינעס פלוססע, אין איינעם ברוננען (מקוה), איינגעטויכט
האט. פאר דעם איינטויכען מאכט מאן דיא ברכה: „ברוך אתה ד' אלקינו
מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על טבילת כלים" אירדענעס געשירר
אדער האָלץ-געשיררר מוסס נור דאנן איינגעטויכט ווערדען, ווענן ערסטערעס
גלאזירט אונד לעטצטערעס מיט אייזען בעשלאגען איזט, ערסטערעס מוסס

מיט, לעטצטערעס אָהנע ברכה איינגעטויכט ווערדען. פפעפער מיהלע צאפפען, טריכטער, ביער-אונד בראנדוויין-קעססעל זאלל מאן אויך אונטערטויכען. וועגן דער יודע זאלכע געגענשטענדע פאן איינעם ניכטיודען אַלס פפאנד האט, אונד דער יודע ווייסס, דאס דער ניכטיודע עס ניכט אויסלעזען ווירד, זאלל ער עס איינטויכען, אונד דאבייא דיא ברכה זאגען, זאָ אבער דער יודע פערמוטהעט, דאס דער ניכטיודע עס אויסלעזען ווירד זאלל ער עס אָהנע ברכה אונטערטויכען, אונד וועגן ער עס דאנן פערפאללען לעסט, זאלל ער עס מיט איינער ברכה נייערדינגס אונטערטויכען, ווער זיך פאן איינעם יודישען געשעפט מעססער, גאבעל, לעפעל אדער זאָנסטיגעס מעטאלל-געשירר אויסבאָרגט, זאלל דיעס אָהנע ברכה אונטרטויכען. גלאז פאָרצילען-געשירר ברויך ער ניכט איינצוטויכען.

בעפאָר מאן דיא געשירע אונטערטויכען וויל, מיססען זיא ריין פאָם ראָסט אבגעריעבען ווערדען, דאס געפעס מוסס דאנן דערארט איינגעטויכט ווערדען דאס עס פאָם וואססער גאנץ בעדעקקט ווירד. זאלכע געפעססע דיא איינע האָהלונג האבען, וויא גלעזער, טעפפע, פלאשען א. ד. ג. זאלל דערארט אין איין גרעסערעס געפעס, אום עס דאמיט איינצוטויכען היניין געגעבען ווערדען, דאס דיא עפפנונג ניכט פאן אונטען קאממען זאלל, וואָ קיין וואססער היניין דרינגען קאנן, עס איזט זאָגאר צוועק ענטשפרעכענדער זיא ערסט מיט וואססער צו פיללען, אין רעגען-אדער שנעע-וואססער דארף מאן קיינע געשיררע אונטערטויכען.

ב ווער פאן איינעם ניכטיודען אייזען, בלעך, קופפער, צינן אדער האָלץ-גערעטהע קויפט דארף זעלבע דעראַרט ברויכבאר מאכען, (כשרן) דאס ער זאלכע גערעטהע, דיא מאן געוועהנליך ביים פייער בעניטצט, אים פייער אויסברעננט, דאס זיא פינקעלן; זאלכע גערעטהע, וואָרין מאן קאָכט מיט זיעדיגעם וואססער איבערגיעסט אונד זאלכע גערעטהע, דיא מאן געוועהנליך קאלט בעניטצט גוט אויסוואשט. זעממטליכע גערעטהע מיססען פיעראונדצוואנציג שטונדען בעפאָר מאן זיא ברויכבאר מאכט, (כשרט) פאָם פעטטען, ראָסט אויסגעריעבען אונד פאללשטענדיג ריין געמאכט ווערדען. זאלכע גערעטהע וועלכע שפאלטען, גריבער, לעכער, האבען, דירפען ניכט ברויכבאר געמאכט (כשר) ווערדען. פארצעללאן, אירדענעס געפעס קאנן ניכט ברויכבאר געמאכט ווערדען, טישע א. ד. ג. דיא מאן פאָן איינעם ניכטיודע קויפט זאלל מאן מיט זיעדיגעם וואססער אברייבען, וועגן דארויף עטוואס פעטטען בעמערקבאר וואר מוסס דיעס אבגעקראטצט ווערדען.

כלל ט.

פארשריפטען פאם וויין.

א לויט פאָרשריפט דארף איין יודע נור זאלכען וויין טרינקען, דער פאָן איינעם יודען געטרעטען אונד פאָלשטענדיג פערפערטיגט וואָרדען איזט.

ווענן איין ניכטיודע פֿאַם באַטטיך, וואָרין דער וויין געטרעטען ווירד מיט איינעם גלאַז וויין הערוים שעפּפּט, ווירד ער פֿיר דען יודען אונברויכבאר. (נסך). זאָ איין ניכטיודע איינע פלאשע, דיא ניכט גאנץ פֿאָלל מיט וויין אונד ניכט צו געשטאָפּפּט איזט בעריהרט, ווירד דער דארין בעפֿינדליכע וויין אונברויכבאר (נסך). עבענזאָ ווענן איין ניכטיודע דען וויין מיטטעלבאר בעריהרט, ער שטעקקט איינען שטאָקק, העבער א. ד. ג. אין דאס פֿאסס הינייז, איזט דער וויין (נסך) אונברויכבאר.

ב עס איזט פֿערבאָטען פֿאן איינעם ניכטיודען איינען באַטטיך מיט צערשטאָססענען טרויבען צוקויפֿען אום דארויס וויין טרעטען צולאססען, וויין, וועלכען איין געטויפֿטער יודע בעריהרט דארף מאן ניכט טרינקען.

ג ווענן יעמאנד בעמערקט דאס איהם דאס וויינפֿאסס ריננט, דארף ער עס אויך דורך איינען ניכטיודען פֿערשטאָפּפֿען לאססען, ווענן דער ניכטיודע דען וויין איינעם יודען אבזיכטליך בעריהרט אום איהן אונברויכבאר צו מאכען ווירד ער דאדורך ניכט אונברויכבאר. געקאָכטער אדער געווירצטער וויין ווירד דורך דאס בעריהרען איינעם ניכטיודען ניכט אונברויכבאר. יעדאָך דארף מאן ניכט זאלכען וויין, דער דורך דאס בעריהרען איינעם ניכטיודען אונברויכבאר געוואָרדען, מיטטעלסט קאָכענס אָדער געווירץ-היניינגעבענס וויעדער ברויכבאר מאכען, ווערמוטהוויין איזט ניכט אלס געווירץ וויין צו בעטראכטען אונד ווירד דורך דאס בעריהרען איינעם ניכטיודען אונברויכבאר.

ד ווענן יעמאנד אוים איינעם געפֿעס ברויכבארן (כשר) וויין לעערט אין איין זאלכעס געפֿעס, וואָרין אונברויכבארער וויין איזט, מוסס ער איבער דען נאך צוריקק געבליעבענען וויין ביים אָרטסראבבינער אנפֿראגען.

ה ווער בייא איינעם ניכטיודען וויין טרעטען וויל, מוסס דען באַטטיך, טריכטער אונד זעממטליכע גערעטהע אויסרייבען אונד מיט הייסעם וואססער איבערשיטטען (כשרן), זעלבסט דער זאק וואָרין דיא טרויבען אויסגעטרעטען ווערדען מוסס פֿריהער צערטרעננט, אויסגעוואשען אונד נייערדינגס גענעהט ווערדען. דער ניכטיודע דארף וועהרענד דעם וויינטרעטענס מיט ניכטס בעהילפֿליך זיין, מאן דארף דען וויין ניכט אים לאָקאלע דעס ניכטיודען לאססען אויססער ווענן מאן איהן מיט צווייא זיעגעלן פֿערזיעגעלט. ווער דורך איינען ניכטיודען וויין זענדעט זאלל איהן עבענפֿאללס מיט צווייא זיעגעלן פֿערזעהען אונד צוואר אויף דעראַרט, ער פֿערזיעגעלט ערסט דאס פֿאסס, גיבט עס אין איינען גראָססען זאקק אונד פֿערזיעגעלט דאנן דען זאקק וויעדער, אים נאָטהפֿאללע גענייגט אויך איין זיעגעל.

ו דיא שאהלע, דיא קערנע, דיא העפֿע פֿאן אונברויכבארעם (נסך) וויין איזט עבענפֿאללס אונברויכבאר, מאן זאלל דאהער בעדאכט זיין קיינען לאגער אדער טרעבער בראנדוויין צו טרינקען בעפֿאָר מאן איבערצייגט איזט דאס ער כשר איזט.

כלל י.

פארשריפטען פאם אבשעערען דעס בארטעס אונד הויפטהאארעס.

א עס איזט פערבאָטען זיך זעלבער אדער איינעם אנדערן דען בארט אדער האלז מיט איינעם רעזירמעססער אבצושעערען, אויך דאס הויפטהאאר דארף מאן ניכט רונד שעערען, זאָנדערן מאן מוסס ביים אָהר דאס האאר וועניגסטענס ביז צום אָהרקנארפעל איבערלאססען. דיעיעניגען, וועלכע זיך דען בארט מיט אוירים הערונטערנעהמען, זאללען אויך דען אוירום ניכט מיט איינעם רעזירמעססער אבקראטצען. דען בארט דארף מאן זיך מיט איינער שעערע אבשטיטצען אונד דיא שנויצע וועגן זיא דאס עססען העממט דארף מאן עבענפאללס אבשטיטצען. איינע פרויא, וועלכע איינען בארט אדער שנויצען האט דארף זיך זעלבע אויך מיט איינעם רעזירמעססער הערונטערנעהמען.

ב דער מאנן דארף זיך קיין פרויענגעוואנד אונד דאס וויב קיין מעננערגעוואנד אנלעגען, אויך דארף מאן ניכט דאס גרויע האאר פאן צווישען דען שווארצען הערויסרייסען. אויך דארף מאן זיך דאסס האאר פאן אונטער דעם ארמע אדער פאן דער בלעסע נור אים נאָטהפאללע אבשעערען.

כלל יא.

פארשריפטען פאן געמישטען דינגען. (כלאים שעטנז)

א עס איזט דעם יודען פערבאָטען צווייערלייא טהיערע צוזאממען פאארען, זיא אין איינעם וואגען איינצושפאננען, מיט איהנען צו אקקערן, זיא אין דען שטאלל צוזאממען היניינצופיהרען, נעבען איינעם פפערדעוואגען איינע קוה אדער איינען אָכסען אדער נעבען איינעם אָכסענוואגען איין פפערד צובינדען. אויך וועגן איין ניכטיודע אין זיינען וואגען געמישטע טהיערע איינגעשפאננט האט דארף זיך דער יודע ניכט הינויף זעטצען, וועגן איין יודע דורך איינען ניכטיודען וואארע זענדעט אונד דער ניכטיודע געמישטע טהיערע איינגעשפאננט האט דארף דער יודע נאך דעם וואגען ניכט נאכגעהען. אויך דארף ניכט דער יודע קיינע געמישטע טהיערע צוזאממען בינדען דאמיט זיא ניכט דאפאָן לויפען.

ב עס איזט עבענפאללס פערבאָטען קליידונגסשטיקקע פאן ליין אונד שאפוואָללע אין פערבינדונג צו ברינגען. וועגן זיך אין איינעם געוואנד פאן שאפוואָללע איין איינציגער פאדען פאן ליין, אדער אין איינעם ליינקלייד איין פאדען פאן וואָללע פינדעט דארף מאן דאס קלייד ניכט אנציעהען, (שעטנז) וועד אלטעס געוואנד קויפט מוסס עס פאן איינעם פאכמאנן אונטערזוכען לאססען, אָב זיך דארין קיינע געמישטע גאטטונגען פאָרפינדען. איין קלייד פאן געמישטען גאטטונגען דארף מאן ניכט איינמאל פראָוויזאָריש אנלעגען אויך ניכט פראָבירען אָב עס גוט שטעהט. אויף איינעם קליידע פאן גע-

מישטען גאטטונגען דארף מאן אויך דאנן ניכט זיטצען, וועגן עס אויך מיט מעהרערן פאָלסטערן בעדעקקט איזט, פיעלוועניגער דארויף ליעגען, מאן זאלל דאהער אויך בעדאכט זיין וועגן מאן זיך זעססעל, פאַקערזיטצע, זאטטעל איבערציעהען לאססט, דאס עס ניכט פאן געמישטען גאטטנוגען אנגעפערטיגט ווערדע. אויך טישדעקקען, האנדטיכער, זאָקקען, טיכער, דירפען ניכט פאן געמישטען גאטטונגען פערפערטיגט זיין, אָדער נור דורך איינען איינציגען נאדעלשטיך פאן איינער אנדערן צווירנגאטטונג איינגעזיימט זיין.

ג מאנכע בעהויפטען, דאס אונזערע צווירן פאן גראזשטאָפפען אנגעפערטיגט זינד, דאהער צו זעממטליכען שטאָפפען פערוועגדבאר זינד, יעדאָך איזט ראטהזאם דיעס ערסט פאן איינעם פאכמאנן אונטערזוכען צו לאססען.

כלל יב.

הלכות ריבית.

א דריימאל שטעהט אין דער תורה, דאס עס פערבאָטען איזט זיינעם ברודער געלד אויף צינזען אונד מונדפאָרראטה אויף איבערשוסס צו געבען, איינמאל אין בהר כ"ה פסוק ל"ז, דאס בעציעהעט זיך אויף דען באָרגער; דאס צווייטע מאל אין כי תצא כ"ג פסוק כ', דאס בעציעהעט זיך אויף דען אויסבאָרגער דאס ער קיינע צינזען געבען דארף, אונד דאס דריטטע מאל אין משפטים כ"ב פסוק כ"ד, דאס בעציעהעט זיך אויף דעם גוטשטעהער אדער צייגען. שולדנער וויא דער גלייביגער, דער ריבית גיבט אדער נימםטביידע זינד פסול לעדות ולשבועה. אונזערע וויזען זאגען, דאס דער צינזען נימםט ניכט זוכה איזט צו תחיית המתים, דענן וויא וויר אים שמנה עשרה זאגען: „מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים, דאס הייסט, דוא שפייזעסט אללעם לעבענדיגע דורך דיינע גנאדע, ערוועקסט דיא טאָדען אוים גראָסער ערבארמען, דארויס איזט צו שליעסען: דיא וואָהלטהאֶטיג-קייט לעבענדיגע שפייזען, איין פערהעלטניסס האט מיט דער וואָהלטהעטיג-קייט טאָדע לעבענדיג צו מאכען, דאס נור גאטט אלליין מעכטיג איזט, ווער אלזאָ גאָטט ברוך הוא עהנליך איזט אונד לעבענדע מענשען שפייזעט, דירעקט אדער אונדירעקט, דער איזט זוכה צו תחיית המתים. ווער אבער זיינען נעבענמענשען ניכט נור ניכט שפייזעט, זאָנדערן איהן אויסוואוכערט אונד זיינע עקסיסטענץ דאדורך ערשיטטערט, דער איזט ניכט זוכה צו תחיית המתים.

ב דיא תורה האט פיר צינזען צווייא נאמען, ערסטענס נשך, דאס הייסט בייסען, צווייטענס תרבית, דאס הייסט איבערשוסס. דער רמב"ן ערקלערט דיעזעס, דאס וועגן מאן זיינעם נעבענמעשען געלד אדער פריכטע אויף צינזען באָרגט אונד דאס אויף איינער אונבעשטיממטען צייט גיבט, זאָ דאס דער שולדנער וואָכענטליך, מאָנאטליך אדער יעהרליך צינזען צו צאהלען פער-פפליכטעט איזט, דיעזעס הייסט נשך, ווייל דיא צינזען דורך דיא לענגע

דער צייט, דען שולדנער אינס גרונדקאפיטאלל היניין בייסען, וואָ אבער דער שולדנער קאפיטאל אונד צינזען צור בעשטימטען צייט צו צאהלען האט, זאָ הייסט עס תרבית, וויל ער אימערהין מעהר צו צאהלען האט אלס ער בעקאם,ביידע זינד פערבאָטען. ווער געלד צו לייהען האט, מוסס עס אָהנע אינטערעססען לייהען, דענן דאס איזט מעהר מצוה אלס צדקה געבען. אויף איינען זאלכען זאגט דער נביא ישעיה: וועגן דוא גאָטט אנרופען ווירסט, ווירד ער דיר מיט הילפע ביישטעהען, אונד ווירד זאגען: היער בין איך אונד שיטצע דיך.

ג אין כי תצא כ"ג פסוק כ"א הייסט עס: פאָן איינעם אויסלענדער זאללסט דוא צינזען נעהמען אבער ניכט פאָן דיינעם ברודער. דיעזעס געזעטץ ערקלערט ר' נפתלי הירץ וויזל ז"ל: דאַ איזראעל ארץ ישראל אלס איין אייגענטהומליכעס לאנד בעקאָמען האבען, ווארד דער ווילע גאָטטעס, דאס וויר אונס ניכט אום רייכטהימער צו זאממלען בעשטרעבען, זאנדערן אונס נור מיט פעלדבויא אונזער אייגענעס לאנד פרוכטבאר צו מאכען בעשעפטיגען זאללען. זאלל דער אקקערבויא טרייבענדע פאָם אויסגעבאָרגטען געלדע צינזען צאהלען קעננען, זאָ מוסטע דיא פרוכט פע טהייערט ווערדען, וואָדורך דער ארמע מאנן דער קיינען באָדען האט ליידען מוססטע, דארום לעגטע דיא תורה אינס הערץ דאסס וויר דעם ארמען געלד אָהנע אינטערעססען לייהען מיססען (משפטים כ"ב פסוק כ"ד). דער אויסלענדער היגעגען דער אינס לאנד קאָממט אום האנדעל צו בעטרייבען, דער זאלל יא צינזען בעצאהלען, ערסטענס פערשלייסט ער זיינע וואארען אים לאנדע אונד פיהרט דאס געלד אויס דעם לאנדע, אדער ער מאכט איינען טוישהאנדעל אויף לאנדעספריכטע, וואָדורך אויך איינע שטייגערונג דער פרוכטפרייזע ענטשטעהען מוסס, וואס דער ערמערן קלאססע נאכטהייליג איזט. דארום איזט געבאָטען פאָם אויסלענדער אינטערעססען צו נעהמען, דאמיט דער פרוכטפערקייפער פאָם לאנדע ניכט נעטהיג האבען זאלל זיינע פריכטע אן אינלענדער אום טהייערן פרייז צו פערקויפען, אונד זאלל ליעבער זיינען נוטצען פאָם אויסלענדער ציעהען. עס איזט זאָמיט דיעזעס געזעטץ איין ריין פאטריאָטישעס.

ד דער פהילאָזאָפישע גאָטטעסגעלעהרטע דון יצחק אברבנאל גיבט אין זיינעם קאָממענטאר דיעזעס געזעטצע פאָלגענדע ערקלערונג: דיא אבזיכט דיעזעס געזעטצעס געהעט דאהין, דיא ברודערליעבע אונטער ישראל מעהר אונד מעהר צו פערדערן, דאמיט זיא זיך איינאנדער איהרע בעדירפניססע אויס פפליכט אונד ליעבע לייהען מעכטען, אָהנע היעפיר איינען נוטצען צו פערלאנגען; דא היגעגען דאס לייהען אן אויסלענדער אויף צינזען פרייגעלאססען ווירד. אונטער פרעמדלינגע אונד אויסלענדער, וואס אין העברעאישער שפראכע נכרי הייסט, ווארען נור דיא זיעבען פעלקער פערשטאנדען, מיט וועלכען ישראל אים קריעגע שטאנדען, אונד דענען זיא קיינע ברודערליעבע שולדיג ווארען. פאָן כריסטען קאָננטע יא ניכט דיא רעדע געוועזען זיין, דא עס דאמאלס נאך קיינע גאב, דעמצופאָלגע זינד דיא כריסטען

דורכאוים ניכט אונטער דעם וואָרטע נכרי צופערשטעהען. בעווייז דאַפיר איזט, דאס ישראל פערפפליכטעט וואר דיא עדאָמיטער, דיא אבקעממלינגע פאן עשו, דעם זאָהנע יצחק׳ס, פאָלגליך אויס יודישעם בלוטע ענטשפּראָס־סען, אלס ברודער צובעהאנדעלן, וויא דאסועלבע קאפיטל 8, 32 צייגט, וואָ געזאגט ווירד: דען עדאָמיטער זאללט איהר ניכט העראבווירדיגען, דענן ער איזט אייער ברודער, זאָ דאס דער פערביעטענדע טהייל דיעזעס געזעטצעס אויך אויף דיא עדאָמיטער אַנצוועגדען וואר. דיעזעלבען גרינדע װעלכע דיא יהודים האטטען, דיא עדאָמיטער אלס איהרע ברידער אַנצוערקעננען, זינד אויך אויף איינען גראָססען טהייל דער כריסטען אַנוועגדבאר, וויל פיעלע פאָן איהנען פאָן יהודים אבשטאממען, זאָמיט דארף פאָן איהנען אויך קיין נשך ותרבית גענאָממען ווערדען (חק לישראל ני מצוה 198).

ה) ווער זיינעם נעבענמענשען געלד צום געשעפט אויף איינען טהייל נוטצען געבען וויל, דער מוסס עס אויף פאָלגענדער אַרט טהון ער מוסס מיט דעם געלדנעהמער פאָלגענדען שריפטליכען פערטראג פערפאססען, פאָן איהם וויא פאָן צווייא צייגען אונטערשרייבען לאססען:

ענדעסגעפערטיגטער בעקעננע, דאסס איך ערהאלטען האבע פאָן (ר׳ יצחק אייזיק הלוי) 100 גולדען אויף איין האלבעס יאהר מיט דער פערפפליכטונג, דאסס דאס ערסטע געשעפט וואָ געווינן אין אויסזיכט שטעהט מיט דיעזעס געלדע געמאכט ווערדען מוססע, אונד זאָוואָהל דער נוטצען אלס אויך דער שאדען אין צווייא גלייכע טהיילע, צווישען מיר אונד (ר׳ יצחק אייזיק הלוי) געטהיילט ווירד. יעדאָך בייא דעם אבלויפע דעם האלבען יאהרעס וואָ איך קאפיטאל זאמט נוטצען אבגעבען מוסס, בין איך נור דאנן בעגלויבט צוזאגען דאס שאדען וואר, זאָ איך עס מיט צווייא בעגלויבטען יודען בעווייזען קאנן אונד אויף דען אויסגעוויזענען נוטצען האט (ר׳ יצחק אייזיק הלוי) דאס רעכט פאָן מיר בעווייזע אדער איינען שוואור צופערלאנגען, זאָ איך אבער דעם (ר׳ יצחק אייזיק הלוי) אויף דאס האלבע יאהר פוישאל 10 גולדען געבע, זאָ האט ער ניכט דאס רעכט פאָן מיר בעווייזע אדער איינע שבועה צור־פערלאנגען אונד ער גענגט מיר דען מעהרנוטצען.

קארצאָג ג׳ תולדות 5656.

שמעון פרענקעל

וואלף פישביין

ישעי׳ בער ראָזענבערג

צייגען

ו) ווער זיינעם נעבענמענשען געלד אָהנע (היתר עסקא) אויס פריינדשאפט לייהעט, דארף ניכט בייא איהם עטוואס געניעסען וואס ער זאָנסט ניכט בייא איהם צוגעניעסען פפלעגט, אונד דער אויסבאָרגער דארף דעם באָרגער קיינע געשענקע מאכען, מיט זיינעם קינדע זעלבסט תורה ניכט לערנען

פיעלוועניגער איהן אויסצוטייכנען מיט כבוד. איזט דער אויסבארגער איין האנדוועקער אונד מאן גראדע בייא איהם עטוואס ארבייטען לעסט, זא זאלל מאן זיך היטען זיך דעסוועגען פאָן איהם בילליגער אלס זאָנסט ארביי־ טען צו לאססען.

ז מאן דארף איינעם ארמען געלד געבען אום פיר 100 גולדען סחורה צו קויפען אונד דיא סחורה זאלל ביים געלדגעבער איינגעלאגערט זיין ביס זיא דער ארמע פערקויפט אום דעם געלדגעבער פיר 100—110 צו געבען, וויל דער געלדגעבער היער ניכט נור דאס געלד פאָרשטרעקטע, זאָנדערן אויך אויף דער סחורה אכט צוגעבען האט (ח"א קל"ט).

ח ווענן סחורה איינען בעשטיממטען פרייז האט, צ. ב. ש. אים מאָנאט אלול ווענן דער צעגטנער וויטצען אכט גולדען קאָסטעט דארף מאן דעם פעלדארבייטער אים פאָראוים אויף הונדערט צענטער אויסצאהלען דיא ער אים מאָנאט שבט ליפערן זאלל. זעלבסט ווענן דער וויטצען בייא דער איבערגאבע טהייערער איזט, הייסט עס דעננאך קיין ריבית, וויל דער קייפער זיך דען וויטצען אים מאָנאט אלול העטטע קויפען קעננען.

ט איינע סחורה דיא איינען בעשטיממטען פרייז האט, דארף ניכט דעמיע־ ניגען דער זעלבע אָהנע געלד קויפט טהייערער פערקויפט ווערדען.

י איינען וועכסעל פאָן ראובן איבער 100 גולדען דער צאהלבאר איזט אים מאָנאט אלול דארף מאן אן איינער דריטטען פערסאָן בילליגער פער־ קויפען מיט דער שריפטליכען ערקלערונג, דאס ער דען וועכסעל פאָן ראובן אן שמעון פערקויפט. זעלבסט דער אויסשטעללער דעם וועכסעלס דארף זיך פאָר דער צייט זיינען וועכסעל פאָם געלדגעבער בילליגער צוריק קויפען.

כלל יג.

דיא פפליכטען דער קינדער (כבוד אב ואם) אונד שיהלער.

א עהרע פאטער אונד מוטטער דאמיט דוא לאנגע לעבעסט אויף דעם ערדרייכע וועלכעס דער עוויגע דיין גאָטט דיר געבען ווירד (יתרו כ'). היער ווירד דער בעזיטץ פאָן ארץ ישראל מיט דער פפליכט עלטערן צו עהרען פערקניפפט, אונד אויך דער פראָפהעט (יחזקאל כ"ב פסוק ז') זאגט: וויל דוא פאטער אונד מוטטער גערינג געשעטצט האסט, האבע איך דיך פאָם לאנדע פערטריעבען, אונד דוא מוססט אלס פרעמדער אין דען לענדערן הערום וואנדערן (חק לישראל סי' כ"י).

ב מאן דארף זיינען פאטער ניע ביים נאמען נעננען. נאך דעססען טאָד זאגט מאן אים ערסטען יאהר זאָ מאן איהן ערוועהנט: הרני כפרת משכבו, נאך דעם יאהרע זאגט מאן: זכרונו לברכה אדער עליו השלום; אויף דער מוטטער אים ערסטען יאהר הרני כפרת משכבה אונד נאך דעם יאהרע עליה השלום אדער זכרונה לברכה. עבענזאָ דארף מאן ניכט דען נאמע דעם רבי נעננען, זאָנדערן מאן זאגט מיין רבי ר' פלוני (עי' יס של שלמה

קדושין סי׳ ס״ה). אים ערסטען יאהר זיינעס טאָדעס זאגט מאן מיין רבי פלוני הרני כפרת משכבו, נאכהער מיין רבי פלוני זכרונו לברכה.

ג׳ דיא קינדער האבען דיא פפליכט אויף דאס וואָרט דער עלטערן צו לוישען איהנען דאס לעבען זיס אונד אַנגענעהם צו מאכען, זיא מיט שפייזע, טראנק, קליידונג אונד וואָהנונג צופערזאָרגען.

ד׳ זאָ דיא עלטערן אבער פאָם קינדע עטוואס פערלאנגען, וואס דיא רעליגיאָן צו טהון פערביעטעט, אדער זאָ זיא עס פאָם לערנען דער תורה אונד פאָם הייראטהען צור צייט, צוריקהאלטען וואללען, דאס זאלל דאס קינד ניכט בעפאָלגען.

ה׳ אויך דיא שוויעגערעלטערן מוסס מאן עהרען, אכטען אונד אונטערשטיטצען, זעלבסט וועגן מאן פאָן איהנען ניע איינע אונטערשטיטצונג האטטע (עי׳ ס״ך יו״ד סי׳ ר״מ ס״ק כ״ד ועולת החודש).

ו׳ אויך דען שטיעפפאטער אונד דיא שטיעפמוטטער מוסס מאן עהרען אונד נאך מעגליכקייט אונטערשטיטצען.

ז׳ דיא עלטערן מיססען זיך בעשטרעבען, דען קינדערן ניכט צור לאסט צו פאללען, אונד איהנען קיינע פעראנלאססונג צו געבען, דאס זיא אונפאָלגזאם זיין זאללען (מועד קטן י״ז ע״א).

ח׳ וויא דיא עלטערן זאָ מוסס מאן אויך דיא גראָסעלטערן אונד דיא עלטערן געשוויסטער עהרען אונד איהנען דאס נור מעגליכסטע לייסטען.

ט׳ זיינען לעהרער, ראבבינער, פאָן וועלכעם מאן תורה אונד גאָטטעספורכט לערנט, איבערהויפט יעדען געלעהרטען מאנן מוסס מאן עהרען (קדושים י״ט פסוק ל״ב).

כלל יד.

דאס פערהאלטען ביים געליבדע. (נדרים ושבועות)

א׳ וועגן מאן איין געליבדע אויסגעשפראָכען האט, עטוואס צו טהון אדער עטוואס ניכט צו טהון, אדער זיך דורך שוואור אדער האנדשלאג (תקיעת כף) אדער שריפטליך עטוואס פערפפליכטעט האט צו לייסטען, זאָ מוסס מאן עס זאָפאָרט לייסטען, אונד דארף עס ניכט פערשיעבען, פיעלוועניגער אונבעאכטעט לאססען (כי תצא כ״ג פסוק כ״ד).

ב׳ ווער זיך דורך שוואור אָדער האנדשלאג צו עטוואס פערפפליכטעט האט, וואס דיא רעליגיאָן פערביעטעט (נשבע לבטל המצוה או שלא לכנוס בתקנות הקהל להיות חבר לעושה הטוב והישר). זאלכעס ברויך דער מענש ניכט צו האלטען.

ג׳ וועגן יעמאנד איין געליבדע (נדר) אדער איינען שוואור געטהאן אונד זיך איבערציינגטע, דאס ער דען פאָרזאטץ אין גאנץ אונאיבערלעגטער ווייזע געפאססט האט, וויל איהן צאָרן אָדער אונקענטניסס דער פערהעלטניססע אונד אומשטענדע דאזו בעוואָגען האבען, אונד זאָ ער עס דאמאלס געוואוסט העטטע, זאָ ווערע ער צו דיעזעם אויסשפרוכע אונד ענטשלוססע ניכט

געקאָממען — זאָ מוסס ער פאָר דרייא מעננערן, פאָן וועלכען וועניגסטענס איינער איין געלעהרטער זיין מוסס, ערשיינען אונד זאגען: רבותי! איך האבע מיך דורך וואָרט אדער דורך איינען שוואור צו דיעזעם אונד דיעזעם פערפפליכטעט, האבע מיך אבער נאכהער איבערצייגט, דאסס מיך צאָרן' אירטהום. אונקעננטניס דער פערהעלטניססע צו דיעזעם ענטשלוססע בראכטען, דאהער גלויבע איך, דאס איך אן מיינעם פערשפרעכען ניכט געבונדען בין. זאָ דאס בית דין ריכטיג איינזיעהט, דאס אונטער דען אָב־וואלטענדען אומשטענדען זיין פערשפרעכען ניכטס אנדערעס וואר: אלס ווענן איין אונאיבערלעגטער מענש אין דיא לופט היניין עטוואס שוואצט (היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו). זאָמיט זיינע רייע גאנץ בעגרינדעט איזט (פתח חרטה). זאָ שפריכט ער אויס: דאס זיין פערשפרעכען גרונדלאָז וואר אונד זיינע וואָרטע זיך אויף ניכטס צו שטיטצען האבען, זאָמיט איזט זיין געגעבענעס פערשפרעכען פיר איהן ניכט בינדענד, דאהער זאגען זיא איהם: מותר לך, מותר לך, מותר לך. זיא זעטצען אבער היעצו, דאס דער מענש פאָרזיכטיג אים פערשפרעכען, צוריקהאלטענד בייא נדרים ושבועות זיין זאלל, אונד בייא דען אונשולדיגסטען פאָרזעטצען זאלל מאן זאגען בלי נדר.

ד ווענן יעמאנד איין געליבדע געטאהן האט געוויססע טאגע אים יאהרע צו פאסטען אדער קיין פלייש צו עססען, קיינען וויין צו טרינקען, אונד ער זיך שפעטער איבערצייגט, דאסס דיעזער פאָרזאטץ איהן אים לערנען דער תורה אדער זאָנסט אין דען גאָטטגעפעלליגען ארבייטען שטערט אונד הינדערט, זאָ איזט'ס אורזאכע גענוג איהן דעם נדר'ס צו ענטלעדיגען (ש״ך יו״ד סי׳ רכ״ט ס״ק ק״ז).

ה עס פפלעגט בייא איבראיילטען מענשען פאָרצוקאָממען, דאס זיא איינע וועטטע איינגעהען אונד זאגען: ווענן דאס זאָ אדער זאָ איזט, זאָ געבע איך דאס אדער טהוע יענעס, אונד זיא געבען זיך גאר דארויף דיא האנד. (תקיעת כף), זאָלכע פערשפרעכונגען אונד פערפפליכטונגען זינד ניכט בינדענד אונד ברויכען גאר ניכט פאָן איינעם בית דין אלס ניכטיג ערקלערט צו ווערדען, וויל דאס איין געליבדע דעם אונוויססענדען (נדרי שגגות). הייסט (טו״ז יו״ד סי׳ רל״ב ס״ק י״ב).

ו ווענן יעמאנד געשוואָרען אדער פערשפראָכען האט קיינע קארטען צו שפיעלען, איין זאלכער שוואור אונד נדר איזט פיר עוויג בינדענד אונד קאנן פאָן קיינעם בית דין אלס ניכטיג ערקלערט ווערדען, וויל קיין גרונד צור לעזונג היער פאָרהאנדען איזט (עי׳ חכמת אדם כלל קי סי׳ יו״ד).

ז זאָ דער פאטער ערפ״ ״ען האט דאס זיינע אונטער 12 יאהרע אלטע טאָכטער, אדער דער מאנן ערפעהרט, דאס זיין וייב איין געליבדע אדער איינען שוואור געטהאן האט, זאָ קאנן דער פאטער דיעזער טאָכטער אונד דער גאטטע דער גאטטין דיא נדרים ושבועות פיר ניכטיג ערקלערען, אבער נור אם זעלבען טאגע אן וועלכען זיא דאס געליבדע געטהאן האבען (יו״ד

סי' רכ"ח ס"ק כ"ד ועי' מנחת למלך פי"ב מנדרים). זאָ אבער דער פאַטער אדער דער גאַטטע עס ניכט אַם זעלבען טאַגע געטהאַן האַט, אדער ווענן דאַס געליבדע קיין דעראַרטיגעס וואַר וואַס איינע קערפּערליכע קוואַל (עינוי נפש) בעווירקט, זאָ מיססען איך דיעזע פאַר איין בית דין קאָממען אונד אַנגעבען, וואַס זיא צור רייע בעוועגט.

ח ווענן דאַס וויב איינעס מאַננעס שוואַנגער וואַר, אונד ער איין געליבדע געטהאַן האַט דיעזען אדער יענען צום מוחל אדער צום געפאַטטער צו נעהמען, זאָ מוסס ער זיין געליבדע אונד זיין פערשפּרעכען האַלטען (תשובת הרא"ש כלל י"א).

כלל טו.

דאַס פערהאַלטען ביים צדקה געבען.

א עפּפנע דיינע האַנד אום אַרמע צו אונטערשטיטצען (ראה ט"ו פסוק זין). אונד וואַס דוא איהם גיבסט, געבע איהם מיט גוטער מיענע. היטע דיך איהן צו בעשעמען אונד צו בעליידיגען.

ב אויך אַרמע אַנדערער קאָנפעססיאָנען זאָללסט דוא אונטערשטיטצען (רמ"א יו"ד סי' רנ"א).

ג דיא פפליכט איזט, פאָם איינקאָממען דען צעהנטען טהייל (מעשר) צו געבען. מעהר אַלס דען פינפטען טהייל דאַרף מאַן ניכט פערשענקען. ווער אַבער אַנדערן געלד שולדיג איזט, דאַרף ניכט מעהר אַלס דען צעהנטען טהייל פאָם איינקאָממען פערשענקען (ספר חסידים סי' תכ"ד).

ד אין ערסטער רייהע בייא דער אונטערשטיטצונג אַרמער זינד דיא עלטערן, אַרמע ערוואַכסענע אונד פערהייראַטעטע טעכטער, אַרמע זעהנע, אַרמע שוועסטערן, אַרמע ברידער, אַרמע אַנפערוואַנדטע וויבליכען געשלעכטעס, אַרמע אַנפערוואַנדטע מעננליכען געשלעכטעס, דיא אַרמען דער שטאַדט, דיא אַרמען אויך אין ארץ ישראל, דאַנן קאָממען דיא אַרמען אַנדערער אָרטע.

ה אַרמע וויבליכען געשלעכטעס האַבען געגען דען אַרמען מעננליכען געשלעכטעס, קראַנקע געגען געזונדע, אַלטע געגען יונגע, געלעהרטע געגען אונגעלעהרטע אונד פראָממע געגען ניכט פראָממע דען פאָרצוג.

כלל טז.

דאַס ערסטגעבאָרענע רינדפיעה.

א אַללעס ערסטגעבאָרענע מעננליכע רינדפיעה זאָלל דעם כהן געגעבען ווערדען, אונד צוואַר דאַס קליין־פיעה צו 30 אונד גראָספיעה צו 50 טאַגען (ראה י"ג פסוק כ'). ביס צו דיעזער צייט מוסס דער אייגענטהימער זיך דאַמיט בעמיהען, עס פיטטערן ביס עס דער כהן איבערנימט.

ב דא אבער יעטצט דער כהן דען בכור ניכט אָפּפערן קאנן, זאָ מוסס עס דער אייגענטהימער אדער דער כהן בעהאלטען, ביס עס איינען פעהלער בעקאממט. האט דאס בית דין קאָנשטאטירט, דאסס עס איינען פעהלער האט, זאָ דארף עס דער כהן מיט דען ישראלים אן אללען אָרטען עססען.

ג בים ניכט דער בכור איינען פעהלער בעקאממט, איזט דאפאָן דיא וואָללע, דאס האאר, קורץ אללעס אסור בהנאה.

ד ווירד דער בכור נאכדעם ער איינען פעהלער בעקאם, מיט דער ערלויב-ניסס דעם ראבבינאטעס געשלאכטעט אונד ווירד טרפה, זאָ מוסס דאס פלייש אונד דיא הויט בעגראבען ווערדען.

ה אויך איין ערסטגעבאָרענער עזעל, אונגעאכטעט ער צום אונרייגען פיעה געהערט, מוסס דורך איין לאמם, וועלכעס דעם כהן דאפיר געגעבען ווירד, לאָזגעקויפט ווערדען (כי תשא ל"ד פסוק ו'). דיא אורזאכע, דאסס דיא ערסט-געבאָרענען אלס הייליג בעטראכטעט ווערדען מיססען, גרינדעט זיך אויף דאס וואונדער אין מצרים, דאס אללעס ערסטגעבאָרענע דער מצרים פאָר דערען אויסצוג מיט דעם טאָדע אבגינג, אונד פאָן ישראל אללעס ביים לעבען בליעב (חק לישראל מ"ע פ"ח).

כלל יז.

געזעטצע פיר פעלד- אונד גאַרטען אייגענטהימער (ערלה וכלאים).

א דיא בוימפריכטע וועלכע דרייא יאהרע נאך דעם פפלאנצען וואכסען, זינד פערבאָטהען צו געניעססען אדער געניעססען צו לאססען. אויך אים פיערטען יאהר מוסס מאן דיא פריכטע מיט איינער מינצע, דיא אים וואססער געוואָרפען ווירד, אויסלעזען, אונד מוסס דאבייא געזאגט ווערדען: מיט דיעזער מינצע לעזע איך אויס דיא פירות נטעי רבעי (קדשים). דיעזעס געזעטץ זאלל אונס בעלעהרען, דאסס וויר ניכט דאס רעכט האבען, פיר אונזער ווירקען זאָפארט דען לאָהן אונד דען נוטצען צו פערלאנגען. וויר זאללען צום וואָהלע אונד נוטצען דער מענשהייט אינטרעססלאָז טעהטיג זיין, דאסס וויר אבער אים פיערטען יאהרע דיא פריכטע דורך דאס אויס-לעזען אונס געניעסבאר מאכען קעננען, דאס זאלל אונס עראיננערן, דאס אללעס וואס גאָטט גיבט, הייליג איזט, נור ווענן וויר אויך אַרמען דאפאָן איינען טהייל געבען, זאָ איזט עס אונזער אייגענטהום.

ב עס איזט פערבאָטהען, זאמען פאָן בוימפרוכטען אין פערמישטער אָרט צו פפלאנצען. זאָ דארף מאן ניכט צ. ב"ש. צווייגען פאָם פייגענבוים אין איינעם בירנבוים פערפפלאנצען, איינפראָפפען, דאמיט דיא פרוכט איינען דאָפפעלטען געשמאקק האבען זאלל (קדשים י"ט). דאס ווילל אונס אנס הערץ לעגען, דאס דער מענש דיא פערשיעדענען גאטטונגען ניכט מיטאיינאנדער פערקוויקען, אסימילירען דארף. ווענן דיעס בייא דען בוימפפלאנצען פער-באָטהען איזט, וויא זאלל עס ניכט בייא דען פערשיעדענען רעליגיאָנען

פערבאָטהען זיין, זיך מיטאיינאנדער צו אסימילירען? ישראל זאלל אונד מוסס ביס אם ענדע דער צייטען, איין אבגעזאָנדערטעס פאָלק בלייבען (וישכן ישראל בטח בדד).

ג עס איזט פערבאָטהען מיט איינעם אָכסען אונד עזעל צו אקקערן, דארויף לאסט צו פיהרען אדער צו פאהרען, עבען זאָ ניכט מיט פפערד אונד אָכסען אונד דערגלייכען (כי תצא כ"ב).

ד דעם פיעה בייא דער פעלדארבייט דאס מויל צופערבינדען, דאמיט עס ניכט פרעססען זאלל, איזט שטרענגע פערבאָטהען (כי תצא כ"ה).

ה דיא נאטורפאָרשער דער תלמודישען צייט האבען איהרען צייטגענאָססען, דיא זיך מיט פעלדארבייט בעפאססטען, געזאגט, דאסס זיא אכט געבען זאללען, דאס וועננ תקופת טבת פאָן 20 טבת ווייטער פעללט, זאָ ווירד דיא וויטטערונג איינע גאנץ נאָרמאלע זיין, וואס איינע רייכע פעקסונג צור פאָלגע האבען ווירד; איזט דיא תקופה פאָן 15 ביס 20 זאָ ערוואַרטע מאן איינע מיטטעלמעסיגע, פאָם ערסטען ביס צום צענטהען איינע שוואכע אונד פאָן 10 ביז 15 טבת איינע שלעכטע (שבט מוסר פל"ח).

ו שמעיה אונד אבטליון, אבקעממלינגע דעם סירישען קעניגס סאנהערי, דיא צום יודענטהומע איבערגעטרעטען זינד, זאגטען: ליעבע דיא ארבייט, האססע דיא אָבערהאָהייט, אונד שטרעבע ניכט נאך דער בעאמטענווירדע (אבות פ"א משנה י"א). ווער דאס רעכטע לעבען וועהלען וויל, דער זוכע ענט־וועדער דאס האנדווערק אדער דיא פעלדארבייט (ירושלמי פיאה), דענן רוהע אונד פריעדע האט נור דער מענש, דער זיך פאָן זיינער ארבייט ערנעהרט, זיא מאכט וואָהל ניכט שנעלל רייך, אבער אויך ניכט שנעלל ארם, אונד ווער זיין קינד, וועלכעס ניכט צור וויססענשאפט פאָלל אונד גאנץ געאייג־נעט איזט, דאצו צווינגט, דער זאלל וויססען, דאס ער שווער געזינדיגט האט (קדושין כ"ט). ווער זיינע הענדעארבייט געניעסט, איזט גרעסער אלס דער טרעגע פרעממלער, דענן דעם ארביימער איזט הייל אין דיעזער אונד אין יענער וועלט (ברכות ח').

כלל יח.

דיא מצוה פאן שלוח הקן.

א וועננ מאן אים גארטען אדער אויף דעם פעלדע טריפפט, דאס איינעס פאָן דען רייגען געפליעגעל אויף דען אייערן אדער שאָן אויף דען יונגען זיטצט, זאָ זאלל מאן צוערסט דיא מוטטער פאָרטשיקקען, דאנן זאלל מאן דיא אייער אדער דיא יונגען נעמען (כי תצא כ"ב). בייא דיעזער מצוה פער־שפריכט אונס דיא תורה לאנגעס לעבען אונד וואָהלערגעהען, זאָ וויא זיא עס בייא דער מצוה פאָן עהרע פאטער אונד מוטטער אונס פערשפריכט. עס שיינט אונס רעטהזעלהאפט צו זיין, וויא דער לאָהן בײדער געזעטצע איין גלייכער זיין דארף? אונזערע וויזען ווארען בעשטרעבט עס אונס צו־

ערקלערען, אום אונס צו זאגען, דאסס עס גראדע דיעזעס געזעטץ איזט, וועלכעס אונס אויף דיא פפליכט, דיא עלטערן צו עהרען אונד צו ערנעה-רען אויפמערקזאם מאכט. פאן אללען געשעפפען זעהען וויר נור ביים גע-פליעגעל איין גאר צערטליכעס בעטראגען צווישען דען יונגען אונד דען אלטען. מאן בעטראכטעט נור דאס פארגעהען דער טויבען אונד דער הענגע מיט דען יונגען. דער פעליקאן האט פאן דער נאטור אויף זיינעם הערצען איינען ביימעל, אונד ער זאממעלט לאנגע אין דיעזעם ביימעל, אונד שפייזעט אויס דיעזעם זיינע יונגען. דער שטארך ווענן ער אלט וויהד, זא געהעט ער ניכט מעהר אויס, אום נאהרונג צו זוכען, זאנדערן ער ווירד פאן זיינען יונגען ערנעהרט. דער אדלער בריימעט זיינע פליעגעל זעלבסט ביים פליעגען איבער זיינע יונגען אויס, פליעגט נור מיט איינען פליעגעל, אונד אונטער דען אנדערן טרעגט ער דיא יונגען. דאהער וועד פאן דער מוטטער דיא יונגען פארטנימממט, דער מוס זיך פערגעגנווערטיגען, וועלכען שמערץ דיא מוטטער עמפפינדעט, אונד ער מערקט עס, זא ער זיך דיא יונגען נימממט, וויא דיעזע יאממערן, וייל איהנען דיא מוטטער פעהלט. דאס מוסס דען מענשען געפיהלפאלל מאכען, מוסס איהן ערמאהנען, זיינע עלטערן, דיא איהן ערצאגען, זיך מיט איהם פלאגטען, צו עהרען אונד צוערנעהרען. דאס אבער דיעזע פפליכט נור בייא ריינעם געפליעגעל איזט, וייל וויר דיא אונ-ריינען ניכט געניעסען דירפען, וואצו אלזא זיא פארטנעהמען? (חק ליעקב מ"ע קמ"ח).

ב וואהל מאכט מאן בייא דיעזער מצוה קיינע ברכה (תשו' הרשב"א סי' ח'). וייל עס מעגליך איזט, דאס דיא אייער אונגעניעסבאר, אונד ווענן עס יונגע פעגעל זינד, פיעלייכט פינדעט ער זיא פיר עקקעלהאפט אונד אונגע-ניעסבאר (תורת נתנח), אבער שהחיינו זאלל מאן יא מאכען, זא מאן דאס ערסטע מאל דיא מצוה פאן שלוח הקן מקיים איזט (כרם שלמה ליו"ד סי' רנ"ב).

כלל יט.

דיא פפליכט קראנקע צו בעזוכען.

א דיא פפליכט איזט, יעדען ערקראנקטען מענשען צו בעזוכען, איהן צו בערוהיגען, האפפנונג איינצופלעסען, אונד פיר איהן מתפלל צו זיין.

ב זא מאן ניכט איבערציינגט איזט, דאסס מאן גערנע פאם קראנקען עמ-פפאנגען ווירד, איבערהויפט, זא מאן מיט איהם אין פיינדשאפט לעבט, זאלל מאן ניכט געהען.

ג צייטליך מארגענס אונד שפעט נאכמיטטאג זאלל מאן אויך ניכט געהען, וייל דאמאלס דעם קראנקען דאס שפרעכען שווער קאממט.

ד זא אין דעם ארטע איין ארמער ערקראנקט, זא איזט עס פפליכט דער גאנצען געמיינדע, איהן היילען אונד פערפפלעגען צו לאססען, אונד זאלל איין יעדער קראנקער אויף דער שאנענדסטען ארט אויפמערקזאם געמאכט

ווערדען: זיינע אנגעלעגענהייטען צו אָרדנען, אונד דאס ער נאך מעגליכקייט מיט תשובה תפלה אונד צדקה זיך בעפאססען זאלל (יורה דעה סי' של"ה וסי' של"ו).

ה איינעם בעדענקליך ערקראנקטען, דארף מאן זעלבסט דען טאָד זיינער עלטערן ניכט מיטטהיילען (בית הלל סי' של"ז).

כלל כ.

דאס פערהאלטען בייא איינעם שטערבענדען (גוסס).

א זאָ איינער אים שטערבען ליעגט, וואס מאן גסיסה הייסט, זאָ דארף מאן איהן ניכט בעריהרען, ניכט צו רעכט לעגען, ווערער אויפדעקקען נאך צו דעקקען, אונד מוסס יעדעס געריש, יעדעס לערמען פערמיעדען ווערדען.

ב עס איזט איינע גראָסע מצוה בייא יציאת נשמה צו שטעהען אונד מיט עהרפורכט לויט געבען דעם שטערבענדען דיא ערסטען פסוקים פאן קריאת שמע אונד דיא אים מעבר יבק פאָרגעשריעבענען פסוקים צו זאגען, דאמיט זיא דער שטערבענדע הערען זאלל.

ג זאָבאלד מאן פעסט איבערצייגט איזט, דאס דער טאָד איינגעטרעטען איזט, זאָ זאגען דיא קרובים דיא פאָרגעשריעבענע ברכה דיין האמת אונד זינד זיך קורע.

ד בייא דעם טאָדע דער עלטערן צעררייסט מאן דיא קליידער לינקס, אונד בייא קינדער אונד געשוויסטער רעכטס. זאָ מאן זיך אבער גערירט אונד בייא עלטערן רעכטס אונד בייא דען אנדערן לינקס געריססען האט, זאָ ברויך מאן ניכט אבערמאלס צוצעררייססען (כרם שלמה יו"ד סי' ש"מ).

ה איין יעדער דער בייס שטערבען איינעם פראָממען מענשען, זעלבסט בייא איינעם שטערבענדען קנאבען וועלכער חומש געלערנט האט, שטעהט, מוסס זיך איין שטיק זיינעס קליידעס צעררייסען.

ו שבת איזט ניכט דיא פפליכט פאן קריעת הבגדים.

ז עס איזט איין מנהג, דאסס דיא נעכסטען צוויא הייזער אויך דאס אים הויזע בעפינדליכע טרינקוואססער אויסגיעסען, וויל מאן עס פיר איינע סכנה היעלט, דאס אָפפען שטעהענדע וואססער, וואָ דער טאָד אין דער נעכסטען נעהע וויטהעטע, צו טרינקען. אם שבת אבער שיטטעט מאן עס ניכט אויס, וויל דער זכות פאן שבת מגין איזט.

ח אים ספר חסידים ווירד געווארנט, דאס עלטערן דאס שאָן געשטאָרבענע קינד ניכט קיססען זאללען.

כלל כא.

דאס פערהאלטען דער אבלים פאם שטערבען ביז צור בעערדיגונג.

א ווער איין אבל איזט, וויל איהם דיא עלטערן, דיא געשוויסטער אדער איין שאָן 30 טאגע אלטעס קינד געשטארבען איזט, דיעזער הייסט פאן

דער שטונדע דעם שטערבענס ביס צור בעערדיגונג איין טרויערנדער (אונן), אונד דארף קיינע ארבייט פערריכטען, קיינען ווין טרינקען אונד קיין פלייש עססען, אבער פליישזופפע דארף זעלבער געניעסען (נוב״י מה״ת סי׳ ר״ג).

ב איין אונן אם שמיני עצרת, דארף שמחת תורה אבענד קדוש מאכען אונד אויך פסח דיא צווייטע נאכט, וויל בייא נאכט קיין דין אונן איזט, דא דיא קבורה ערסט מארגען ביים טאג זיין ווירד (מג״א או״ח סי׳ תקמ״ח סק״ח). אבער זא ער איין אונן ווארדע ערב יו״ט, אונד דיא קבורה ערסט אם צווייטען טאג יו״ט אדער גאר אם ערסטען טאג יו״ט דורך ניכטיודען פאללצאגען ווערדען ווירד, זא מאכט ער בעשטיממט דיא ערסטע נאכט קדוש (לכל הפוסקים).

ג איין אונן לעבט דיא הגדה אם פסח פאן איינעם אנדערן זאגען אונד הערט צו (מג״א תקמ״ח סק״ח). ספירת העומר צעהלט ער אהנע ברכה. חנוכה ליכט לעסט ער פאם ווייבע אנצינדען (ח״ר תר״ע). זא ער יאהרצייט האט, דארף ער אין שוהל געהען אום קדיש צו זאגען. ווענן מאן גראדע דען אונן ברויך צום מנין, דארף מאן איהן מצרף זיין למנין עשרה (כרם שלמה יו״ד סי׳ שמ״א ועי׳ מהרי״ם שיק יו״ד סי׳ שמ״ב). זא ער מוהל איזט, זא דארף ער, ווענן קיין אנדערער דא איזט, מוהל זיין (לבושי שרד). זא קיין אנדערער בעל תפלה ר״ה אונד יוהכ״פ דא איזט, דער דען אונן ווירדיג פערטרעטען קעננטע, זא דארף ער פארבעטען (בערי דעת). זא ער שאן דאס סנדקאות אנגענאממען האט, זא דארף ער עס פאללציעהען (ברכי יוסף). זא ער צו עססען ברויך, זא זאלל ער אין איינעם אנדערן ציממער עססען, אבער וואשען זאלל ער זיך אהנע ברכה. איין אונן אם שבת זאגט קריאת שמע אהנע תפלה (שבות יעקב). אם תשעה באב געהעט דער אונן ניכט אין שוהל (ח״ר). איין אונן אם שבת מאכט קיין הבדלה, ביס נאך דער קבורה, אהנע נר ובשמים.

כלל כב.

דאס וואשען אונד אנקליידען דער טאדען (טהרה ותכריכין).

א דאס וואשען אונד אנקליידען דער טאדען זאלל לויט פארשריפט אונד מנהג דורך דיא פערטרעטער דעם הייליגען פעראיינעס (חברה קדישה) געשעהען. דיעזע האבען דיא פפליכט דאפיר צו זארגען, דאסס דעם ערמסטען דיעזעלבען עהרען ערוויעזען ווערדען וויא דעם רייכען, אונד האבען אויך דאפיר צו זארגען, דאס דיא רייכען בייא דיעזען געלעגענהייטען קיינען בעזאנדערן לוקסוס מאבען זאללען.

ב דער טאדע ווירד לויט מנהג אין דען בעטטען טלית דען ער האטטע געהיללט. עס איזט דער מנהג איינען פאדען פאן דען ציצית אבצורייסען.

ג דאס וואשען אונד אנקליידען ווירד בייא מעננליכען דורך מעננער, אונד בייא וייבליכען דורך וייבער בעזארגט.

ד זאָ מאן זיך עראיננערט, דאס מאן דעם טאָדען אירגענד איין געביהר־ליכעס קליידונגסשטיק צו געבען פערגעססען האט, זאָ לעגט מאן עס דאנן אויף דען אָרון אונד גיבטס אים קבר. זאָ מאן זיך אבער ערסט נאך דער בעערדיגונג דאראן עראיננערט, זאָ דארף דאס גראב ניכט געעפנעט (רע"ק ליגל סי' י"ז), אונד דאס געפינדענע קליידונגסשטיק זאלל פערגראבען ווערדען.

כלל כג.

דיא בעערדיגונג דער טאדען.

א זאָ איין טאָדער אים אָרטע איזט, זאָ דארף ניעמאנד, וועננ דיא שטאדט נאך זאָ פיעלע איינוואָהנער האט, זיך מיט עטוואס אנדערעם בעשעפטיגען, ביס ניכט דער טאָדע נאך פאָרשריפט בעערדיגט ווארדע. זאָ אבער דיא איינוואָהנער איינען פעראיין האבען, וועלכער דורך זיינע פאָרשטעהער אונד בעדיענטען דאפיר זאָרגען, דאסס דיא טאָדען נאך פאָרגעשריעבענער פפליכט בעערדיגט ווערדען זאללען, זאָ דארף דעריעניגע, דער דיעזען פעראיין אונטערשטיטצט, אויך דאמאלס זיינעם געשעפטע נאכגעהען. עס ליעגט אבער אויף יעדעם דיא פפליכט, נאך מעגליכקייט דיא מצוה פאן הלוית המת צובעאכטען.

ב זאָ צוויא מעגליכע פערסאָנען אין איינער צייט צובעערדיגען זינד, זאָ איזט דער פריהער געשטאָרבענע, פריהער צובעערדיגען; זאָ אבער איין מאנן אונד איינע פרויא אין איינער צייט צובעערדיגען זינד, זאָ מוסס דאס וייב, זעלבסט וועננ זיא אום עטוואס שפעטער שטארב אלס דער מאנן, פריהער בעערדיגט ווערדען.

ג דיא פאָרשריפט דער הייליגען תורה איזט, דאסס דער טאָדע אין דער ערדע בעגראבען ווערדען מיססע (עי' יו"ד סי' שס"ב). אונד דער אָרון אוים האָלץ אבער ניכט אויס אייזען, וויא עס אויסדריקליך אים (מדרש רבה נרלשית פ"ט על הקרא בתוך עץ הגן). הייסט, גאָנז בעשטיממטע, דאס דיא טאָדען אים זארגע אויס האָלץ בעגראבען ווערדען (עי' סדור המנהגים חלק רביעי דף ל"ב).

ד בעפאָר מאן דעם גראבע, וועלכעס פיר דען טאָדען בעשטיממט ווארדע, זיך נאהעט, שטעללט מאן דען אָרון ניעדער אונד זאגט צדוק הדין, אונד נאכהער שטעללט מאן איהן נאך צווייטמאל ניעדער. אבער אן זאלבען טאגען וואָ מאן קיין תחנון זאגט, אדער ערב שבת, ערב יו"ט נאכמיטטאג זאגט מאן קיין צדוק הדין אונד שטעללט אויך דען אָרון ניכט ביס צום קבר.

ה צווישען איינעם קבר אונד דען אנדערן זאללען זעכס טפחים זיין (זכס נבי סי' קמ"ט), אונד איזט עס פפליכט דעם פאָרשטאנדעס דאפיר צו זאָרגען, דאס ניכט איין אללבעקאננטער פרעפלער נעבען, איינען ווארהאפט פראָממען מאנן בעגראבען ווערדע, אונד דאס ניכט בייא דער קבורה וויא ביים הספד פרויען מיט מעננער צוזאממען געהען אונד שטעהען זאללען.

ק אינעם זעלבסטמערדער זאללען קיינע עהרענבעציינגונגען ערוויעזען ווערדען, אונד זאלכע מיססען איינען אבגעזאנדערטען פלאטץ האבען. ווענן דיא בעטרעפפענדע פאמיליע זעלבען עהרען, אום איהן טרויערן, איהם איינען גראבשטיין שטעללען אדער קדיש זאגען וויל, זאָ דארף מאן עס ניכט פער־הינדערן (עי׳ התשובה מאהבה ח״ד סי׳ סמ״ח תשו׳ מהרי״ל יו״ד סי׳ תנ״ה וח״ס יו״ד סי׳ שכ״ו).

כלל כד.

דיא לייכענרעדע (הספד).

א אים שלחן ערוך (יורה דעה שמ״ד) הייסט עס אויסדריקליך, דאס עס איינע גראססע מצוה איזט איבער יעדען טאָדען, זעלבסט איבער קינדער פאָן 5 יאהרען, איינע ערגרייפענדע רעדע צו האלטען.

ב ווענן דיא צוהערער דער מיינונג זינד, דאסס דער רעדנער דאס פער־דיענסט דעם פערשטאָרבענען צו האָך גענאממען העטטע, זאָ זאללען זיא איהרע מיסביללינונג ניכט אויסשפרעכען, דענן עס איזט איהם זאָ פארגע־שריעבען, דאס ער דיא פערדיענסטע דעם פערשטאָרבענען אויך פערגרע־סערן זאלל, וויל מאן דאדורך דיא פאמיליענגליעדער טהיילווייזע בערוהיגט, טהיילווייזע זיא דאמיט צום גוטען אנשפאָרנעט, אונד איזט עס יא גאר מעגליך, דאס דער רעדנער מעהר פאן דעססען געהיימען גוטען טוגענדען אלס אנ־דערע וויים.

ג איינען געלעהרטען, דער דאס גאָטטעסוואָרט לעהרטע, מאכט מאן דען הספד אים בית המדרש אדער אים בית הכנסת, וואָ ער דאס וואָרט גאָטטעס לעהרטע.

כלל כה.

דאס פערהאלטען דעס כהן בייא טאָדעספעללען.

א דער כהן דארף זיך צו קיינער לייכע זיינער נאטיאָן נעהערן, ניכט אין איין זאלכעס הויז טרעטען, אויסער צו פאטער, מוטטער, ברודער, ווייב, שוועסטער אונד קינדער (אמור כ״א).

ב זאָ דער כהן אין איינעם הויזע, וואָ איין שטערבעפאלל איינגעטרעטען איזט, שלאפט, זאָ מוסס ער געוועקקט ווערדען, דאמיט ער זיך אנקליידע, אונד דאנן זאגט מאן איהם, דאס דער טאָדעספאלל איינגעטרעטען איזט. האט ער עס אבער ערפאהרען נאך בעפאָר ער זיך אנגעקליידעט האט, זאָ מוכס ער דאסס הויז, נאך בעפאָר ער זיך אנקליידעטע, פערלאססען.

ג האט דיא שוועסטער שאָן איינמאל געהייראטעט, זאָ דארף זיך דער ברודער כהן איהר ניכט נעהערן, זעלבסט ווענן זיא ביים שטערבען איינע וויטווע אדער איינע געשיעדענע וואר.

כלל כו.

דיא פפליכט פאם אבלות.

א אויף פאטער, מוטטער, זאָהן, טאָכטער, ברודער אונד שוועסטער, אָהנע אונטערשיעד, אָב בײדע פאן אײנעם פאטער אונד אײנער מוטטער זינד, אונד אויף מאנן אונד װײב מוסס מאן — דיא מעננליכען פאן 13 אונד דיא װײבליכען פאן 12 יאהרע אנגעפאנגען — טרויערן, א. צ. 7 טאגע דארף דער אבל גאר קײנע ארבײט פערריכטען, ניכט אויס דעם הויזע געהען, זיך ניכט באדען, ניכט דיא לעדערשוהע אנלעגען, ניכט דאס האאר שנײדען אונד פוטצען, ניכט וואשען, ביגעלן אונד ניכט דאס הויז פערפוטצען לאססען, אויך ניכט אונטערהאלטונגסביכער לעזען, זעלבסט תורה צו לערנען, וועלכעס דען מענשען ערהײטערן קעננטע, איזט פערבאָטהען, דאמיט דער טרויערנדע דיא גאנצע 7 טאגע נור אן זײנען טאָדען דענקען זאלל.

ב אויף אײן קינד אונטער 30 טאגען, ברויך מאן ניכט צו טרויערן.

ג דיא נעטהיגען הויזארבײטען, וויא קאָכען אונד באקקען זינד דעם אבל ערלויבט צופערריכטען, אויך אײן ארמער, דער אום זיך דאס נעטהיגע בראָד צו פערדיענען, ארבײטען, אדער אויף אײנען מארקט פאהרען מוסס, דארף עס נאך 3 טאגען טהון.

ד וועגן דאס װײב שבעה זיטצט, דארף דער מאנן דאס געשעפט בעטרײבען, זאָ אויך וועגן צווײא צוזאממען אײן געשעפט האבען אונד אײנער אײן אבל ווירד, דארף דער אנדערע דאס געשעפט בעטרײבען.

ה זאָ אײן בעאמטער אדער אײן דיענער אײן אבל איזט, זאָ דירפען דיעזע אים הויזע דיא נעטהיגען ארבײטען נאך דען ערסטען 24 שטונדען פערריכטען (עי' חכמת אדם במלכת מסה).

ו אויך דיא אנפערוואנדטען דעס פערשטאָרבענען, דיא ניכט אבלות האלטען מיססען, זאללען זיך וועהרענד דער שבעה אונד שלשים פאן יעדער אויפשיעבבארען ארבײט, איבערהויפט פאן יעדער בעלוסטיגונג צוריק האלטען.

ז ווער פאן דעם טאָדע זײנעס נאהען אנפערוואנדטען לויט סי' א' ערסט ערפאהרען האט, וועגן ער אינס הויז דער טרויערנדען קאממט, זאָ שטעהעט ער מיט דען איבעריגען שבעה אויף, זעלבסט וועגן ער ערסט אם לעטצטען טאג פאן שבעה פאן זײנער רײזע צו דען טרויערנדען געלאנגטע. זאָ אבער אונטער דענען דיא ער געטראפפען האט שבעה זיטצען, ניכט דער גרעססטע דעס הויזעס (גדול שבבית) וואר, זאָ מוסס ער דיא גאנצע שבעה טאגע האלטען, אונד רעכנעט פאם טאגע דאס ער זיך שבעה זעטצטע. דער גרעססטע דעס הויזעס הײסט דעריעניגע, דער אם הויזע דיא ווירטשאפט לײטעט, זעלבסט וועגן עס דער יינגסטע דער פאמיליע, אדער דיא וויטווע אדער דער שוויעגערפאטער איזט.

ח זאָ אײנער דער עהעלײטע שבעה זיטצט, זאָ מיססען זיא זיך גאנץ אבגעזאָנדערט האלטען (אסור תשמיש המטה).

ט פאן שבעה ביס שלשים איזט דאס באדען צום פערגנניגען, וויא אללעס וואס צום לוקסוס אונד צור אונטערהאלטונג דיענט, פערבאָטען.

י אם טאגע נאך דער בעערדיגונג, לעגט דער אבל קיינע תפלין, אונד זאלל ער גאנץ שבעה נור זאלכע ספרים בענוטצען, וואָ פאן טרויעריגען ערייגניססען אונד פאן דינים איבער אבלות אבגעהאנדעלט ווירד.

יא איבער עלטערן מוסס איין גאנצעס יאהר געטרויערט ווערדען, יעדאך דאס האאר דארף נאך שלשים געשניטטען, אונד דאס וואָהנהויז גערייניגט ווערדען.

יב אויך דען בעשטיממטען זיטץ אים טעמפעל זאלל דער אבל מיט איינעם עטוואס ניעדערערען פערטויש(ע)ן, איין ראבבינער דער פאן זיינער געמיינדע דען פלאטץ אנגעוויעזען בעקאממט, איזט פערפפליכטעט אויך אלס אבל אויף זיינען פלאטץ צו בלייבען (מהר"ם שיק יו"ד סי' שס"ב ועי' סדור המנהגים חלק רביעי סי' מ"ו).

יג איין אבל זאלל וועהרענד שלשים אויף קיינער סעודה (ברית מילה, חתונה פדיון הבן וסיום) געהען, אונד איין אָבל איבער פאטער אונד מוטטער דיא דאס גאנצע יאהר אבלות האלטען מיססען, געהען נור דאנן אויף איינער סעודה, וועגן זיא דאָרט אונענטבעהרליך זינד, ווענן זיא בייא ברית מילה אלס מוהל אדער געפאטטער, בייא איינער חתונה אלס אונטערפיהרער אדער בעדיענטע פונגירען.

יד זאָ דער אבל איבער עטוואס שהחיינו צו מאכען האט, זאָ דארף ער עס אויך אין שבעה טהון.

טו דען ערדבאָדען אויפצורייבען. וואס געוואָהנהייטסגעמעס צור געזונדהייט אונד צור ריינליכקייט נעהטיג איזט, איזט וועהרענד שלשים ערלויבט (כרם שלמה סי' שפ"ח).

טז דעם אָבל איזט אין שבעה ערלויבט ערב שבת וויא יעדע וואָכע דען וואָכענאפשניטט „שנים מקרא ואחד תרגום" צו לעזען (נגדי ישע סי' רפ"ה).
זאָ נאך שבעה דיא צייט פאן קדוש לבנה צו ענדע געהען ווירד, זאָ דארף ער זיא אויך אין שבעה מקדש זיין (עי' מג"א תכ"ו סק"ד).

יז דער מנהג דאס „נר נשמה" אין דען שבעה טאגען אנצוציינדען, איזט, נור זאָ דיא אבלים שבעה אים הויזע זיטצען וואָ דער שטערבעפאלל איינגעטרעטען איזט, זאָ אבער דיא טרויערנדען אין איינעם אנדערן הויזע זיטצען, זאָ ווירד עס ניכט אנגעצינדעט (כרם שלמה סי' של"ט).

כלל כז.

דיא פארשריפט פאם צערייססען דיא קליידער (קריעה).

א איין יעדער דער איבער זיינען טאָדען אבלות האלטען מוסס איזט פערפפליכטעט, זיך נאך דעם טאָדע דעזועלבען דיא קליידער שטעהענד אָבצו-

ביים האלו איין טפח לאנג צוצעררייססען, ביילייפיג פיער דוימענפינגער.

ב דער מנהג איזט, אויף עלטערן דיא לינקע זייטע אונד זאנסט דיא רעכטע זייטע דעם קליידעס צוצעררייססען.

ג ביא עלטערן מוסס מאן אללע קליידער, דיא מאן דאמאלס אויף זיך האט, ביא דען איבעריגען נור דאס אָבערע קלייד צעררייססען, אויך דען קינדערן נאך זעבס יאהרען מוסס מאן קורע זיין.

ד ווער אָבל אויף פאטער אָדער מוטטער איזט, אונד זיך אים שבעה איין אנדערעס קלייד אנציעהעט, מוסס אויך דיעזעס קורע זיין. זאָ ער זיך אבער גראדע אויף שבת איין אנדערעס וואָכענגעוואנד אנלעגט, ברויך ער עס ניכט קורע צו זיין.

ה דער אָבל אויף עלטערן דארף זעלבסט נאך שלשים דען ריסס ניכט צו נעהען לאססען, זאָ ער אבער ערסט נאך דרייסיג טאגען פאם טאָדע זיינער עלטערן קעננטניסס האט, זאָ מוסס ער זיך וואָהל אויך דאמאלס דיא קליידער קורע זיין, יעדאָך ווענן ער נאבהער דיא קליידער וועכסעלט, ברויך ער מעהר זאָלכע ניכט קורע צו זיין.

ו ווער אים שבעה אבערמאלס דאס אונגליק האט, זיך איבער איינען אנדערן טאָדען קורע צו זיין, זא מוסס ער עס אבערמאלס אויף איינער אנדערן שטעללע זיינער קליידער טהון, האט זיך אבער דער צווייטע אונגליקספאלל נאך שבעה געטראָפפען, זא רייכט ער דען ריסס מיט דרייא פינגער לענגע וויטער.

ז אם חול המועד איזט מאן נור אויף פאטער אונד מוטטער קורע, אבער ניכט אויף אנדערע קרובים, זא אבער דיא עלטערן אם יום טוב געשטאָרבען זינד, זאָ איזט מאן ערסט נאך יו״ט קורע.

ח זאָ מאן אבער אם חול המועד ערפאהרט פאן איינעם שטערבעפאלל, וואָ מאן אבלות צו האלטען ברויך, אבער ביס נאך יו״ט ווירד שאָן נאך שלשים זיין, זא דאס מאן דאנן מעהר קיין אבלות צו האלטען ברויך, אין דיעזעם פאללע איזט מאן זיך אויך אים הה״מ קורע.

כלל כח.

דיא ערסטע מאהלצייט נאך דער קבורה (סעודת הבראה).

א ווער איין אָבל ווירד, עס זייא, דאס דיא בעערדיגונג אים אָרטע וואר, אדער דאס ער עס ערפאהרען האט, דארף דיא ערסטע מאהלצייט ניכט פאָם זייניגען געניסען, עס איזט פפליכט דער נאכבארסלייטע, דעם פארשטאנדעם, דעם אבל דיא ערסטע סעודה, בעשטעהענד אויס בראָד, אייער אדער לינזען אונד איין וועניג ווין צו געבען.

ב וועגן דיא בעערדיגונג נאהע צ ת איזט, אָדער ווער אים שבת אדער יו״ט דיא שלעכטע נאכריכט בעקאממט, ברויך דיעזע סעודת הבראה ניכט צו נעמען.

כלל כט.

דיא פפליכט פאן ניחום אבלים.

א דער עוויגע ווירד דיך צו איינער הייליגען נאטיאָן אויפריכטען וויא ער דיר צוגעשוואָרען האט, ווענן דוא דיא געבאָטהע גאָטטעס בעאָבאכטעסט אונד אין זיינען וועגען וואנדעלסט (כי תבא כ"ח פסוק ט'): דאס הייסט, דער מענש זאלל זיך דיא גראָסען אייגענשאפטען גאָטטעס אייגען מאכען. וויא גאָטט גיטיג, גנעדיג, אונד ערבארמונגספאָלל איזט, זאָ זאלל אויך דער מענש זיין. וויא גאָטט אברהם ווערענד זיינער קראנקהייט נאך דער בעשניידונג בעזוכטע, זאָ זאלל דער מענש קראנקע בעזוכען, וויא גאָטט ב"ה משה בע־ערדיגטע, זאָ זאלל דער מענש, ווענן ער נאך זאָ גראָס אונד אנגעזעהען איזט זיך זעלבסט ביא דער בעערדיגונג בעשעפטיגען, אונד וויא גאָטט דעם יצחק נאך דעם טאָדע זיינעס פאטערס ערשיען, אונד איהן טרעסטעטע אונד זעג־נעטע, זאָ זאלל יעדער מענש זיך בעשטרעבען, טרויערנדע צו טרעסטען אונד צו זעגנען.

ב דיא געזעללשאפט האט דיא פפליכט דאפיר צו זאָרגען, דאס דיא ארמען טרויערנדען צו עססען אונד צו טרינקען האבען זאללען, אונד זעלבסט דיא רייכען מיססען אין דען טרויערטאגען אויפגעזוכט אונד געטרעסטעט ווערדען. דער טראָסט בעשטעהעט דארין, דאס מאן דעם טרויערנדען זאגט: וויר מיססען רוהיג אונד געדולדיג דען וויללען אונזערעס גיטיגען פאטערס ערטראגען.

ג דער טרויערנדע איזט ניכט פערפפליכטעט אין דען שבעה טאגען זיך פאר אלטע אונד געלעהרטע צו ערהעבען.

ד זאָ דיא אבלים צו פיעל וויינען אונד יאממערן, מוסס מאן זיא אויפמער־קזאם מאכען, דאס דיעס פערבאָטען זייע אונד איין שלעכטעס צייכען ח"ו איזט. ווער צו פיעל וויינט אונד טרויערט, איזט שוואך אים פערטרויען צו השי"ת, אונד ווער גאר ניכטס טרויערט, איזט איין הארטהערציגער מענש (תבואת לדג"ז מ"ג).

ה אם 7 טרויערטאגע נאך דעם מאָרגענגעבעטהע, וואָ דאס שבעה זיטצען אויפהערט, וויל איין טהייל דעם טאגעס פיר איינען גאנצען טאג גערעכ־נעט ווירד, זאָללען דיא בעקאננטען אינס טרויערהויז אבערמאלס געהען, וויל דאמאלס דיא רעכטע מצוה פאן נחום אבלים געאיבט ווירד.

כלל ל.

דאס פערהאלטען דעס אבל אם שבת אונד יו"ט.

א פרייטאג געגען אבענד, וויא אויך ערב יו"ט דארף דער אָבל וועלכער שבעה זיצט, אויפשטעהען, זיך שטיפעל אנציעהען אונד אויך אינס גאָט־טעסהויז געהען.

ב ווער אם שבת אָדער אם יו"ט דיא שלעכטע נאכריכט בעקאממט, דער מוסס זיך שאָן פיר איינען אָבל בעטראכטען, אבער ער געהעט אין זיינען לע־דערשטיעפעלן איך אינם גאָטטעסהויז, אונד דער שבת ווירד צו דען 7 טא־גען גערעכנעט, אבער פאָם יו"ט ווירד נור דער צווייטע טאג יו"ט (שהוא מדרבנן) דאצו גערעכנעט.

ג ווער איף זאלכער וויזע שבעה זיטצט, דארף זיינע ארבייטען פאָן אנדערן פערריכטען לאססען, אונד שלשים ווירד פאָם טאגע דעססען בעערדיגונג גערעכנעט.

ד דער דין אונן איזט איך אם חול המועד, אונדביידע טאגע פורים איזט ניכט דין אבלות, אויסער דברים שבצנעה, אונד ווערדען צו דען 7 טאגען צוגערעכנעט.

ה ווענן מאן פאָר איינטריטט איינעס יו"ט דען טאָדען בעערדיגטע, זאָ דאס דיא אבלים זיך נאָך דיא שוהע אויסציעהען קאָננטען, זאָ הערט מיט דעם איינטריטט דעס יו"ט דיא פפליכט פאָם שבעה זיטצען אויף, אונד דער ערסטע טאג יו"ט ווירד שאָן אלס דער אכטע טאג צו שלשים גערעכנעט.

ו ווער פאָר יו"ט גאנצע 7 טאג שבעה געזעססען איזט, זאָ איבערנימממט דער יו"ט גאנץ שלשים, אונד שאָן ערב יו"ט נאכמיטטאג דארף זיך דער אָבל דאס האאר שניידען לאססען אונד דארף ווארמעס באד נעמען.

ז פעללט דער לעטצטע טאג פאָם שבעה אַן איינעם שבת דער גראדע ערב יו"ט איזט, זאָ דארף ער וואָהל פאָר שבת ניכטס טהון וואס איינעם אָבל פערבאָטהען איזט, אבער איין זאלכער דארף זיך אם חול המועד דאס האאר שניידען לאססען, וויל עס איהם פאָר יו"ט ניכט ערלויבט וואר.

ח פעללט דער לעטצטע טאג פאָם שבעה אן איינעם פרייטאג אונד דער שבת דארויף ערב יו"ט איזט, זאָ דארף ער זיך שאָן פרייטאג נאכמיטטאג דאס האאר שניידען לאססען.

ט ווער ערב פסח נאָך עטוואס פאָם שבעה האלטען קאָננטע, זאָ איזט דיעזער טאג פיר גאנץ שבעה גערעכנעט, דער ערסטע טאג פסח ווירד פיר דען אכטען טאג, דאצו דאנן דיא אנדערן 7 טאגע פסח, דאס זינד שאָן 15 טאגע, דעמצופאָלגע האט ער נאך 15 טאגע נאך פסח ביס ענדע דעס שלשים צו האלטען.

י ווער ערב שבועות עטוואס פאָם שבעה היעלט, זאָ ווירד עס מיט איינ־טריטט דעס שבועות פיר 7 טאגע (שבעה) גערעכנעט, דער שבועות ווירד פיר 8 טאגע גענאממען, דאמיט ער נור נאך 15 טאגע נאך יו"ט שלשים צו בעענדען צו נעמען האט.

יא ווער פאָר איינטריטט דעס ראש השנה עטוואס פאָם שבעה האלטען קאָננטע, זאָ איבערניממט ר"ה גאנץ שבעה, אונד דער דארויף פאָלגענ־דער יום הכפורים איבערניממט שלשים, זאָ דאס ער שאָן ערב יוהכ"פ זיך דאס האאר שניידען אונד ווארם באדען קאנן.

יב ווער איינע שטונדע פאַר יום הכפורים עטוואס פאָן דער פאַרשריפט פאָם שבעה האלטען קאָננטע, זאָ איבערנימממ דער פערזעהנונגסטאג גאנץ שבעה אונד דער סוכת שלשים.

יג ווער פאַר סוכת עטוואס פאָם שבעה האלטען קאָננטע, זאָ איבערנימממ דער סוכת דיא 7 טאגע (שבעה), דאצו דיא 7 טאגע סוכת, דאס זינד 14 טאגע, דער שמיני עצרת (חג בפני עצמו) ווירד פיר 7 טאגע, דער שמחת תורה ווירד פיר איינען טאג גערעכנעט, דאמיט זינד עס 22 טאגע, זאָ האט ער נור נאָך 8 טאגע צו שלשים.

כלל לא.

דאס פערהאלטען בייא איינעם שטערבעפאללע אם יום טוב.

א אם ערסטען טאג יו"ט האט מאן נור דאנן דיא פפליכט דען טאָדען צו בעערדיגען, זאָ מאן דיא ארבייטען דורך איינען ניכטיודען מאכען לאססען קאנן, אם צווייטען טאג יו"ט, זעלבסט אם צווייטען טאג ראש השנה, דארף דער יודע, ז ער קיינע ניכטיודישען ארבייטער בעקאממט, זיך זעלבסט אללע ארבייטען פעררריכטען.

ב איין פאַר 30 טאגען געשטאָרבענעס קינד, זאלל זעלבסט אם צווייטען טאג יו"ט, זאָ עס ניכט זיין מוסס, ניכט בעערדיגט ווערדען.

כלל לב.

דאס פערהאלטען ווען מאן נאך 7 טאגען דען טאדעספאלל הערט.

א ווענן מאן פאָן דעם טאָדע הערט ווערענד דער 30 טאגע (שלשים), זאָ מוסס מאן זיך קורע זיין, דארף אם זעלבען טאגע ניכט דיא תפילין אנ-לעגען, מוסס שבעה האלטען אונד רעכנעט שלשים פאָם טאגע דאס ער עס ערפאהרען האט.

ב ווער אבער שאָן נאך שלשים דען בעריכט בעקאָממט, דיעזער האט ווע-דער שבעה נאך שלשים צו האלטען, ער זיטצט איינע שטונדע שבעה, האט זאָנסט ניכטס צו טהון.

ג ווער אבער נאך שלשים פאָם טאָדע זיינעס פאטערס אדער זיינער מוט-טער הערט, דיעזער ברויך וואָהל קיין שבעה צו זיטצען, אבער ער מוסס זיך קורע זיין, איינע שטונדע זיטצען, אונד רעכנעט דאס יאהר פאָם טאגע דער בעערדיגונג.

ד ווער אם שבת אָדער יו"ט איינע זאלכע נאכריכט בעקאממט, אונד גראדע דאמאלס דער 29 טאג איזט, זאָ ברויך ער נור שבת אונד יו"ט דיא פאַר-געשריעבענע טרויער (דברים שבצנעה) צו האלטען, אונד מוצאי שבת וויו"ט זיטצט ער איינע שטונדע.

כלל לג.

דער געבורטסטאג אונד דער שטערבעטאג.

א דער געבורטסטאג זאלל דען מענשען אלס איין בעדייטענד וויכטיגער טאג ערשיינען, אום איבער זיך, איבער זיין טהון אונד לאססען נאכצודענקען, זא פינדען וויר, דאס אונס דיא תורה ערצעהלט (וישב) דאס דער געבורטס-טאג דעס קעניגס פרעה געפייערט ווארדע, דעסגלייכען ערצעהלט אונס דיא תורה, דאס משה רבינו צו ישראל זאגטע: אם הייטיגען טאגע גראדע בין איך 120 יאהרע אלט געווארדען, דאראוס איזט צוערזעהען, דאס דער בעס-סערע מענש דיא פפליכט האט, זיינען געבורטסטאג ווייהע אונד ווירדעפאלל צובעגעהען.

ב דיא קינדער האבען דיא פפליכט דען געבורטסטאג דער עלטערן פייער-ליך צו בעגעהען, אבער נאך מעהר דען שטערבעטאג דער עלטערן אונד איהרער לעהרער (יבמות כרס"י דף קכ"ב וב"ס נדרים י"ב ושבועות דף כ').

ג אם שטערבעטאג דער עלטערן אונד לעהרער זאלל מאן מיט תורה תפלה אונד צדקה זיך מעהר אלס זאנסט בעפאססען, ווער פאסטען קאנן איזט פערפפליכטעט אויך צו פאסטען (ס"ח סי' לל"א) אבער תורה אונד צדקה איזט מעהר תיקון אלס דאס פאסטען.

ד וועגן מעגליך, זאלל מאן אם שטערבעטאג דער עלטערן אונד לעהרער אויף איהר גראב געהען, אום דארט מתפלל צו זיין (עי' סדור המנהגים ח"ב מנהג חלול בח"ח סי' ט"ז).

ה דיא קינדער דארפען עס ניכט אונטערלאססען פיר איהרע עלטערן אם שטערבעטאגע דאס קדיש געבעטה צופערריכטען, וויא מעגליך אויך פאר צובעטהען, אונד ביום שקוראין בתורה אויך עולה לתורה צו זיין.

ו דאס יאהרצייט איזט איממער אם שטערבעטאג, ווער אבער דער טאג דעס שטערבענס אם ראש חדש אונד דאנן איזט ר"ח צווייא טאגע, זא איזט דאס יאהרצייט אם צווייטען טאג ר"ח.

ז וואר דער שטערבעטאג אין איינעם יאהרע וואַ צווייא טאגע ר"ח וואר אונד דער שטערבעטאג וואר אם ערסטען טאג ר"ח אונד דאס יאהר דאראויף איזט נור איין טאג ר"ח — וואס אים כסליו אונד טבת — דער פאלל צו זיין פפלעגט, זא זאלל מאן איממער דען ערסטען טאג האלטען, אונד וועגן מעגליך איזט אויך דען צווייטען טאג ר"ח.

ח ווער יאהרצייטסטאג חנוכה האט, דארף זיך ניכט נאך דען חנוכה ליכ-טערן האלטען, זאנדערן נאך דען טאגען דעם מאנאטעס (טו"ז או"ח סי' תקס"ח סק"ד).

ט אם יאהרצייטסטאג זאלל מאן אויף קיינער חתונה געהען, אבער אויף איינער סעודת ברית מילה, פדיון הבן וסיום יא.

י ווער אם יאהרצייט צו פאסטען פפלעגט, ברויך ניכט צו פאסטען ביום שאין אומרים תחנון, אויך ניכט וועגן ער איינע סעודה מאכט, געפאטער, מוהל אדער אונטערפיהרער איזט.

יא ווענן דער שטערבעטאג דער עלטערן אם אדר ראשון וואר, זאָ העלט ער אימּמער דאס יאהרצייט אים אדר (בשנה פשוטה) אונד אים אדר ראשון (בשנה מעוברת) (עי' ב"ח בקונטרס אחרון וסדור מנהגים חלק רביעי בת"מ ס"ט).

יב דאס דיא תורה אונס ערצעהלט, דאס יוסף זיינעם פאטער איינע זיעבען טעגיגע טרויער אנאָרדנעטע (שבעה ימי אבילות), פערנער דאַ אונס דיא תורה ביים טאָדע דער מרים דען טאג אונד מאָנאטה אַנגיבט (חקת) וויא אויך דאס ישראל אום אהרן אונד משה 30 טאגע טרויערטען, היערויס איזט צו זעהען, וויא וויכטיג עס איזט, דיא 7 טאגע פאן שבעה, דיא 30 טרויערטאגע אונד דען שטערבעטאג דער עלטערן אונד לעהרער וויהעפאלל צובעגעהען. אויך איזט עס איינע פעראָרדנונג פאן משה רבינו, דיא שבעה טאגע אין טרויער אונד צוריקגעצאָגענהייט צובעגעהען (פדר"א פט"ז ועי' תקנות ותפלות תקנה מב"ז).

כלל לד.

מיט וואס בעגיננט אונד שליעסט דער שלחן ערוך יורה דעה ?

א ער בעגיננט מיט אנאָרדנונגען אונד פערפיגונגען, וויא זיא משה רבינו זעלבסט מינדליך לעהרטע, וויא ביים שלאכטען דיא האלזאַדערן זאממט דער לופטרעהרע אונד דעם שלונד דורכצושניידען זייען, מיט איינער לייכטיגקייט, זיכערהייט אונד גאנץ בעזאָנדערס איינער שנעלליגקייט, וועלכע ניכטס צו וינשען איבעריג לאססען, דאמיט דאס טהיער אם וועניגסטען צו ליידען האבע (חמשה הלכות שחיטה הם הלכה למשה מסיני). דער מאנן דער זיך מיט דעם שלאכטען בעפאססט, זאלל אונד מוסס איין וואהרהאפט פראָממער מאנן זיין, דאמיט ער דיעזע פאָרשריפטען מיט דער גרעסטען געוויססענהאפטיגקייט בעאָבאכטען, אונד דאנן דאס פיעה גרינדליך אונטערזוכען זאלל, אָב עס געזונד וואר, דאמיט דיא בעזאַרטיגען אונד אָרגאנישען קראנקהייטען דער טהיערע, ניכט דורך דען גענוסס דעם קראנקען פיעהעס, אויף דען מענשען איבערגעהען זאללען.

וואס משה רבינו פיר גוט ערקלערטע, בלייבט פיר עוויגע צייטען גוט. וואס דיא תורה ריין שפריכט, בלייבט פיר עוויגע צייטען אונשעדליך, אונד וואס זיא פיר אונריין ערקלערטען, בלייבט אונריין, שעדליך אונד אונגעזונד. אללע געזעטצע אונד געבאָטע אונזערער תורה וויא זיא אים שלחן ערוך אויספיהרליך בעשריעבען זינד, זינד גלייכצייטיג איין מיטטעל, אום געזונד צו בלייבען אונד לאנגע צו לעבען. דיא יעדעס וואָרט דיעזער פאָרשריפטען בעאבאכטען, לעבען לאנגע, דענן דיא תורה איזט איין בוים דעם לעבענס אללען, דיא דאראן האלטען. אבער מעהר אלס אויף אללעם געבע אכט אויף דיין הערץ (משלי ד' כ"ג), דארום בעגיננט דיעזער טהייל דעם שלחן ערוך מיט דעם געזעטצע, דאסס וויר זעהר שאָנענד געגען דאס טהיער אונס פערהאלטען מיססען, זעלבסט אין דעם מאָמענטע, וואָ עס אונס צום גענוססע בע-

שטיממט וואורדע, דענן דער מענש, דער איין טהיער קוועלען קאנן, דער קאנן אויך הארט אונד ליעבלאָז געגען מענשען זיין. אבער ניכט נור געגען לעבענדע מענשען זאללען אונד מיססען וויר ליעבעפאָלל אונד גוטהערציג זיין, זאָנדערן אויך געגען שטערבענדע, געשטאָרבענען אונד לענגסט בעגראָ-בענען, דענן אים עבענבילדע גאָטטעס וואורדע דער מענש ערשאפפען, שטעהע עהרפורכטספאָלל אם זארגע אונד אם גראבע איינעס מענשען, אונד בעטראכטע יעדען גראבעסהיגעל אלס איינען הייליגען אָרט.

ווענן אלזאָ דיעזער טהייל דעס שלחן ערוך אויף שאָנונג געגען דאס פיעה אם בעגיננע זיינעס ווערקעס אויפמערקזאם מאכט, זאָ ענטהעלט דער מיטטלערע טהייל פארשריפטען: וויא וויר ליעבעפאָלל, גיטיג, גנעדיג אונד בארעמהערציג געגען מענשען זיין מיססען (הלכות ריבית, צדקה, בקור חולים כבוד אב ואם), אונד צום שלוססע ווילל ער דיא טאָדען אונד לענגסט געשטאָרבע-נען עהרען, דענן יעדער דער דאס לעבען פערליעס, האט פאָר דעם וועלטענריכטער זיך שטעללען מיססען. דיעזער ריכטער, ער אליין איזט דער „דיין האמת", אבער דוא מענש, היטע דיך אויף מענשען, אָב אים לעבען אדער אים טאָדע, שלעכטעס צו רעדען, דענן וויססע: עס גיבט מענשען, דיא דורך איינער איינציגען טהאט, יאָ דורך איינעס איינציגען וואָרטע, מעהר דער מענשהייט אונד דעם יודענטהומע נוטצען, אלס מאנכער, דער צייט זיינעס לעבענס גוטעס געטהאן צו האבען דער מיינונג איזט.

שלוססוואָרט.

דאס 3208 יאהרע אַלטע יודענטהום, וועלכעס דיא גרעסטען דענקער, פֿאָרשער, דיכטער אונד שריפֿטשטעללער האטטע, יאַ, דאס פֿאָלק וועלכעס דער מענשהייט איין געזעטצבוך בראכטע, וועלכעס דיא אונטריגליכע פֿיהרעריין דורך דאס לעבען צור פֿאָללענדונג, דורך דען טאָד צור זעליגקייט איזט, וויא ניכט מינדער דיא מינדליכע לעהרע, אוים וועלכער דיא שטיממען פֿאָן 2208 גראָססען ערפֿאהרענען אונד געלעהרטען מאָננערן טאָנען— איזט זייט יאַהרהונדערטען דער פֿעראַכטונג, פֿערלאָסטערונג אונד פֿערשפּאָטטונג פרייסגעגעבען.

איבערהויפּט האבען זיך אונוויססענהייט, מאַטעריאַליסמוס אונד אינדיפֿפֿערענטיסמוס דיא האָנדע געררייכט, אונד געשוואָרען, דען שלחן ערוך אַלס איינע שמאַך, אַלס איינע פֿאַנאַטישע ערפֿינדונג צו פֿערשרייען.

דאצו קאָממט לייִדער דיא טרויריגע איבערצייגונג, דאסס דאס יינגערע יידישע געשלעכט אין זיינער אונוויססענהייט אירע געלייטעט וואורדע, אונד גלויבט, דאסס דער שלחן ערוך ווירקליך איינע זאממלונג פֿאָן פֿאָרשריפֿטען, געזעטצען אונד געברייכען זייא, דערען יעדער געבילדעטע יודע זיך שעמען מיססע

דארום איזט עס נאָטהווענדיג, יאַ העכסט אַן דער צייט, דאסס דיא יידישען געלעהרטען זיך בעשטרעבען זאָללען, דער מענשהייט, איבערהויפּט דעם יודענטהום צו צייגען, דאסס אונזער שלחן ערוך איין בוים דעם לעבענס איזט אללען, דיא דאראַן פֿעסט האלטען, דענן אונזערע גאנצע תורה טראָגט אין איהרער רעכטען לאַנגעס לעבען, אונד אין איהרער לינקען רייכטהום אונד עהרע.

פֿראגען וויר, וואס איזט שלחן ערוך? וואָהל איזט יעדעס וואָרט אונזערער שריפֿטליכען אונד מינדליכען לעהרע פֿיר אונס פֿערפֿפֿליכטענד, גלייכפיעל אָב דעססען בעדייטונג אונס בעקאַנט איזט אָדער ניכט, זאָ איזט עס דעננאָך הייטע טהאַטזאַכע, דאסס אונזערע שפּייזע — אונד רייִנהייטסגעזעטצע, וויא זיא אין דען 4 בענדיגען שלחן ערוך ניעדערגעשריבען אונד געאָרדנעט פֿאָר אונס ליעגען, גלייכצייטיג היילזאַמע סאַניטאָטסגעזעטצע, אויף אונזער וואָהל אונד גליק אַבציעלענדע פּרעווענטיפֿמאַססרעגעלן זינד.

זאָ זאגט עס דיא תורה —2 בוך, קאפּ. 15, 26— : „ווענן דוא אויף דיא שטיממע דיינעס גאָטטעס האָרען, זיינע געזעטצע בעאָבאַכטען ווירסט, זאָ ווירד דיך קיינע איינציגע דער אין מצרים פֿאָרצוקאָממען פֿפֿלעגענדען קראַנקהייטען טרעפֿפֿען, דענן איך, גאָטט, בין דיין ארצט!“.

אים לעטצטען יאַהרהונדערט האבען דיא גראָססען פֿאָרשער דיא טריבינען ענטדעקט אונד פֿעסטגעשטעללט, דאסס מיט דעם גענוסס פֿאָן שוויי-

גענפלייש שווערע אונד לאַנטיגע קראַנקהייטען אויף דיא מענשען איבער-טראגען ווערדען.

אונזערע שריפטליכע לעהרע האט דען גענוסס דיזעס פלײשעס פאַר 3208 יאהרען פערבאָטהען, אונד דיא וויזען דעם תלמוד׳ס האבען פאַר 2000 יאהרען דען יודען פערדאמט, דער שווינע גראָססציעהעט!

פאַר איינינען יאהרען האט דער אויף דעם געביעטע דער מעדיציניזשען וויססענשאַפט אלס קאַפאציטעט וועלטבעקאנטער פראָפעססאָר גאלטיער דער אקאדעמיע דער וויססענשאַפט צו פאַריס, איינען אומשטענדליכען בע-ריכט מיט דעם קלאר געליעפערטען נאכוויזע ערשטאטטעט, דאסס דיא ברוסטקראַנקהייטען זיך דורך דעם גענוסס דער מילך אונד דעם פלײשעס קראַנקער טהירע אויף דיא לונגע דעם מענשען פערערבען!

אין יינגסטער צייט איזט מאַן דארויף געקאממען, דאסס קרעבזע, הוממערן אונד דערגלייכען קריעכענדעס געטהיער, שרצים, זיך גערנע אן אַאס, נבלה, אונד לייכען, פגרים מתים, פעסטזעטצען, דאס פערוועזונגסגיפט אויסזויגען אונד טאָדליכע פערגיפטונגען פעראורזאכען, געגען דיא עס קיינע רעטטונג גיבט!

פאַר גאר קורצער צייט איזט אים פראנקרייך איינע „לאַגואיססאנט פאניק" אויסגעבראָכען, וועלכע אין שטוממער שפראַכע דיא מענשהייט דא-ראן ערינגערטע, דאסס דאס וואָרט דער ביבעל גלייכצייטיג איין סאניטעטס-געזעטץ איזט, אונד דער פריצייטיגע טאָד בייא מילליאָנען מענשען דאהער שטאממט, וויל פאָן איהנען דיא שפייזע-ריינהייטס-אונד בעשניידונגס-געזעטצע — „הלכות מאכלות אסורות, טומאה וטהרה, הלכות נדה והלכות מילה— ניכט בעאָבאכטעט ווערדען!

אין מאגדעבורג היעלט אם 1 מאי 1885 דער אין דער מעדיציניזשען וועלט האָכגעשעטצטע אָבערארצט דר. אויפרעכט איינע פאָרלעזונג איבער דיא כאָלארא, אין וועלכער ער אונטער אנדערעם זאגטע: פיר דיא אורזאכע דער כאָלארא האלטע איך דען פאָן פראָפעססאָר דר. קאָך ענטדעקטען, זאָגענאנטען „כאָלארא־באציללוס". אום זיך דיזען פערן פאָם לייבע צו האל-טען, מוסס מאַן שטעטס דען אייגענען האַנדען דיא אייסערסטע זויבערקייט אנגעדייהען לאססען; פאַר אללעם מוסס מאַן זיך פאַר יעדער מאהלצייט דיא האַנדע וואשען! איך בין איבערצייגט דאפאָן, דאסס אונזערע האַנדע, בעזאָנדערס דיא דער קינדער, פיר דיא ענטשטעהונג איינער זעהר גראָססען צאהל אינגערער קראַנקהייטען איינע זעהר האָהע בעדייטונג האבען. וויר פיהרען עבען אללע שעדליכען שטאָפפע, וועלכע אן אונזערן האַנדען האפטען, צוגלייך מיט דען שפייזען אין דען מונד, אונד פאָן היער אויס אין דען קאָרפער. אונטער אנדערעם האלטע איך דאס פאָרקאממען פאָן פערשיעדענען ווירמערן בייא קינדערן, פיר איינע פאָלגע דעם גענוססעס פאָן שפייזען מיט אונזויבערן האַנדען, אן דענען דיא אייער יענער ווירמער האפטען.

וואס דיעזער געלעהרטע היער זאגט, דאס איזט ענטהאלטען אים שלחן ערוך „הלכות נטילת ידים“, וואָ איבער דאס וואשען דער האָנדע אויספיהרליכע פאָרשריפטען צו פינדען זינד.

דער אָניפערזיטאָטספראָפעססאָר באָטקין אין פעטערסבורג — פערמוט־ליך קיין פריינד דעם יודענטהומס אונד קיין פערעהרער דעם שלחן ערוך — מאכטע אין זיינעם מעדיצינישען פאָרטראגע אם 4 מאָרץ 1886 איינע מערק־ווירדיגע מיטטהיילונג. „זייט לאנגען יאהרען — זאגטע ער — האבע איך דיא ערפארונג געמאכט, דאסס דיא שווינדזיכטיגען יידישער קאָנפעססיאָן פאסט אימטער וויוט איבער דיא צייט אם לעבען בלייבען, דיא איהנען אויף גרונד דער וויססענשאפטליכען ער־פאהרונגען אין אויסזיכט שטאנד. דיא אורזאכע דיעזער ערשיינונג איזט מיר אונבעקאנט; יעדאָך גלויבע איך זיכער, דאסס אין דער קאָנסטיטוטיאָן דער בעקעננער דעם יודענטהומס איין עלעמענט פאָרהאנדען זייא, וועלכעס דער שווינדזוכט לאָנגער ווידערשטאנד צו לייסטען פערמאג“.

האָטטע דיעזער פראָפעססאָר אבער געוואוסט, דאסס דאס יודענטהום איין סאניטעטסגעזעטצבוך, איינען שלחן ערוך האט, וואָ אין הלכות שחיטה, וויא אין הלכות טרפות אונד הלכות מליחה געלעהרט ווירד, וויא דאס פלייש בעשאפפען זיין מוסס, דאסס דער יודע געניעסט, דאנן האָטטע ער דיא אורזאכע געוואוסט, וואס דעם יודען דאס לעבען פערלענגערט.

וואס אונזערע שריפטליכע אונד מינדליכע לעהרע פיר ריין ערקלערט, בלייבט אימטער אונד עוויג ריין אונד אונשעדליך, אונד וואס זיא פיר און־ריין ערקלערט, בלייבט עוויג אונריין, אונגעזונד אונד שעדליך.

אבער אויך דיא איינפאכען יידישען געברייכע, דיא מנהגים וועלכע אים שלחן ערוך אויפנאהמע געפונדען האבען, האבען געזונדהייט אונד לעבען, רייכטהום אונד עהרע אין איהרעם געפאָלגע.

אים שלחן ערוך רמ״א יו״ד סי׳ קטז ווירד דעם אלטיידישען געברוי־כעם ערוועהנונג געטהאן, דאסס פיערמאל דעם יאהרעס — נעמליך אין דען מאָנאטען תשרי, טבת, ניסן, אונד תמוז — בייא דער זאָננענווענדע דאס וואססער אונד דיא שפייזען צוגעדעקט זיין מיססען, דאמיט זיא ניכט דורך דען איינפלוסס דער תקופה שעדליך צום געניססע זיין.

זעלבסט דער געלעהרטע אבן עזרא, איינער דער גרעסטען מעננער דעם מיטטעלאלטערס, האט דיעזען געברויך אין דאס געביעט דעם אבער־גלויבענס פרעוויזען. אויך דיא „חסידים“ מאכען זיך איבער דיעזען געברויך לוסטיג, דא ער וועדער אים זוהר נאך אין אנדערן קאבבאליסטישען ווערקען פאָרקאממט. אללייך דיא פאָרשער זינד בערייטס דארויף געקאממען, דאסס דיעזעם געברויכע איין גאר זעלטענעס נאטורגעהיימניס צו גרונדע ליעגט, וועלכעס צו דען אונאויפגעלעזטען רעטהזעלן דער פהיזיק געהערט. אין דער „פראגער צייטונג“ פאָן 20 אויגוסט 1822 וואורדע אונטער דער אויפשריפט

„זעלטענע פהיזיקאלישע ערשיינונג" איין ערייגניסס בעשפראָכען, וועלכעס דיא אויפמערקזאמקייט דער נאטורפאָרשער אויף זיך לענקטע:

„אין איינער מיהלע אין ענקריך אַן דער מאָזעל ווארדע וועהרענד דעם צייטרוימעס פאָם 22 אויגוסט ביס 24 סעפטעמבער 1821 דאס זאָנדערבארע פהענאָמען בעאָבאכטעט, דאסס, בעזאָנדערס אַן ווערמערן טאגען, אויף גריעססמעהל, פלייש אונד קארטאָפפעלשפייזען, נאכדעם זיא 24 ביז 48 שטונדען געשטאנדען, זיך ראָטהע פונקטע צייגטען, וועלכע, וויא טראָפפען צונעהמענד, זיך אללמאָליג פערברייטעטען, אונד דאסס דיא שפייזען, וויא מיט ראָטהעם פישראָגען גאנץ דיכט איבערשלעמט, אויף דיעזע וויזע דורכפרעססען ווארדען. דיעזער ראָטהע שלאם, אבגעשאבט אונד אין איין גלאז געגעבען, זאָה מעהרערע טאגע פורפורראָטה אויס, ווארד אבער נאכהער וויס אונד פויליכט. זאָנסטיגע זאכען, וויא וויין, מילך א. ז. וו. אין דען בלאנקען אייזערנען, גוט פערצינטען קופפערנען אונד גלאזירטען געפעססען, דאָרט אללגעמיין איבליכען קאָכגערעטהע געקאָכט בליעבען פערשאָנט. מאן בראכטע קארטאָפפעלן אויס דער מיהלע אין איין אנדערעס הויז, אויס דיעזעם וויעדער קארטאָפפעלן אין דיא מיהלע, קאָכטע אונד פערוואהרטע זיא אין פערשיעדענען הייזערן; אללײן דיא פרעמדען קארטאָפפעלן ווארדען אין דער מיהלע ראָטה, דאָך יענע אויס לעטצטערער, אין פרעמדען הייזערן געקאָכטען, בליעבען ריין.

מאן האטטע בייא אונטערזוכונג דעם וואססערס אין דען ברוננען דער מיהלע אויך אַן איינעם אין דער מויער בעפינדליכען, מיט מאָאָס איבערצאָגענען וואקקענשטיין, מעהרערע גראָססע בלוטראָטע פלעקקען בעמערקט, דערען ראָטהע פארבע צוואר אבגעקראצט, אבער ווייל זיא פאָם וואססער איממער גלייך אבגעשפיעלט ווארדע, ניכט מעהר אונטערזוכט ווערדען קאָנטע, מאן אָרדנעטע נון אַן, דא איינע כעמישע אונטערזוכונג דער בעשטאנדטהיילע קיין רעזולטאט געליעפערט האטטע, וועכסעלזייטיגע פראָבען מיט דעם וואססער אַן, פאנד יעדאָך, דאס וואססער איס ענקריך, אין דער מיהלע, דיא נעמליכען ערשיינונגען דעם ראָטהווערדענס הערפאָרבראכטע, וואס דאס וואססער אויס דער מיהלע אין ענקריך ניכט טאהט.

מאן גלויבטע, דאסס דאס ערייגניסס פאָם דעם אויגע אונבעמערקבארען, אין דער מיהלע זיך אויפהאלטענדען אינזעקטען הערריהרע, אונד פערזוכטע, דיא פרישען שפייזען אין פערשיעדענען צימטערן, אים קעללער אונד אויף דעם שפייכער, אין קאָמאָדען אונד אין שראנקען בייא פערשטאָפפטען שליססעללעכערן צו פערוואהרען; אללײן זיא ווארדען אין דער מיהלע ראָטה. ווענן זיא אויך נאך זאָ אויפבעוואהרט ווארען. אין דער מיהלע וואָללטע ניעמאנד בלייבען, ביס דאס פהענאָמען גענצליך פערשוואנד".

דער געלעהרטע מ. לאנדוי, זאָהן דעם וועלטבעריהמטען יחזקאל לאנדוי, פערפאססער דעם נודע ביהודה, אים „ערוך" אונטער „תקופה" מאכט

דארויף דיא בעמערקונג: „דאס עראייגניסס וואר צור צייט פאן „תקופת תשרי", אייזערנע געפעססע בליעבען דאפאן בעפרייט, דאהער דאס מיטטעל דער פערוואהרונג".

אים „נייעם פעסטער זורנאל" נו. 212 פאם יאהרע 1882 וואר פאָל־גענדעס צו לעזען:" "וויא דער „בעלטימאָן איטעם" פאָם 15 יולי מעלדעט, הערשט אין פהילאדעלפהיא איינע גראָססע אויפרעגונג איבער איינע עבענזאָ מיסטעריעזע, אלס אונגעוועהנליכע ערשיינונג. דאס וואססער צווישען דעם שוילקילפלוססעס נאהם פלעטצליך איינע ראָטליכע פערבונג, אן אונד מיריאַדען טאָדטער פישע, וועלכע דיא לופט פערפעסטעטען, שוואממען אן זיינער אָבערפלעכע".

איך האבע דאמאלס גענויא נאכגעפאָרשט, אונד געפונדען, דאסס דיעס גראדע צור תקופת תמוז וואר.

זאָלכע ערשיינונגען האבען אונזערע ווייזען, דיא אין דער נאטורלעהרע, פהיזיק אונד אסטראָנאָמיע גראָסס ווארען, פעראנלאסט, דעראַרטיגע געזעטצע אונד געברייכע איינצופיהרען. דאסס זיא אונס ניכט דען גרונד, דיא אורזאכע אונד בעדייטונג אנגעגעבען האבען, איזט דארין צו זוכען, דאסס צו יענער צייט קיינע פרעססע פאָרהאנדען, אונד זעלבסט דאס שרייבמאטריאל זעהר קאָסטשפיעליג וואר.

דאס אנגעפיהרטע איזט נון גענוג גראָססע וויזיטקארטע, דיא דער שלחן ערוך בייא זיינען ערשיינען אבגיבט.

איזראעל זאָללטע געוויסס ניכט דאס לעטצטע פערמעכטניסס זיינער גראָססען לעהרער פערגעססען: „דאס פערבאָרגענע איזט דעם עוויגען אונזערעס גאָטטעס, אבער אין שפעטערן צייטען ווירד עס זיך אָפפענבארען אונזערן קינדערן, דארום איזט עס אונזערע פפליכט, אללע וואָרטע דעם שלחן ערוך צו בעפאָלגען".

קארצאג 27 שבט 5656.

סאלאמאן שיק, בעצירקס ראבבינער.

שלחן ערוך

חשן המשפט

די לעהרע פאם געריכטספערפאהרען, אונד די פירם פראקטישע
לעבען נעטהיגען בירגערגעזעטצע,

פאָן

הרב ר׳ **שלמה צבי שיק** רב בק״ק קארצאג והגלילות,
בעהמ״ח ארבעה חלקי סדור המנהגים, תקנות ותפלות וסדור רשב״ן.

בודאפעסט תרנ״ז.

דרוק פאן יוסף פישער קראקא, (גראדגאססע 62),
פערלאג פאָן מ. ע. לעווי׳ס זאָהן.

שלחן ערוך חושן המשפט.

כלל א.

דאס פערהאלטען דער ריכטער (בית דין) אונד דער שטרייטענדען פאר־טהייען.

א ריכטע דייגען נעכסטען נאך גערעכטיגקייט (קדשים י״ט פסוק ט״ו). דאס בית דין אדער דאס בערופענע שיעדסגעריכט איזט פערפפליכטעט,ביידע פארטהייען רוהיג אונד געדולדיג אנצוהערען, ניכט איינען שטעהען אונד דען אנדערן זיטצען לאססען.

ב וועגן פערשיעדענע פארטהייען איהרע רעכטסזאכען פארצובריגגען האבען, זאלל דיא שטרייטזאכע פאן וויטווען אונד וויזען, וויא דיא שטרייטזאכע דעם ווייבליכען געשלעכטעס, וויא פאן געלעהרטען פריהער פארגענאממען ווערדען.

ג וועד איין צייגע זיין קאנן, אונד קיין צייגניסס אבלעגען וויל, האט זיך שווער פערגאנגען (ויקרא ה׳ פסוק א׳), אבער רעליגיאָנסלאָזע, לייכטזינניגע אונד אונפערשעמטע לייטע, זינד ניכט בעגלויבט.

ד דיא ריכטער האבען דיא פפליכט גענויא צו אונטערזוכען, נאכצופאָרשען אונד צו פריפען, אָב דיא צייגען זיך ניכט ווידערשפרעכען (ר״הס י״ג פט״ו).

ה זאָוואהל דיא ריכטער אלס דיא שטרייטענדען פארטהייען זאללען פאר אויגען האבען, דאס גראסע ווארט אונזערער וויזען (בעל הטורים) דיא אונס דיא ערסטען ווארטע דער בירגערליכען געזעטצע (משפטים) זאָ מייסטערהאפט דייטען: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, דא זאגט אונס יעדער בוכ־שטאבע דיעזעס זאטצעס וויא זיך דיא ריכטער אונד דיא שטרייטענדען פערהאלטען זאללען: ואלה, הייסט: וחייב אדם לחקור הדין; המשפטים: הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט; אשר: אם שניהם רוצין; תשים: תשמע שניהם יחד מדברים; לפניהם: לא פני נדיב יהדר החשוב מהם.

ו ביים צוזאממענזעטצען דעם בית דין אדער דער שיעדסריכטער זאלל מאן דארויף בעדאכט זיין, דאס איינער דער ריכטער ניכט נור קיין פערזענליכער פיינד איינעס דער שטרייטענדען פארטהייען זיין זאלל, זאנ־דערן דאס זיא אויך קיינע פרינציפיענגעגנער זיין זאללען, וווייל דיא פרינצי־פיענפיינדשאפט געגען דען איינען, אונד דיא פרינציפיענפריינדשאפט צום אנדערן, דען ריכטער אונווילקיהרליך בלענדעט (עי׳ חושן המשפט סי׳ ג׳ וסמ״ע סס ס״ק י״ג).

ז דער ריכטער דארף פאן קיינער פארטהייא געשענקע נעהמען (מספטים כ"ג כ"ח), אונד דארף אוים מיטלייד געגען דען ארמען דיא וואהרהייט ניכט אונטערדריקקען (מספטים כ"ג פ"ו); דארף געגען דען שולדיגען קיין מיטלייד האבען, אום פאם געזעטצע דאדורך אבצווייכען (ספטים י"ט פי"ג), אונד ווענן וויר אויך פערפפליכטעט זינד געגען ארמע, וויא געגען וויטוועו אונד וואיזען מיט ערבארמען (לפנים משורת הדין) צופערפאהרען, אבער אין רעכטסזאכען דירפען זיא ביים ריכטער קיינען פארצוג האבען (כי תצא כ"ד פי"ז).

ח ווער דען ריכטער (דיין) בעליידיגט אדער פלוכט, איזט לויט דין תורה דאפפעלט חייב מלקות, ערסטענס, ווייל מאן גאר קיינען מענשען פלוכען דארף (לא תקלל חרש), צווייטענס וויל ביים דיין עקסטרא איין לאו איזט (אלהים לא תקלל) (עי' חו"מ סי' כ"ו).

כלל ב.

דער שוואור אונד תקיעת כף.

א איהר זאללט בייא מיינעם נאמען ניכט פאלש שווערען (קדשים י"ט פי"ב) דיעזע מצוה איזט, אויף קיינער ארט פאלש צו שווערען. אבער גלייך אין דען 10 געבאָטהען זאגטע הקב"ה: דוא זאלסט דען נאמען דעם עוויגען ניכט פערגעבליך אויסשפרעכען (יתרו כ' פ"ז). דיא ערסטע מצוה פערביעטעט דאס פאלשע שווערען, אין צווייטעם געבאָטהע איזט איין פערגעבליכער שוואור פערבאָטהען. צ. ב"ש. ער שווערט אויף שטיין, עס זייא גאלד, אדער ער ווירד 8 טאגע ניכט עססען אונד ניכט שלאפען, וואס אונמעגליך איזט אדער ער שווערט, ער ווירד דיעזעם אדער יענעם געבאָטה דער תורה ניכט האלטען (נשבע לבטל המצוה). עס איזט איבערהויפט פפליכט דעם מענשען זיך פאן איינעם שוואור יעדער ארט, זעלבסט וואס וואהר איזט, צ. ב"ש. דער מענש שווערט, דאס דיא וואארע זאָ פיעל געלד קאָסטע, זיך צוריק-צוהאלטען.

ב זא דאס געריכט איהם איינען שוואור געאורטהיילט האט, זאָ ווירד ער אויפמערקזאם געמאכט, דאס ווענן יעמאנד פאלש שווערט, זאָ ווירד ער, זיינע קינדעס קינדער אונד זיינע גאנצע פאמיליע, יא גאנץ ישראל דאפיר בעשטראפט (חושן משפט סי' פ"ז סק"כ).

ג דער שוואור דארף אין וועלכער שפראכע איממער געשעהן (טור חו"מ בשם הרמב"ם). זאלל שטעהענד געלייסטעט ווערדען, פערליערט אבער אויך זיטצענד ניכט דיא בעדייטונג (סי' פ"ז סעיף י"ו) אונד זאלל אין געגענווארט פאן 10 פערזאָנען געשעהען.

ד אורשפרינגליך וואר דער שוואור אן קיינעם ארטע געבונדען, אבער אין לעטצטערער צייט האבען דיא ראבבינער בעשטיממט, דאס דער שוואור אין דער סינאגאָגע צו לייסטען זייא (רמ"א חו"מ סי' פ"ז סעיף כ"ז).

ה דער האנדשלאג (תקיעת כף) וויא עס בייא קויפלייטען איבליך איזט, איזט בינדענד, זאָ אבער דער בעטרעפפענדער, דעם דיא האנד געגעבען זוואורדע, איהן דעם געגעבענען האנדפערשפרעכענס ענטבינדעט, זאָ האט דיא פערפפליכטונג אויפגעהערט (עי' יו"ד סי' רל"ט סעי' ב' וחו"מ סי' ר"א וסמ"ע ועי' אמרי אש סי' נ"ב). זאָ אבער יעמאנד תקיעת כף אלס שוואור געגעבען האט, וויא בייא געלעגענהייט, אלס איין טהייל פאן ישראל אין בבל מיט ניכטיודישען ווייבערן איינע ציוויללעהע איינגינגען, אונד דיא פראָממען מיט עזרא אַן דער שפיטצע, געגען דיעזער מיסעטהאט אויפגעטרעטען, אונד דיא מייסטען פאן ישראל זיך פערפפליכטעטען, דיעזע פארטצושיקקען אונד פער־נער זאָ וואס ניכט מעהר אין ישראל געשעהען זאלל, דא האבען זיא דען עלטעסטען דיא האנד דארויף געגעבען אלס שוואור (עזרא י' פ"ט ויתנו ידם פירוש רלב"ע לשון שבועה), איין זאלכער האנדשלאג איזט זאָ וויכטיג אונד הייליג וויא דער שוואור זעלבסט (ב"ך חו"מ סי' פ"ז ס"פ ועי' סדור המנהגים ח"ג דף ע"ו).

ו אויף איינען צווייפעל דארף ניעמאנד שווערען אונד ניכט בעשוואָרען ווערדען (חו"מ סי' ע"ה סעי' י"ז).

כלל ג.

דיא פפליכט דעם בעדירפטיגען געלד צו לייהען.

א עס איזט איין געבאָטה דער תורה (משפטים כ"ב פכ"ד). דעם בעדירפטיגען, זעלבסט דעם רייכען געלד צו לייהען, זאָ פיעל ער בעדארף. אונזערע ווייזען זאגען: ווער דעם ארמען געלד פאָרשטרעקקט, דאמיט ער זיך דאמיט ערנעהרען זאלל, דאס איזט דיא גרעסטע מצוה, אונד ווער איינען ארמען מענשען אין זיין געשעפט נימטט, אדער איהם געלד אויף איינען טהייל נוטצען גיבט, דער איזט עושה צדקה בכל עת, אלס העטטע ער איממער גוטטעס געווירקט. ווער אבער געלד האט, אונד ניעמאנד לייהעט, דיעזען הייסט דיא תורה: איינען ניעדערטרעכטיגען מענשען (פן יהי' דבר עם לבבך בליעל ורעה עינך באחיך האביון).

ב זייא ניכט געגען דען שולדנער צו שטרענגע, זא דוא איבערצייגט ביזט, דאס ער ניכט צו בעצאהלען פעהיג איזט, אונד זא דיר אויך דאס געריכט דיא פפענדונג אנגעארדנעט האט, זא לאססע זיא דורך דען געריכטסדיענער פאללציעהען, אבער דוא געהע ניכט מיט צור פפענדונג (כי תצא כ"ד פי"ב) אונד לאססע ענטשיעדען ניכט זיינע קליידער, דיא ער נעטהיג האט, אויך ניכט דאס בעטטצייג, ווארויף ער מיט דען זייניגען רוהעט, אונד אויך ניכט זאלכע געגענשטענדע, מיט וועלכען ער זיך ערנעהרט, פפענדען (כי תצא כ"ד פ"ו).

ג אונזערע וויזען זאגען, דאס מאן אהנע וועכסעל אדער צייגען ניעמאנד געלד בארגען זאלל, אום אירטהימערן אדער שטרייטיגקייטען פארצו־בייגען, אונד איינען געצאהלטען וועכסעל, זאלל מאן קיינען אויגענבליק בייא זיך בעהאלטען. (חו"מ סי' ע').

ד ריכטער אונד בעאמטען זאללסט דוא דיר איבעראלל איינזעטצען (ספפיס כ"ז פ"ח), דיעזע מצוה זאגט אונס, דאסס וועגן וויר אונטער אונס שטרייטיגקייטען האבען, זא איזט עס אונזערע פפליכט, צו יידישען ריכטערן צו געהען אונד אונס איהרעם אויסשפרוכע צו פיגען, אבער חלילה דאס וויר דיא וועלטליכען ריכטער מיט אונזערן שטרייטזאכען בעלעסטיגען, זאָ עס נור מעגליך איזט, בייא יידישען ריכטערן צוערשיינען (עי' חו"מ כ' ד' ירמ"א חו"מ ס"ס כס"ע ומהרי"ק בורס קפ"ג).

כלל ד.

דאס פערהאלטען דער געשעפטסלייטע.

א דוא זאללסט דיא גרענצען דיינעס נאכבארס ניכט פאן דער שטעללע ריקקען (ספפיס י"ט פ"ד), ניכט דען ווירקונגסקרייז אונד דען ערווערבס-צווייג דיינעס נעכסטען אבקירצען אונד שוועכען, ניכט אין דאס געשעפט איינעס אנדערן היניינגרייפען, דענן גאטט זאגט: דיעזער איזט פערפלוכט (ארור מסיג גבול רעהו).

ב איהר זאללט איינער דען אנדערן ניכט בעטריגען, דיעזעס געבאָטה קאממט צווייִמאל אין דער תורה פאָר (בהר כ"ה פסוק י"ד ופסוק י"ז), דאס ערסטע זאגט אונס, דאס וויר אין געשעפטסזאכען אונס ניכט בעטריגען דירפען. וואָהל דירפען וויר אללעס אויף נוטצען קויפען אונד פערקויפען, אבער גאר צו טהייער דירפען וויר ניכט פערקויפען, אונד גאר צו בילליג ניכט קויפען, אונד אונזערע וויזען האבען פעסטגעשטעללט, דאסס וועגן יעמאנד איינען געגענשטאנד דער 5 גולדען ווערטה איזט, אום 6 גולדען פערקויפט, אדער וויל ער וויס, דאס דער פערקייפער געלדמאנגעל האט אונד דאס וואס 6 ווערטה איזט, אום 5 קויפט, דאס הייסט שאן בעטרוג, אונד ווער איינען געגענשטאנד דער 5 גולדען ווערטה האט, אום מעהר אלס 6 גולדען פערקויפט, האט איין זאלכער פערקויף אונד קויף האט לויט דין תורה גאר קיינע גילטיגקייט (עי' חו"מ סי' רכ"ז); דאס צווייטע פערביעטעט אונס שטרענגע, אונזערע נעבענמענשען מיט וואָרטען צו קרענקען. וויר דירפען ניעמאנד זיינע געמאכטען פעהלער, אדער דיא זיינער פאמיליע פאָר-האלטען, אויך ניכט יעמאנד זאגען: דוא ביזט דיר אַן דיין אונגליק זעלבסט שולד (עי' חק לישראל מל"ח רכ"ח).

ג איהר זאללט עהרליכעס געוויכט אונד מאס האבען, שטעהעט אויך צוויי-מאל אין דער תורה (קדושים י"ט פל"ה לא תעשו עול וכי תצא כ"ה פי"ג), דאס ערסטע זאגט, דאס דיא קופּלייטע וועלכע מיט טראָקענע אדער פליססיגע וואארע איין געשעפט בעטרייבען, קויפען אדער פערקויפען, דיעזע מיססען איין עהרליכעס מאאס האבען, אונד דאס צווייטע זאגט אונס, דאס איין פאלשעס מאאס אים הויזע צו האלטען, זעלבסט וועגן עס אויך ניכט בע-נוטצט ווירד, איין גרייל אין גאָטטעס אויגען איזט, אונד עס איזט קיין

אונטערשיעד, אָב מאן איינען יודען אדער ניכטיודען בעטריגט. אונזערע וויזען זאגען, דאסס דאס גלות איממער געקאממען איזט אויף ישראל, וועגן זיא מיט בעטרוג זיך ערנעהרען וואלטען, דאהער איזט עס פפליכט דער פאָרשטעהער דאריבער צו וואכען, דאס דיעזעס געזעטץ שטרענגע בעאָבאכטעט ווערדע (עי' רמ"י עה"ת סוף כי תלא ועי' חק לישראל מל"ת רע"א).

ד דאס בית דין איזט פערפפליכטעט, זאלכע, דיא פאלשעס געוויכט אונד מאאס האבען מיט דער שטרענגסטען שטראפע צובעלעגען, אָהנע אונטערשיעד, אָב זיא איינען יודען אדער גאר איינען היידען דאמיט בעטראגען האבען (חו"מ סי' רל"א), אונד דער בעטריגער מוסס דען בעטראָגענען אויפזוכען אונד איהם צוריקגעבען, וואס ער איהם וועניגער געגעבען (חו"מ סי' רל"ב).

ה וועגן יעמאנד איין וואָהנהויז, פעלד, רעגאל אדער זאנסט עטוואס אין פאכט האט, אָהנע אונטערשיעד אָב פאן יודען אדער ניכט יודען, זאָ ער זיינען פאכט פינקטליך בעצאהלט, דארף עס איהם ניכט אויסגעדונגען ווערדען, אונד אויף איינען זאלכען זאגט דיא תורה: ארור מסיג גבול רעהו (עי' חו"מ סי' ק"מ וכרם שלמה ליו"ד סי' של"ד).

ו וועגן זיך יעמאנד מיט איינען קויף אדער עטוואס צו מיעטהען בעפאססט אונד נאהע דאראן איזט, דאס געשעפט אבצווויקקעלן, אונד איין אנדערער, דער דיעס וויס, דעננאך דיא זאכע קויפט אדער פאכטעט, דיעזען הייסט אונזערע רעליגיאָן: רשע, בעזעוויכט, אויסער וועגן יעמאנד דאס אנשטאָסענדע הויז אדער איין שטיק פעלד וועלכעס אן דען זייניגען גרענצט קויפען וויлл, דא דארף ער (בעל מצרא) עס אויסקויפען אדער אויסדינגען (עי' חו"מ סי' רל"ז).

כלל ה.

דיא געזעטצע בייא געשעפטע דורך פערמיטטלער (סרסור ושדכן).

א וועגן יעמאנד דורך איינען פערמיטטלער עטוואס קויפען אדער פערקויפען לעסט, אונד זעלבער זיינען אויפטראג פאָללצאגען, זאָ מוסס ער איהם דיא בעדונגענע אדער איבליכע בעצאהלונג זאָפאָרט בעצאהלען (חו"מ סי' קפ"ה).

ב זאָ אים אָרטע אדער אים לאנדע פיר דען הייראטספערמיטטלער קיין האָנאָראר פעסטגעזעטצט איזט, זאָ געביהרט איהם פאן הונדערט 2, אונד זאָ ער אויך דעסוועגען רייזען אונטערנעממען מוססטע, זאָ געביהרען איהם $2^1/_2$ פאן הונדערט (כרם שלמה אה"ע סי' נ').

ג עס פפלעגט דער פאלל צו זיין, דאסס בייא איינעם געשעפטע, איבערהויפט בייא איינעם שדוך איינער אָלס פערמיטטלער אויפטריטט, אבער דורך דיעזען עס ניכט דורכגעפיהרט ווירד, בים ניכט איין צווייטער אבערמאלס בעגיננט דאריבער צו רעדען, אונד אָפט, דאסס עס ערסט דעם דריטטען געלינגט, דאס פערפעקט צו מאכען, זאָ זאלל דיא בעצאהלונג אין צווייא, עווענטועלל אין דרייא טהיילע געטהיילט ווערדען, אונד דער ערסטע

דער בעגאַננען, וויא דער צווייטע דער פֿאָרטגעזעטצט, אונד דער דריטטע דער עס דורכגעפֿיהרט, בעקאָממען יעדער דען דריטטען טהייל. זאָ אבער מעהרערע פערסאָנען אנשפרוך ערהעבען, זאָ מיססען פֿריהער דיא פֿארטהייען דיא געביהר ביים ראבבינער דעפּאָנירען, אונד דאנן זינד זיא בעגלויבט צו זאגען, ווער דיא ווירקליכען פֿערמיטטלער ווארען (עטרת צבי על חו"מ סי' ק"פ ס"ק י"ד).

כלל ו.

דיא הייליגקייט דער לאנדעסגעזעטצע אין וועלטליכען דינגען.

א דיא שטאאטסגעזעטצע מיססען פֿאָם יודען פֿאָלל אונד גאנץ רעשפעקטירט ווערדען, וואָ עס דאס לאנדעסאינטערעססע אים ענטפֿערנטעסטען בעריהרט, (חו"מ סי' ב"ס"ט).

כלל ז.

פֿארלאדונגען אונד אורטהיילסשפרוך.

א דיא ראבבינער (דינים), וועלכע אוים דער געמיינדעקאססע פֿיקסעס יאָהר-ליכעס געהאלט בעקאָממען, מיססען דאס געזעטץ, רעכט צו שפּרעכען, אלס איין רעליגיאָנסגעזעטץ בעטראכטען, דאהער פֿיר דאס אורטהייל קיינע בעצאהלונג נעהמען (טור ומחבר בחו"מ סי' כ').

ב דיא קאָמפעטענץ דעס געריכטעס ווירד נאך דעם וואָהנזיטצע דעס גע-קלאגטען בעשטיממט (התובע הולך לנתבע, רמ"א חו"מ סי' י"ד), איזט אבער דער קלעגער דער פֿאטער דעס געקלאגטען, זאָ מוסס דער פּיעטעט רעכנונג געטראגען ווערדען, אונד דאס פֿאָרום דעס קלעגערס איזט היער מאסגעבענד (יו"ד סי' ר"מ).

ג זיעבען טאגע פֿאָר דער האָכצייט אונד פֿיערצעהן טאגע נאך דערזעלבען, דארף דער ברייטיגאם ניכט פֿאָרגעלאדען ווערדען; עבענזאָ ניכט דער פֿאטער איינעס נייגעבאָרענען קנאבען אם אכטען טאגע נאך דעססען געבורט (ב"י חו"מ סי' ב').

ד ווענן יעמאנד אין איינעם אָרטע איינע רעגאליענפאכטונג האט, זאָ דארף ער ניכט דיא געטרענקע שטארק אונטער דעם טאגעספּרייז פֿערקויפֿען, אום דאדורך דיא בעוואָהנער דער אומגעבונג, וואָ אנדערע דיא רעגאליען-פאכטונג האבען, אן זיך צו לאָקקען, דיעס אונד דערארטיגעס איזט אונטער דעם וואָרטע: „ארור מסיג גבול רעהו" צו פֿערשטעהען (ח"ס חו"מ סי' קע"ה ומר"ס פ"ק סי' כ').

ה דוא זאָללסט געהען מיט דיינען פֿראגען, צווייפֿעלן אונד שטרייטזאכען צו דעם ריכטער, וועלכער זיין ווירד צו דיינער צייט, דענן יעדע צייט האט איהרען מאנן, אונד יעדער מאַנן זיינע צייט. זאגע ניכט: דיא פֿריהערן צייטען ווארען בעססער, דיא מענשען גערעכטער, דיא פּריעסטער וויזער אונד דיא ריכטער ערפֿאהרענער, דענן דאס האסט דוא ניכט פֿאָן דער וויזהייט

ערפראגט (ר"ה כ"ה) עס געהעט קיינע זאננע אונטער, אָהנע דאס נייע אויפגינגע, אונד וועננ איין פראָממער שטירבט, ערשטעהעט איין נייער אָן זיינער שטעללע (יומא ל"ח), יעדע צייט האט איהרען אברהם, יצחק, יעקב, משה אונד שמואל זאגען אונזערע וויזען (ילקוט וילך). בעטראכטע דאהער יעדען ריכטער, דער אים נאמען גאָטטעס, אים נאמען דער וואהרהייט, דער גערעכטיגקייט אונד דעס פריעדענס צו דיר שפריכט, אלס ווערע ער איין אברהם, יצחק, יעקב, משה אונד שמואל, איזט'ס ער אויך פאקטיש ניכט, זאָ האלטע דוא איהן דאפיר, דענן וועננ זיך אויך דער ריכטער אירדען קאנן, זאָ איזט נאכגיעביגקייט מינדער געפעהרליך, אלס וואנקען אין דען גרונדזעטצען, נאך דענען זיך דאס לעבען, דאס רעליגיעזע וויא דאס בירגערליכע, רעגעלן זאָלל. גלויבסט דוא אָפט, דאס דער ריכטער אונערפאהרען אָדער גאר פארטהייאיש איזט, זאָ הערע איינען איינציגען פאָרפאלל: איין וואנדערער, דער דעם הונגערטאָדע נאהע וואר, טראף אים מאָמענטע זיינער פערצווייפלונג צוויא מעננער, ראובן אונד שמעון, ערסטערער האטטע בייא זיך 2 לייב בראָד אונד לעטצטערער 3. דיעזע ליעסען דען פעראירטען וואנדערער דאפאָן עססען, אונד ביס זיא דאס גאנצע געמיינזאם פערצעהרט האטטען, קאָמען זיא נאהע איינעם דאָרפע. דער וואנדערער נאהם דאנקענד פאָן זייגען וואָהלטהעטערן אבשיעד, אונד ערזוכטע זיא, דא ער איין רייכער מאנן איזט, זאָ מעגען זיא פאָן איהם 5 גאָלדשטיקקע אננעמען. ראובן וואר דער מיינונג, דאסס זיא דיעזעס געשענק זיך גלייכמעסיג צו פערטהיילען העטטען, זאָמיט בעקאָמען זיא יעדער $2^1/_2$ פאָן דען גאָלדשטיקקען, ווערענד שמעון בעהויפטעטע, נאכדעם ער 3 לייב בראָד פאָרשטרעקקטע, ראובן היגגעגען נור 2, זאָמיט געביהרען איהם 3 אונד ראובן נור 2 גאָלדשטיקקע, זיא טראגען איהרע שטרייטפראגע דעם דאָרפסריכטער פאָר, דיעזער אורטהיילטע, דאס שמעון 4 אונד ראובן נור איין גאָלדשטיק געביהרט. ראובן וואר איבער דאס דוממע אורטהייל גאר זעהר ערביטטערט, אונד שריע אויף דען גאססען: מיין געגנער וואָלטע מיר זעלבער 2 געבען, אונד דא אורטהיילט דער בלעדזיננינגע ריכטער, דאס מיר 1 גאָלדשטיקק געביהרט, אונד שמעון זעלבסט היעלט דען ריכטער פיר אונגערעכט, דענן ער אורטהיילטע איהם עטוואס צו, וואס איהם ניכט קאָממט, אונדביידע זאגטען: וועננ דיא ריכטער דיא רעכטע פערדרעהען, דיא טהאטען פערקריממען, דא האט גאָטט קיין וואָהלגעפאללען אן זיינער וועלט (סוטה מ"ז) דא הערטע איין וויזער איזראעלס (ראב"ע) וויא דער ריכטער אב זיינעס אורטהיילעס פערלאכט ווארדע, אונד ער זאגטע: איהר מענשען פערגעססעט, דאס אונס גאָטט אין זיינער היילינען אונס געגעבענען תורה אנס הערץ לעגט, דאסס וויר דען ריכטער ניכט גערינגשעטצען אונד פעראורטהיילען זאללען, וויססעט איהר, דאס דער ריכטער געטטליך אורטהיילטע, שמעון האטטע 3 לייב בראָד אונד ראובן 2 דיעזע 5 לייב ווארדען אין 3 טהיילע פיר ראובן שמעון אונד דען וואנדערער געטהיילט, זאָמיט צערטהיילען זיך דיעזע 5 לייב אין

15 טהיילע, אונד איין יעדער האטטע 5 טהיילע קאנזומירט. ווענן אלזאָ ראובן זיינע 2 לייב, דיא 6 טהיילע אויסמאכטען, דער געזעללשאפט צור פערפיגונג שטעללטע, זאָ האט ער בלאָס איינען איינציגען טהייל צור פערפיגונג געשטעללט, דא ער 5 טהיילע זעלבסט קאָנזומירטע, וועהרענד שמעון דער 3 לייב האטטע, אויס וועלכען 9 טהיילע זיך בילדעטען, נור 5 פיר זיך בעהיעלט אונד 4 צור פערפיגונג שטעללטע. זאָמיט האט דער וואנדערער פאָם טהיילע דעם ראובן בלאָס איינען טהייל, אונד פאָן דענען דעם שמעון 4 טהיילע פערצעהרט, זאָמיט קאָממען מיט רעכט דעם שמעון 4 גאָלד-
שטיקקע אונד דעם ראובן נור איין שטיק!

מיין גאָטט אונד העער! ריעף דיעזער אויס: ווענן דיא מענשען דאס אור-טהייל אונד דאס פאָרגעהען איינעס דאָרפריכטערס ניכט בעגרייפען, וויא זאָללען זיא דיא גערעכטיגקייט גאָטטעס ערפאססען? (מִשְׁפְּטֵי צֶדֶק על תילים):

ו זיעהעסט דוא איין געשלעכט, איבער וועלכעס זיך אונגליקספעללע ער-
גיעסען, זאָ זוכע דיא קוועללען צו דיעזער ענטזעטצליכען שטרעמונג אָן דען ריכטערשטוהלען, וואָ דאס רעכט פערקאננט אונד פערדרעהעט ווירד. (סנה קל״ט) פינדעט איינמאל דיא ליגע אונד דיא באָזהייט שוטץ בייא דען ריכטערן אונד פריעסטערן, דאנן איזט דיא וואהרהייט רעכטלאָז אונד דיא רעליגיאָן הייכעלייא. אויף דער זינדענבאהן, וועלכע זאָלכע ריכטער בויען אונד בויען לאססען, געהעט דער שאָן געזונקענע, אום איינען שריטט ווייטער אונד זאגט: וואס דעם אנדערן איזט, איזט מיין, אונד דאס מיינע איזט אויך מיין (אבות פ״ה מ״ו), דענן זאָבאלד סדום אונד עמורה באָזע צו ווערדען אנ-פינגען, דאַ ווארען זיא אויך זינדהאפט געגען גאָטט; בעזע אין איהרען פלייש-ליכען טריעבען, וויל זיא זינדהאפט אין האב אונד גוט ווארען (סנהדרין ק״ט) זאָללען דיא ענגעל גאָטטעס הינונטער שטייגען, אום דער מענשהייט גאָט-טעס זעגען צו ברינגען, זאָ מיססען פריהער דיא ענגעל גאָטטעס, דיא ריכ-טער אונד פריעסטער דער מענשהייט, הינויף געשטיעגען זיין, דיא ליפפען דעס טרוגעס זינד דעם עוויגען איין גרייל, אבער דיא רעדליכען, פינדען בייא
איהם וואָהלגעפאללען.

ז נור דיא וואהרהייט לעסט דען מענשען גליקקליך לעבען, געטטליך שטרע-
בען אונד מענשליך שטערבען, דענן זיא זיכערט איהם זיינע עהרע, זיינען בעזיטץ אונד זיינע זעעלענרוהע, זיעהעסט דוא אבער, דאס איין מענש זיך פאָן דער ליגע בעהעררשען ליעס, זאָ האלטע איהן ניכט פיר פערלאָרען; דענן ווענן ער אויך פעללט, ער שטירצט ניכט גענצליך גאטט שטיטצעט זיינע האנד (תילים ל״ז פסוק כ״ד), בעאורטהיילע דיא שוועכען אנדערער מיט שאָנונג, אונד בעדעקקע זיא מיט דעם שלייער, דער „ליעבע״ הייסט, דענן נור דעסוועגען האט גאָטט דיך איזראעל, מיט דער גראָסען מיססיאָן בע-טרויט, וויל דוא אליין נור צו ליעבען אונד ניכט צו האססען פעהיג ביזט (ברוך
הבוחר בעמו ישראל באהבה).

כלל ח.

וואס איזט אללעס אונטער דיעבשטאהל אונד בעטרוג צו פערשטעהען ?

א זעלבסט דען קליינסטען ווערטהלאָזעסטען געגענשטאנד, דער אייגענטהום איינעס אנדערן איזט, אָהנע אונטערשיעד, אָב יודע אדער ניכטיודע, זעלבסט דעם היידען, דארף מאן זיך ניכט אנאייגנען (חו"מ סי' שנ"ט).

ב ווענן מאן אויף איינען מענשען איינע פרעססיאָן אויסאיבט, דאס ער איהם איין אָביעקט פערקויפען מוסס, זעלבסט ווענן ער דאפיר דען ווערטה בעצאהלט, זאָ הייסט ער איין בעטריגער (חו"מ סי' שנ"ט סעיף ט').

ג ווער דען דיענער אדער איינע דיענערין זיינעס נעבענמענשען דורך ליסט וועגפיהרט, איזט עובר אויף לא תחמוד.

ד ווער דורך שפיעל, וויא קארטענשפיעל, זיינעס נעבענמענשען דאס געלד אבגעווינט, דיעזער איזט, נאך דעם אויסשפרוכע אונזערער וויזען, איין געוויססענלאָזער מענש (חו"מ סי' ס"ע).

ה עבען וויא עס דיא תורה פערביעטעט, יעמאנד קערפערליך צו שעדיגען, איהן צו שלאגען, איהן דירעקט אדער אינדירעקט אום געלד צו ברינגען, איהם דען קרעדיט, דאס פערטרויען אדער דאס אנזעהען צו שוועכען, זאָ איזט עס אויך שטרענגע פערבאָטען, יעמאנד פאָן איינער גוטען זאכע דירעקט אדער אינדירעקט צוריק צו האלטען, יעמאנד איינע מצוה וויא מצות מילה, כיסוי דם פאָרטצונעהמען חו"מ סי' שפ"ב.

ו ווענן דער הונד אדער דאס פיעה דעם אייגענטהימערס יעמאנד געשעדיגט האט, זאָ מוסס דער אייגענטהימער עס בעצאהלען (חו"מ סי' ש"ז), דאהער מוסס מאן דעם טאגס איינען ווילדען הונד אן איינער קעטטע געבונדען האלטען (חו"מ ת"ט).

ז מאן דארף קיינע גלאזשערבען דאָרטהין ווערפען, וואָ מענשען געהען אונד קיינע גרובע אָפפען לאססען, וואָדורך יעמאנד זיך בעשעדיגען אדער צו שאדען קאָממען קעננטע (חו"מ סי' תכ"ז).

ח מאן דארף פאָן דען שטאאטסמינצען ניכט פאָם ראנדע עטוואס זילבער אדער גאָלד אבפיילען (בה"ג יו"ד סי' סל"ד).

ט ווענן מאן זיעהעט, דאס זיין נעבענמענש אין לעבענסגעפאהר איזט, מוס מאן זיין אייגענעס לעבען אונד זיין אייגענעס געלד אויפס שפיעל זעטצען, אום דאס בעדראָהטע לעבען זיינעס נעבענמענשען צו רעטטען (טור חו"מ בסי' האחרון).

כלל ט.

מיט וואס בעגיננט אונד שליעסט דער טור דען שלחן ערוך חושן משפט ?

א בעפאססט זיך דער ערסטע טהייל (אורח חיים) מיט דען געזעטצען, וועלכע דאס הערץ אונד דיא זעעלע דער גאָטטהייט וויהען אונד הייליגען, אונד

דער צווייטע טהייל מיט דען געזעטצען, וועלכע דען מענשען בעלעהרען (יורה דעה) וואס ריין אונד אונריין, געזונד אונד אונגעזונד, עדעל אונד אונ־עדעל, שעדליך אונד ניטצליך פיר דען מענשליכען קערפער איזט, זאָ וויללער אים דריטטען טהיילע, אלזאָ אים חושן המשפט, אונס זאגען, דאסס ווענן דוא אויך פיר זעעלע אונד קערפער געזאָרגט, אללע דיא פאָרגעשריע־בענען געזעטצע אים אורח חיים אונד יורה דעה רעשפעקטירט האסט, זאָ פעהלען דעם קערפער דיא אויגען אונד דיא אָהרען, זאָ איהם דיא וואהר־הייטס-אונד פריעדענסליעבע פעהלען. דיעזע צווייא גראָססען טוגענדען זינדעס, דיא דען ברוסטשילד (חושן המשפט) דעם פריעסטערס שמיקקען מיססען. דארום בעגינגט ער דיעזען טהייל מיט דען וואָרטען דעם רבן שמעון בן גמליאל: דורך דרייא דינגע האט דיא זיטטליכע וועלט איהרען בעשטאנד; דורך וואהרהייט רעכטספפלעגע אונד פריעדען (אבות פ"א מי"ט), דענן ווענן וואהרהייט אוים דער ערדע שפראָסט, גיבט אויך דער באָדען זיינען רייכ־ליכען ערטראג. ווירד אבער דיא וואהרהייט אונטערדריקקט, זאָ צירנט גאָטט, אונד ירושלים גינג ניכט עהער צו גרונדע, אלס בים מאן פערגעבליך נאך וואהר־הייטסזוכענדען מענשען זוכטע (שבת קי"ט). אבער אום דער וואהרהייט אנהענ־גער אונד פריינדע צו פערשאפפען, מוסס מאן גאר אָפּט אויף זיין רעכט פערציכטען. עס איזט דאס געזעטץ דעם חושן משפט (סי' י"ב סעיף ב'), דיא פארטייען צו איינעם גיטליכען פערגלייכע צו בעוועגען אונד מיט גאנצער קראפט דאהין צו ווירקען, דאסס זיא פאן איינעם (דין תורה) גערינטליכען אורטהיילע אבשטעהען זאללען, אונד זיך פיעלמעהר דורך טהיילווייזען פער־ציכט, אויף איהר פערמיינטליכעס רעכט אייניגען מעגען, דענן ירושלים איזט נור דעסוועגען צו גרונדע געגאנגען, וויל יעדער אויף זיינעם רעכט בעהאררטע אונד דאס געזעטץ דער תורה אויף דיא שערפסטע שפיטצע שטעללטע (סנהדרין ז'). ווער רעכט אונד פריעדען פיר אידענטישע בעגריפפע בעטראכ־טעט, אונד אום שלום צו האבען, אָפט אויף זיין רעכט פערציכטעט, דער האט דען פפאד דעם לעבענס (אורח חיים) ערפאססט, אונד דיא רעכטע ערקעננטניסס (יורה דעה) ערלאנגט, אונד איזט ווירדיג, אלס מיטגליעד דעס פריעסטערליכען רייכעס (ממלכת כהנים) דען ברוסטשילד דעם האָהעפריעס־טערס אויף זיינעם הערצען צו טראגען.

אונד ווענן ער אונס אים שלחן ערוך אורח חיים אנס הערץ לעגטע, דאסס וויר גאָטט אונד אונזערע רעליגיאָן מיט גאנצעם הערצען, גאנצער זעעלע אונד גאנצעם פערמעגען ליעבען מיססען, זאָ לעגט ער אונס אם שלוססע דעם חושן המשפט אנס הערץ: ווער דיא וואהרהייט, דאס רעכט אונד דען פריעדען ליעבט, מוסס פיר זיינען נעבענמענשען זיין האב אונד גוט אונד זיין לעבען אָפפערן קעננען, דארום שליעסט ער מיט דער פאָר־שריפט: שטעהע ניכט גלייכגילטיג דאָרט, וואָ דיין נעבענמענש, אָהנע אונטערשיעד אָב יודע אדער ניכט יודע, אין געפאהר שוועבט.

דיא יידישען עהעגעזעטצע.

שלחן ערוך אהע"ז

ענטהאֶלט זאֶמטליכע דינים דעם שלחן ערוך, וועלכע אויף דאס עהע־
לעבען בעצוג האבען נעבסט ערקלאֶרונגען אין ריין דייטשער שפראכע,

פאָן

הרב ר' **שלמה צבי שיק** אב"ד דק"ק קארצאג והגלילות,
מחבר הס' "סדר המנהגים" "תקנות ותפלות" ועוד ספרים שונים.

בודאפעסט תרנ"ז.

דרוק פאן יוסף פישער קראקא, (גראדגאססע 62).

פערלאג פאָן מ. ע. לעווי'ס זאָהן.

שלחן ערוך אבן העזר

כלל א

דיא עהעגעזעטצע.

א גאָטט זעגנעטע אדם אונד חוה אונד שפראך צו איהנען: זייט פרוכטבאר אונד פערמעהרעט אייך [1]. דיעזעס איזט איין געבאָטה דער היילינען תורה [2] דאס יעדער מאנן פערפפליכטעט איזט צור צייט זיך מיט איינעם ווייבע צו פערבינדען, אום קינדער צו ערצייגען. לויט דען וואָרטען דעס פראָפעטען איזט אויך דאס ווייב פערפפליכטעט בייצוטראגען, דאס דיא וועלט זיך פאָרטפפלאנצען זאָלל [3].

ב ווער קיין ווייב האט, איזט קיין ווירקליכער מענש, דענן איין עהעלאָזער לעבט אָהנע זעגען, אָהנע פריידע, אָהנע שוטץ אונד אָהנע ווירקליכע ערקעננטניסס [4].

ג בעפאָר דער מאנן איינע עהע שליעסט, זאָלל ער בעשטרעבט זיין, זיך איינע לעבענסעקסיסטענץ צו גרינדען [5].

ד בעפאָר דיא עהע געשלאָססען ווירד זאָללען ביידע טהיילע אונטערזוכען, אָב דיא פאַמיליע פאָן ווירקליך יידישער אבשטאַממונג איזט; אָב ניכט פאָם רעליגיעזען געזעטצע היער איין עהעהינדערניסס אָבזאָלוטעט, אָדער אָב דיא בעטרעפפענדען ניכט מיט אירגענד איינער בעזאָרטיגען אונד ערבליכען קראַנקהייט בעהאַפטעט זינד [6].

ה דאס עהעשליעסען געשיהט דורך דרייא זאכען, ערסטענס דורך איין געשענק וועלכעס דער מאנן דעם ווייבע גיבט, צווייטענס דורך איינען פערטראג [7], וואָרין ער זיך פערפפליכטעט זיא צו עהעליכען אונד דיא גאטטענפפליכטען צו ערפיללען, אונד דריטטענס, דאסס ער זיא פאָר צווייא גלויבווירדיגען צייגען (עדים כשרים) מיט דעם בעמערקען אין זיין הויז פיהרט, דאסס ער זיא צום ווייבע נימםט.

ו דער עהעאקט געשיעהט זייט דער אורצייט דורך חופה אונד קדושין, דער מאנן ערשיינט אין געגענווארט פאָן 10 פערזאָנען פאָר איינעם יידיש געלעהרטען מאנן [8] מיט דער ערקלערונג, דאסס זיא ביידע זיך פערלאָבט האבען, וואָרויף דער יידיש געלעהרטע מאנן דיא ברכת ארוסין זאגט. נאכהער זעטצט דער ברייטיגאם דער ברויט אויף דען צייגעפינגער דען

---

1) בראשית א׳ פכ״ח. 2) רמב״ם במנין המצות מ״ע רי״ג.

3) עי׳ מהר״ם שיק בהגהותיו למצות השם מצוה א׳. 4) יבמות ס״ב ואה״ע סי׳ א׳.

5) רמב״ם פ״ה מדעות וב״ש אה״ע סי׳ א׳ סק״ו. 6) אה״ע סי׳ ב׳.

7) כתובה. 8) רב מוסמך הבקי בטיב גיטין וקדושין.

גאָלדענען רינג אויף, אונד זאגט אין העברעאישער שפראכע [1] : „דוא זאָללסט מיר דורך דיעזען רינג נאך מאָזאישעם געזעטצע, וויא עס דיא ראַבבינען ערקלערט אונד אויפגעפאססט האָבען, געהייליגט זיין" דאנן ווירד דיא אים אויפטראגע דעס ברייטיגאמס אבגעפאססטע כתובה, וואָרין דיא איבער-נאָממענען פפליכטען אונד דיא מאָרגענגאבע ניעדערגעשריעבען איזט, פאָר-לעזען, ווארויף דיא פאָרגעשריעבענען 7 ברכות [2] געזאגט ווערדען.

כלל ב

וועלכע עהע האט דיא תורה פערבאָטהען?

א דיא הייליגע תורה האט שטרענגע פערבאָטהען דיא געשלעכטליכע פער-בינדונג: 1 מיט דער מוטטער, 2 שטיעפמוטטער, 3 שוועסטער, 4 ענקעל, 5 טאָכטער, 6 שטיעפטאָכטער, 7 טאָכטער פאָם שטיעפזאָהן אָדער שטיעפ-טאָכטער, 8 טאנטע זאָוואָהל פאָן פאטערס אלס מוטטערס שוועסטער, 9 דאס וייב איינעס פעטטערס, 10 שוויעגערטאָכטער, 11 דאס וייב דעס ברודערס, 12 דיא שוועסטער דעס וייבעס זאָלאנגע דאס וייב לעבט, 13 דאס וייב איינעס אנדערן [3], 14 איין קינד וועלכעס דורך עהעברוך ערציינט ווארדע [4], 15 דאס וייב דעס שוויעגערפאטערס, [5], 16 דיא מוטטער זיינעס וייבעס, 17 דיא מוטטער דער שוויעגערמוטטער, 18 איין כהן דארף קיין געשיעדענעס וייב [6] קיינע הורע אונד ענטווייהעטע וויא אויך קיינע חלוצה היירטהען, 19 דעריעניגע, דעססען מענגליכעס גליעד אָדער דיא זאמענגעפעסע פערדאָרבען זינד, דארף ניכט הייראטהען [7], 20 ענדליך ווענן איין מאנן זיך פאָן זיינעם וייבע געשיעדען האט, אונד דאס וייב איינען אנדערן מאנן הייראטהעטע אונד דיעזער שטארב, זאָ דארף זיא דער ערסטע מאנן דער זיא געשיעדען האט, ניכט וויעדער עהעליכען.

כלל ג

וועלכע עהע איזט מדרבנן פערבאָטהען?

א דיא קדמונים, אויסגעהענד פאָם שטאנדפונקטע, דאסס עס איהנען צור פפליכט געלעגט ווארדע, דיא געזעטצע דער תורה דורך גדרים וסיגים צו בעפעסטיגען, האבען שטרענגע פערבאָטען איינע עהע צו שליעסען: 1 גראָססמוטטער, 2 דאס וייב דעס גראָספאטערס, 3 דיא שוויעגערטעכטער דעס זאָהנעס אָדער דער טאָכטער, 4 דיא טעכטער פאָן איינער טאָכטער, דיא פאָן איהם אונעהעליך ערציינט ווארדע, 5 דיא ענקעלטעכטער פאָם

---

[1]) הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל. [2]) ברכת נשואין.

[3]) בין מן האירוסין ובין מן הנשואין. [4]) ממזר.

[5]) עי' נוב"י מה"ק סי' כ"ו וים של שלמה יבמות פ"ב סי' ה'.

[6]) עי' סדר כי תצא.

[7]) עי' אה"ע סי' ה' דין פצוע דכה ועי' דין אנדרוגינוס כשמקדש אשה בנוב"י מה"ת סי' א'.

זוייבע, 6 דיא שטיעפשוויעגערמוטטער, 7 ווענן איינע וויטווע איין זייגעקינד האט, זאָ דארף זיא פאָר 24 מאָנאַטע ניכט הייראטען [1], 8 איינע גרושה אָדער חלוצה דארף פאָר 90 טאָגע ניכט הייראטען, 9 ווענן עס ערוויעזען איזט, דאסס איין ווייב מיט איינעם מאננע איינען עהעברוך בעגאנגען האט [2] אונד דער מאנן איהר דעסוועגען דען ריטועללען גט גאב, זאָ דארף זיא דען מאנן מיט וועלכעם זיא דען ערוויעזענען עהעברוך בעגינג ניכט עהע-ליכען, 10 ווער דעם ווייבע זיינעס פערשטאָרבענען ברודערס חליצה גאב, זאָ דארף ער ניכט איהרע בלוטספערוואנדטען אונד זיא ניכט דיא זייניגען הייראטהען, 11 מיט דעם קארעערן דארף כאן זיך ניכט פערשוועגערן [3].

כלל ד

אויף וועלכער אַרט קאַנן איינע עהע מיט געבאָרענען ניכטיודען געשלאָססען ווערדען?

א דיא תורה האט שטרענגע פערבאָטען זיך מיט דען זיטטענלאָזען געטצענ-דיענערן צופערשוועגערן זעלבסט ווענן זיא דיא יידישע רעליגיאָן דורך מילה, טבילה, וגירות אַננעהמען [4]. אלס צור צייט דעם פראָפעטען עזרא דאס ניעדערע פאָלק פאָן איזראַעל זיך בעאיררען ליעס, אונד פאָן דען טעכטערן דיעזער פעלקער הייראטהעטע, דא צעררייסס זיך עזרא דיא קליידער, פאסטעטע אונד וויינטע, אונד מיט איהם וויינטע אללעס, וואס פאָן דען אירדלעהרען ניכט דורכגעפרעססען וואר. עזרא מיט דען עלטעסטען ערליעסען איינען בעפעהל: ווער זיין ווייב, וועלכעס ער פאָן דען אנדערן פעלקערן אונערלויבטער ווייזע עהעליכטע, ניכט פאָרטשיקט אונד זיך דען בעשטיממונגען אונד פעראָרדנונגען דער עלטעסטען ניכט אנשליעסט, איזט אין באַנן, אונד ווירד אויס דעם פערבאנדע דעם יודענטהומס אויסגעשטאָסען. אללעס, וואס נאָך געפיהל פיר דאס וואָרט גאָטטעס האַטטע לעגטע איינען שוואור אב, דיא פרעמדען ווייבער צוענטפערנען [5].

זייט דער צייט אבער, דאס סנחרב אללע נאַטיאָנען דער וועלט פערמישטע, זאָ וויים ניעמאנד מעהר, ווער עמון אינד מואב אָדער אדום המצרי איזט, דאהער ווענן זייט יענער צייט פאָן דען אַנדערן פעלקערן יעמאנד דיא יידישע רעליגיאָן דורך מילה טבילה אונד גירות, וויא עס אים יורה דעה הלכות גרים פאָרגעשריעבען איזט, אקצעפטירט, זאָ האבען ווִיר ניכט דאס רעכט איהן צוריק צווייזען אונד צו פערשטאָסען [6].

דאס האבען אויך דיא 70 ראבבינער וועלכע קעניג נאַפאָלעאָן נאך פאריז בערופען האט אויף דיא פראגע געאַנטוואָרטעט: אָב פאָם שטאנדפונקטע דער מאָזאישען רעליגיאָן צווישען יודען אונד ניכטיודען איינע עהע מעגליך זייא? דא דיא 7 פעלקער מיט וועלכען דורכאוס קיינע עהע געשלאָססען

---

[1] אה"ע סי' י"ג ועי' פ"י בקונטרס אחרון כתובה ובכרם שלמה.

[2] על ידי קינוי וסתירה. [3] כמ"א אה"ע סי' ד' ועי' ים של שלמה קדושין פ"ד ס"י.

[4] ואתחנן ז' פ"ג. [5] עזרא ט' יו"ד. [6] אה"ע סי' ד'.

ווערדען דארף ניכט מעהר עקסיסטירען, דא זיא לענגסט אינטער דען איבריגען פעלקערן פערמענגט זינד, דאהער ווענן יעטצט איין ניכטיודע אוים איבערצייגונג דיא יידישע רעליגיאָן אננימּמט, זאָ ווירד ער אים בונדע דעם יודענטהומס אויפגענאָממען.

ווער אבער דאדורך פאָלגערט, דאס איינע עהעשליעסונג אָהנע מילה טבילה וגירות מעגליך זייא, אָדער דאס צווישען יודען איינע עהעשליעסונג אָהנע חופה וקדושין מעגליך איזט, דער האט זיך אלס אבטריננינער אונד אונוויססענדער בלאָסגעשטעללט [1]).

כלל ה

דיא ציוויללעהע צווישען יודען אונד דיא פאָלגען.

א אָבצוואר לויט דין תורה דיא לאנדעסגעזעטצע אלס בינדענד אונד פערפפליכטענד בעטראכטעט ווערדען מיססען [2]), יעדאָך אין איינער אנגעלעגענהייט, דיא אויסשליעסליך רעליגיאָנסזאכע איזט, אונד דיא פאָללציעהונג דעם רעליגיאָנסאקטעס דעם לאנדעסגעזעטצע קיינען אבברוך פעראורזאכט, דא מוסס דאס געזעטץ דער תורה אונטער אללען אומשטענדען רעשפעקטירט ווערדען. ווענן דאהער לויט דעם לאנדעסגעזעטצעס יעדע עהע פאָר דעם געזעטצעספאָללשטרעקער געשלאָססען ווערדען מיססע, זאָ איזט עס פאָם געזעטצע דער תורה אויפס שטרענגסטע פערבאָטען, דאס דיא בעטרעפפענדען איינען אויגענבליקק אָהנע חופה וקדושין מיט איינאנדער לעבען זאָללען, דא איין זאָלכעס צוזאממענלעבען אלס איין אונזיטטליכעס בעטראגען בעטראכטעט ווירד [3]).

ב זאָ אויס איינער געשלאָססענען ציוויללעהע אָהנע חופה וקדושין צווישען יודען, אָדער אויס איינער געשלאָססענען ציוויללעהע צווישען איינער יודין אונד איינעם ניכטיודען קינדער ענטשטעהען, זאָ זינד דיעזע קינדער אלס ווירקליכע יודען צו בעטראכטען, אונד צוואר וויא אונעהעליכע קינדער, דיא מאָן זעלבסט אם שבת בעשניידען אונד אים יודענטהומע איפגעהמען מיססע [4]).

ג זאָ איין יודע מיט איינער יידין אָהנע חופה וקדושין לעבען, זיך בלאָס מיט דער ציוויללעהע בעגניגען אונד דיעזע זיך דאָנן בעהערדליך שיידען, זאָ איזט דאס וייב ניכט געהאלטען פאָן דעם בעטרעפפענדען מאננע דיא ריטועללע שיידונג צו נעמען, וויל לויט דין תורה דיעזע עהע אלס ניכט עקסיסטירענד בעטראכטעט ווירד [5]).

ד זאָ דער עהעמאנן פאָן איינער ציוויללעהע קינדערלאָז שטירבט, זאָ איזט דאס צוריקגעבליעבענע וייב ניכט אן דען ברודער ליבום ולחליצה אנגעוויעזען [6]).

---

[1]) עי' כרם שלמה לאה"ע בס"ף. [2]) חו"מ סי' בס"ט. [3]) אה"ע סי' כ"ו.

[4]) מהר"ם שיק יו"ד סי' רמ"ו, רמ"ז, רמ"ח, רמ"ט ואה"ע סי' כ' וסי' כ"ח.

[5]) מהר"ם שיק אה"ע סי' כ"ח וגעלס ממרן ז"ל שמפורש בלח"מ פ"ג מלכים שפילגש אין צריכה גט. [6]) מהר"ם שיק אה"ע סי' כ"ח.

ה עס איזט פּפליכט דעם ראבבינאטעס אונד דעם קולטוספאָרשטאַנדעס, דיעיעניגען ווערכע אָהנע חופה וקדושין לעבען, אלס אוים דעם פּער־באנדע דער געמיינדע אויסגעטרעטענען צובעטראכטען [1].

כלל ו

דער פּלאַטץ וואָ דיא טרויאונג פּאָרגענאָממען ווערדען זאָלל.

א ורשפּרינגליך האט מאן דיא טרויאונג אים הויזע דער ברויט אָדער דעם ברייטיגאמס פּאָללצאָגען, אלס מאן אבער אים הויזע ניכט גענוג רוים האטטע, דא ווארדע זעלבע אים האָפּע דעם הויזעס פּאָללצאָגען [2] אום אבער דען אַקט וויהעפּאָללער צו מאכען, זינד דיא מייסטען טרויאונגען דאנן אים טעמפּעל פּאָרגענאָממען וואָרדען. אלס אבער אים יאהרע 1540 למספרם דיא קאַטהאָלישע קירכע דען אַקט דער טרויאונג אלס איהר הייליגעס סאקראמענט פּראָקלאמירטען אונד פּעסטשטעללטען, דאס איינע עהע ווערכע אויסערהאלב איהרער קירכע אונד אָהנע דען היעצו בעשטיממטען זעעלזאָרגער פּאָללצאָגען ווארדע, אלס ניכט געשעהען אונד ניכט בינדענד צובעטראכטען זייע — דא ווארען דיא פּיהרער איזראעלס אין גאנץ אייראָפּא אין פּורכט, דאסס וועננ דיעזער בעשלוסס שטאַאטליך סאנקטיאָנירט ווערדען ווירד, דא ווערע עס פּיר ישראל איין גאר גראָסעס אונגליקק, דענן לויט דין תורה זינד יא דיא געשלאָססענען עהען גילטיג וועז דער מאנן דעם ווייבע פּאָר צוויא גלויבווירדיגען יודישען צייגען דען רינג אויפּזעטצט אונד זאגט הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל — דאהער בעניטצטען דאמאלס דיא יודישען פּיהרער דיא געלעגענהייט אלס דיא פּראָטעסטאנטען געגען דיעזען קאַטהאָלישען בעשלוסס פּראָטעסטירטען, אונד אויך דער קעניג נאפּאָלעאָן זיא דארין אונטערשטיטצטע אונד זיא טראַפּען דיא בעשטיממונג, דאס דיא טרויאונג דורכאוים ניכט אים איננערן דעס טעמפּעלס מעהר פּאָרגענאָממען ווערדען זאָלל, דאמיט ניכט דער בעשלוסס דער קאַטהאָלישען קירכענפּירסטען פּירס יודענטהום בינדענד ווערדע [3].

דא דיא יודישען פּיהרער יענער צייט, אום ניכט דיא קאַטהאָליקען צו רייצען ניכט דען גרונד זאגען וואָלטען, ווארום זיא יעטצט דיא טרויאונגען דורכאוים ניכט אים טעמפּעל מעהר פּאָרנעמען. זאָ גאבען זיא אלס גרונד אן:

דאס דיא טרויאונג אונטער פּרייעם הימּמעל איין גוטעס צייכען זייע, דאמיט איזראעל וויא דיא שטערנע אם היממעל גלענצען זאָלל [4].

דאס דיעזעס ניכט דער ווירקליכע גרונד זיין קאָננטע געהעט שאָן דארויס הערפּאָר, דא דיא טרויאונגען ביים טאג פּאָרגענאָממען ווערדען, וואָ קיינע שטערנע זיכטבאר זינד.

---

1) עזה״א סי׳ י׳ ויו״ד סי׳ של״ד.

2) ב״ח אה״ע סי׳ ס״א.

3) עי׳ תקנות ותפלות מעבר אוסות.

4) רמ״א אה״ע סי׳ ס״א.

פֿאָן מאנכען ווירד איין גאר וויכטיגער גרונד היעפֿיר אנגעגעבען, דאסס עס ניכט שטאטהאַפֿט זייא, דאס ווייבער, איבערהויפט אין דען טאגען וואָ זיא אבגעזאָנדערט זיין מיססען, אינס גאָטטעסהויז קאָממען זאָללען [1]. אינדעם עס אבער קלאר ערוויעזען איזט, דאס דיעזע תקנה, דיא חופה ניכט אים גאָטטעסהויזע אויפֿצושטעללען, צו יענער צייט גאר נעטהיג וואר, אונד דא דיא קאַטהאָלישע קירכע נאך איממער איהרע בעשטיממונג אויפֿרעכט העלט, זאָ טהון דיאיעניגען זעהר גוט, דיא דיא טרויאונגען ניכט אים טעמפעל פֿאָרנעהמען לאססען [2].

כלל ז

ווער דען טרויאונגסאַקט פֿאָללציעהען זאָלל.

א דער טרויאונגסאקט דארף נור דורך דען אָרטסראבבינער אָדער דורך דעססען שטעללפֿערטרעטער פֿאָללצאָגען ווערדען [3]. זאָ דיא פארטייען איינען ראבבינער אלס האָכצייטסגאסט האבען, זאָ איזט דער ראבבינער דעם אָרטעס פֿערפֿפֿליכטעט, זאָ איהם דיא צוגעזאגטען געביהרע בעצאהלט ווערדען, דעם גאסט דיא פֿאָללציעהונג דער טרויאונג צו איבערטראגען [4].

כלל ח

דיא טאַגע אן וועלכען קיינע טרויאונג פֿאָרגענאָממען ווערדען זאָלל.

א שבתות [5] ימים טובים, חול המועד פסח, הוה"ס, אים מאָנאט אייר פֿאָם ערסטען טאג אייר ביז ל"ג בעומר, פֿאָן ל"ג בעומר ביז ר"ח סיון [6], פֿאָן שבעה עשר בתמוז ביז נאך תשעה באב.

ב וועגן איין געשיעדענער מאנן זיינע געשיעדענע גאטטין אבערמאלס הייראטהעט, זאָ קאנן דיא האָכצייט זאָוואָהל חוה"מ אלס אין דען ספירה טאגען זיין [7].

כלל ט

דאַס פֿערהאַלטען דער ברויטלייטע אַם האָכצייטסטאַגע.

א דער ברייטיגאם בעטעט דאס מאָרגענגעבעט וויא זאָנסט אין טלית אונד תפילין [8].

ב ברייטיגאם אונד ברויט, זעלבסט וויטווע, זאָללען דען האָכצייטסטאג אלס איינען פֿערזועהנונגסטאג בעטראכטען [9], דאהער פֿראָממע פֿאָרזעטצע פֿאססען, חוזר בתשובה זיין אונד ביז נאך פֿאָללצאָגענער טרויאונג פֿאסטען [10]

---

1) אבה בעזרה מנין ועי' תוס' קדושין נ"ב ע"ב.

2) עי' מהר"ם שיק אה"ע סי' פ"ז וסי' פ"ח וח"ס אה"ע ח"ב סי' ל"ח. ובנט שמעון נשואין וכ"ם אה"ע סי' מ"ז.

3) עי' יו"ד סימן רמ"ה. 4) תשובות מהרי"ק סוף סי' קס"ט.

5) עי' רמ"א בתשובה סי' קכ"ה שסידר בשעת הדחק קדושין בליל שבת.

6) עי' ח"ס או"ח סי' קמ"ב וסדור המנהגים חלק ג' במנהגי יוצרות בה"א סי' ג'.

7) עי' אה"ע סי' ס"א וא"ר או"ח סי' תקע"ג. 8) קיצר של"ה.

9) ירושלמי סוף בכורים. 10) ימים שמתענין.

עם איזט דאהער איבליך דאסס ברויט אונד בריטיגאם פֿאָר דער טרויאונג נאך דעם שמנה עשרה געבעטע דיא גראָסע ווידוי פֿאָן יום הכפורים זאגען.

ג, איזט דיא האָכצייט אָם טאגע ראש חדש (מיט אויסנאהמע ר״ח ניסן), חנוכה, פורים, אסרו חג, חמשה עשר בשבט, חמשה עשר באב ברויכען זיא ניכט צו פֿאסטען, אבער ל״ג בעומר, פֿאָן סיון ביז שבועות אונד פֿאָן יוהכ״פ ביז סוכות זאָללען יאָ פֿאסטען.

כלל י

דיא געברייכע אַם האָכצייטסטאָגע.

א עס איזט איין טאלמודישער געברויך דעם בריטיגאם, אַשע אויפֿס הויפט צו לעגען, דאמיט ער פֿאָר אויגען האלטען זאָלל, דאסס דער מענש ניכטס מעהר אלס שטויב אונד אַשע איזט [1].

ב אין פֿיעלען געגענדען איזט געברויך דעם בריטיגאם דאס וויסע שטערבע־קלייד (קיטל) אנצוקליידען, אום איהן אויף דיא בעדייטונג דעם טאגעס אונד אויף דען ערנסט דעם לעבענס אויפֿמערקזאם צו מאכען.

ג דיא קאבאליסטען האבען איינגעפֿיהרט איינען ברויך, דאסס בעפֿאָר דער טרויאונגסאקט פֿאָרגענאָמען ווירד, ווירד דיא ברויט דריימאל אום דען בריטיגאם הערום געפֿיהרט דאמיט דער בריטיגאם אונד דיא צוויא צייגען זיך גענויא איבערצייגען זאָללען, דאסס דיעזע דיא ווירקליכע ברויט איזט, מיט וועלכער דער בריטיגאם זיך פֿערלאָבט האט [2].

ד דער בריטיגאם זעטצט דער ברויט דען רינג אויף דען צייגעפֿינגער אויף, וויל אונפֿערהייראטהעטע ניע אויף דיעזען פֿינגער איינען רינג טראגען דירפֿטען [3].

ה עס איזט איין אַלטער ברויך, דאס דער בריטיגאם נאך פֿאָללצאָגענער טרויאונג איין גלאז מיט דען פֿיסען צערבריכט אלס סימבאָל, דאס דער מענש וויא איין צערברעכבארעס גלאז איזט [4].

כלל יא

דיא שבעת ימי המשתה.

א דיא ערסטען 7 טאגע נאך דער האָכצייט ווירד יעדער טאג, זאָ נור איין איינציגער נייער גאסט (פנים חדשות) ערשיינט, פֿייערליך בעגאנגען, אונד וועננ 10 פערזאָנען בייא דער מאהלצייט זינד, ווערדען דיא שבע ברכות געזאגט. שבת ווערדען דיא שבע ברכות געזאגט זעלבסט ווען קיין נייער גאסט אנוועזענד איזט [5].

ב זאָ דיא ברויטליטע ביידע וויטוועער זינד, זאָ ווערדען דיא שבע ברכות נור אַם האָכצייטסטאגע אונד דיא ערסטען דרייא טאגע, נאכהער נור דיא ברכה אשר ברא ששון ושמחה געזאגט [6].

---

1) עי׳ ר״ן גיטין דף כ״ד. 2) עי׳ סדור רשב״ן. 3) נחלת שבעה סי׳ י״ב.
4) עי׳ סדור רשב״ן. 5) עי׳ תקנות ותפלות בעל הקנות מ״ה. 6) עין באה״ט סי׳ ס״ב.

ג. זאָ דיא ברויטלייטע אין דען 7 טאגען נאך דער האָכצייט יאהרצייט האבען אונד צו פאסטען פפלעגען, זאָ ברויכען זיא דאמאלס ניכט צו פאסטען.

ד. זאָ געשיעדענע עהעלייטע זיך אבערמאלס הייראטהען, ווירד ניכט געזאגט דיא ברכה שהשמחה במעונו [1]).

ה. זאָ איין וויטווער איינע וויטווע ביים טאג טרויט אונד דיא מאהלצייט ערסט בייא נאכט איזט זאָ זאָללען בייא נאכט ניכט דיא שבע ברכות זאָנדערן נור נודה לשמך ושהשמחה במעונו וברכת אשר ברא געזאגט ווערדען. עס איזט דאהער איינגעפיהרט דאס בייא וויטווער אונד וויטווע דיא טרויאונג אונד דיא מאהלצייט ביים טאג, אָדערביידעס בייא נאכט פאָרגענאָממען ווירד.

כלל יב

דאָס פערהאַלטען דער עהעלייטע (הלכות נדה).

א. דיא דאַרפסט דיך דיינעם וויבע ווערענד איהרער אונריינען אבזאָנדערונג ניכט נעהערן (אחרי י״ח פסוק י״ט), אונד זאָ דיא פרויא דיא צייכען איהרער מאָנאַטליכען פעריאָדע עמפפינדעט אָדער דאס זעלבע צופעלליג פריהער איינגעטרעטען זייא, זאָ מוסס זיא זיך אבזאָנדערן פאָן דעם מאננע בים זיא ריין ווירד, זיעבען רייניגונגסטאגע געצעהלט אונד זיך אין איינער מקוה האט טובל געוועזען.

ב. זאָ דיא פרוי צו וועלכער צייט אימּמער אן איהרעם קערפער אָדער אן איהרער וועשע איינען בלוטראָטהען פלעקק געפונדען, אָהנע דיא אורזאכע צו וויססען, זאָ מוסס זיא ריינע וועשע אַנלעגען אונד זיעבען רייניגונגסטאגע צעהלען אונד זיך טובל זיין.

ג. זאָ דיא פרויא עמפפינדעט, דאס אירגענד דער בלוטפלוסס זיך געעפנעט האט, זאָ מוסס זיא זיך פיר אונריין האלטען זעלבסט וועננ זיא קיין בלוט געפונדען. זאָ זיא אבער ביים אונטערזוכען זיך איבערצייגט, דאסס עס איין ריינער וויסער פלוסס וואר, זאָ איזט זיא ריין.

ד. דיא אבזאָנדערונג דער עהעלייטע בעשטעהעט ניכט נור אין געשלעכט-ליכען פערקעהר, זאָנדערן זיא דירפען זיך ניכט בעריהרען, ניכטס אויס דען הענדען נעהמען אונד אללעס פערמיידען וואס צור בעריהרונג פיהרען קעננטע.

ה. דיא פראָממען וויבער האבען שטעטס פיר איהרען אונריינען טאגען איין בעשטיממטעס קלייד געהאבט, דאס דער מאנן, יא זעלבסט דיא נאַכבארס-לייטע עס וואוסטען, דאסס זיא דאמאלס אונריין איזט.

ו. ווערענד דער אבזאָנדערונגסטאגען דירפען דיא עהעלייטע ניכט אויס איינעם געפעסע עססען אָדער טרינקען, אונד וועננ דאס וייב דאמאלס פאָן דען שפייזען אונד געטרענקען עטוואס איבעריג לעסט, זאָלל עס דער מאנן ניכט געניעססען, אונד זאָלל זיך דער מאנן ווערענד דיעזער צייט פאָן דעם וויבע אויך ניכט בעדיענען לאססען.

---

[1]) כנס שלמה סי׳ ס״ה.

ז דאס ווייב איזט פערפפליכטעט אויך אין דען אונרייניגונגסטאגען וויא אימער צו בעטען, ברכה צו מאכען אונד קאנן אויך דאס גאָטטעס-הויז בעזוכען (פ״ח או״ח וכרם בלמה או״ח סי׳ פ״ב וזכרון אברהם או״ח ס׳ רל״ט).

ח דיא מייסטען ווייבער בעקאָממען איהרע פעריאָדע צור בעשטימטען צייט, צ. ב. צו 20—30 טאגע. פפ׳עגט זעלבע צ. ב. אַם 30 טאג מאָרגענס איינצוטרעטען אונד איזט ניכט איינגעטרעטען, זאָ מוסס זיא דעננאָך ביס נאך זאָננענאונטערגאנג זיך אבגעזאָנדערט פערהאַלטען; פפלעגט זיא אין דער נאכט איינצוטרעטען, זאָ מוסס זיא ביס זאָננענאויפגאנג, פפלעגט זיא צור אַבענדצייט איינצוטרעטען, זאָ מוסס זיא דען גאנצען טאג פאָרהער אַבגעזאָנדערט זיין.

ט דאס ווייב האט דיא פפליכט צור בעשטימטען צייט זיך זעהר גוט צו אונטערזוכען, אָב זיך ניכט איינע שפור פאָן בלוט צייגט.

י דיא בעשטימטע צייט (קביעת הווסת) ווירד אַלס בעשטימט אַנגענאָמ-מען, זאָ זיא דריימאל נאכאיינאַנדער צור זעלבען צייט דיא פעריאָדע האטטע.

יא דיעזע בעשטימטע צייט האט פיערערלייא בעשטימונגען, א. צ. ערסטענס מאָנאטליכע צייט (ווסת החודש), זאָ זיא דרייא מאָנאטע נאכ-איינאַנדער צום בייזפיעל אַם דריטטען ניסן, דריטטען אייר אונד דריטטען סיון געזעהען האט, זאָ ווירד דאנן אימער דער דריטטע טאג איינעס יעדען מאָנאטעס אַלס דער בעשטימטע טאג (קביעת ווסת) בעטראכטעט אונד איזט לויט סי׳ ח׳ פאָרצוגעהען; צווייטענס, ווענן דיא פעריאָדע ניכט אַם טאגע דעס מאָנאטעס, זאָנדערן בעשטימט נאך איינער צאהל פאָן טאגען (קביעת ווסת הפלגה), צ. ב. אַללע 20 טאגע איינצוטרעטען פפלעגט, וואס נאכאיינאַנדער אימער זאָ דער פאַלל וואר, דאַ ווירד עס נור אַלס בעשטימט אנגענאָממען, זאָ עס פיערמאל נאכאיינאַנדער זאָ וואר.

בייא דיעזען פעללען בלייבט דיא בעשטימטע צייט אַלס בעשטימט, ביס ניכט ווידער דריימאל נאכאיינאַנדער דיא בעשטימטען טאגע אָהנע פעריאָדישע ערשיינונג פאָריבער געגאנגען זינד. אבער ווענן נור צווייטמאל דאמאלס דיא פעריאָדע אויסגעבליעבען איזט, זאָ מוסס זיא אימער ווייטער לויט סי׳ ח׳ אַן דיעזעס טאגע אבגעזאָנדערט בלייבען אונד דען גאסט ערווארטען.

יב זאָ דאס ווייב וויא אים סי׳ י״א פיערמאל אַם 20 טאגע געזעהען, זאָמיט יעדען .20 טאג דאפיר בעשטימט (ווסת הפלגה), דאנן אבער זיך ער-אייגנעט האט, דאס זיא דאמאלס ניכט איינטראט, זאָנדערן ערסט אַם 23 טאג, זאָ מוסס זיא דאס נעכסטע מאל צווייא טאגע בעדאכט זיין (סי׳ ח׳), אַם 20 טאג וואס בעשטימט ווארדע, אונד אויך אַם 23 טאג, דער דיא ענדערונג מאכטע. זיעהעט זיא דאנן ווידער אַם 23 טאג, זאָ מיסס זיא פאָן דאמאלס 20 טאגע צעהלען אונד דען 20 טאג אבגעזאָנדערט זיין, זיעהעט זיא אבער דאמאלס ניכטס, זאָ מוסס זיא זיך ווידער דען 23 טאג לויט סי׳ ח׳ אבגעזאָנדערט האלטען. ביס זיא ניכט דריימאל ווידער איינען

בעשטיממטען טאג פיר דען בלוטפלוסס זיך פיר בעשטיממט פינדעט, קאנן דיא ערסטע בעשטיממונג ניכט אויסער אכט געלאססען ווערדען.

יג דיא דריטטע ארט דעס איינטרעטענס דער וויבליכען פעריאָדע איזט דורך קערפערליכע צייכען וואהרצונעהמען (ווסת הגוף). דורך קאָפּפוועה, ניעסען, געהנען, בויכשמערצען אונד דערגלייכען. ווענן דריימאל נאכאיינאנדער דורך דיעזע צייכען דיא פעריאָדע איינטריטט, זאָ ווירד דיא צייט דער אב-זאָנדערונג לויט סי׳ ח׳ דאדורך בעשטיממט.

יד דיא פיערטע ארט דעס איינטרעטענס דער פעריאָדע, איזט איינע דיא דורך צייט אונד קערפערליכע צייכען צוזאממען בעשטיממט ווירד (ווסת המורכב), וואָ ענטוועדער דיא ערסטע אָדער דיא צווייטע ארט אים סי׳ י״א (ווסת החודש או ווסת הפלגה) צו געוויססען צייטען איינצוקעהרען פפלעגט, אבער אימער מיט קערפערליכען צייכען לויט סי׳ י״ג פעראיינט, זאָ איזט עס בעשטיממענד ווענן עס דריימאל נאכאיינאנדער זאָ פאָלגט. קאָממען דיא קערפערליכע צייכען דאנן אָהנע ווידער מיט דער צייט פעראיינט צו קאָמ-מען, זאָ מוסס זיא דיא צייכען ניכט אכטען אונד זיך פיר ריין האלטען. קאָממט דער בעשטיממטע טאג אָהנע דען קערפערליכען צייכען, זאָ מוסס זיא דען טאג אָדער דיא נאכט לויט סי׳ ח׳ זיך אבגעזאָנדערט האלטען, אונד ווענן דער טאג אָדער דיא נאכט זיא ריין ליעס, זאָ קאנן זיא זיך וויטער אלס ריין בעטראכטען.

טו ווענן דאס וייב דורך קערפערליכע צייכען (ווסת הגוף) לויט סי׳ י״ג דיא צייט בעשטיממען קאָננטע, אונד דריימאל נאכאיינאנדער דאנן דיא קערפערליכע צייכען אָהנע ערפאָלג בליעבען, זאָ האט דאס צייכען בייא איהר ניכטס מעהר צובעשטיממען (פסיקת הווסת), דאסועלבע איזט דער פאלל ווענן דיא פעריאָדע מיט דער צייט אונד דען קערפערליכען צייכען פעראיינט בעשטיממענד ווירקען אונד דאנן דריימאל בידע פעראיינט ווירקונגסלאָז בליעבען.

טז עס גיבט אבער נאָך איינע פינפטע צייטבעשטיממונג צור אבזאָנדערונג, ווענן איין וויב צור פעריאָדע קיינע פאָן דען אָבען אנגעגעבענען פיער ארטען צייטען בעשטיממען קאָננטע, דיעזע מוסס זיך טעגליך אונטערזוכען, אָב זיא ריין איזט, אונד ווענן זיא אן איינעם טאג געזעהען, זאָ מוסס זיא דען דאראויף פאָלגענדען דרייסיגסטען טאג זיך אבזאָנדערן, וויל אין דער רעגעל דיא מייסטען דאמאלס דיא פעריאָדע בעקאָממען (עונה בינונית), זאָ זיא אלזאָ אים 3 ניסן דיא פעריאָדע בעקאם, זאָ מוסס זיא זיך 3 אייר פאָם גאנצע אבזאָנדערן לויט סי׳ ח׳ (עי׳ ב״ך סי׳ קפ״ט סק״ל).

יז עס גיבט אויך פעללע וואָ דאס וייב צווימאל אים מאָנאטע דיא פעריאָדע האט. צ. ב. זיא זיעהעט זיך אונריין אם ערסטען טאג דעס מאָנאטעס אונד אויך 25 טאגע דאראויף, זאָ מוסס זיא אימער נאכהער דען 25 טאג אונד דען טאג דאראויף אבגעזאָנדערט זיין אונד דען גאסט ערוואַרטען.

יח עס גיבט וויבער דיא פיר דאס איינטרעטען דער פעריאָדע קיינען בע-שטיממטען טאג אונד צייט האבען, נור זאָ פיעל איזט איהנען געוויסס,

דאסם זיא אם געוויססען טאג דורכאויס ניכט דען גאכט בעקאָממען, זאָ דאס זיא פֿאָן פֿריהער וויססען, דאס זיא אים לויפֿע דיעזער פֿריסט, צ. ב. 20 טאגע נאכאיינאנדער ניכט דיא פעריאָדע בעקאָממען, נור איזט איהנען אונגעוויסס, אָב זיא דען 21 אָדער 22 טאג קאָממט, זאָ קאָנן זיא זיך ביס 20 טאגע נאך דער טבילה ריין בעטראכטען; נאכדעם אבער מוסס זיא שטעטס זיך אבגעזאָנדערט האלטען, ביס זיא ניכט דורך דרייםאליגעס איינטרעטען דער פעריאָדע צו איינער בעשטיממטען צייט, זיך דיא צייט אלס געוויס בעשטיממען קאָנן.

יט עס גיבט אויך פֿעללע וואָ דאס בלוט זיך צייגט בייא שנעללעס געהען ביים שטיעגען שטייגען, שפרינגען אָדער ווירד בעווירקט דורך געניעסען פֿאָן זויערן אונד שארפֿען שפייזען, דאהער מוסס דאס וייב אויף דאס בעדאכט זיין (עי׳ חכמת אדם כלל קי״ב סי׳ ל״ה).

כ ווענן זיך בלוט צייגט ביים ביישלאף אָדער ביים וואססעראבשלאגען אָדער דורך געבעהרמוטטער קראנקהייטען, זאָ מוסס דאס וייב זיך אן איינען פֿראָממען אונד פראקטישען ראבבינער בעציגליך איהרעס פֿערהאלטענס ווענדען.

כלל יג

דאס פערהאַלטען דער ברויט.

א דיא ברויט מוסס פֿאָר איהרער הייראטה, ווענן דער טאג דער האָכצייט בעשטיממט איזט ריינע וועשע אנלעגען אונד 7 רייניגונגסטאגע צעהלען, זעלבסט ווענן יעמאנד איין וייב פֿאָן וועלכער ער זיך געשיעדען האט אבערמאלס צוריק ניממט מיט חופה וקדושין, זאָ מוסס זיא 7 רייניגונגסטאגע צעהלען אונד זיך טעגליך אונטערזוכען, וייל דורך דאס בעוואוסטזיין דער געשלעכטליכען פֿערבינדונג דאס בלוט, וואָדורך דאס וייב אונריין ווירד, צום פֿאָרשיין צו קאָממען פפלעגט.

ב דער ברייטיגאם זאָלל וועהרענד דער פֿערלאָבונגסצייט זיך פֿאָן דער ברויט פֿערנע האלטען, איבערהויפט ווענן דיא ברויט אם האָכצייטסטאגע אונריין איזט (חופת נדה), זאָלל ער ניכט אלליין מיט איהר זיין.

ג דיא ברויט דארף אם 8 טאג איהרער רייניגונג ביים טאג זיך טובל זיין.

ד נאך דעם ערסטען בייוואָהנען מוסס זיך דיא ברויט אלס אונריין בעטראכטען, נור ברויך זיא ניכט וויא איין וייב צוערסט 5 אונריינע אונד דאנן 7 רייניגונגסטאגע צו צעהלען, זאָנדערן זיא פֿאנגט דיא רייניגונגסטאגע אן פֿאָם 5 טאג צו רעכנען.

כלל יד

דאס פערהאַלטען דער וועכנערין.

א נאך יעדער ענטבינדונג, זעלבסט ווענן זיא איינע פֿריהגעבורט וואר, איזט דאס וייב אלס אונריין צובעטראכטען (כמו אשה נדה), אונד זאָבאלד זיא

זיך ריין פאָם בלוטפלוסס פיהלט, לעגט זיא ריינע וועשע אָן, צעהלט 7 רייניגונגסטאגע אונד איזט זיך טובל במקוה כשרה (עי׳ פלתי ליו״ד סי׳ קצ״ד ונוב״י מה״ק סי׳ כ״ד), יעדאָך זאָלל דיעס ניכט פאָר פיער וואָכען געשעהען.

ב זאָ אָפט דאס וייב פאָר איהרער ענטבינדונג געבורטסשמערצען עמפפינדעט, מוסס זיא זיך פאָם מאננע אבזאָנדערן, זאָ אבער דיא שמערצען אויפהערען אונד זיא קיינען בלוטפלוסס האט, זאָ האט זיא זיך וויטער פיר ריין צובעטראכטען (עי׳ פלתי יו״ד סי׳ קצ״ד).

ג נאך 4 וואָכען זאָלל זיא דאס גאָטטעסהויז אויפזוכען אונד גאָטט ב״ה פיר דיא גנאדע דיא ער איהר ערוויעזען האט בייא דער ענטבינדונג דאנקען, אונד זאָלל דאס וייב וויא דער מאנן דאמאלס ארמע אונד וואָהלטהעטיגקייטספעראיינע בעשענקען אלס קרבן תודה (עי׳ סדור המנהגים חלק א׳ בתולדות אסתר סי׳ כ״ג). אוים דיעזעם גרונדע זאָלל דער מאנן נאך דער ענטבינדונג זיינער פרויא עולה לתורה זיין (עי׳ מג״א סי׳ רפ״ב).

כלל טו

דיא רייניגונגסטאַגע דעס וייבעס.

א דאס וייב וועלכעס זיך אונריין (נדה) פינדעט, ענטוועדער דורך בלוטפלוסס אָדער דורך איינען געפונדענען ראָטהען פלעקק אויף דען לייבוועשען אָדער אויף דעם לייננטוך איהרעס בעטטעס (כתם) מוסס 5 טאגע זיך אלס גאנץ אונריין בעטראכטען אונד אם 6 טאגע פענגט זיא אָן 7 רייניגונגסטאגע צו צעהלען. זעלבסט ווענן זיא איהר אונריינזיין ערסט אבענד וואהרגענאָממען האט, זאָבאלד נאך ניכט גאנץ נאכט וואר, זעלבסט ווענן שאָן דאס אבענדגעבעט (תפלת מעריב) פעררייכטעט ויאורדע אָדער פרייטאג דיא שבת ליכטער אנגעצינדעט וואורדען, זאָ ווירד עס פיר איינען טאג גערעכנעט.

ב אם 5 טאג אבענד בעפאָר זיא דיא 7 רייניגונגסטאגע צו צעהלען אנפענגט, מוסס זיא דיא אונריינען שטעללען מיט לועם וואססער וואשען, ריינע וועשע אויף קערפער אונד בעטט געבען אונד מיט דעם מאָרגען פענגט זיא אָן דיא 7 רייניגונגסטאגע צו צעהלען. דאס וואשען אונד ריין קליידען (הפסק בטהרה) זאָלל אבער גענויא געשעהען אבענד, ווענן וועדער טאג נאך נאכט בעשטיממט איזט, אלזאָ 15 מינוטען פאר נאכט.

ג זעלבסט ווענן דער בלוטפלוסס ביס 20 מינוטען פאָר נאכט געדויערט האט, קאנן זיא, זאָבאלד זיא זיך גענויא מיט איינעם וייסען שטיק לייננוואנד אָדער בוימוואָללע גענויא דיא פערבאָרגענע שטעללע, וואָ דאס אונריין מאכענדע בלוט צו זיין פפלעגט, אונטערזוכט אונד זיך איבערצייגט האט, דאס זיא נון גאנץ בלוטפרייא איזט, זיך ריין אנקליידען אונד דיא 7 רייניגונגסטאגע לויט סי׳ ב׳ בעגיננען.

ד איזט דער טאג דעס אנקליידענס אם שבת אונד יו״ט דארף עס אויך געשעהען, נור מוס מאן פאָרזיכטיג זיין אויף חלול שבת.

ה אין דען 7 רייניגונגסטאגען מוס זיך דאס וייב פריה אונד אבענד אונטערזוכען, אָב זיא ריין בליעב, זיעהעט זיא וועהרענד דיעזער צייט איינען

ראָטהען פלעקק אויף דען וויכען ביינקליידערן אָדער אויף דעם ליינטוך, דער דען אומפאנג פאָן דער יעטציגען קראַנע איינניממט, זאָ לעגט זיא פרישע ריינע וועשע אָן אונד פענגט נייערדינגס אָן 7 ריינינונגסטאגע צו צעהלען.

כלל טז

דאַס ריטועללע באַד.

א בעפאָר דאס וויב דאס ריטועללע באד נימטט, מוסס זיא זיך דען גאנצען קערפער אין וואַרמעם וואססער ריין מאכען, דאס האאר רייניגען (חפיפה), אָהרען, מונד אונד נאזע פאָם שמוטץ בעפרייען, וואס פאָר אונטערגאנג דער זאָננע געשעהען זאָלל, פעללט דיא טבילה פרייטאג נאכט, זאָ זאָלל דאס וויב דיא ליכטער אנצינדען מיט ברכה אונד מיט דעם בעמערקען, דאסס זיא מיט דעם אנצינדען דער שבת ליכטער דיעסמאל ניכט מקבל שבת איזט.

ב דיא טבילה מוסס געשעהען אין איינער מקוה מיט קוועללענוואססער אָדער אין איינער מקוה פאָן רעגענוואססער, וועלכע אונטער אויפזיכט איינעס פראָממען ראבבינערס שטעהעט, אָדער אין איינעם פלוסס וואָ קיינע געפאהר צו באדען איזט אונד וואָ קיינע מעננער זיך דאמאלס בעפינדען, אבער דיא לוקסוסבעדער אונד דאמפבעדער דירפען ניכט אלס מקוה בע-טראכטעט ווערדען.

ג בייא דער טבילה מוסס דער גאנצע קערפער וויא דאס קאָפפהאאר אים וואכסער קאָממען, אונד דארף אם קערפער דער קליינסטע ענטפערנבארע געגענשטאנד ניכט צו פינדען זיין, דאהער מיססען דיא נעגעל פאָן דען הענדען אונד פיסען פריהער אבגעשניטטען ווערדען.

ד דיא טבילה מוסס דען 7 טאג וועגן שאָן 3 שטערנע אם הימעל זיכט-באר זינד געשעהען. דאס וויב וועלכעס אם דאָרף וואָהנט אונד פאהרען מוסס נאך איינעם אָרטע וואָ איינע מקוה איזט אונד פירכטעט אין דער נאכט צו פאהרען, מוסס דיא טבילה אויף איינען טאג פערשיעבען, אונד נור זאָ דארף דיא טבילה ביים טאג געשעהען.

ה פעללט דער ריכטיגע טאג דער טבילה אויף שבת נאכט, זאָ דארף זיא אם שבת געשעהען, אבער צור פערשאָבענען צייט, וואס מאן איבער-געגאנגען הייסט, זאָלל שבת ניכט געשעהען (עי׳ מהר״ם שיק יו״ד סי׳ קפ״ח).

ו ביים טובל זיין זאָלל דאס וויב ניכט שטארק דען מונד שליעסען אויך ניכט אויגען אונד פיסע אונד זאָלל איין פראָממעס וויב אויפזיכט האבען, דאס דיא טבילה נאך פאָרשריפט זייא.

ז נאך דער טבילה, זאָלאנגע זיא נאָך אים וואססער איזט, זאָלל זיא דיא אויגען שליעסען אונד דיא ברכה מאכען: „ברוך אתה ה׳ אלדינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה.

ח ביים געהען פאָן דער מקוה זאָלל דאס פראָממע וויב, וועלכעס דיא באדעדיענערין איזט, פאָראויס געהען איינינע שריטטע, דאמיט דיא איהר נאכקאָממענדע פרויא וועלכע זיך נאך פאָרשריפט דער הייליגען רעליגיאָן

גערייניגט האט, בייא דיזעם גאנגע צוערסט איינען ריינען געגענשטאנד בעריהרען אונד זעהען זאָלל (עי׳ יו״ד ס״ס קנ״ח).

ט דיא מקוה פאָן רעגענוואססער הערגעשטעללט מוסס נאך אלטעם מאס 13 $^1/_4$ איימער אונד 1 $^1/_2$ זיידעל וואססער (מי גשמים) ענטהאלטען, דאנן קאנן מאן פאָם ברוננען וואססער (מים שאובים) הינײן געבען (מהרי״ם שיק יו״ד סי׳ קנ״ט). וואס נאך דעם נייען מאס 750 ליטער אויסמאכט.

כלל יז

דאָס פערהעלטניסס דעס מאַננעס צום ווייבע.

א ווען פאָם מאננע דער זאאמען אבגעהעט איזט ער בים אבענד אונריין אונד נאך זאָננענאונטערגאנג זאלל ער זיך באדען (תזריע פ״ו פסוק ט״ז). דיזעס געבאָטה דער תורה איזט, דאס ווענן דער זאאמען דורך עהעליכעס בייוואָהנען מיט זיינעם ווייבע אָדער אים טרוימע אָדער גאר אים וואכענדען צושטאנדע אבגעגאנגען איזט, דערזעלבע איזט אונריין בים אבענד, דאנן מוסס ער זיך טיבל זיין. דא וויר אבער לײדער יעטצט קיין בית המקדש האבען, וועלכעס בעזאָנדערע (טהרה) רייניגונג פאָן אונס פאָרדערט, זאָ איזט מאן יעטצט ניכט געהאלטען דיזעס רייניגונגסבאד צו נעהמען. אבער דיא לעהרע איזט דאפאָן צו ציעהען, דאס דיא מענשען זיך צוריק האלטען זאָללען, ניכט גאר צו אָפט מיט דעם ווייבע עהעליך צו פערקעהרען, וויל עס דער געזונדהייט שעדליך איזט (חק לישראל מ״ע ק״ה). דיא אלטען ערצטע בעהויפטע-טען, דאסס ווענן טויזענד מענשען פאָר דער צייט שטערבען, זאָ זינד דארונ-טער 999 וועלכע דורך איבערמעסיגען ביישלאף איהר לעבען פערקירצען (עי׳ אה״ח סי׳ ר״מ).

ב אם יום הכפורים איזט שטרענגע פערבאָטען עהעליך מיט דעם ווייבע צו-פערקעהרען (אסור דאורייתא), אונזערע וויזען האבען אנגעאָרדנעט, דאס דער מאנן זיך אן דען צווייא טאגען ראש השנה, צווייא ערסטען טאגע פסח, שבת הזון פאָם ווייבע פערנע האלטען זאָלל, אויסער ווענן עס גראדע ליל טבילה איזט.

ג תשעה באב בייא נאכט איזט אויך דיא טבילה צור צייט פערבאָטהען.

כלל יח

דיא פאָרשריפט פאָן מצות מילה.

א איהר מיסכעט אללעס בעשניידען וואס מעננליך איזט (לך י״ז פסוק י׳), דאס הייסט, יעדעס מעננליכען קינדע דיא פאָרהויט דעס מעננליכען גליעדעס אבצושניידען (חתוך), דיא אונטערע ווייכע הויט מיט דען נעגעלן אויסאיינאנדער צו רייסען אונד איבער דער קראָנע (עטרה) צו שטירצען ביז זיא גאנץ זיכטבאר ווירד, אונד דאנן איזט דאס בלוט אויסצוזויגען (מציצה בפה), אונד זעלבסט ווענן דער 8 טאג אויף איינען שבת פעללט מוסס עס בעשניטטען ווערדען (ביום אפילו בשבת).

ב דיא פפליכט דעם בשניידענס ליעגט אויף דען פֿאטער ענטוועדער זעלבסט אָדער דורך איינען פֿראָממען אונד פֿערשטענדיגע׳ מאנן (מוהל מומחה) עס פֿאָללציעהען צו לאססען. זאָ זיא אבער דער פֿאטער ניכט פֿאָללציעהען לעכט, זאָ ליעגט דיא פפליכט אויף דען ראבבינער אונד דען עלטעסטען דער געמיינדע. האבען עס אויך דיעזע ניכט דורכגעפֿיהרט, זאָ מוסס עס דער אונבעשניטטען געבליעבענע אן זיך פֿאָללציעהען לאססען זאָ ער 13 יאהרע אלט ווירד, דענן ווער ניכט בעשניטטען איזט, איזט חייב כרת.

ג עס גיבט פֿעללע וואָ דאס קינד וועגען אויגענשמערצען אָדער אנדערן קראנקהייטען ניכט צור צייט, אונד גאר פֿעללע וואָ עס ניע בעשניטטען ווערדען דארף, וואס דער מוהל מיט דעם בית דין מיט איינעם פראקטישען ארצט בעשפרעכען מיססען, וויא עס אים יורה דעה הלכות מילה בעשריעבען איזט.

ד אין איינער צייט וויא דיא אונזעריגע, וואָ דיא פֿרייגייסטערייא אן קיהנהייט גרענצט, פֿינדע איך עס היער אם פלאטצע דאריבער צו שרייבען אונד אויפֿצוקלערען וויא עס קאם, דאס אונזע׳ע פֿאָרפֿאהרען וועהרע׳ד דער 40 יאהרע דאס זיא אין דער וויסטע ווארען, איהרע מענגליכען קינדער ניכט בעשניידען ליעסען, ביז גאָטט יהושע בעפֿאָהלען האט, זיא צו בעשניידען? גלייכצייט זאָלל אן דיעזער שטעללע ערקלע׳ט ווערדען וואס גאָטט נאך דער פֿאָללצאָגענען בעשניידונג זאגטע: הייטע האבע איך (הרפת מצרים) פֿאָן אייך אבגעוועלצט, וואס אייגענטליך אונטער דיעזער שאנדע מצרים׳ס צו פֿערשטעהען זייע? גלייכצייטיג זאָלל דיא פֿאָן דען רעפֿאָרמערן אויפֿגעוואָרפֿענע פֿראגע: ווענן משה אויס אנגעגעבענען אורזאכען אים תלמוד (יבמות ע״ח), דאס זיא דעסהאלב דאמאלס דיא קינדער ניכט בעשניידען ליעסען ווייל עס אויף דער וואנדערונג אונד אין איינער וויסטע וואָ דיא לופֿט ניכט ריין איזט ניכט פפליכט זייע בעשניידען צו לאססען, ווענן אין דען טאגען וואָ משה לעבטע איין יודע דען שבת ענטווייהעטע אונד משה וואוסטע, דאס ער לויט געזעטץ דער תורה דען טאָד פֿערדיענט, ווייל ער אבער ניכט וואוסטע וועלכע ארט טאָדעסשטראפֿע איהם קאָממט, זאָ האט ער זיך אבגעזאָנדערט אונד גאָטט געפֿראגט: וועלכע טאָדעסשטראפֿע איהם געביהרט — ווארום ליעס ער דאס געזעטץ דער בעשניידונג אויסער קראפֿט טרעטען, אָהנע זיך פֿריהער געוויססהייט דאריבער צו פֿערשאפֿפֿען, אָב דאס אנגעגעבענע בעדענקען בעגרינדעט זייע?

אום דיא וויכטיגקייט אונד בינדענדע הייליגקייט פֿאָן מצות מילה היער צו בעשפרעכען ווילל איך דיא ציטירטען פֿראגען בעאנטוואָרטען אונד נאכווייזען, דאס וועדער בעשווערליכקייט דער רייזען נאָך אונגעזונדעס קלימא אָדער קערפערליכע שוועכען אליין דיא אורזאכע ווארען, דאס זיא דאמאלס דאס בעשניידונגסגעזעטץ אויסער אכט ליעסען, זאָנדערן עס געשאה אויף אינדירעקטעם בעפֿעהלע גאָטטעס.

אלס גאָטט מיט אברהם דען בונד געשלאָססען האט זאגטע ער צו איהם: איך ווערדע דיר אונד דיינען קינדערן דאס לאנד כנען געבען ווענן דוא

מיט דיינען נאכקאָממען אייך בעשניידען ווערדעט (לך י"ז מפסוק ז' עד י"א). היער איזט אויכדריקליך דאס געבען דעס לאנדעס כנען אן דען פאָללציוג דער בעשניידונג געקניפּפט, ד. ה. זאָ זיא זיך אבער ניכט בעשניידען זאָללטען, זאָ בעקאָממען זיא ניכט דאס לאנד כנען. דארום פאָלגערט, דאס ווענן גאָטט איהנען דאנן אויכדריקליך געזאגט העטטע, דאס ער זיין פערשפרעכען צוריק נימממט, דען געשלאָססענען בונד לעזט. איהנען דאס לאנד ניכט מעהר גיבט, זאָ זינד זיא אויך אן דיעזען בונד ניכט וויטער געבונדען, אינד האבען ניכט דיא פפליכט, זיך אונד איהרע מעננליכען קינדער צו בעשניידען.

דא נון נאך דער זינדע דער מרגלים גאָטט אויסדריקליך זאגטע, דאס דיעזעס געשלעכט דירכאויס ניכט אינס לאנד כנען קאָממען דארף, זאָ זינד דיעזע נון פאָן דער פפליכט איהרע מעננליכען קינדער בעשניידען צו לאססען בע-פרייעט. דיעזע אויפפאססונג וואר דיא אורזאכע, דאס זיא דיא קינדער צובע-שניידען זיך ניכט פיר פערפפליכטעט היעלטען; יא זיא ווארען דער אנזיכט, דאס עס גאָטט אויך פאָן איהנען ניכט ווינשט, דא ער דען געשלאָססענען בונד געלעזט האט.

איהרע קינדער זאגטען זיא, דיא אינס לאנד כנען קאָממען ווערדען, דיעזע זאָללען זיך דאנן בעשניידען דאמיט דיא מצוה צור צייט (מילה בזמנה) פאָללצאָגען ווערדע.

דיעזע אויפפאססונג האט משה רבינו אלס גזעטצפאָלשטרעקקער געלטען לאססען, אונד דיא קינדער וועלכע יא נאך 40 יאהרען אינס לאנד קאָממען ווערדען צו בעשניידונג אין דער וויסטע צובעוועגען (מילה שלא בזמנה) פאנד ער ניכט פיר ראטהזאם, וויל ער זאגטע: דיא מצרים וויססען, דאס ישראל אין דער וויסטע הערום אירט אונד דאס גאנצע געשלעכט אויסשטירבט, זאָ שפרעכען זיא מיט פעראכטויג אונד געריננגשעטצונג (חרפת מצרים) פאָן ישראל אונד זאגען: איהר גאָטט האט זיא היניוסגעפיהרט אום זיא צופערניכטען (הבא ל"ב), אונד וויל ער ניכט מעכטיג איזט איהנען דאס לאנד צו געבען, פיהרטע ער זיא אין איינער וויסטע, וואָ דאס קלימא אונגע-זונד איזט, אום זיא דאָרט מיטטעלסט דען בעשניידונגסאקט (וישחטם במדבר) אויסשטעיבען צו לאססען — (סלח י"ד פסוק ט"ז). דעסוועגען ליעס ער זיא ניכט בעשניידען, ביז עס גאָטט בעפעהלען ווירד (מצוה מגינה בעידנא דעסוק ביה בזמנה).

דאס משה רבינו מיט כל ישראל זיך אין איהרער אויפפאססונג ניכט אירטען, אונד דאס דיא אנגעגעבענע גרינדע אונזערער וויזען וואהר אונד ריכטיג זינד, דאס זאגט קלאר אונד דייטליך דאס קאפיטל (יהושע ה' פסוק ג'): גאָטט שפראך צו יהושע: נעמע דיר שארפע מעססער אום אבערמאלס דיא קינדער ישראל'ס (בני ישראל, וועלכע ניכט בעשניטטען ווערדען קאָננטען) צו בע-שניידען, וויל דיא אין דער וויכטע געבאָרען ווארדען אונבעשניטטען בליעבען. (ווארום בליעבען אבער דיעזע אונבעשניטטען ?) וויל זיא 40 יאהרע אין דער וויכטע ווארטען מוסכטען, ביז דיא וועלכע דער שטיממע גאָטטעס, דאס ער איהנען דאס לאנד וואָ מילך אונד האָניג פליעסט געבען ווירד, ניכט הערען

וואלטען (חטא מרגלים) אויסשטערבען ווערדען, אינד זיין פערשפרעכען ווירד אן דעססען קינדערן פאללצאגען ווערדען (דארום פיהלטען זיא זיך ניכט פערפפליכטעט אונד בערעכטיגט, איהרע מענגליכען קינדער דארט צו בעשניידען). יהושע האט אויף בעפעהל גאטטעס ד עזע בעשניטטען בעפאר זיא אינס לאנד ציעהען זאללטען. (ווארום ווארטעטען זיא מיט דער בעשניידונג ביז עס גאטט בעפאהלען? ווייל זיא ביים רייזען דיא בעשניידונג פיר געפעהרליך היעלטען (כי ערלים היו כי לא מלו אותם בדרך).

אלס יהושע זיא אויך בעפעהל גאטטעס בעשניטטען האטטע, דא זאגטע גאטט (אום דאס פערהאלטען פאן משה אונד ישראל פיר עוויגע ציטען גוט צו הייסען): היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, הייטע נון מעגעט איהר בערוהיגט זיין, דאס דיא גערינגשעטצונג דער מצרים (דאס איהר אין דער וויסטע צו גרונדע געהט) פאן אייך אבגענאממען ווירד, דענן דיא בעשניידונג ווירד אייך נון ניכט שאדען (מצוה בזמנה מגינה), אונד איהר ציהעט אין דאס פערהייסענע לאנד. אינדעם נון אללע דיא אויפגעווארפענען פראגען בעאנטווארטעט זינד, וויל איך נור נאך דיא איינע נייע בעהויפטונג אלס ריכטיג בעמערקען, דאסס דאס דיא אורזאכע געוועזען זיין מאג: ווארום גאטט ב"ה אין דער תורה אבערמאלס דאס געזעטץ דעם בעשניידענס אין תזריע בעפאהלען האט, דאמיט עס ניכט יעמאנד בעהויפטע, ווייל ער בייא אברהם דאס בעשניידונגסגעזעטץ מיט דער איבערנאמע דעם לאנדעס כנען פערקניפפטע, דאס אויסערהאלב דיעזעס לאנדעס דאס געזעטץ דיא בעדייטונג פערליערען קעננטע, דארום וויעדערהאלטע ער עס, אהנע עס מיט דעם לאנדע צופערבינדען, דענן דיעזע מצוה איזט בינדענד פיר עוויגע צייטען אונד אללען ארטען (מצות הבס מ"ע ג').

ה ביים בעשניידען מוס דיא ברכה על המילה געמאכט ווערדען בעפאר מאן צו שניידען בעגאננען האט (עובר לעשייתן), אונד צווישען דען חתוך אונד דער פריעה מאכט דער פאטער דיא ברכה להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, אונד דער מוהל לעגט דיא ערלה לויט מנהג קדמונים אין אשע — וועלכע פאר שבת בערייט זיין זאלל ווענן מאן וויים דאס שבת איין ברית זיין ווירד — אונד נאך פאללצאגענער בעשניידונג ווירד דער נאמען געגעבען.

ו עס איזט פפליכט דער עלטערן דען העברעאישען נאמען איהרער קינדער צוגעברויכען, ווער איממער דאס קינד בייא דעם ניכטיידישען נאמען נעננט, איזט עובר אויף איינען לאו אין דער תורה (מהר"ס סיק יו"ד סי' קע"ט).

ז עס איזט איין מנהג דאס דער פאטער אדער דער מוהל אם בעשניידונגסטאגע מזמור לתודה זינגט, אלס אויסדרוקק דער דאנקבארקייט געגען השי"ת דאס דיא וועכנערין געזונד אונד דאס קינד צור בעשניידונג פעהיג איזט (עי' סדור המנהגים חלק ה' בהרית ת"א סי' כ"ג), אויך איזט דער מנהג דאס דער מוהל וכרות זינגט, ווייל אונזערע וויזען זאגען, דאס אים זכות פאן מצות מילה האט גאטט ישראל דאס וואונדער פאן קריעת ים סוף געשעהען לאססען.

ח עס איזט פּליכט נאך דער בעשניידונג איינע סעודה מיט פליישׁ אונד וויין פאר ווענינסטענס 10 פערזאנען צו מאכען.

ט ווער נאך ניכט בעשניטטען האט, דארף ניכט אם שבת דאס ערסטע מאל בעשניידען אונד ווענן איין קינד ניכט צור צייט בעשניטטען ווארדע, זא דארף דיא בעשניידונג ניכט מעהר אם שבת פארגענאממען ווערדען, זעלבסט דאננערסטאג אונד פרייטאג ניכט, וויל דאס קינד נאך דער בעשניידונג 2—3 טאגע ערקראנקט, אונד צו חלול שבת פיהרט.

י ווענן איין קנאבע אין דער אבענדצייט געבארען ווארדע, זא האט מאן צו אונטערזוכען, אב ער 13 מינוטען, פאר נאכט דאס ליכט דער וועלט ער-בליקקטע. בייא צווייפעל מוסס איין פראממער ראבבינער בעפראגט ווערדען.

יא ווענן איינעם איין קינד געבארען ווארדע אונד איינען נאמען ערהיעלט, שפעטער שטארב, זא דירפען דיא בעטרעפפענדען עלטערן דעם נאכהער געבארענען קינדע אבערמאלס זעלבען נאמען געבען (עי' כנס בלמה יו"ד סי' רס"ה).

יב ווער איין קינד בעשניידען לעסט, קפאטער אדער מוהל איזט, אונד אם זעלבען טאגע יאהרצייט האט אונד צו פאכטען פפלעגט, זא ברויך ער דאמאלס ניכט צו פאסטען (עי"ז או"ח סי' תקמ"ח סק"ה ובאר יעקב).

יג זא צווייא קינדער צובעשניידען זינד, זאלל איממער דאס פריהער געבא-רענע פריהער בעשניטטען ווערדען, איזט אבער איינע צור רעכטען צייט אונד איינע פערשפעטעט, זא איזט דיא צור רעכטען צייט פריהער פארצונעהמען.

יד זא איין קינד דיא מוטטערברוסט ניכט אננעהמען וויל, זא זאלל מאן אונטערזוכען, אב עס ניכט אים מונדע קליינע געשווירע האט, דיא מאן מיט איינעם שטיקכען ליינוואנד אום איינען פינגער גערויקקעלט בעזייטיגען קאנן (בבא מוסל פרק ל"א). בייא קנאבען מיססען דיא עלטערן צור רעכטען צייט דען מוהל אונד דען ארצט פערשטענדיגען זא זיא אן דער פאללשטענ-דיגען געזונדהייט דעם קנאבען צווייפעלן.

כלל יט

דיא פארשריפטען בייא דען ערסטגעבארענען (פדיון הבן).

א דער ערסטגעבארענע זאהן זאלל הייליג זיין, דאהער זאלל ער זאבאלד ער 30 טאגע אלט געווארדען איזט, זאמיט לעבענספעהיג צור וועלט קאם דעם כהן 5 סלעים (נאך אונזערם געלדע אין עסטרייך אונגארן זינד עס 22 קראנען) ברינגען (בה"ג קרח י"ח). דיעזע פפליכט ליעגט נור אויף דען פאטער, זא איהן אבער דער פאטער זעלבסט ניכט פאם כהן אויסלעזטע — זעלבסט ווענן עס דיא מוטטער ביים לעבען דעם פאטערס געטהאן האט, (עי' ברכי יוסף ליו"ד סי' ש"ה) זא מוסס ער זיך זעלבער ווענן ער 13 יאהרע אלט ווירד מיט 5 סלעים אויסלעזען (וואס ער ביים זעלבסטאויסלעזען צו זאגען האט פינדעט זיך אים סדור רשב"ן).

ב זא עס דעם פאטער אונמעגליך איזט זעלבסט אם טאגע דיא מצוה פדיון הבן זעלבסט צו טוהען, זא קאנן ער עס דורך איינער דריטטען פערזאן

(שליח) טהון לאססען (עי' ב"ך וט"ז ובכרי יוסף וכרם שלמה), אויך ווענן דער פאטער ניכט אם לעבען איזט. זא קאנן איהן דער גראספאטער אדער דאס בית דין פודה זיין (עי' חכמת אדם כלל קנ"ז ס"ז).

ג קינדער פאן כהנים אונד לוים אויך פאן זייטע דער מוטטער זינד פאן דיעזער לאזקויפונג בעפרייעט.

ד פעללט דער 31 טאג אם שבת אדער יום טוב, זא ווירד ער מוצאי שבת אדער מוצאי יו"ט געמאכט. זא אבער דער פדיון צור צייט איזט, זא זאלל ער ביים טאג זיין.

ה ווענן דער פאלל איזט, דאסס דאס קינד וועגען קראנקהייט ניכט ביז צום 31 טאג בעשניטטען ווערדען קאננטע, זא מוסס דער פדיון דעננאך צור צייט זיין.

ו זא דיא מוטטער מיט בעשטימטהייט זאגט, דאס זיא, בעפאר זיא דיעזעס קינד צור וועלט בראכטע, וועניגסטענס 40 טאגע איין קינד שוואנגערטע וועלכעס פריהצייטיג אבגינג, זא איזט דאס נאכהער געקאממענע קינד ניכט אלס ערסטגעבארענער צו בעטראכטען.

ז דאס אויסלעזען דעם ערסטגעבארענע זאלל אין געגענווארט פאן 10 פערזאנען אונד בייא איינער מאהלצייט פאן פלייש אונד וויין, נאך דעם וואשען בעפאר דיא מאהלצייט איינגענאממען ווירד, געשעהען.

ח זא דער פדיון הבן אן איינעם יאהרצייטסטאגע דעם פאטערס אדער דעם כהן פעללט אונדביידע צו פאסטען פפלעגען, זא ברויך ערסטערער ניכט אונד לעטצטערער יא צו פאסטען (פנים מאירות ח"ב סי' ל"ח). אין דיעזעם פאללע מאכט דער פאטער דיא ברכה איבער דען וויין נאך דעם פדיון.

כלל כ

פאם אנצינדען דער ליכטער אויף שבת

(או"ח סי' רס"ד).

א פרייטאג נאכמיטטאג נאכדעם דיא שפייזען צום שבת בערייטעט אונד דער טיש מיט איינער דעקקע בעדעקקט איזט, זאללען דיא שענכטען לייכטער צו דען שבת לייכטערן אויף דען טיש געגעבען ווערדען, אונד זאללען דיא שבת ליכטער, וועניגסטענס צווייא, פאן דער הויזפרויא איינע האלבע שטונדע פאר נאכט אנגעצינדעט ווערדען.

ב זא דאס ווייב דיא ליכטער ניכט אנצינדען קאנן, זא זאלל זיא דער מאנן דעם הויזעם אנצינדען.

ג ווער אויף שבת אויף וויין צו קדוש אינד אויף ליכטער ניכט גענוג געלד האט, זאלל פריהער דיא ליכטער אלס דען וויין אנשאפפען.

ד ווענן מאנן שאן דיא ליכטער אנגעצינדעט האט, בעדעקקט מאן זיך דיא אויגען אונד מאכט דיא ברכה: אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת (של יום טוב).

ה ווען מעהרערע פרויען אין איינעם צימטער ליכטער לכבוד שבת אנצינדען, זא מאכט יעדע סעפאראט ברכה.

ו ווענן דיא הויזפרויא דיא ליכטער אנגעצונדעט האט, זא דארף זיא זעלבסט מעהר קיינע ארבייט פערריכטען, וויל זיא מיט דעם אנצינדען דער ליכטער מקבל שבת געוועזען, ווערענד דער מאנן, זעלבסט ווענן ער זעלבסט דיא שבת ליכטער אנגעצינדעט האט, מיט דעם אנצינדען נאך ניכט מקבל שבת איזט, וויל ביים מאנגע קבלת השבת מיט דעם לכה דודי בעגיננט.

ז דיא רעכטע מצוה איזט אין דעם צימכער דיא שבת ליכטער צו צינדען, וואו דיא אבענדמאהלצייט (סעודת שבת) געהאלטען ווירד.

כלל כא

דיא פארשריפט פאן חלה.

א פאן יעדען טייג דער צום עססען בערייטעט ווירד, זאלל איין שטיק, זא גראס וויא איין גראססעס איא, אלס חלה גענאממען אונד דעם כהן געגעבען ווערדען (במדבר ט״ו פסוק כ׳).

ב דא אבער אויסערהאלב דעם היילינען לאנדעס דיא פריעסטער ניכט נאך פארשריפט דער תורה ריין זינד, זא זאלל דאס שטיק חלה, וועלכעס אלס געהייליגט בעטראכטעט ווערדען זאלל, אים פייער פערבראננט ווערדען.

ג ביים נעמען דער חלה, וואס פפליכט דער הויזפרויא איזט, מאכט מאן ברכה: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם להפריש חלה מן העיסה.

ד איזט דער טייג וועניגער אלס דיא יעמצטיגען 2 ליטער, אדער זא דער טייג ניכט צום באקקען, זאנדערן צום קאכען בערייטעט ווירד, זא ווירד וואהל דאפאן חלה גענאממען, אבער אהנע ברכה.

ה ווענן מאן פאס טייג צום זווערטייג פיר נעכסטעס באקקען בעזייטיגט, זא זאלל עס געשעהען בעפאר מאן דיא חלה נימכט.

ו דיא פפליכט דאס דיא הויזפרויא חלה נעמען זאלל לעגט איהר אנס הערץ, דאס ווענן זיא אויך נאך זא פיעלע דיענערינען האט, זא זאלל זיא זיך דעננאך זעלבסט אום דאס הויזוועזען בעקיממערן, דאמיט אללעס ריין נאך פארשריפט דער היילינען רעליגיאן געקאכט אונד געבאקקען ווערדען זאלל. פערנער זאלל עס זיא אויפמערקזאם מאכען, דאס פאן אללעס וואס אים הויזע געבאקקען אונד געקאכט ווירד, אויך ארמען עטוואס געגעבען ווערדען זאלל, דענן דיא אנפאנגסבוכשטאבען פאן „חלק לעולם הבא״ זינד „חלה״. דאס זאגט אונס: וויר זאללען אונס עטוואס אינס יענזייטס מיטנעמען. נור וואס וויר ארמען געבען, דאס נעמען וויר מיט אינס-יענזייטס.

ז ווער פרייטאג ביים באקקען פערגעססען האט חלה צו נעמען, דארף עס אם שבת ניכט טהון, זאנדערן ער עססעט דאפאן אונד בעזייטיגט איין שטיק, אום נאך הבדלה דיא חלה צו נעמען.

ח פאן דען מצות דיא איף פסח געבאקקען ווערדען, נימכט דיא הויזפרויא דיא חלה בעפאר זיא צום פערמאהלען דאפאן נימכט.

ט פאן דען מצות שמורים דיא ערב פסח געבאקקען אונד גלייך פערטהיילט ווערדען, ווירד דיא חלה גלייך נאך דעם באקקען גענאממען.

כלל כב

דיא ריטועלע שיידונג (גט).

א ווענן יעמאנד איין וויב עהעליכט, זיא פערליערט אבער נאכהער זיינע גונסט, אינדעם ער עטוואס שענדליכעס אן איהר וואהרגענאממען, זא זאלל ער איהר איינען שיידעבריעף (גט) אין דיא האנד געבען אונד ענט-לעבט זיא אויס זיינעם הויזע (כי תצא כ"ד). דיזעס געבאט דער תורה איזט, ווענן יעמאנד צו זיינעם וויבע קיינע ליעבע עמפפינדעט, זא זאלל ער ניכט אין פערבארגענער אדער אפפענער פיינדשאפט מיט איהר לעבען, דעננ ניכט נור, דאס אין איינעם זאלכען הויזע קיין וואהרעס לעבענסגליקק צו פינדען איזט, זאנדערן דאס דיא קינדער אויס זאלכער עהע אונגעראטהען זינד אונד אים הערצען איינען פערבארגענען גראלל אונד שמערץ געגען פאטער אונד מוטטער טראגען, דאהער זאלל ער זיך ליעבער דורך איינען שיידעבריעף פאן איהר שיידען.

ב אורזאכע צור שיידונג איזט, ווענן דאס וויב דיא געזעטצע דער רעליגיאן ניכט בעאכטעט, אונקייש אים בעטראגען איזט, איבערהויפט ווענן זיא מיט איינעם אנדערן מאננע איניגעם פערקעהרט, אדער אומגעקעהרט, ווענן דער מאנן איינען לייכטזינניגען לעבענסוואנדעל פיהרט, אדער אין קראנק-האפטעם צושטאנדע דיא עהע געשלאססען האט.

ג דער שיידעבריעף מוסס פאן איינעם פראממען אונד געלעהרטען שרייבער (סופר) אונטער אויפזיכט איינעס פראממען בית דין געשריעבען, אונד פאן צוויא פראממען צייגען אונטערשריעבען ווערדען.

ד בייא דער איבערגאבע דעס שיידעבריעפעס מיססען דאס בית דין, דער סופר אונד דיא עדים צוגעגען זיין.

כלל כג

דיא ברודערעהע (יבום וחליצה).

א דיא ברודערעהע, נאך וועלכעס, ווענן איין פערעהעליכטער יודע קינדער-לאז שטירבט, זיין צוריקגעבליעבענער ברודער דיא צוריקגעלאססענע ווטווע הייראטען מיססטע, שרייבט זיך אויס דעם גרויען אלטערטהומע פאטריארכאלישער צייטען הער. שאן דער שטאממפאטער יהודה שפראך צו זיינעם זאהנע אונן: וואהנע דער פרויא דיינעס ברודערס בייא, נימם זיא צור ברודערעהע, דאמיט דוא דיינעם ברודער נאכקאממען פערשאפפעסט (בראשית ל"ח).

ב תמר, דאס וויב דעס קינדערלאז פערשטארבענען ער, וואר לויט אלטעם געזעטצע אן דיא ברודערעהע געבונדען אונד דער פערפאלג דיזער געשיכטע צייגט, דאס איינע זאלכע וויטווע אונטער קיינען אומשטענדען איינען פרעמדען עהעליכען דורפטע. יהודה, אין דער מיינונג, דאס זיינע שוויעגערטאכטער תמר, פאן איינעם פרעמדען אויסער דער פאמיליע שוואנגער ווארדע, פעראורטהיילטע זיא צום פייערטאדע (בראשית ל"ח פסוק כ"ד).

ג דיא הייליגע תורה פערפיגט: ווענן איין ברודער קינדערלאז שטירבט,
זא דארף דיא וויטווע קיינען פרעמדען אויסערהאלב דער פאמיליע
הייראטען; איהר שוואגער זאלל זיא צום ווייבע נעמען אונד דיא ברודער-
עהע פאללציעהען. דער ערכטע זאהן, דען זיא געבעהרט, זאלל דען נאמען
דעס ברודערס בעקאממען, דאמיט דעססען נאמע ניכט אין איזראעל אונטער-
געהע, וויל אבער דער ברודער דיא שוועגערין ניכט הייראטען, זא געהעט
זיא היניין אין דאס טהאר דער עלטעסטען אונד זאגט: מיין שוואגער (יבם)
וויגערט זיך, זיינעם ברודערס נאמען צוערהאלטען; ער וויל מיך ניכט
עהעליכען. דיא עלטעסטען דער שטאדט זאללען איהן רופען לאססען, מיט
איהם רעדען. זא ער אבער דורכאויס זיא ניכט עהעליכען וויל, זא טרעטע
דיא וויטווע (יבמה) היעצו, ציעהע איהם דען שוה פאן דעם פוסע אב,
שפייע פאר איהם אויס, אונד שפרעכע: זא געשעהע דעמיעניגען, דער זיינעם
ברודערס הויז ניכט ערבויען וויל! אלסדאנן זאלל ער דען ביינאמען
פיהרען: בית חלוץ הנעל, דאס הויז דעם בארפיסערס (כי תצא כ״ה).

ד עס העננט אבער ניכט איממער פאם פרייען ווילען דעס בעטרעפענדען
ברודערס אב, אב ער דיא ברודערעהע (יבום), אדער חליצה פאללציע-
העין געניינט זייע. עס גיבט פילע פעללע וואו דיא חליצה ניכט ענטבעהרליך
אונד דיא עהע אונמעגליך, יא זאגאר שטרענגע פערבאטהען איזט. ערכטענס
ווענן דיא פערמוטהונג בעגרינדעט איזט דאסס דער ברודער ניכט דיא
אבזיכט האט אום (לשם שמים) דעס ברודערס נאמען צופערעוויגען, זאנדערן
ער וויל בלאס דורך דיעזער עהע צו געלד אונד אנזעהען געלאנגען אדער
זיינע לייDENשאפטליכען בעגיערדען בעפרידיגען; צווייטענס, ווענן פערמוטהונג
איזט, דאסס דער פערשטארבענע איין אונעהעליכעס קינד צוריק-
ליעס; ענדליך דריטטענס, ווענן עס ערוויעזען איזט, דאס דער ברודער (יבום)
דורך אלטער אדער קראנקהייט אונפערמעגענד איזט, קינדער צו ערצייגען,
מיטהין דער צוועק דער ברודעריעהע דורכאויס ניכט ערריכט ווערדען קעננטע,
אין דיעזעם פאללע מוסס ער געצוואונגען ווערדען דיא חליצה אן זיך פאלל-
ציעהען צו לאססען. ווענן אלזא אויך דיא רעליגיאן, דאס נאטורגעזעטץ,
דאס שטאאטסגעזעטץ דיא ברודערעהע ניכט צולאססען, אדער דיא וויטווע
וועגען אלטער אדער קראנקהייט ניכט מעהר הייראטען וויל, זא מיססען
ביידע (היבום והיבמה) דען חליצה אקט וויא עס דיא תורה פארשרייבט
פאללציעהען ע׳ יבמות כ״ה ובר״יף ב״ב.

ה דער אקט דער חליצה איזט ניכט אלס איינפאכע צערעמאניע, זאנדערן
אלס איין הייליגכטעס זיטטענגעזעטץ צו בעטראכטען, וויל זאלאנגע דיא
חליצה ניכט ערפאלגט איזט, דיא וויטווע זיך צום שוואגער אין איינעם פער-
העלטניססע בעפינדעט, דאס אין דען מייסטען שטיקקען וויא איינע עהעליכע
פערבינדונג בעטראכטעט ווירד. דער רמב״ם זאגט: רמב״ם הליצה פ״ב הלכה ח׳.
ווענן דיא וויטווע (יבמה) בעפאהר זיא חליצה בעגינג, זיך מיט איינעם
אנדערן מאננע פערעהעליכטע, ווערדען ביידע מיט דער גייסלונג בעשטראפט,
אונד אין יעדעם פאללע מיססען זיא געשיעדען ווערדען דורך איינען גט.

מאנכע געלעהרטע געהען גאר זאָ וויט, דאס איין קינד אויס זאלכער עהע, איין באַכטארט (ממזר) איזט. עי׳ אבן העזר סי׳ קנ״ט סעיף ב׳.

ו דיא אים סימן ד׳ מעגליכען הינדערניססע צור ברודערעהע, וויא דיא בעגרינדעטע פורכט, דאס ווענן דיא ברודערעהע שטעטס דורכגעפיהרט ווירד, דא קעננען דיא לייכטזינניגען יונגען לייטע, דיא אָפט אונד פיעל אין דעם ברודערס הויז פערקעהרען צו גאר בעזען געדאנקען קאממען, אדער ביים טאָדע דעם ברודעס דען בעזען צונגען שטאָפף צור פערליימדונג אונד צום פערדאכט געבען, דיעס אללעס פעראנלאססטע דיא ראבבינער דער פארצייט צופערפיגען, דאס אונטער אללען פעללען דיא חליצה דער ברודער-עהע פארצוציעהען זייע.

ז אינזערע וויזען האבען גלייכצייטיג בעשטימטט, דאס דיא ברידער דעם בריטיגאמס איינען רעווערז (שטר חליצה) אונטערשרייבען, בעפאָר דיא טרויאונג פאללצאגען ווירד, אין וועלכען זיא זיך פערפפליכטען, נעטהיגענפאללס אהנע צעגערונג, אנענטגעלטליך דען אקט דער חליצה פאללציעהען צו לאססען אונד אויף יבום ניע אנשפרוך צו ערהעבען.

ח לויט דין תורה קאנן אונד מוסס דער ברודער דורך געואלטמיטטעל צור חליצה אונד אויך צור שיידונג געצואונגען ווערדען. (עי׳ למב״ס גיטין פ״ב ה״כ והלכות יבום וחליצה פ״ד הלכה כ״ה וכסף משנה שם.

ט דאס געזעטץ פאן יבום אונד חליצה איזט אבער נור בייא ברודער פאן איינעם פאטער ווענן זיא אבער נור ברידער פאן איינער מוטטער זינד איזט דיא ברודערעהע פערבאטען אונד דיא חליצה ניכט נעטהיג.

י דיא פפליכט פאן יבום והליצה בעגיננט נאך דעם 92 טאגע דעם טאָדעס דעם ברודערס.

יא איזט דיא וויטווע איינע בלוטספערוואנדטע (ערוה) צום ברידער, צ. ב. ווענן יעמאנד דעם ברודערס טאכטער הייראטעט אונד שטירבט אהנע קינדער, פאלגליך איזט דער צוריקגעבליעבענע ברודער צוגלייך פאטער אונד שוואגער, וועלכע קיינען עהעבונד שליעסען דירפען, בייא זאלכען פעללען קאנן וועדער פאן יבום נאך פאן חליצה דיא רעדע זיין.

יב דער דיא חליצה דורכפיהרען לעכט מוסס 13 יאהרע אונד איין טאג אלט זיין אינד צייכען דער גראסיעהריגקייט האבען.

יג דער חליצה אַקט מוסס פאן איינעם פראממאן בית דין מיט נאך 2 בייזיטצער אין געגענווארט פאן 10 פערזאנען דורכגעפיהרט ווערדען.

יד ווער זיך וויגערט דאס געזעטץ פאן חליצה דורכצופיהרען, דיא אונגליקליכע וויטויע אנס פערנערע פערהייראטען פערהינדערט, אדער פאן איהר דאדורך געלד ערפרעססען וויל, דיעזער האט זיך שווער פערזינדיגט [1].

---

[1]) איך שרייבע דיעזע צייליען חמשה עשר בשבט שנת ששו״ן, וואָ עס גראדע 27 יאהרע זינד, דאס איך אלס ראבבינער וורקע אונד געלעגענהייט האטטע מיך צו איבערצייגען, דאס ווער מיט דען וויאָטען אונזערער וויזען שפיעלט, דער שפיעלט מיט זיינעם לעבען אינד מיט זיינער לעבענסרוהע. איך וויל אים דער וואהרהייט צו דיענען אינד מיינען ברידערן ניטצליך צו זיין היער דרייא ערפאהרונגען פערעוויגען.

טן דיא לעהרע וועלכע וויר אויס דער מצות יבום ציעהען מיססען, זאגט דער רבי בעל מהר"ם שיק (יו"ח סי' קנ"ג) איזט ערכטענס, דאסס דער מענש אויך היער אויף ערדען אונשטערבליך צו בלייבען זיך בע-שטרעבען מיססע. װענן דער ברודער קינדערלאז שטארב, דאהער הינידען צו עקסיסטירען אויפגעהערט האט, זא מוסס זיין ברודער, דער מיט איהם אורשפרינגליך איינס וואר, בעשטרעבט זיין, אויך איהן אונשטערבליך צו מאכען. צווייטענס, דאס יעדער ברודער דיא פפליכט האט פיר זיינע ברידער זאוואהל פהיזיש אלס גייסטיג צו זארגען, אונד וואס דער איינע ניכט האבען

איגזערע וויזען לעגען אונס אנס הערץ (פסיקתא וס"ח סי' תשנ"ה וטו"ז לו"ח סי' תקפ"ח) דאס װענן יעמאנד איין בעל תפלה אדער איין בעל תוקע צו זיין פפלעגט, זא מוסס ער שטעטס זאלאנגע עס זיינע געזונדהייט ערלויבט, דיעזעס טהון. איך האבע אין מיינער פראקסיס 2 פעללע געהאבט, וואו צוויא גראסע חשובים וועגען איינער פערלעטצונג איהרער עהרע, דיא איהנען פאם פארשטאנדע אנגעבאטהענע עהרע צוריקגעוויעזען האבען. איינער דער איין גראסער צדיק אונד איין עושר וואר, איזט אים זעלבען יאהרע ערקראנקט אונד איזט אין קורצער צייט פער-ארמט, אונד דעם אנדערן איזט אים זעלבען יאהרע דאס וויב געשטארבען ר"ל. נאך דיעזען ערפאהרונגען זאגטע איך: געבעט אכט, דאס איהר אייך אן דען פייערינען קאהלען ניכט דיא הענדע פערברעננען זאללט!

צווייטענס ערפוהר איך, וויא הייליג אונס דיא אלטען געזעטצע דער תורה זיין מיססען, זעלבסט װענן וויר גלויבען, דאס אין אונזערן טאגען דיעזע געזעטצע בעדייטונגסלאז געווארדען זינד. דאס געזעטץ, װענן דוא דען עבד עברי פארטשיקסט, זאללסט דוא איהם פאן אללעם גוטען מיטגעבען, גלויבט מאן, האט פיר אונס קיינע בעדייטונג. אבער עס איזט דאס דאס טרויריגסטע אים יודענטהומע, דאסס וויר דיעזעס געזעטץ אויסער אכט לאססען, וואללטע דער עבד עברי פארטגעהען, זא מוססטע איהם דער הערר פאן אללעם מיטגעבען, אונד װענן ער ניכט פארטגעהען וואללטע? דא וואר דער הערר פערפפליכטעט, איהן מיט דעם זייניגען צו-פערזארגען ביז צו זיינעם לעטצטען אטהעם צוגע. וואס איזט אין ישראל דער שוחט, משועבר, מלמד אונד שמש? איזט ער ניכט איין עבד עברי? דיא געמיינדע לעסט זיך פאן זיא בעדיע-נען, אונד זיא פערוואלטען איהר אמט מיט דער גרעסטען געוויססענהאפטיגקייט, קוים אבער האבען זעלבע דיא גונסט בייא איינינען פערלארען, אונד אים בעסטען פאללע, זא דיא מיט-גליעדער בעמערקען, דאס ער אלטערט, ניכט מעהר זא דיענסטפעהיג איזט, דא ווירד ער גע-קינדיגט, ענטלאססען, אהנע פענזיאן פארטגעשיקט אונד צום בעטטלער אים אלטער געמאכט. ער זאגט וויא דער עבד עברי: איך ליעבע מיינען הערען, איך געהע ניכט פארט; דארט וואו איך מיינע יוגענד פערלעבט, מיינע קראפט פערגיידעט האבע, דארט וויל איך אויך אלט ווערדען, דארט וויל איך שטערבען, אבער עס הערט ניעמאנד זיינע שטיממע, אונד זיינע ביטטערן טרא-נען טרעטען פאר דען בעל הרחמים דער איין שופט צדק ואמת איזט.

איך האבע איינע ערפאהרונג געמאכט, דאס אין איינער פראממען געמיינדע איין שוחט אונד בעל תפלה דער איבער 20 יאהרע אין דערזעלבען עהרליך אונד טרייא געדיענט האט פאן דער געמיינדע, וויל זיינע שטיממע ניכט מעהר זא קלינגענד וואר אונד צו אלטערן אנגע-פאנגען האט — אהנע אורזאכע, אהנע פענזיאן אונד אהנע איהם עטוואס צו געבען געקינדיגט אונד ענטפערנט ווארדע! אין דעמזעלבען יאהרע איזט דעם דער דיעס פעראורזאכטע, דאס וויב געשטארבען, אונד דער ראבבינער דיעזער געמיינדע, דער דיעזע אונגערעכטיגקייט דולדעטע, האט פיעל בזיון אונד צער זייט דאמאלס צו ערטראגען. איך דאכטע דאמאלס, װער רעכטע אויגען האט, דער זאללטע דען פינגער גאטטעס זעהען!

דריטטענס האבע איך דרייא פעללע געהאבט, דאס דיא וויטווע פאם חלוץ פיעל גע-קרענקט ווארדע, אום פאן איהר געלד צו ערפרעססען, אבער קיין איינציגער בליעב אונגע-שטראפט פאם רבונו של עולם דער איין שופט צדק ואמת איזט!

קאנן, דאס מוסס איהם דער אנדערע, זא עס נור מעגליך איזט, געבען. דריטטענס זאללען וויר דאראיס דיא לעהרע ציעהען, דאס וויר דיא פפליכט האבען פיר דאס גייסטיגע וואהל דער אנפערוואנדטען צו זארגען, דענן אונזערע תורה, דיא ברודערעהע פעראבשייעט. מאכט זיא אים פאללע, זא דער ברודער קינדערלאז שטארב, דעם ברודער צור פפליכט, אום דעססען נאמען ה ער צופערעוויגען.

כלל כד

דאס אונטרייע וייב (סוטה)

(אה״ע סי׳ קע״ח).

א ווענן יעמאנד אויף זיינעם וויבע איינען פערדאכט האט, נעמליך זיא האט זיך מיט איינעם אנדערן מאננע, טראטצדעם איהר דער גאטטע אין געגענווארט צווייער צייגען פערבאטהען האט מיט איהם צו פערקעהרען, זיך דענגאך מיט איהם פערבארגען, אונד דיעזעס ווירד מיט גלויבווירדיגען צייגען ערוויעזען, ווא צו פערמוטהען איזט, דאס זיא פעראונרייניגט ווארדע, זא האט דער מאנן דיא פפליכט זיך פאן דיעזעם וויבע צו שיידען.

ב עס זאלל דאהער יעדער מאנן פארזיכטיג זיין, ניכט אהנע גרונד אים בייזיין פאן צייגען זיינעם וויבע צופערוועהרען, מיט איינעם מאננע צו פערקעהרען, דענן ווען זיא דיעזען בעפעהל ניכט געהארכט אונד פערבערגט זיך מיט דעמיעניגען, זא מוסס זיא לויט דין תורה געשיעדען ווערדען (חק ליבראל על הרי״ג מצות מ״ע רכ״ג.

כלל כה

מיט וואס שליעסט דער שלחן ערוך אבן העזר זיין ווערק ?

א עס זייא יעדער פארזיכטיג דאסס ניכט אונבעגרינדעטע אייפערזוכט וואורצעל פאססע. וועד זיין וייב אונד זייני אומגעבונג צו רעכט וויזען מוסס, זאלל עס מיט זאנפטען אונד איבע־לעגטען ווארטען טהון. דאס שלוססווארט דעם שלחן ערוך, איזט דאס גאטטליכע ווארט דעם פראפהעטען ישעי׳ סי׳ ל׳ פסוק ט״ו) : דענן זא שפראך גאטט, דער עוויגע, ישראלים הייליגסטער : „דורך גלייכמוטה אונד געלאססענהייט קעננטע אייך געהאלפען ווערדען, אין רוהע אונד צופערזיכט ווערע אייער זיעג״. דער שלחן ערוך ערפיללט אונזער הערץ מיט פריעדפערטיגען אונד מענשענפריינדליכען לעהרען, דיא וויר אים פאמיליענלעבען, אים פראקטישען לעבען, אלס הערן, אלס דיענער, אלס רייכע, אלס ארמע, אלס יונגע, אלס אלטע, אים הויזע, אין דער רעליגיאנסגעמיינדע אים שטאאטע אונד אים פערקעהר מיט אללען פעלקערן דער ערדע — פראקטיש פערווערטהען זאללען. נור זאנפטמיטה אונד געלאססענהייט, נור מענשענליעבע אונד מענשענפריינדליכקייט קעננטע ישראל העלפען. וויא איין פאדען ציהעט זיך דער גייכט דער מענשענליעבע דורך דען 4 בענדיגען שלחן ערוך ; ווארנט פאר פאנאטיזמוס אונד עמפפיעהלט, דיא וואהרהייט אונד

דען פריעדען צו ליעבען, דענן עס גיבט קיין געפעס, דאס רייכערן זעגען פאסט
אלס דען פריעדען; דענן אלזא הייסט עס אין דען פסאלמען: שטערקע פער-
לייהעט גאטט זיינעם פאלקע, דארום זעגנעט ער עס מיט פריעדען (חתימת
המשנה סוף עוקצין)

מיט דען ווארטען: „מוכיח אותה בלב נחת ובדרך טהרה ואזהרה כדי להסיר
המכשול ולהדריכה בדרך ישרה" שליעסט דאס גראסע, דעם יודענטהומע
הייליגע ווערק שלחן ערוך. הערץ, געפיהל, זאנפטמוטה, געלאסענהייט,
געגענזייטיגעס פערטרויען זינד נאטהווענדיג, אום דען פריעדען אונד דיא
איינטראכט אים הויזע אונד אין דער געמיינדע צו ערהאלטען.

וויא אונזערע משנה-לעהרער איהר ווערק מיט איינען פריעדענסגרוס אן דיא
מענשהייט. אונד דער שלחן ערוך זיין ווערק מיט דער לעהרע: „דאסס כאן
ביים צורעכטוויזען זאנפטמוטהיג אונד געדולדיג זיין מיססע" שליעסען, זא שליעסע
איך מיין ווערקבען מיט דער ערקלערונג דעם העבראישען ווארטעס „שלום."

אינזערע וויזען זאגען (גטין נ״ט וסנהדרין נ״ט): דאס גאנצע געזעטצבוך איזט נור
דאצו געגבען, אום דאדורך דען פריעדען צו ערהאלטען. אלס דער
פירסט ר׳ גמליאל געגען רבי אליעזר דען קאמפף אויפנעמען מוססטע, זאגטע
ער: מיין גאטט אונד הערר! דיר איזט עס בעקאננט, דאס איך ניכט דען
קאמפף אויפנעמע, אום מיך אדער מיינע פאמיליע צו עהרען, זאנדערן צור
פערהערליכונג דיינעס נאמענס אונד דער הייליגען תורה, דאמיט דיא
שטרייטיגקייטען אין איזראעל אויפהערן אונד דיא תורה ניכט פערשיעדענ-
ארטיג געדייטעט ווערדע (בבא מציעא נ״ט).

זא ערהעבע איך מיינע הענדע, אונד רופע אויס: מיין גאטט אונד הערר!
ווענן אויך מאמענטאן פאן איינער פאקטישען טרעננונג אין איזראעל
קיינע רעדע איזט אונד קיינע זיין קאנן, דא ביידע פארטהייען, ארטהאדאקסען
אונד נעאלאגען, אים פערקעהר אויף פריינדשאפטליכעם פוסע זיך געגענאיבער
שטעהען אינד זיך מיט איינאנדער פערשוועגערן. ווערדען ניכט דיא אנ-
האלטענדען שטרייטיגקייטען, דיא גראסען איבערגריפפע דער נייערונגסזיכ-
טיגען, דיא יעדע ניטצליכע שראנקע וועלכע פאן געפעהרליכער פעראירונג
אבהאלטען זאלל, איינרייסען אונד דורכברעכען — ענדליך איינע פאקטישע
טרעננונג פאן טיש אונד בעטט בעווירקען חס ושלום?

זא איך דאס טרייבען דער יודענהייט איבערשויע, אונד פאן דעם, וואס פאר
אונס ליעגט, אויף דעם, וואס קאממען קאנן, מיט פוג אונד רעכט שליעסען
וואללטע, זא איזט לייד ער דאס שרעקליכסטע צו ערווארטען!

דיא אים יודענטהומע פאן פארטגעשריטטענער ערקעננטניסס שפרעכען,
דרינגען מיט דער זאנדע איהרער פריגייסטערייא, דיא אן קיהנהייט
גרענצט, אין דאס הייליגטהום גאטטעס; פעראונרייניגען דאס אללערהייליגסטע;
דאס פאמיליענלעבען דעם יודענטהומס, וואס אונס דיא קדושה ערהיעלט,
ווירד אין איהרעם רושע אום איין געריכט לינזען פערקויפט, זיא ערטאדען
דען יידישען גייסט, אונד וואס דער ע׳טרעננגלייביגען קלאססע איין הייליג-
טהום איזט, דאס איזט איהנען שפאטט אונד גרייל!

איך פֿראגע דאהער: איזט עס ניכט מעגליך צווישען דען שטרייטענדען פֿאר-
טהייען שלום צו שטיפֿטען? ווערע עס ניכט העכסטע צייט יעטצט,
אבער יעטצט, בעפֿאר עס צו שפעט ווירד, דאס דיא זאגענאנטע פֿארט-
שריטטספארטהייא בעדענקליכער אונד בעהוטזאמער ווערדע, אונד דיא זא-
גענאננטען האכארטהאדאקסען פֿאן איהרער פֿריהערן שטאביליטעט אבווייכען?

ווערע עס ניכט אים אינטערעססע דעס יודענטהומס, אים אינטערעססע דער
האכוויכטיגען אונד האכהייליגען מיססיאן איזראעלס, יא אים אינט-
רעססע דער גאנצען מענשהייט אונד דער מאָראל, דאס וויר דיא אלטען
שראנקען, דיא גדרים וסיגים, ערהאלטען אונד בעפֿעכטיגען, דאמיט דיא
לייכטזינניגען אונד צווייפֿעלזיכטיגען ניכט מיט קעקקעם טראטץ הייליג-
טהימער צערטרימערע, אלטערע ענטווייהע, אונד דער אנארכיסמוס אונס
פֿערניכטע הס ושלום?

וויססען וויר עס דענן ניכט אויס דער וועלטגעשיכטע, דאס דיא ציגעללאזע
פֿרייגייסטעררייא איהרע קראפֿט איבערשעטצט, אונד דעהנט איהרע
רעכטע אונד בעפֿוגניססע איבער דיא גרענצע הינויס?

קעננען וויר עס דענן פֿערגעססען, דאס איזראעל אָהנע שלום, וויא איין
שפינגעוועבע איזט, אונד דאס דער שלום אינזער בראד אונד
וואססער איזט?

איך וויל היער צום שלוססע דאס ווארט שלום, דאס שענסטע אונד בעדייט-
טענדסטע אים שפראכשאטץ דעס יודענטהומס ערקלערען.

וויא יעדער יודע אויף זיינער טהיר איינע מזוזה, אונד יעדער פֿראממער
מענש אין זיינעם הויזע איינע מזרח- טאפֿעל האט, דאמיט ער אונד איין
יעדער דער אין זיין הויז קאממט, וויססע, ווא דיא זאננע איפֿגעהעט אונד
ווא איינסט דאס בית המקדש געשטאנדען איזט, זא זאללטע יעדער יודע
שטעטס, דאס מיט העבראישען בוכשטאבען געשריעבענע ווארט **שלום**,
פֿאר אויגען האלטען. אבער ניכט דען טאדען לייב דיעזעס ווארטעס אים
מונדע טראגען, אונד עס אונצעהליגע מאל אים געבעטע אויסשפרעכען.
זאנדערן דאס ווארט שלום, עס איזט יא דאס דער נאמע גאטטעס, זאללען
וויר לעבענדיג מאכען, דאמיט דיא הערר־ליכקייט גאטטעס זיכטבאר ווערדע.

בעטראכטע דיר, מיין טהייערער ברודער, מיינע טהייערע שוועסטער, דען
ערסטען בוכשטאבע דיעזעס הערר־ליכען ווארטעס, שויע אויף

דאס **ש** דוא זיעהעסט היער איינען בוכשטאב מיט דרייא לאנגען שטריכען,
אבען דרייא קעפֿפֿע, בעשטעהענד אויס דרייא פונקטע, אונד יעדער דיעזער
פונקטע איזט דאס העבראאישע י, אונד דיעזע דרייא קעפֿפֿע מיט דען דרייא
שטריכען שליעסען אונטען צוזאממען אונד ווערדען צו איינעם שטיק, צו
איינעם גאנצען. בילדעט אלזא דיעזער בוכשטאבע איינע אויסנאהמע אונטער
דען 22 העבראאישען בוכשטאבען, וויל קיין איינציגער אויס 3 שטריכען
מיט 3 קעפֿפֿען מעהר צו פֿינדען איזט, זא בלייבט דאבייא דאס אין דען
אויגען פֿאללענדע **שׁ**, וויא וויר עס אויף דען תפילין מיט 4 שטריכען אונד
מיט 4 קעפֿפֿען האבען, אונד וויר מיססען אונז פֿראגען — : וועגן וויר איי-

גענטליך ניכט דען טאדען לייב דער בוכשטאבען אנס הערץ דרוקקען וואללען —
וואס האט דאס ש מיט דען 3 שטריכען אינד דען 3 יודי"ן אונד דאס ש
מיט דען 4 לאנגען שטריכען אינד דען 4 יודי"ן צו בעדייטען? וואס זאלל, אונד
וואס וויל אונס דאס זאגען?

הערעט, מיינע טהייערן ברידער אונד שוועסטערן, וויא איך דאס ערקלערע.
איך וועניגסטענס גלויבע, דאס איך אין דאס טיעפע געהיימניסס
איינגעדרונגען בין, אונד דיעזעס ש וויא דיעזעס ש גייסט אונד לעבען גע-
געבען האבע.

עס איזט יא דאס לײדער איין גראבעס אונגליקק אים יודענטהומע, דאסס
וויל דיא ווירקליך פראממען איבערצייגט זינד, דאס דיא פארטגעשריט-
טענען עלעמענטע מיט דער זאנדע דער וויסבעגיערדע אין דאס אינגערסטע
וועזען דער היילגען תורה דרינגען, דען צוזאממענהאנג דערזעלבען צערברעכען
אינד צערזעטצען, דען גייסט אונד דאס לעבען ערטאדען, אינד איהנען דאנן
פאן איהר ניכטס מעהר בלייבט, אלס איין לייכנאם, דען זיא וואהל צערלעגט
אונד צערשטיקקעלט האבען, אבער ניכט מעהר בעלעבען קעננען —- דארום
מיידען זיא דיא פארטהיילע וועלכע דיא וויססענשאפט, דיא חקירה אונד דיא
פארטגעשריטטענע ערקעננטניסס געוועהרט, אינר בעגניגען זיך דען טאדען
לייב אבצוקיססען.

דארום זעהען וויר לײדער אים יודענטהומע איינערזייטס, לייכטזינן אונד
שענדונג אללעס היילגען, זעלבסטפערגעטטערונג אונד זיננעלוסט אים
געוואנדע דעס ליכטעס אונד דער פרייהייט, אונד אנדערזייטס צוויסט, האדער,
לוג אינד טרוג אים געוואנדע דער היילגקייט, אונד דאס טרויעריגסטע דאפאן
איזט, זאגט דער גראסע מהר"ם שיק ז"ל (מהר"ם שיק או"ח סי' ע'), דאס עס
אים יודענטהומע אן מעננערן פעהלט, דיא געגען דען מאטעריאליסטען אונד
דען שטאביל טטען דען קאמפף אויפצונעמען בעפעהיגט ווערען.

דיא היילגע תורה זעלבסט האט איזראעל אין פארטהייען, אין קלאססען
געטהיילט. עס גיבט נאך פארשריפט דער תורה 3 פארטהייען אונד
קלאססען, כהנים, לוים אונד ישראלים, וויל דיעזע דרייא קלאססען בערופען
זינד, דיא 3 זיילען דער וועלט: תורה, עבודה אונד גמילת חסדים צו ער-
האלטען (אבות פ"א מ"ב). עס איזט יא אונדענקבאר, יא אונמעגליך, דאס איין
מענש אין תורה, עבודה אונד גמילת חסדים דען העהעפונקט ערריכען
זאלל, דארום בעשטיממטע דיא תורה, דאס איינע קלאססע, דיא כהנים, זיך
אויסשליעסליך דער פפלעגע דער תורה, דעם לערנען אונד לעהרען,ווידמע;
דיא לוים זאללען אויסשליעסליך זיך דעם גאטטעסדיענסטע וויהען, אום אויף
דאס הערץ איזראעלס דורך געבעטהע, אפפער, געזאנג אונד בעלעהרונג ער-
בויענד אונד ערהעבענד איינצואווירקען, ווערענד איזראעל אים אלגעמיינען
פיר דען קולטוס, פיר דיא ארמען אונד קראנקען צו זארגען האט.

גראס איזט דיא אויפגאבע דער פריעסטער, אונד הייל איהנען, זא זיא עס
פערשטעהען, תורה צו לערנען אונד צו לעהרען, דאס יידישע געבײדע
מיט איינער מויער צובעפעסטיגען, דאמיט דיא פלומפען הענדע דער

ליכטזיננינגען אונד פארוויטציגען עס ניכט צערשטערען; גרעסער נאך איזט די אויפגאבע דער לוים, די בערופען ווארען, אויף דאס הערץ איזראעלס איינצווירקען, דאמיט זיא זיך אנגעצאגען פיהלען צום הויזע גאטטעס אונד זאגען: „עס שמאכטעט מיינע זעעלע אונד זעהנט זיך מיין הערץ נאך דען פארהעפען דעס עוויגען”. אבער אם גרעסטען איזט די אויפגאבע דער קלאססע ישראל, וויל דורך וואהלטהון, דער מענש גאטט עהנליך ווירדי. דען זא הייסט עס אין דער תורה: איהר זאללט אייערעם גאטטע נאכגעהען. וויא ער די הונגעריגען שפייזעט, די נאקטען בעקליידעט, די קראנקען היילעט אונד דען טאדען איהר גראב בערייטעט, זא זאללסט דוא עס אויך טהון (סוטה י"ד.). טהוסט דוא עס, זא ביזט דוא גאטט עהנליך. וויר קענגען אונס אלזא קיינע וועלט, קיין יודענטהום אהנע דיעזען דרייא קלאססען דענקען. זא עס איין יודענטהום מיט לויטער כהנים אונד לוים געבע, די זיך נור מיט תורה אונד עבודה בעפאססען מעכטען, ווער ווירדע קראנקע היילען? ווער מעכטע הונגעריגען בראד געבען? דארף דער כהן טאדע בעערדיגען? ווענן די יודענהייט נאך זא וואהלטהעטיג ווערע, זא, דאס איהר עדעלזינן דען העהעפונקט ערלאנגט העטטע[1]). דא העטטע עס בלאס די לעטצטע זיילע, גמילת חסדים, ערהאלטען. מוסס ניכט די וועלט אויך די זיילען פאן עבודה ערהאלטען? זאגען ניכט אונזערע ווייזען, דאס די זיילע פאן עבודה גאר גראסע טראגקראפט בעזיטצט אונד גאטט דאס געבעטה דער פראממען ווינשט? (ברכות ו' ע"). אונד ענדליך, איזט איין יודענטהום אהנע תורה דענקבאר? זאגען ניכט אונזערע משנה-לעהרער: תלמוד תורה כנגד כולם? וויא אים בוכשטאבע ש דעס ווארטעס שלום 3 שטריכע זינד, די אויף דען 3 קלאססען, כהנים לוים ישראלים, היגווייזען, אונד דיעזע 3 לאנגען שטריכע, אבען געטהיילט, אונטען צוזאממען שליעסען אונד איין שטיק אויסמאכען, זא זאללען אונד מיססען די 3 קלאססען אין איזראעל, ווענן זיא אויך פערשיעדענע מיססיאנען האבען, איין גאנצעס בילדען, אין איינהייט אונד איינטראכט, אין שלום לעבען. איין טהייל מוסס זיינע פהיזישע קראפט אוים דעם אנדערן טהיילע ציעהען, ווערענד דער אנדערע טהייל זיין גייסטיגעס לעבען אוים דעם אנדערן זויגט. די מעננער וועלכע זיך מיט דער זיילע דער תורה בעפאססען, די יעטצט די שטעללע דער כהנים פערטרעטען, וויא די פראממען שטרענגגלייביגען מעננער דער געגענווארט, די פאקטיש די שטעללע דער לוים רעפרעזענטירען, מיססען זיך פערבינדען אונד פערקוויקקען מיט דען מעננערן, די קראפט, מיטטעל אונד ווילע האבען דען עמוד פאן גמילת חסדים צו ערהאלטען, אום זיא מיט דעם גייסטע דער תורה אינד מיט דער ווערמע דער עבודה צו בעלעבען, ווערענד די מעננער דער וואהלטהעטיגקייט די פפליכט האבען געלד אונד גאלד הערצוגעבען, אום תורה אונד גאטטעסדיענסט אים זיננע אונד גייסטע דעס יודענטהומס צו ערהאלטען.

1) וואס וויר פאקטיש פאן דען נעאלאגען אים אללגעמיינען אונד פאן דען יודען אין ודאפעסט זאגען דירפען.

דאס זאלל אינד וויל דער אויס 3 שטיקקען בעשטעהענדע בוכשטאבע ש,

דעם ווארטעס שלום, אינס אנס הערץ לעגען.

ווערדען דיעזע 3 קלאססען צו איינעם גאנצען זיך פעראייניגען, זא זאגען

דיא אם קאפפע דער 3 שטריכען שטעהענדען דרייא יודין: זא ווירד דער זעגען גאטטעס, דער אין 3 טהיילע (ברכה המשולשת) געגעבען ווירד, אונד איין יעדער סעפאראט איין י׳ אם אנפאנגע האט, אונד צוואר יברכך יי ו שמרך, יאר יי פניו אליך ויחנך, ישא יי פניו אליך וישם לך

שלום. דיך אונד גאנץ ישראל אויף טריטט אונד שריטט בעגלייטען.

ווער האט אבער דער ש אויף דען תפילין דען פיערטען שטריך צוגעגעבען?

וויר זוכען פערגעבענס אין אונזערער תורה דיעזע ש״ן. וויר זוכען אין דען נביאים אונד כתובים אונד פינדען זיא ניכט. ו ער אלזא וואר דער שעפפער דיעזער 4 שטריכיגען ש״ן אונד וואס האט דיעזע צוגאבע דעם איינען שטרי-

כעס צו בעדייטען?

ווארען אורשפרינגליך אין איזראעל 3 קלאססען, כהנים, לוים אונד ישראליב,

זא האט זיך צור צייט דעס פראפהעטען עזרא אין בבל נאך איינע פיערטע קלאססע העראוסגעבילדעט. איינע קלאססע פאן פסולים, דערען אורשפרונג אונריין, אונלויטער אינד פעראכטעט וואר, זא דאס מאן בעדענ-קען האטטע, זיך מיט דיעזען צופערשוועגערן. אלס איזראעל אונטער פיהרונג דעם עזרא זיך ארגאניזירטע, אום אונטער געארדנעטען פערהעלטניססען נאך ירושלים צו ציעהען, דא האט עזרא דען אנטראג געשטעללט אונד איהן אויך דורכגעפיהרט, דאסס אויך דיעזע פיערטע קלאססע מיט דען איבעריגען דרייא קלאססען נאך דעם הייליגען לאנדא געבראכט ווערדע (קדושין דף ס״ט). אונזערע אלטען פארשער (עי׳ כב״י קדושין ס״ט ע״ב וכ׳ בזה הרעיס וגולת בנימין על הרי״ג מצות סי׳ י״ח) האבען העראוסגעפונדען, דאס עס עזרא דורכאויס ניכט צוגעבען וואללטע, דאס איין טהייל דער יודענהייט, ווענן אויך איהר אורשפרונג ניכט גאנץ ריין איזט, אויס דעם פערבאנדע דעם יודענטהומס געשטאסען אונד מאראליש צו גרונדע געהען זאלל, עס מיססען טהיילווייזע פערפיגינגען געטראפפען ווערדען, זאגטע ער, דאס דיא אונריינען ניכט דיא ריינען פעראונרייניגען זאללען, אונד טהיילוויזע מיססען וועגע אונד מיטטעל געזוכט ווערדען, אום דיא אונברויכבארען ברויכבאר צו מאכען. עזרא אלזא וואר עס, וועלכער דער 3 שטריכיגען ש״ן, וועלבע דיא איינהייט דער 3 קלאססען איזראעלס, כהנים, לוים אונד ישראלים, סימבאליזירט, נאך איינען פיערטען שטריך בייפיגטע אונד זיא אויף דען תפילין של ראש, ווא אויך 4 פרשות אין 4 אבטהיילונגען זיך בעפינדען, זעטצטע, אום דאמיט איזראעל צו זאגען: וואהל זאלל איזראעל נור אויס 3 קלאססען בעשטעהען, וויא עס דער בוכשטאבע ש״ן אויף איינער זייטע דער תפילין מיט 3 שטריכען צייגט, אבער ווענן עס דער פאלל זיין זאללטע, דאס עס נאך איינע פיערטע קלאססע, יא פסולים גאר געבען זאללטע, וויא עס דיא ש״ן אויף דער אנדערן זייטע דער תפילין צייגט, זא דירפען אויך דיעזע ניכט פערשטאסען ווערדען, עס מיססען וועגע אונד מיטטעל אויספינדיג געמאכט ווערדען.

אום אויך דיזע דעם יודענטהומע צו ערהאלטען. ווענן דיא כהנים איינען דרייפאכען זעגען געבען, וויל עס אין איזראעל 3 קלאססען גיבט, אונד יעדער זעגען מיט איינעם י' בעגיננט, וואס דיא 3 יודי"ן אם קאפפע דער 3 שטריכיגען שי"ן סימבאליזירען. זא זאגט גאטט דארויף: ואני אברכם, איך, יה, ווערדע זיא זעגנען, ווערדע איהרען נאמען גראס ווערדען אונד זיא צום זעגנען דער גאנצען מענשהייט ווערדען לאססען.

דיעס דאס סימבאל דער 4 שטריכיגען שי"ן מיט דען 4 קעפפען, דיא אונטען זיך פעראיינען אונד צו איינעם גאנצען ווערדען. ווערע ניכט דיא 3 שטריכיגע שי"ן געאייגנעט דעם יודענטהומע אין אונגארן, וועלכעס אין 3 קלאססען, אין נעאלאגען, ארטהאדאקסען אונד שטאטוסקווא געטהיילט איזט, איינע לעהרע צו געבען, דאסס עס דיא שי"ן, דאס עס גאטט, דעססען נאמע שלום איזט (ילקוט בראשית). פאן איזראעל פערלאנגט, דאס עס זיך פעראייניגען אונד צו איינעם גאנצען געשטאלטען זאלל?

ווערע ניכט דיא 4 שטריכיגע שי"ן דעם עזרא געגוג ווינק, דאסס וויר זעלבט דיא אבגעפאללענען אונד פערשטאסענען, איזראעל נעהער צו ברינגען אונס בעשטרעבען זאללען?

זאגען ניכט אונזערע וועיזען אים נאמען דעם פראפהעטען: ווענן דיא אבגעפאללענען אויך אים געטצענדיענסטע פערזונקען זינד, זא זאלל איהנען ניכטס געשעהען, ווענן זיא נור פריעדליך זינד; זינד אבער איהרע הערצען געטהיילט, דאנן איזט איהר אונגליק נאהע (רבה נשא).

ווירד עס בעססער זיין, זא דיא אבגעפאללענען טיעפער אונד טיעפער זינקען, אונד דיא קינדער גלייביגער עלטערן איהרע קינדער עהליכען, ווירד ניכט זא הס ושלום דאס גאנצע הויז איזראעלס מיט פסולים, חללים וממזרים פאלל ווערדען?

דיא שי"ן מיט דען 3 שטריכען, וויא דיא מיט דען 4 שטריכען, רופט מיט שטארקער שטיממע: האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים!

דער צווייטע בוכשטאבע דעם ווארטעס שלום, דיא ל בילדעט אויך אונטער דען העברעאישען בוכשטאבען איינע אויסנאהמע, וויל ער איבער אללען הערפאררראגט, אלזא דער גרעסטע אונד העכסטע איזט. אונזערע וועיזען נעננען איהן: מגדול, טהורם. וויל ער האך אונד וויא איין טהורם הערפאררראגט. דיעזער בוכשטאבע „למד" ווערטליך איבערזעטצט, הייסט: לערנען אונד לעהרען. דער „שלום" מאכט אונס גראס, שטארק, מעכטיג אונד געוואלטיג. אבער דער שלום דארף ניכט אויף קאסטען דעם תורה לערנענס אונד דעם תורה לעהרענס געשעהען, דענן פריעדע צו שטיפטען צווישען מענשען איזט איין גאר גראסעס פערדיענסט זאגען אונזערע וועיזען, אבער דאס לערנען דער תורה געהעט איבער אללעס, זאגטען זיא גלייכצייטיג!

וואס זאללטע אויס דעם יודענטהומע אהנע תורה ווערדען? ווענן אונזערע פארטשריטטסמענער אללעס הייליגע אויס איהרעם הויזע אבשאפפען, אין איהרען קינדערשוהלען פאן חומש, נביאים, כתובים, רש"י אונד גמרא

ניכטס מעהר געלעהרט אונד געלערנט ווירד; איהרע ראבבינער אין איהרער פּריוויגייסטעריא זאָ קיהן זינד, קדושין גיטין וחליצה אבצושאפפען אונד אין פיעלען געמיינדען, וואָ דיא ראבבינער דיעזע קארדינאלגעזעטצע בעהאלטען וואללען, דא ערפרעכען זיך דיא געמיינדעפארשטעהער, דאס אללער-הייליגסטע ניעדער צו רייסען — איזט אונטער זאלכען אומשטענדען אן איינער איינהייט צו דענקען?

אים ווארטע שלום קאממט נאך דעם בוכשטאבע ש״, דער בוכשטאבע למ״ד, אהנע לערנען אונד לעהרען גיבט עס קיינע איינהייט, יא דאיף עס קיינען שלום געבען!

נאך דיעזען צוייא בוכשטאבען קאממט דער בוכשטאבע ו, דער עבען אונטער אללען בוכשטאבען איינע אויסנאהמע בילדעט, דא נור מיט איהם צווייא זעטצע מיטאיינאנדער פערבינדען ווערדען קעננען (ויו החבור). אויך זיין נאמע וי״ו, ווערטליך איבערזעטצט, הייסט נאגעל, וויא דער נאגעל צווייא געטרעננטע אָביעקטע פערבינדעט, זאָ פערבינדעט דיעזער ביכשטאבע וי״ו צווייא זעטצע אונד אָפט פערוואנדעלט ער גאר פערגאנגענהייט אין צוקונפט — אונד אומגעקעהרט. דער שלום האט נור זאָ איינען ווערטה — אונד איזט אויך נור דאנן עמפפעהלענסווערטה, וועגן וויר דיא רעליגיאָן דער פערגאנגענהייט, פאלל אונד גאנץ דער צוקונפט איבערגעבען קעננען.

וויא איזט אבער אן איינער פעראיינינגונג צו דענקען, וועגן דיא, וועלכע דען פריעדן גייכט פערפעכטען, זאָ אים גלויבען אונד זאָ אים לעבען, דיא שראנקען איינרייסען, דיא איהרע פעטער האבען אויפגעבויעט, אונד טרעטען לעכטערנד איף דיא גרעבער דער פערגאנגענהייט?

דער לעטצטע בוכשטאבע אים ווארטע שלום, דאס שלוסס-ם בלדעט איינע גאר גראכע אויסנאהמע אונטער דען העברעאישען בוכשטאבען. ערסטענס דאדורך, וויל ער דארין איינע אויסנאהמע מאכט, דאסס ער דער איינציגע אונטער דען 5 שלוססבוכשטאבען איזט, וועלכער איינמאל אין דען הייליגען שריפטען[1]), אינד צוואר אים קאפיטעל ישעי׳ ט׳, וואָ דער פראָפהעט דיא מעססיאנישע צייט אנקינדיגט[2]), אם אנפאנגע דעם ווארטעס פארקאממט. צווייטענס דאדורך, דאס דיא 5 שלוססביכשטאבען וועלכע זינד: ך׳, מם, נון, פא, צדיק, ניכט דער רייהע נאך, אלזא בייא דער ך׳, זאנדערן בייא דער מם בעגיננען. מאן זאגט מנצפ״ך.

וואס וויל אונס דאס זאגען? וואס איזט אייגענטליך דיא בעדייטונג דעס ווארטעס אדער דעם בוכשטאבעס מ, ם, וועלכעס מום אויסגעשפראָ-כען ווערדען זאללטע? מום הייסט איין פעהלער.

וואס איזט דענן אייגענטליך דיא אורזאכע, דאס צווישען מענשען אונד מענשען קיין פריעדע איזט? וויל איינער דיא פעהלער דעס אנדערן זיעהעט אונד פערגיעכט, דאסס אויך ער פעהלער מאכט.

---

1) Siehe זוהר zu Anfang שלח und שבט מוסר Cap. 36.

2) למרבה המשרה

דרעהע, מיין טהייערער ברודער, דאס מום אום, אונד דוא האסט אבערמאלס דאס מום. דאס זאגט דיר, דיא פעהלער וועלכע דוא ביים נעכסטען זיעהעסט, דיעזע זינד אויך דיא דייניגען.

ווירסט דוא אבער זאגען, דאסס דאס מום ניכט צוריקגעלעזען אלס מום ווערדען קאנן, וויל דאס שלוססוואָרט יא ניכט אם אנפאנגע דעם ווארטעס פארקאָממען דירפע? נון, דא שלאגע דיר דאס פראָפעטענווארט אויף, אונד דוא פינדעסט עס אם אנפאנגע דעם וואָרטעס. ווא? בייא וועלכער געלעגענהייט שטעללט דער פראָפעט דאסס שלוסס ם אם אנפאנגע דעם וואָרטעס אונד דעם זאטצעס? דאָרט, וואָ ער דיא וויכטיגקייט דעם „שלום“ אונס אנס הערץ לעגט, וואָ ער אונס דיא שענע מעססיאנישע צייט אנקינדיגט, דאָרט שטעללט ער דאס ם אם אנפאנגע אום אונס צו זאגען: וויללסט דוא שלום, וויללסט דוא גאָטט עהרען אונד פערהעררליכען, דיא גראסע מיססיאָן דעם יודענטהומס אין אנגריפף נעהמען, דיא דרייא זיילען פאן תורה, עבודה, גמילת חסדים ערהאלטען אונד בעפעסטיגען; וויללסט דוא ענדליך פאָם ביטטערן גלות בעפרייעט ווערדען אונד דיא „גאולה שלימה“ נעהער ברינגען, זא האססע ניעמאנד, זוכע ניכט דיא פעהלער אנדערער אויף, אָהנע זיא צו בעססערן, זאָנדערן וויססע, דאסס עס אויך אן דיינעם אייגענען אויך פעהלער גענוג גיבט. ווענן דיא וועגע נאָך זא זעהר פערשיעדען זינד, אויף וועלכען דיא מענשען געהען, ווענן זיא נור אם ענדציעלע זיך צוזאממען טרעפפען, זא איזט עס נאָך איממער גוט.

דיא האָכאָרטהאָדאָקסע פארטייא האט איהרע עקסיסטענצבערעכטיגונג, איזט גאר נאָטהיג, אום תורה אונד יודענטהום נאך איננען צוערהאלטען אונד צובעפעסטיגען, וואָהרענד דיא זאָגענאננטען נעאָלאָגען דאס יודענטהום נאָך אויסען צו פערטרעטען, עס צופערהעררליכען אונד מאטעריעלל צו אונטערשטיטצען בערופען זינד. דיא שטרענגגלייביגע יודענהייט איזט דער באָדען, אויף וועלכעם דיא מעססיאנישע פפלאנצע אויפשיעססען ווירד, וועהרענד דיא נעאָלאָגען דאצו דען טהויא אונד דען רעגען צו געבען בערופען זינד. שליעסען דיעזע איינען בונד, זא גיבט גאָטט דיא זאָננע, אונד דיעזע לאנג ערזעהנטע פפלאנצע, דיא גאולה שלימה, ווירד אויפשיעססען, במהרה בימינו:

ווענן אבער נאָך ווייטער צוויסט, שטרייט, פערליימדונג, עררעגטהייט דען בינדעפאדען איזראעלס, אן וועלכען אונזערע אהנען אללע זאָרגזאם געשפאננען, צערשניידען, דאנן קאָממט דאס אונגארישע איזראעל ניכט אוים דעם לאבירינטהע דעם אירטהורמס, אוים דער טאג טעגליך צונעהמענדען בעגריפפספערווירונג הערוים, אונד וואס איזט דיא פאָלגע זאָלכער שטרייטיגקייטען?

איך ווילל דאס שרעקליכע ניכט אויסשפרעכען.

ווער איזט דאפיר פעראנטווארטליך צו מאכען? איין יעדער, אבער איין יעדער יודע אין אונגארן איזט פיר דאס אללעם פעראנטווארטליך, דענן כל ישראל ערבים זה בזה!

עס וועדע נון דיא לעצטע, רעכטע אונד העכסטע צייט, דאסס וויר ישראל אים אללגעמיינען, אונד בעזאָנדערס אין אונגארן, בעהערציגען זאללטען דיא דרייא לעהרען דעם הלל:

ערסטענס, זייא פאָן דען שילערן אהרנ׳ס, דען פריעדען ליעבענד, דעם פריע-דען נאכיאגענד, איין פריינד דער מענשען אונד איין פערדערער דערזעלבען צור תורה;

צווייטענס, וועד זיינען נאמען פערגרעסערן אונד דען דעם אנדערן פערקליינערן וויל, פערליערט זיינען אייגענען נאמען; וועד ניכט בעשטרעבט איזט צו צונעהמען, נימממט אב; וועד קיינע תורה לערנט, איזט דעם טאָדעס שולדיג, אונד וועד זיך דער קראָנע דער תורה אלס ווערקצייג בעדיענט, שווינדעט הין:

אונד ענדליך דריטטענס: יעדער מענש אונד יודע מוסס זיך זאגען: זאָ איך ניכט פיר מיך בין, וועד זאָלל דען פיר מיך זיין? אונד ווענן איך פיר מיך אלליין נור זאָרגע, וואס בין איך? אונד ווענן איך ניכט יעצט צור רעכטען צייט מיינע פפליכט אלס גליעד דער געזעללשאפט ערפיללע׳ וואנן דענן?

דיא אָרטהאדאָקסע פארטייא אים אונג. יודענטהומע מעגע זיך דען ערס-טען לעהרזאטץ אנס הערץ בינדען: דען פריעדען צו ליעבען, דעם פריע-דען נאכצויאגען אום דיא אנדערן פארטהייען דער תורה גנעהער צו ברינגען.

דיא קאָנגרעסספארטייא זאָללטע זיך פאָר אויגען האלטען, דאס זאָגאר: וועד נור זיינען נאמען פערגרעסערן וויל אונד ניכט אויך דעם אנדערן, פערליערט זיינען אייגענען נאמען, אונד וועד קיינע תורה לערנט, איזט דעם טאָדעס שולדיג!

דיא זאָגענאננטע שטאטיסקווא-פארטייא זאָללטע דאס ווארט דעם גראָסען הלל בעהערציגען: זאָ איך פיר מיך אלליין בין, וואס בין איך? אונד זאָ זאָללטען דיעזע 3 פארטהייען, ווענן זיא אויך גאנץ אבגעזאָנדערטע שטרי-כע, וויא דיא 3 שטריכע דער שי״ן בילדען, זיך אונטען ענדליך אייניגען, אים וועניגסטענס נאך אויסען איין גאנצעס צו בילדען!

דאס זאללטע, וויא געזאגט, יעטצט, יעטצט, אבער יעטצט געשעהען, בעפאָר זיך נאָך איין פיערטער שטריך, איינע פיערטע קלאססע צו דען דרייען, וויא דער פיערטער שטריך דער שי״ן אויף דען תפילין, בעפאָר זיך דיא „פסולין״ אין ישראל אנהייפען!

ווירד עס ישראל ניכט טהון זאָלאנגע עס דער **ש** מיט 3 שטריכען עהנליך איזט, זאָ ווירד זיא עס טהון מיססען, ווענן עס דער **ש** מיט 4 שטרי-כען עהנליך זיין ווירד. משה רבינו האט עס ישראל פאָר זיינעם טאָדע זאָ אנס הערץ געלעגט.

ער זאגט (דברים כ״ח פסוק י׳) אללע פעלקער דער ערדע ווערדען זעהען, דאס דוא נאך דעם נאמען דעם עוויגען גענאננט ווירסט, אונד זיך פאר דיר פירכטען, דארויף זאגען אונזערע וויזען (ברכות דף ו׳ ע״א) גאטט האט בייא זיינען תפילין געשוואָרען, דאס ער ניע איזראעל פערגעססען אונד פערלאססען

ווירד, זאָלאנגע איזראעל דיא תפילין של ראש אויף דעם קאָפּפע האבען ווירד.
אלס מאן רב חייא פראגטע: וואס מאג דענן אין דען תפילין גאָטטעס גע-
שריעבען שטעהען? גאב ער צור אנטוואָרט, אין דען תפילין גאָטטעס שטע-
העט דער זאטץ: וואָ גיבט עס נאָך איין זאָלך אייניגעס פאלק אויף ערדען
אלס איזראעל!

איזט שאָן דיא גאנצע ערצעהלונג פיר אונס אונבעגרייפליך, יא גאנץ אונ-
פערשטענדליך, זאָ מיססען וויר פראגען, ווארום ווערדען היער נור דיא
תפילין של ראש ערוועהנט?

צור רעכטען זייטע האבען דיא תפילין של ראש איינע ש מיט 3 אונד צור
לינקען איינע ש מיט 4 שטריכען, זאָ וויא דיא תפילין של ראש אויס
4 טהיילען, 4 פרשיות אונד 4 אבטהיילונגען (בתים) בעשטעהען.
דאס רעכטע אונד ריכטיגע איזט. דאס איזראעל אויס 3 קלאססען בעשטעהען
זאָלל, אויס מעננערן פאן דענען זיך איין טהייל דער תורה, איין טהייל
דער עבודה אונד איין טהייל דעם גמילת חסדים ווידמעט. ווילל דאסס גאָטט, דאס
דיעזע 3 קלאססען געטרעננט, אין צוויסט אונד קאמפף לעבען זאללען? ניין,
זאגען אונזערע ווייזען, ער לעגט תפילין של ראש, דאס הייסט, ער פער-
לאנגט, דאס עס וויא דיא ש״ן צור רעכטען זייטע דער תפלין, זיך פעראיי-
ניגען אונד געגענזייטיג ערגענצען זאלל:
זאָ אונד נור זא ווירד איזראעל גראָס ווערדען.

ווירד זיך אבער דיא 3 שטריכיגע ש״ן ניכט פערבינדען, זא ווירד דיא נא-
טירליכע פאָלגע דאפאן זיין, דאסס דארויס איינע 4 שטריכיגע ש״ן
ווירד, דאס פסולים וחללים חס ושלום דאס ריינע ישראל פעראונרייניגען
ווערדען:

ווירד איזראעל צערשטיקקעלט אונד צערברעקקעלט בלייבען? ניין, זאגען
אונזערע ווייזען. אין דען תפילין גאטטעס שטעהעט יא געשריעבען: וואָ
איזט איין אייניגעס פאלק מעהר אויף ערדען אלס ישראל! וואָס גאטט גע-
שפראכען האט, איזט וואהר, מוסס וואהר בלייבען, ישראל מוסס אייניג
ווערדען, מוסס איינען וועג זוכען אונד פינדען, אום זיך אירגענד אויף איינער
ארט ברידערליך דיא האנד צו רייכען. אום מיט פעראיינטען קרעפטען דיא
דרייא זיילען דער וועלט צובעפעסטיגען, זאָ ווירד אן אונס אין ערפיללונג
געבען דאס וואָרט גאָטטעס: „דער עוויגע ווירד דיך צו איינער הייליגען נאטי-
אָן אויפריכטען, וויא ער דיר געשוואָרען, ווענן דוא דיא געבאָטע דעס עווי-
גען דיינעס גאָטטעס בעאָבאכטען אונד אין זיינען וועגען וואנדעלן ווירסט.
אללע פעלקער דער ערדע ווערדען זעהען, דאס דוא נאָך דעם נאמען דעס
עוויגען גענאננט ווירסט, אונד זיך פאר דיר פירכטען״!
מעגע דאס זיין במהרה בימינו, אמן.